

Bilge

Dergisi

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

İLK
SÖZLÜK

İLK
A
N
S
İ
K
L
O
P
E
D
İ

DİVÂNÜ
LÜGÂTİ' T
TÜRK'
ten
bir sayfa

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 75. YILDÖNÜMÜ

Üç Ayda Bir Çıkar

400.000.-TL

1998/YAZ 17

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜRKİYE'Yİ LÂİKLEŞTİREN YASALAR

3 MART 1924 TARİHLİ MECLİS MÜZAKERELERİ VE KARARLARI

Hazırlayan ve Sadeleştiren:
Prof. Dr. Reşat GENÇ

Giriş:
Ord. Prof. Reşat KAYNAR

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 75. YILDÖNÜMÜ'NE ARMAĞAN

Ankara - 1998

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011-727X

AZMI SÜSLÜ
ÖMER ANAYURT
SADIK SARISAMAN
FAHRİ TAŞ
ORHAN HÜLAGÜ
ALİ SARIKOYUNCU
MUSTAFA BALCIOĞLU
MUSTAFA ESKİ
HIZIR TOP
ERDAL ATA
İŞLAY SAYGIN

REŞAT GENÇ
MESUT ÇAPA
NESE ÇETİNOĞLU
ALİ İHSAN TÜRKKAN
MUSTAFA GÜL
DURSUN YILDIRIM
ABDÜLKADİR YUVALI
M.VEHİBİ TANFER
HÜSAMETTİN YILDIRIM
SEVİNÇ CİVELEK

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt : XIII

KASIM 1997

Sayı : 39

TÜRK KİŞİLİĞİ VE KÜLTÜR-KİŞİLİK İLİŞKİLERİ

Mahmut TEZCAN

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜLTÜR ESERLERİ

KONGRE VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ DİZİSİ: 10

ULUSLARARASI *Nasreddin Hoca* *Bilgi Söleni*

(SEMPZYUMU) BİLDİRİLERİ

24 - 26 ARALIK 1996, İZMİR

YAYINA HAZIRLAYAN
ALEV KAHYA - BİRGÜL

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Dergisi

İK
SÖZLÜK

İK
A
N
S
/
K
L
O
P
E
D
İ

DİVÂNÜ
LÜGÂTİ'
TÜRK'
ten
bir sayfa

Üç Ayda Bir Çıkar
400.000.-TL

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 75. YILDOĞUMU
1998 YAZ 17

Kapak Resmi:

*Divânü Lügâti't-Türk'*den.

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
065570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 231 23 48

Yazı İşleri: (0.312) 231 44 26

Abone İşleri: (0.312) 231 23 47 - 232 22 57

Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

400.000 TL

Abone Şartları

Yıllığı

2.000.000 TL

Öğretmen ve Öğrencilere Yıllığı

1.500.000 TL

Dış Ülkeler için Yıllığı: 50\$

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahli Eleştiri

Dergisi

Üç Ayda Bir Çıkar

1998 / YAZ 17

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ

Dr. Müjgân CUNBUR

Uzm. Elmas KILIÇ

Dr. Hidayet ÖZCAN

Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Prof. Dr. Sadık TURAL

Prof. Dr. İter UZEL

Yurt Dışı Temsilciliği

A.B.D. : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN

Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV

Kazakistan : Prof. Dr. Şakir İBRAYEV

Kırgızistan : Prof. Dr. Abdilcan

AKMATALİYEV

Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV

Tataristan : Renad MUHAMMEDİ

Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Tasarım-Baskı: Çetin Ofset A.Ş.

Tel: (0.312) 384 28 60 - 61 - 62

Sadık TURAL	Bilim Adamı Siyasetçiye Yardımcı Olmalıdır	3
MAKALELER		
Dursun DAĞAŞAN	Mardin İzlenimleri	5
H. Fikret ALASYA	Nereden Nereye!..	7
Soyalp TAMÇELİK	Kıbrıs Meselesi ile İlgili Tesbitler ve Öneriler	12
Feyyaz SAĞLAM	Türk Dünyası Edebiyatında Yeni Bir Alan: Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı	18
Turgay CİN	Ruhban Okulu Neden Açılmamalı?	23
Serap LELOĞLU - ÜNAL	Tasvir Yasağı Üzerine Görüşler	26
BASINDAN		
Gürbüz AZAK	“Alnından Öpülecek Adam”	31
Aydil EROL	“Ömer Seyfettin İçin”	32
KİTAPLAR		
M. Âkif TURAL	“Türkiye’yi Lâikleştiren Yasalar”	33
Tuncer GÜLENSOY	Türk Kültürünün Gücünü Kanıtlayan Bir Eser: “Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası”	38
Yaşar KALAFAT	“Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Türk Dünyası” İsimli Esere Dair	40
Hidayet ÖZCAN	“Tarihten Destana Akan Duyarlılık”	42
Ayşe ULUSOY	“Şahsiyetler ve Eserler” Üzerine	44
H. İsmail MUHTAROĞLU	İrean Hanlığının Tarihi Üzerine Bir Eser	49
Dursun DAĞAŞAN	Kıbrıs Meselesine Dair Önemli Bir Kitap	51
Yunus Emre TANSÜ	“Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası”	54
Âbide DOĞAN	Bir Türkmen Romanı ve Halı Sanatı	56
Mehmet BABACAN	“Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler”	60
H. Avni YÜKSEL	“Polonya’da Müslüman Türkler”	63
İbrahim DİLEK	“Âşık Veysel Selâm Olsun Kucak Kucak...”	66
Zafer GÖLEN	Baron de Tott’un Seyahatnâmesine Dair	69
Şebnem ERCEBECİ	“Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları”	72
Güçmurat SOLTANMURADOV	“Bilgeleri Takip Etsen...”	77
Baybars GÜLENSOY	“Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı” Dizisinden Üç Eser	79
Reşide GÜRSES	“Devlet, Eski Türkler’de, İslâm’da ve Osmanlı’da”	81
Şebnem ERCEBECİ	“Prof. Dr. Oktay Aslanapa’ya Armağan”	82
Baybars GÜLENSOY	“Ağaç Baskı Tokat Yazmaları”	87
A. Mine YEŞİLOĞLU	“Fennî Divanı”	89
Kerima FİLAN	“Vidin Türkleri”	90
Reşide GÜRSES	“Muhakemetü’l-Lugateyn”	92
DERGİLER		
Müjgân CUNBUR	Yeni Bir Dergi: “Türklük Bilgisi”	94
Şebnem ERCEBECİ	Ayaş ve Ayaşlıların Sesi: “Yeşil Ayaş” Dergisi	96
Rabia CENK	“Türkei” ile Adım Adım Türkiye	98
Kalmammat KULAMŞAYEV	“Hoca Ahmet Yesevî Ocağı” Dergisi	102
Reşide GÜRSES	“Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten”	104
ÇOCUK KİTAPLARI		
Orhan DÜNDAR	Türkiye’de Tarihî Çizgi-Roman	106
Hayrettin PARLAKYILDIZ	“Masal Gezegeni”	108
HABERLER		
Elmas KILIÇ	Nüzhet Erman Şiir Ödülü’nün İkincisi Verildi	112

Bilim Adamı Siyasetçiye Yardımcı Olmalıdır

Sadık TURAL

Türk kimdir? Nerede ortaya çıkmış? Nasıl yayılmıştır? Hangi kültüre sahiptir? O kültürü hangi ölçülerle medeniyete dönüştürüp dünyanın ufkuna sunmuştur? Hangi türden bilgi ve teknolojiler Türk'e aittir? Türklerin dünya bilgi birikimine katkıları nedir?

Bunlar ve benzeri türden soruların cevaplarını Türk soylu olanlardan önce, olmayanlar aradılar. Türklerin bu türden arayışlarını ise, üç gruba ayırmak mümkündür.

I. 1867-1897 yıllarına ait cılız, methodsuz fakat akademik niyetli araştırmalar, incelemeler ve arayışlar...

II. 1908-1918 yılları içindeki edebiyat, dil, tarih, idare, maliye, askerlik, sanatın çeşitli dalları, eğitim, hukuk, fen ve tabiat bilimleri alanlarına ait, **geçmişini didikleyen ve sorgulayan**, yaşanan zamanı değerlendiren ve yorumlayan bir büyük hareket ve uyanış.

III. Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaset, iktisat, hukuk, idare, eğitim ve öğretim, maliye, sanat alanlarında yeni devlete kazandırmak için uğraştığı yapının ve yapılandırmanın heyecanı ile ortaya çıkan arayışlar, değerlendirmeler, yorumlar, hükümler.

Atatürk'ün bize açtığı yoldan geçerek öğrendik ki, İbn-i Sînâ Türk'tür; Yusuf Has Hâcib ve Kaşgarlı Mahmud Türk'tür; Uluğ Bey Türk, Hâce Nasreddin, Hâce Ahmed Yesevî Türk'tür. Türkistan'ın mübarek çocuklarından Bahaeddin oğlu Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Türk oğlu Türk, Ali Şîr Nevâî Türk'tür. Daha saymaya devam etmeyelim... Şu bilim ve sanat semasındaki yıldızların neredeyse yarısına yakınının Türk olduğunu söylemek mümkündür.

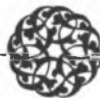
Bilim, öncelikle bir kişinin beynindeki hücrelerin aynı yönde âhenkli çalışması sonucunda ortaya çıkan hükümler dizisidir. **Bilim**, insanı ve diğer varlıkları hem doğru anlamak, hem de daha mutlu kılmak yönünde düzenleme arzusunun, düzen düşüncesinin sonucu olan bilişler, buluşlar, âlete dönüştürüşlerdir. Bilim adamlarının ürettiklerini, yöneticiler uygulamaya koyup insanın emrine verebilirlerse, ihtiyacı duyulan sosyal, kültürel ve ekonomik âhenk sağlanmış olur.

Türk sosyal ve beşerî bilimlerinin ve özellikle siyaset biliminin kurucuları (sosyal psikoloji ve sosyoloji bildiğini de rahatça söyleyebiliriz) Orhun Âbideleri'ne damgasını vuran Bilge Kağan ile Tonyukuk'tur.

Siyaseti, insanı ezmek ve emretmek olarak algılayan dünkü, bugünkü ve hattâ yarınki çarpık mantığa inat, **Kutadgu Bilig**, saadet veren bilgi yahut devlet kazandıran bilgi anlamına gelen sosyoloji, sosyal psikoloji ve yönetim bilimi kitabıdır (Kültür Bakanlığı Fikri Silâhtaroğlu tarafından günümüz Türkçesine uyarlanan **Kutadgu Bilig**'i yayınladı. Silâhtaroğlu'na ve bu eserin basılmasını düşünenlere de teşekkürler).

Sovyetler Birliği'ni yetmiş yıl ayakta tutan üç aslı unsurdan biri **Bilimler Akademisi**'ydi (Diğerleri ise Kızıl Ordu ile KGB adlı kuruluş idi). Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin iyi çalışması sonucunda haset, zulüm ve korku üzerine kurulmuş yapısını; yoksulluğu yeterli sayan hantal ekonomik sistemini yetmiş yıl ayakta tuttu. O Bilimler Akademisi, Yıldızlar Savaşı'nın başlamasında Amerika ile yarışabildi. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ilk sebebi ve ilk işareti, bilim adamlarına karşı saygısızlığın başlamasıyla (Nobel ödüllü Andrey Sakarov'a yapılan terbiyesizlik bunun en önemli göstergelerinden biridir).

Alman mucizesi, Alman bilim adamlarının sonucudur. 1932-1942 yılları arasındaki on yılda Adolf Hitler'in gerek fen ve tabiat bilimlerinde, gerekse sosyal bilim alanlarında çalışan bilginleri 'Alman ırkından olmadı' gerekçesiyle üniversiteden atması, kötü bir sonucun hazırlığında rol oynadı. 1949-1969 yılları arasındaki yeniden derleniş ve toparlanışı sağlayan da, 1969-1989 yılları arasındaki Almanya'nın dünyanın büyük devleti olmasını hazırlayan da, yine Alman Üniversitesi'dir. Ciddî, tutarlı, çalışkanlığı esas alan; kiptapsiz, yayımsız ve kayırılmışlığa imkân vermeyen bir anlayış, Alman Üniversitesi'ne hâkimdir. Rektörün genç bir araştırmacıya saygısını, üniversite hocalarına teşvik dolu tutumunu bizzat görenlerdenim. Yunan

mitolojisinin başkahramanı Zeus'a benzemeye kalkmayan, Zeus'laşmayan bir yönetici tipi Alman Üniversitesi'nin karakteristiğidir. **Bilim**, hür bir ortamda, iltifat gören bir dünyada fedakâr, ve cefâkeş insanların çalışmalarıyla zenginleşen bir birikimdir.

Türkiye'de **sosyal ve beşerî bilimler** öncelikle Üniversitelerde, sonra da **Atatürk Yüksek Kurumu** ve bağlı kuruluşları bünyesinde üretilmektedir. Sosyal ve beşerî bilimler, insana, topluluğa ve topluma daha huzurlu bir hayat sağlamak üzere yönetime yardımcı olması beklenen bilgiler oluşturmalıdır. Bu oluşturulan bilgileri de yöneticiler kullanmalıdır. Bir siyaset adamının, bir idarecinin, hükûmetlerin ve parlâmentonun bilime kulağını vermesi, karşılaşılan problemlere en az hatalı çözümler oluşturmasını sağlayabilir.

Bilim kuruluşları, kendisine düşeni yapmadığı zaman, fitne odakları faaliyete geçer. Dedikoduyu rafine bilgi ile karıştıran, şarlatanı ve şarlatanlığı bilim ve bilginle neredeyse aynı kefeye koyan bir anlayış yaygınlaşmaya başladığında, o toplumun âhengi bozuluyor, çözülme başlıyor demektir.

Bilim kurumlarına bütçe ve malî destek verilirken, **ne ürettiniz, nasıl ürettiniz, niçin ürettiniz?** diye sorulmalıdır. Getirisi götürüsünden çok, süslü toplantılardan kaçınılarak, problemlerimize çözüm yönünde ne getirildiği sorusu daima gündemde kılınmalıdır.

Türk aydını, Türk bürokratı ve Türkiye Cumhuriyeti hükûmetleri, hem ülkemizdeki, hem de Türk Dünyasındaki insanların daha hür, daha bağımsız, daha müreffeh olmasının bilim üretmekle mümkün olduğunu unutmamalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Türk Dünyasıyla bilimsel işbirliğini ve bilim adamı değişimini, soydaşlarımızla yakınlaşmanın duyguyu aşan boyutu olarak anlaması gerekir. Öğrenci mübadelesinde ise, Türkiye'nin bilim üreten, bilim üretenlerin saygı gördüğü bir ülke olduğu gösterilmelidir. Böyle bir göstergenin hayal olmaktan çıkması için bilim ve bilim adamının maddî ve manevî bakımdan hak ettiği itibarı ve karşılığı sağlamak büyük devlet olmanın şartı olarak algılanmalıdır.

Görüntülü ve basılı yayım araçları bilimin ulaştıklarını, uzmanların bildiklerini kamuoyu bilgisine dönüştürmekle görevlerini yapmış olurlar. Doğru ve seviyeli haber, seviyeli eğlence, seviyeli müzik, kısaca seviyeli ilgilendirme ve bilgilendirme ve zevkle geçen zamanlar kazandırabilme medyanın asıl çalışma alanıdır diye düşünenlerdenim. Ben iyimserim. Görüntülü ve basılı yayım araçlarının zamanla sorumluluk bilinci taşıyan patron ve yöneticilerinin sayısının artacağını düşünen iyimserlerdenim. Ben kışkırtmayan, seviyesi olmayan ve şarlatanlığı yahut tartışmalı bilgiyi bilim gibi göstermeyen bir anlayışın Türk medyasına hâkim olabileceğine inanmak isteyenlerdenim.

Kimse inkâr etmez ve edemez bir **Türk Kültürü** var; bilimin aydınlığında hükümler dizisine dönüştürüldükçe hayranlık duyulan bir **Türk Kültürü** var. Bütün mesele şu: Siyaset adamının, medyadaki etkili ve yetkili şahısların, üniversite öğretimcilerinin bu büyük kültürü doğru tanıma ve tanımlamaları ile yeterince özümlemelerini sağlayamazsak geçmişî yağurmuş olan bu kültürün gelecekte aynı rolü oynaması beklebilir mi?

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen rahmetli Atatürk'ün kurduğu devleti tanımlarken söylediklerini hatırlayalım:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürüdür."

"Yüksek Türk Kültürü"nün farkında olmak ve geleceği temellendirecek güçte olduğunu hatırlamaya yardımcı olacak bilginleri dinlemek, desteklemek yaygın bir anlayış olduğu gün, medya, kendisini bir bilim kuruluşu sanmaktan vazgeçer. Medyaya ihtiyacımız var; işlevinin ve işleviyle paralel çalışmalarının bilincindeki medya mensuplarına teşekkürler.

Bilgi ve bilginliğin unvanların arkasında olduğunu sanmak yanlışından da kurtularak söylemeliyiz ki, **karşılaşılan problemlere ciddî, ilmi ve millî cevaplar aramak, bulmak ve siyasetçiye yardımcı olmak Türk bilim adamının ve bilim kuruluşlarının aslı görevidir.**

Mardin İzlenimleri

Dursun DAĞAŞAN

Gazi Üni. Fen-Edb. Fak.

Öğretim Görevlisi

Gidemediğimiz yer bizim değildir, diyen bir yabancı atasözünü hatırlıyorum. Bizim dilimizde ise, sonradan bestelenerek şarkıya dönüştürülmüş bir ünlü şiir var: “Orda bir köy var uzakta / O köy bizim köyümüzdür. / Gitmesek de, varmasak da / O köy bizim köyümüzdür.”

Osmanlı döneminden günümüze uzanan zaman sürecinde “Anadolu’ya gitmek” daima olağanüstü bir iş, bir fedakârlık gibi görülmüş. Türk aydını Paris’e gitmiş; Viyana’yı, Berlin’i, New York’u görmüş ama Erzurum’u, Van’ı, Hakkari’yi ya da Mardin’i görme fırsatı bulamamış. Ve gün gelmiş, “yokluk-yoksulluk” edebiyatının yanına bir de “güvenlik” endişesi, can korkusu eklenmiş; gitme ve görme düşüncesinden tamamen vazgeçmiş; “gitmeme” tavrının yerini, “gide-meme” gerçeği almış. Belki utancını, belki aczini, belki de ihmalini hoş görmek-göstermek için o ünlü şiiri şarkılaştırmış: “Orda bir köy var uzakta / O köy bizim köyümüzdür. / Gitmesek de, varmasak da / O köy bizim köyümüzdür.”

Mart ayının ikinci yarısında, Nevruz münasebetiyle Yüksek Kurum - Atatürk Kültür Merkezi adına bir konuşma yapmak için Mardin’e gittiğimizde, “Gündüz mezarlık, gece gerdanlık” sözleriyle tanımlanan bu güzel yurt köşesini görmek için yıllarca beklemiş olmanın ezikliğini hissettik.

İnsan bir coğrafyayı gezerken ya kendini evinde, toprağında, köyünde hisseder; ya da bir gariplik, bir yabancılık, bir gurbet duygusuna kapılır. Bu duyguların kaynağı öncelikle gönüldedir; sonra da coğrafyanın bağrında barındırdığı dokuda, tabîî ve kültürel varlıklarda. Mardin, “gidebildiğimiz” bir yerdi ve “bizim köyümüz”dü.

Diyarbakır’da uçaktan indiğimiz andan itibaren Mardin Valiliğinin olağanüstü misafirperverliği ile karşılandık. Ankara’daki kar fırtınasına karşılık Diyarbakır-Mardin karayolunda bahar havası hüküm sürüyordu. Mardin Vilâyet binasına yaklaştığımızda, çarşını bir boydan bir boya kateden bayraklı süslemeler

dikkatimizi çekti. Valilik makamındaki kısa çay sohbetinden sonra toplantı için hazırlanan salona geçtik. Salon dolu, insanlar ilgiliydi. Dinleyicilere kısa konuşmamda özetle şunları söylediğimi hatırlıyorum:

“Nevruz gibi çok konuşulan bir konuda insanlara yeni şeyler söylemek zordur. Ben yine de yeni şeyler söyleyeceğim. Nevruz, bir bayramdır. Hiçbir bayram kan, gözyaşı ve kavga getirmez, getirmemelidir. Bayramlar barış günleridir, dostluk günleridir. Kıvancın ve mutluluğun paylaşıldığı günlerdir. Nevruz da bir bayramdır ve Türk topluluklarında yeni yılın başlangıcı, tabiatın uyanışı olarak kutlanır. Ergenekon destanındaki, Türk’ün demir dağı eritmesi ve yeniden dünyaya açılışının sembolü olarak tarihte Türk Kağanları, günümüzde Türk Devlet Başkanları Nevruz merasimlerinde demir döğer. O dağı eriten ateşin hâtırasına büyük ateşler yakılır. Ateş ve demir Türk tarihinde, Türk destanlarında ve eski Türk dininde vazgeçilmez motiflerdir. 12 Hayvanlı Türk Takvimi’nde de Nevruz yeni yılın başlangıcıdır.

“Nevruz’u İranlılar da Cemşid’in ateşi tesadüfen bulunduğu gün olarak kutlarlar. Cemşid’in kayaya çarpan okundan oluşan kıvılcımla otları tutuşturan ateş, o günden sonra kutsal sayılmış, ateşin sürekli yanar halde bulundurulduğu Ateşgede denilen tapınaklar yapılmıştır.

“Bir başka efsane, Nevruz’u Demirci Kava’nın, Mezopotamya’nın zâlim hükümdarı Dehhak’ı tahtından indirip sarayını ateşe verdiği gün olarak kabul eder. Tarihte, demiri ilk kullanan kavmin Türkler olduğu ve eski Türk dininde ateşe verilen önem gözönüne alındığında, Kava’nın da Türk soyunun torunu olduğunu kabul etmek gerekir.

“Nevruz’un kullanması sadece günümüzle ve kavmî Türk tarihi ile sınırlı değildir. Selçuklular’da Sultan Melikşah ile yaptırılan Celâlî Takvimi’nde Nevruz, yeni yılın başlangıcıdır. Osmanlı dönemine ait 30 civarında “Nevruziye” vardır. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi’nin fetvalarında “Nevruz’un örfi olduğu ve İslâm’a aykırı bir yönünün bulunmadığı” ifade edilmektedir. Osmanlılar, II. Meşrutiyet’e kadar Nevruz’u kutlamışlardır. Cumhuriyetin ilânından sonra ilk Nevruz kutlaması Rahmetli Atatürk’ün huzurlarıyla Konya’da yapılmıştır. Zaman içinde, Nevruz’un mahallî bir şenlik günü olarak ülkemizin muhtelif yörelerinde kutlandığını görüyoruz.”

Konuşmaların tamamlanmasından sonra dinleyicilerle bir süre ayaküstü sohbet ettik ve yemek saatine

kadar dinlenmek için Mardin Çimento fabrikasının tesislerine gittik. Ziyaretimizin resmî yönü tamamlanmış, misafir sıfatıyla bize gönünü ve kapılarını açan Vilâyet erkânının, Belediye Başkanı'nın, Mardin Çimento genel müdürü ve çalışanlarının; unutulması zor - ve unutmayı düşünmediğimiz - sıcak ilgi ve dostluk duygularına teslim olmuştuk.

Mardin'de Devletin gücünü, koruyuculuğunu, şefkatini ve hassasiyetini, çevresindekilerle ve sokaktaki vatandaşla kurduğu mükemmel ilişkilerle tebarüz ettiren değerli Vali Fikret Güven'i tanıma imkânı bulduk. Genç yardımcıları Enver, Ejder ve Bahattin Beyler'in, devlete ve topluma hizmeti bir görev saymaktan çok , bir yaşama biçimi haline getirdiklerini gördük. Mardin'de, atanmış ve seçilmiş yöneticilerin ilişkilerinde; birbirlerine ve devlete karşı sevgiyi, saygıyı, ihtimamı esas alan bir aile havası hissediliyordu. Ailenin mahalî üyesi, genç Belediye Başkanı Abdulkadir Tutaşı idi.

Belediye Başkanı'na, mensup olduğu siyasî partiyi sorduğumuzda aldığımız cevap hem yörenin etnik dokusunu, hem de devlete bakış açısını ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir:

"Ben bir aşiret mensubuyum. Anam Arap, babam Kürt asıllıdır. Ancak belediye reisliğini bir aşiretin, bir siyasî hizbin veya bir etnik grubun adayı olmak vadiyle kazanmadım. Bayrağımızın belediye reisi olacağımı söyledim; bayrağımızın belediye reisi olmak için gayret sarfediyorum."

Bir coğrafyayı vatan yapan, bir devleti ayakta tutan en önemli unsur, o coğrafyaya vurulan kültür damgası, o coğrafyada yaşayan insanların beyinlerine ve gönüllerine nakşedilen mensubiyet şuurudur. Bu şuurun kaynağı da öncelikle "güven" ve "güvenlik", sonra, insanlara bir arada yaşama arzusu verecek ortak değerler manzumesidir.

Mardin Belediye Başkanı'nın sözleri bu bakımdan fevkalâde önem taşıyor; genç Belediye Başkanı, Müslümanı, Yezîdisi ve Süryânisi ile, ancak hiçbir ayırım gözetmeksizin Mardin halkının temsilcisi olarak ortak değerimizin "bayrak" olduğunu, o bayrağın temsil ettiği kutsal değerlere (bağımsızlık, egemenlik, vatan) bağlılığını en güzel şekliyle ifade ediyordu. Sonraki görüşmelerimizde, bunları sadece bize söylemekle kalmadığını, insan hakları (!) ile ilgili problemleri incelemek için gelen Amerikalı Bakan'a "*Bizim devletimizle problemimiz yok, burada problemi yaratan teröristlerdir*" dediğini öğreniyorduk.

İkibin yıllık bir tarihi olan Mardin'in son bin yılı Türk hâkimiyetinde geçmiştir. 1071 yılından sonra Selçuklu egemenliğine giren bölgede Artukoğulları ve Akkoyunlular'a ait çok sayıda tarihî eser (camiler, türbeler, hanlar, çeşmeler, hamamlar, medreseler) bulunmaktadır. Bu yönüyle Mardin'in her karış toprağında Türk mührünü görmek mümkündür. Bunun yanında, Sümerler zamanında kurulduğu tahmin edilen ve önemli bir bölümü sit alanı olan şehir ve çevresinde 12 adet tarihî kale; aralarında Yafes, Cudi Dağı ve Babil'in de bulunduğu 14 tarihî şehir harabesi; 1600 yıllık geçmişi olan Deyrül Zafaran Manastırı başta olmak üzere manastırlar ve milâdın ilk yıllarından kalma kiliseler önemli bir turizm potansiyeli teşkil etmektedir. Bu potansiyelin değerlendirilmemesinin ilk ve en önemli gerekçesinin, son yıllarda bölgeyi yaygın biçimde tehdit altında bulandıran bölücü terörist faaliyetler olduğu anlaşılmaktadır. Ziyaretimiz sırasında bizi en çok mutlu eden tesbitlerimizden birisi de Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin ve güvenlik güçlerinin cansiperâne gayretleri sonucunda terör olaylarının yok denecek seviyeye indirildiğini, bölgede güvenliğin sağlandığını görmek olmuştur. Güvenlikten sonra, bölge halkının ihtiyaç duyduğu "güven"i sağlamak aydınların, politikacıların ve iş adamlarının görevidir.

Aydınlar, Türk'ün hoşgörüsünü, dilini ve kültürünü Mardin coğrafyasına sinmiş bin yıllık mühürle bütünleştirmeli; Türk varlığının bütün unsurlarıyla "Mardin'e gitmesi"ni sağlamalıdır.

Politikacılar; aşiret kavgalarını körüklemeden, etnisite iddialarını alevlendirmeden, "halk"ı "millet" yapan değerleri savunmak, üretimde ve bölüşümde adaleti gerçekleştirmek için gayret göstermelidirler.

İş adamları, Mardin'i Güneydoğu'nun turizm merkezi yapmak için; kazanmak, ama kazanırken bölgeye refahı götürmek için yatırım yapmalıdırlar.

Türk aydınının, siyasetçisinin ve sermayedarının hiç unutmaması gereken bir gerçek vardır:

Tabiat boşluk kabul etmez. İdare, siyaset ve iktisat hiç boşluk kabul etmez. Siz, "*Gitmesek de, varmasak da...*" şarkısıyla kendinizi avuturken, "*Gidip-varan*" yabancılar çıkar. Vatan toprakları adına, sizin adınıza, bizim adımıza yabancı ağızlar konuşmaya başlar. Mardin'e gidiniz, Mardinler'e gidelim. Zira, Mardin, Doğu'nun ve Güneydoğu'nun bir küçük kesitidir ve "*O köy bizim köyümüzdür.*"

Nereden Nereye!

Dr. H. Fikret ALASYA

Tarihçi - Yazar

Megali İdea Programı içinde bulunan Kıbrıs'ın Yunanistan'a İLHAK'ını gerçekleştirmek için Yunanistan ile Kıbrıs Başpiskoposu Makarios, zamanın gelişen şartlarına uygun görülen Plebisit'i 15 Ocak 1950 tarihinde kiliselerde, papazların gözleri önünde:

– Kıbrıs'ın Yunanistan'a İLHAKI'nı arzu ederim.

– Kıbrıs'ın Yunanistan'a İLHAKI'na karşıyım.

yazılı pusulalarla yaptırmıştır.

Bu plebisit için Makarios: "Neticesi önceden belli" demişti. Gerçekten de öyle oldu. Sonuçta %99 İLHAK lehine oy verilmişti.

İngiltere ve Türkiye bu plebisiti tanımadıklarını açıklamışlardı. Yunanistan bu sonuca dayanarak, faaliyete geçti. İLHAK lehine mitingler tertipleme yoluna gitti.

Bu durum karşısında, Türk Hükümeti'nin ne gibi bir önlem alacağını öğrenmek için zamanın Dışişleri Bakanı, rahmetli hocam Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü'yu Kıbrıs Türk Kültür Derneği Heyeti olarak Başkanımız rahmetli Nefi Korürek başkanlığında ziyarete gitmiştik. Durumu arz ettiğimizde, "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur!" demişti. Ben de "Hocam, onlar, Türkiye'nin bu konu ile ilgisi olmadığını, meselelerin Yunanistan ile İngiltere arasında olduğunu düşünüyorlar. Nitekim Atina'da, yapılan mitinge katılımı artırmak için Yunanistan, okulları ve devlet dairelerini tatil etmiştir" diye karşılık verince, Sayın Hocam "Ne demek istiyorsunuz, Sedat Simavi'ye uyup palaya mı sarılalım yani?" cevabını vermişti. Bunun üzerine ben de ona "Hocam biz sizden savaş istemiyoruz. Rum-Yunan ikilisinin başlattıkları bu faaliyet karşısında ne yapılabileceğini ve derneğimizden ne gibi yardımlar istenebileceğini öğrenmek istiyoruz" demiştim. Sonunda Sayın Köprülü de "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Yardıma da ihtiyaç yoktur" diye kesti-rip atmıştı.

Kıbrıs'ta yaşamış, Rumların II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz askerlerinden kamyon dolusu silâh satın aldıklarını, mahkemenin "Siz satın almazsanız onlar

çalmaz" görüşü ile, Rumları mahkûm bilen kişiler ve Kıbrıs Türkü'nün karşılaşacağı felâketi önceden tahmin eden insanlar olarak çok endişeli bir duruma girmiştik. Bunun bir neticesi olarak, Türk kamuoyunu aydınlatmak bakımından durumu basına sızdırmaktan başka çare olmadığından, basına bilgi verdim.

Türk basını bu habere büyük ilgi duymuş ve manşetlerden vermişti. Zamanın Cumhurbaşkanı, rahmetli Celâl Bayar, bu yayın üzerine Kıbrıs dosyasını istemiş, ancak ne Dışişleri'nde ne de Genelkurmay'da böyle bir dosya bulunamamıştı.

Bu durum karşısında Genelkurmay Harekât Dairesi'nde görevli Kur. Bnb. Muzaffer Akın, bilgi almak için Dernek Başkanımız Nefi Korürek'i ziyaret edip durumu anlatınca, Başkan da "Alasya hocaya git, bu işin ehli odur. Sana yardım eder" demiş. Ben o zaman Türk Hava Kuvvetleri'nde İngilizce Başmütercimi olarak çalıştığım için, kendisi de bana gelmiş ve durumu anlatmıştı. Ben de "Hayhay elimden gelen her türlü yardımı yaparım" demiştim. Bunun üzerine, Genelkurmay'dan bir cip evimin kapısına dayanmış, bütün kitaplarım, doktora tezim ve yayınlarım cipe konulmuş, Genelkurmay'a taşınmıştık. Biz çalışmış ve dosyayı hazırlamıştık. İlk defa olarak bir Kıbrıs dosyası ortaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanlığı'na, Dışişleri'ne ve ilgili makamlara dosya yollanmıştı. Selim Sarper'in B-M'de kullandığı dosya da bizim hazırladığımız dosya olmuştur. O zamanlar Türkiye'de mitingler tertiplenmiş ve "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır!" sloganları atılmıştı.

Türkiye'de bu gelişmeler olurken 7 Mart 1953 tarihinde Atina'da Yunan Hükümeti ile Makarios bir zirvede buluşmuş ve Kıbrıs'ın İLHAK'ının ancak silâhlı mücadele ile gerçekleşebileceğine kanaat getirilerek EOKA terör örgütünün kurulmasına ve komutanlığına Kıbrıs kökenli Yunan Albayı Crivas'ın getirilmesine bütün maddî-manevî yardımın Yunanistan tarafından karşılanmasına karar verilmişti.

Yunanistan'ın desteği ile eğitilmiş ve teçhiz edilmiş bulunan EOKA örgütü 1 Nisan 1955 tarihinde harekete geçti. 1 Nisan 1955 günü EOKA lideri Crivas, Dighenis takma adı ile bir bildiri yayınladı. Bildiride şöyle denmekteydi:

"Karşımızda iki düşman vardır. Birincisi İngilizlerdir. İkincisi Türklerdir. İngilizlerle savaşarak onları mağlûp edip Ada'dan kovacağız. Türkleri ise İMHA edeceğiz!"

Bu bildiri endişelerimizin ne kadar yerinde olduğu-

nun göstergesi durumundaydı.

Bu olaylar karşısında Kıbrıs Türk halkı tamamen hazırlıksız yakalandı. Ancak ufkumuzda Türk İstiklâl Savaşı gibi bir abide vardı. Anadolu halkının yaptığı gibi, Volkan, Kara Çete ve Dokuz Eylül adı altında yerel örgütler kurarak direnişe geçildi. Elde mevcut olan balta, bıçak ve av tüfeği ile karşı konuldu. Fakat teslim olunmadı. Nihâyet 1 Ağustos 1958 tarihinde Türk Mukavemet Teşkilâtı (TMT) kuruldu. Anavatan'ın maddî ve manevî desteği ile kurulmuş bulunan, eğitilmiş ve teçhiz edilmiş olan mücahitler büyük bir başarı kaydettiler. Bu durum karşısında İngiliz Hükûmeti, Anayasada değişiklik yaparak Valinin başkanlığında bir komisyon teşkil etti. Bu komisyonda Türkiye'nin ve Yunanistan'ın temsilcilerinin bulunması öngörülmüş ve 7 yıl ateşkes yapılması şart koşulmuştu. Türkiye temsilci Burhan Işın 1 Ekim 1958'de göreve başladı. Rum-Yunan ikilisi bu öneriyi reddetti. Bunun Kıbrıs'ın taksimine yol açacağı iddiasını ortaya attı. Bu görüşün ortaya atılması Türkiye'yi de ilgilendiriyordu.

Irak'ta Ateşemiliterlikten dönmüş olan Kur. Alb. Muzaffer Akın'a yine görev verildi. Akın Albay benimle temasa geçti. Ancak bu defa Komisyon Başkanı Tuğg. Cemal Gürsel'in yönetiminde Akın Albay ve benden başka Kara, Deniz ve Hava Kurmay Albayları da yer almıştı. Genelkurmay'a taşıdığım kitaplar ve yayınlar üzerinde yoğun bir çalışma sonucu ortaya üç taksim plânı çıkmıştı:

1. Doğu batı,
2. Arz dairesinin kuzey ve güneyi,
3. Hatlı balâlardan geçen hat.

Bu çalışma tamamlanınca Tuğg. Cemal Tural başkanlığında, İkinci Baş. Org. Salih Coşkun Paşa'nın huzuruna çıkıldı. Tural Paşa "*Sayın Orgeneralim, Kıbrıs'ın taksim plânını takdim etmek için huzura geldik*" deyince, Org. Coşkun, "*Ne demek, Kıbrıs taksim mi olurmuş?*" cevabını verdi. Bu durum karşısında bütün subaylar hazır ol duruma geçmişti. Benim ne alacak rütbem, ne de general olmak durumum olmadığı için, "*Sayın Orgeneralim, müsaade ediniz elinizi ayağınızı öpeyim. Biz Kıbrıs'ın taksimini istemiyoruz ki, ancak verilmiş bulunan bu görevi bitirdik ve takdim için huzura geldik*" deyince, Org. Coşkun "*Ha öyle söyleyiniz*" demiştir.

Bu gelişmeler ortaya çıkınca Rum-Yunan ikilisi taksimi önlemek için Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasını ortaya attı. Türkiye-Yunanistan-İngiltere Dışişleri Ba-

kanları 11 Şubat 1959'da Zürih'te toplandılar ve Cumhuriyetin kurulmasına karar verdiler. 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da yapılan toplantıya, Kıbrıs Türklerini temsilen Dr. Fazıl Küçük ve Rumları temsilen de Başpiskopos Makarios katıldı. Toplantıda Cumhuriyet ilân edilmesi kabul edilip imzalar atıldı. Ancak aynı gün Makarios yaptığı bir açıklamada:

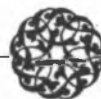
"*Bizim gayemiz bir Cumhuriyet ilân edilmesi değildir. İLHAK edilmesidir. Bu gayeden vazgeçmiş değiliz*" demiştir.

Cumhuriyet'in Anayasası hazırlanınca, benim de bulunduğum salonda 15-16 Ağustos 1960 tarihinde gece yarısı Vali Foot'un sağında Makarios, solunda Dr. Küçük olduğu halde Cumhuriyet resmen ilân edilmişti. Böylece Kıbrıs'ta egemenlik aynı yerde ve aynı anda Kıbrıs Rum ve Türk halkına devredilmişti. Hiçbir şekilde tek başına Rumlara devredilmemişti. Cumhuriyetin ilânını takiben Makarios Cumhurbaşkanı, Dr. Küçük Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak veto hakkına da sahip oldu. Kabinede 7 Rum ve 3 Türk bakan yer aldı. Cumhuriyet Meclisi'nde %30 Türk, %70 Rum milletvekili bulunacaktı. Kamu görevlilerinin de aynı nisbetlerde olacağı açıklanmıştı.

Cumhuriyet ilân edilince, Türkiye'den Yunanistan'a göç etmiş bulunan Bodosakis adlı bir iş adamı Kıbrıs'ta bulunan İngiliz KİT'lerini 5 milyon Sterling'e satın almış ve Makarios'a hibe etmişti.

Makarios, Anayasa gereği kurulması icap eden Türk belediyelerinin kurulmasına müsaade etmemiştir. Türk tarafı Anayasa Mahkemesi'ne başvurunca, Anayasa Mahkemesi Türklerin lehine karar verirse, kararın tanınmayacağını açıkladı. Nitekim de öyle oldu. Ama yine de Türk tarafı belediyelerini kurmuştu. Makarios "*Anayasa kabili tatbik değildir*" görüşünü ortaya atarak destek sağlama turlarına çıktı. Sonunda Anayasaya 13 maddelik tadil teklifi hazırlandı ve 30 Kasım 1963 tarihinde Türk liderliğine ve garantör devletlere sundu. Türk liderliği aynı gün ve Türkiye Cumhuriyeti de 6 Aralık 1963 günü teklifleri reddetmiştir. Çünkü Türk halkı, Batı Trakya'da olduğu gibi bir azınlık hâline getirilmek isteniyordu.

Makarios, 1963 yılının 21'inde Türk halkına karşı EOKA-Yunan askerlerini harekete geçirip AKRİTAS (Türkleri İMHA) plânını uygulamaya koydu. Bu saldırı karşısında İnsan Hakları savunucularından çıt çıkmayınca 23-25 Aralık 1963 tarihlerinde "*Kanlı-Noel*" olaylarına geçildi. Savunmasız 92 Türk şehit edildi, 475'i yaralandı ve pek çok Türk kayıplara karıştı. An-

cak din adamı olan Makarios'un, radyolarda "Türkler isyan etmiştir. Tenkil harekâtı başlatılmıştır" derken yüzü bile kızarmıyordu. Bnb. Nihat İlhan'ın eşi 3 bebeğini alarak banyo küvetine sığınmış iken, kurşun yağmuruna tutularak katledildi. Bu insanlar mı isyan etmişlerdi? Ancak bu facia karşısında İnsan Hakları savunucularından yine ses çıkmıyordu. Türk Hükûmeti Garantör Devlet olarak 25 Aralık 1963 günü Ö.S. Lefkoşe üzerinde jet uçuşları ile ihtar yaptı. Makarios, korktu ve ateşkes yapıldı. Ancak ertesini gün yani 26 Aralık 1963 günü, Ayvasıl'da bulunan savunmasız Türkler, köyün dışına çıkartılarak, açılan bir çukurun başında silâhla taranarak şehit edildi ve çukura atıldı. İşte Rum-Yunan'ın medeniyeti buydu!

Bu feci olaylardan sonra Dr. Küçük ile Makarios, müştereken İngiliz yetkililere müracaat ederek İngiliz askerlerinin Lefkoşa'da Yeşilhat'a girmelerini talep ettiler. Yeşilhat İngiliz Hükûmeti tarafından çizilmiş olan bir hattı. İngiliz askerlerinin hatta girişinin sebebi, zalim Rumlara karşı, masum Türkleri korumaktı. Böylece Kıbrıs fiilen taksim edilmiş oluyordu. Rumların iddia ettiği gibi Kıbrıs'ı Türkler taksim etmemiştir.

4 Mart 1964 tarihinde BM'in, aldığı bir kararla Kıbrıs'a gönderdiği Uluslararası Barış Gücü bugün de göreve devam etmektedir. Ancak Türk halkı Barış Gücü'ne hiçbir zaman güvenmedi.

1 Ocak 1964 tarihinde, Makarios, tek taraflı olarak Kıbrıs Andlaşmalarını fesh ettiğini açıkladı; böylece Gayrimeşru Rum Yönetimi ortaya çıkmış oluyordu. Çünkü Türk bakanları kabineden atılmış, Türk milletvekilleri meclise alınmamıştı. Bu gün de Rum Yönetimi, Anayasaya göre gayrimeşrudur.

Rum Yönetimi Türklere, bütçeden verilmesi gereken %30 ödeneği 1 Ocak 1964 tarihinden itibaren ödemiş, hattâ Kızılay'ın Türk halkına hibe olarak yolladığı gıda maddelerinden ithalât vergisi almaktan da çekinmemiştir. Kıbrıs Türk halkı Anavatan'ının malî katkısı ile yaşamıştır, bugün de yardım almaktadır. Tüten bacalar böylece devam etmiştir.

Makarios yönetimi 1964 yılında Bafta, Limasol'da, Gaziveren'de ve pek çok köyde Türklere karşı saldırı yaptırdı. 200'den fazla Türk köyü boşaltıldı, 40.000 Türk göçmen oldu. Erenköy'de Barış Gücü Komutanı Gen. Timaya'nın gözleri önünde Erenköy'e saldırmış olan Rum-Yunan askerleri sağanak yağmur gibi mermi yağdırdı. Türkiye bu durum karşısında 9 Ağustos 1964 günü, Erenköy'e jetleri gönderdi ve saldırıyı durdurttu. Yzb. Cengiz Topel, harekât sonrası

keşif uçuşu yaparken uçağı isabet aldı ve uçaktan atıldı. Ancak kötü bir tesadüf eseri olarak Rum tarafına düştü. Lefkoşa Devlet Hastanesi'ne götürülmüş olan Topel'in kanı Rum doktorlar tarafından alınarak, şehit edildi. İşte Yunan medeniyeti! İngiliz İstihbarat Teğ. Martin Packard'ın Çok Gizli raporuna göre, devlet hastanesinde yatmakta olan 25 Türk hastanın boğazları Rum doktorlar tarafından kesilerek katledilip, makinelerde kemikleri kırıldı, Lefkoşa dışında bir çiftlikte açılan çukura atılarak köpeklere yem yapıldı. İngiltere, Garantör bir devlet olarak bu raporu sümenaltı etmiştir. İşte İnsan Hakları savunuculuğu! Böyle bir olayı Türkler yapmış olsaydı, aynı İngiltere ve Hristiyan âlemi dünyayı başımıza yıkardı.

Bu cinayetler karşısında dünya kamuoyundan tepki görmemiş olan Rum-Yunan askerleri Barış Gücü askerlerinin telsizlerini kırarak kadar ileri giderek, 15 Kasım 1967 günü Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırıp, Türkleri katletti. Fakat bununla da yetinmemiş olacaklar ki 90 yaşındaki kör köy imamının üzerine gazyağı dökerek diri diri yaktılar. İşte Yunan medeniyeti! Bu facia karşısında Türkiye Cumhuriyeti TBMM'den Kıbrıs'a müdahale kararı almış ve askerî birlikler güneye intikal etmiştir. 1963 Kanlı Noel olaylarından sonra Kıbrıs'a müdahale etmek isteyen İnönü'ye ABD Başkanı Johnson, 5 Haziran tarihli bir mektup yollamış ve çıkartmayı önlemiştir. Bu defa mektup yerine Cyrus Vence'i özel temsilci atamıştır. Atina-Ankara-Lefkoşa arasında mekik diplomasisi yürütmüş olan Vence, meselenin görüşmeler yolu ile çözümlenmesini önermiş ve Başbakan Demirel'in Kıbrıs'a çıkartma yapmasını önlemiştir.

İkili görüşmeler 3 Haziran 1968 tarihinde Beyrut'ta başlamıştır. Esasen ikili görüşmeler 1963 yılından beri devam etmektedir. Ancak Rum-Yunan ikilisinin gayesi İLHAK olduğundan, bugüne kadar değişik tarihlerde, çeşitli yerlerde ve seviyedeki heyetler arasında yapılmış olan görüşmelerden sonuç alınamamıştır. Çünkü Rum-Yunan tarafı her zaman masadan kaçmıştır. Bugün de durum aynıdır.

Makarios Türklere hayatı yaşanmaz hâle sokmuş ve adadan uzaklaştırmayı hedef alan uzun vadeli mücadele programı tatbik etmiştir. Ancak Yunan cuntası, Kıbrıs'ın hemen İLHAK edilmesini talep eden bir mektubu Makarios'a yollamıştır. Makarios, Türkiye'nin 1967'de Kıbrıs'a müdahale kararı almasından korktuğu için, General Gizlikis'e Yunan askerlerinin Ada'dan çekilmesini talep eden bir cevap vermiştir.

Bunun üzerine Yunan askerleri ile EOKA-B Örgütü 15 Temmuz 1974 günü Makarios'a karşı darbe yapmıştır. Makarios, kıyafet değiştirerek saraydan kaçmış, İngilizlere sığınmıştır. Uçakla Ada'dan kaçırılmış bulunan Makarios New York'a getirilmiştir.

Bu durum karşısında Türklerin Kıbrıs'ı işgal etmek gibi bir gayesi olmadığından dolayı, zamanın Başbakanı Bülent Ecevit, Londra'ya uçmuş ve 3 gün süre ile garantör devletlerden biri olan İngiltere'ye Garanti Antlaşması'nın IV. maddesine göre, müşterek müdahale edilmesini ısrarla teklif etmiştir. Ancak kabul edilmemiştir.

Bu sırada Makarios 19 Temmuz 1974 günü BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmasında, "Yunanistan Kıbrıs'ı işgal etmiştir. Yunan tankları sokaklarda dolaşmaktadır. Yunan bandıraları yüksek binalarda dalgalanmaktadır... TÜRKLER DE TEHLİKE İÇİNDEDİR..." demiştir. Bunu söyleyen AKRİTAS plânını hazırlatan bir kişidir. Bu beyanat en yüksek plâforma, en yetkili kişi tarafından verilmişti. Nitekim 15 Temmuz 1974 günü Makarios'un yerine Cumhurbaşkanı makamına oturtulmuş bulunan ve Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'ni ilân etmiş olan Nikos Sampson, sürgünde bulunduğu Fransa'da yapmış olduğu bir basın toplantısında: "Atina'dan beklediğimiz Fantomlar gelmiş olsaydı, sadece önceden hazırlanmış bulunan metni okuyarak, İLHAK'ı ilân etmekle kalmayacaktık aynı zamanda Türkleri de İMHA edecektik" demiştir. Kıbrıs Türk Barış Harekâtı 20 Temmuz 1974 günü yapılmamış olsaydı, 23 Temmuz 1974 günü Türkler topluca katledilecekti.

Makarios'un bu beyanatu üzerine, maruz kalacakları felâketi çok iyi bilen Kıbrıs Türk halkının ısrarlı talebi üzerine, Türkiye, Garanti Antlaşması'nın IV. maddesine göre 20 Temmuz 1974 günü Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'nı başlatmıştır. Cenevre toplantılarında alınmış bulunan kararlara Rum-Yunan ikilisinin uymaması sonucu olarak gerçekleştirilmiş olan II. Barış Harekâtı neticesinde, Mehmetçikle Mücahitin kanları ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırları çizildi.

İkinci Türk Barış Harekâtı sırasında Türk askerinin henüz ulaşamadığı Muratağa, Atlılar ve Sandallar'daki Türk halkı, Rum-Yunan askerleri tarafından, topluca katledildi ve çukurlara atıldı. Toplu mezarlar bunun açık isbatıdır. Ama dünya hâlâ bu gerçeği görmek istememektedir. Türkiye'yi işgalci olarak nitelemeğe devam etmektedir. Bu görüşte olan kişi ve kuruluşların

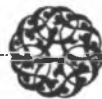
Makarios'un 19 Temmuz 1974'de Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmayı ve Atina Yüksek Mahkemesi'nin 21 Mart 1979 tarihinde aldığı 2658/79 sayılı "Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Garanti Antlaşması'nın IV. maddesine göre yasaldır. Suçlu olan Yunan cuntasıdır" kararı okumalarını ve ona göre gerçeği anlamlarını tavsiye ederim.

Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'ndan sonra 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruldu. Rum-Yunan ikilisi KTFD'ni sahte devlet ilân etti. Konfederasyon kurmaya yaklaşmadılar. Ancak gayrimeşru Rum Yönetimi, dünya devletleri tarafından meşru Kıbrıs Hükûmeti olarak kabul edildi. Bu hata bugün de devam etmektedir. Kıbrıs sorununun çözümlenememesinin en önemli sebebi, Rum Yönetimi'nin yasal devlet olarak tanınmış olmasıdır.

Kıbrıs Türk ekonomisinin kalkınması için 1975 yılında Kıbrıs'a Türk işadamları davet edildi. İncelemelerini tamamlamış bulunan ve benim de yanında bulunduğum Devlet Başkanı'na veda etmeğe gelmiş olan bir iş adamına "Beyefendi, siz büyük bir iş adamısınız, Kıbrıs'a ne gibi yatırımlar yapmayı düşünüyorsunuz?" diyen Başkan şu cevabı almıştı: "Sayın Başkan, siz benim büyük bir iş adamı olduğumu söylüyorsunuz, bu şartlar altında Kıbrıs'a yatırım yaparsam ben nasıl bir iş adamı olurum?" Bu cevap karşısında, binanın tavanı başımıza yıkılmış gibi olduk. Başkanın rengi atdı. Çünkü o anda Makarios'a 5 milyon Sterling'lik KİT'leri hibe etmiş olan Bodosakis'i düşünmemek mümkün değildi.

Rum-Yunan ikilisinin sarfettiği gayretler sonucunda KTFD'nin ortadan kaldırılmasına yardım edilmesini öngören BM'nin 13 Mayıs 1983 tarihli 37/253 sayılı kararı karşısında harekete geçmiş olan Kıbrıs'taki Türk kurum ve kuruluşları imza kampanyası açmış ve Cumhuriyetin ilân edilmesini talep eden muhtıra Devlet Başkanı'na verilmiştir. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 15 Kasım 1983 günü makam arabası ile gittimiz Federe Meclis'te kürsüye çıkmış olan Devlet Başkanı Rauf Denktaş, gelişmelerin kısa bir tarihçesini yapmış ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen ilân etmiştir. Milletvekilleri ayakta alkışlayarak Cumhuriyet ilânını oy birliği ile kabul etmişlerdir.

Kürsüden inmiş olan Denktaş Bey, Dr. Küçük ile benim yanıma gelmişti. Cumhuriyeti tebrik etmek için üçümüz kucaklaştığımızda gözlerimizden sevinç göz yaşları akıyordu. "Artık ölse de gözümüz arkada kalmaz" diyorçuk. Sömürge idaresine karşı başlatmış ol-

duğumuz mücadelenin sonucunu KKTC'nin ilân edilişi ile noktalamıştık. Böyle bir mutluluk kaç fâniye müyesser olmuştur?

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'ni ilk günden itibaren resmen tanımıştır. Büyükelçiler de 17 Nisan 1984 günü karşılıklı olarak Cumhurbaşkanlarına güven mektuplarını takdim etmişlerdir.

Pakistan ve Bangladeş ilk günlerde KKTC'ni resmen tanımış ve Cumhurbaşkanı beni Bangladeş Büyükelçisi olarak atamıştı. Hazırlık yapmak için TC Lefkoşa Büyükelçisi Sayın İnal Batu ile görüştük. Ancak Yunan lobisinin etkisi altında kalan ABD'nin baskısı ile Pakistan ve Bangladeş, tanımayı askıya almışlardır.

Rum-Yunan ikilisi KKTC'ni sahte devlet ilân etmiş ve ambargo altına almıştır. Bugün de bu durum devam etmektedir. Güney Kıbrıs'a gelmiş olan turistlerin KKTC'ne geçmelerine bile engel olunmuştur ve engel olmaya da devam edilmekte, insanların serbest dolaşma hakkına saygı gösterilmemektedir.

Zamanın gelişen şartlarından istifade etmek isteyen Rum-Yunan ikilisi AB'ne girmek için bavurmuştur. Kıbrıs Antlaşmalarına göre TC ile Yunanistan'ın üye olmadığı hiçbir kurum ve kuruluşu Kıbrıs üye olamaz. Buna rağmen AB uluslararası bu antlaşmaları gözardı etmiş ve Rum Yönetimi ile AB üyeliği için müzakere kararı almıştır. 12 Aralık 1997 günü Lüksemburg kararı, ikili görüşmelere noktayı koymuştur. Bunun sorumlusu AB'dir.

Rum-Yunanistan ikilisi Savunma İşbirliği Protokolü imzalamıştır. Rum yönetimi günde 3 milyon dolarlık silâh almaktadır. Rusya'dan S 300 füzeleri ve hareket halinde iken füze atan tanklar almak için anlaşma yapmıştır. Bu silâhlar KKTC için tehlike olmaktan ziyade TC için tehlike teşkil etmektedir. Yunanistan, Rum kesiminde hava meydanı ve deniz üssü kurmuştur. S 300 füzelerinin monte edilmesi için Rus subaylar Rum kesimine gelmiştir. Deli Petro'nun sıcak denizlere iniş hayalini Rum-Yunanistan ikilisi gerçekleştirmiştir.

Durumun ciddiyetini ve sonucun vehametini görmüş olan TC Cumhurbaşkanı ile KKTC Cumhurbaşkanı 29 Aralık 1995 günü Ortak Deklârasyon imzalamışlar ve ertesi günü TBMM bunu kabul etmiştir. Böylece Kıbrıs Türkleri bir oh! çekmiştir. Çünkü Kıbrıs Rum Yönetimi altında, Batı Trakya'da yaşayan Türkler gibi, bir azınlık olmaktan kurtulmuşlardır. KKTC gerektiği an TC ile entegrasyona girecektir. 20

Temmuz 1997'de Sayın Ecevit ile Sayın Denктаş arasında da TC-KKTC olarak karar imzalanmış, bundan sonra da 6.8.1997 tarihinden TC Dışişleri Bakanı, Sayın Cem ile KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanı Sayın Etkin arasında Ortaklık Konseyi Anlaşması imza edilmiştir. Bunlar çok önemli gelişmeler olmuştur.

6-7 Aralık 1997 tarihinde, teşekkür borçlu olduğumuz Türk Demokrasi Vakfı'nın organize etmiş olduğu Kıbrıs Türk Kalkınma Plâtformu'nda konuşma yapmış olan TBMM Başkanı Sayın Hikmet Çetin ve Başbakan Yardımcısı, Savunma Bakanı Sayın İsmet Sezgin, Kıbrıs konusunda hiçbir tavizde bulunulmayacağını tekrarlamışlardır.

6 Aralık günü söz almış bulunan Türk İş Adamları KKTC'de inceleme yaptıklarını, KKTC'de yüksek teknoloji ürünü, örneğin cep telefonu v.b. şeyler gibi ürünlerin yapıldığı sanayi kurumları kurulduğunu, klasik tarımdan, dünya piyasalarında aranan ürünler yetiştirilmesi için modern tarım yoluna gidilmesinin mümkün olduğunu, turizm sektörünün geliştirilmesini, serbest liman ve bölgelerin genişlemesi yolundaki görüşlerini açıklamışlar ve riskli olsa bile bu yolda yatırım yapabileceklerini söylemişlerdir.

Bu konuşmaları duymak ve Sayın Denктаş'a "*Bu durumda nasıl yaparım?*" diyen iş adamını hatırlamak mümkün mü?

İşte bu gelişmeleri görmekten son derece mutlu bir halde tarihî geçmişte kısa bir yolculuk yaparak "*Nereden, nereye!*" demek ihtiyacını duyuyorum şimdi.

Bugüne gelinmesinde hiç şüphe yok ki, üstad müzakereci ve büyük devlet adamı Sayın Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş'ın büyük rolü olmuştur. 1964 yılında başlamış olan ikili görüşmelerde karşısında Makarios vardı. O tarihten bugüne kadar, Denктаş masadadır, ama ötekilerin hiçbiri ortada yoktur. Sayın Denктаş, hepsini mat etmiştir. Türk kamuoyunu bilinçlendirmiş ve Türkiye Cumhurbaşkanları ile hükümetlerini de, millî davada ikna etmiştir. Bu çabada rol alan, çorbada tuzu olan herkese ve kuruluşu, Kıbrıs Türk Halkı olarak minnet ve şükran borçluyuz.

Beş kıtada iş yapmakta olan Türk İş Adamlarına da yaptıkları ve yapacakları ekonomik kalkınma için teşekkür eder, başarılar dileriz.

Bu mutlu günleri görmeyi, benim gibi bir fâniye lütfettiği için Yüce Tanrı'ya sonsuz minnet ve şükranlarımı sunarım.

Kıbrıs Meselesi ile İlgili Tesbitler ve Öneriler

Soyalp TAMÇELİK

Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens.

Araştırma Görevlisi

I. Kıbrıslı Türklere Yapılan Yardımlar

Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıslı Türklerin iktisadî ve sosyal sorunları ile ilgilenmeye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasından çok önce başlamıştır. Aslında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Kıbrıslı Türklere, Lefkoşa'daki Başkonsolosluğu vasıtasıyla, malî ve teknik yardımlarda bulunmuşlardır. Bütün bu yardımlar, Ada'nın Yunanistan'a ilhâk (ENOSİS) edilmek istenmesiyle ortaya çıkmış ve daha plânlı bir hâl almıştır.

Rumların, Londra ve Zürih Antlaşmaları'yla kurulan "anayasa düzeni"ni silâh zoruyla bozdukları 1963 yılı ile Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'nı yapıldığı 1974 yılında, Türkiye'nin Kıbrıslı Türklere yaptığı yardımların nitelik ve miktarı, daha da belirgin bir hâl almıştır.

Kıbrıs Türk halkına yönelik nakdî, aynî ve teknik yardımlar, 1974 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesindeki "Hariçte Türk Kültür Varlığını Koruma ve Tanıma" faslından "Kıbrıs Plânlama Grubu" adı altında kurulan müstakil bir birim tarafından plânlanmış, koordine edilmiş ve yürütülmüştür.

Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kıbrıslı Türklere her zaman ve her ortamda yardım etmiş ve bu hususla ilgili olarak her türlü fedakârlığı göstermiştir.

II. Son Günlerdeki Gelişmelere İstinaden Türkiye'nin KKTC ile Olan Münasebetleri

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye arasında imzalanan birçok anlaşma ve protokoller vardır. Bunların bazılarını zikretmek gerekirse, şu şekilde sıralayabiliriz:

- Eğitim, Bilim ve Kültür İşbirliği Protokolü,
- Hukukî, Ticarî ve Cezaî Hususlarda Adlî Yardımlaşma, Tanıma ve Tenfiz,
- Sosyal Güvenlik Anlaşması,
- İşgücü Anlaşması,
- Yatırımların Garantisi Anlaşması,
- Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması,
- Uluslararası Karayolu Anlaşması,
- Sağlık Alanında Yardımlaşma Anlaşması vs.

İki devlet arasında daha birçok anlaşma ve protokol imzalanmış ve ikili ilişkilerin oturtulduğu bu hukukî zeminde, karşılıklı çıkarların uygun bir şekilde yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Fakat şunu belirtmek yerinde olacaktır ki, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında siyasî ve kültürel alanda mevcut olan bu sıkı işbirliği, ekonomik ve ticarî alanda maalesef yeterince gelişmemiştir. Bunun nedenleri arasında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinin "küçük bir piyasaya" hitap etmesi sayılabilir. Aslında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinin küçük bir pazar ekonomisi oluşu, ticaretine konan ambargolar, kendisini bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve özel ilişkiler kuran Türkiye pazarı bile, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne belirli tahditler getirmektedir.

Türkiye bütçesinden, 180.000 nüfuslu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisine, yılda ortalama 50-60 milyon ABD dolarlık bir malî yardım yapılmış olmasına rağmen, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile olan ekonomik ve ticarî ilişkilerinde, ortaya çıkan koordinasyon ve uygulama sorunlarıyla, yardımın periyodik akışıyla ilgili kurallardan ve uygulamadaki gecikmelerden kaynaklanan sorunlar, maalesef halledilememiştir. Özellikle 1990 yılından sonra kendini hissettirmeye başlayan 1994 ekonomik krizi 1995 yılında önemli bir bütçe açığına sebep olmuştur. Bu kriz, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni büyük bir makro-ekonomik dengesizlikle karşı karşıya bırakmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkiye ile olan ticarî ilişkilerinde, bir dizi olumsuzluklarla da karşı karşıyadır. Zirâ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gümrük duvarları (gümrükler, fonlar, stopajlar, KDV vs.) oldukça yüksektir. Bu nedenle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, komşu ülkeler arasında en pahalı ülke

konumuna gelmiş ve bu gümrük duvarları onun dış dünyadan soyutlanmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, gümrük duvarlarını delik deşik eden ve sayıları bir hayli çok olan işportacılarla, ticarî adaleti ve rekabetin sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlayamamıştır. Ülkede tarım, turizm ve ticaret büyük bir darbe yemiştir. Özellikle fizibilitesi olmayan yatırımlarla tamamlanan ve sürekli korumaya alınan, buna karşın serbest ticaret kaidelerinin uygulanmadığı yerli mamuller, enflasyonu artırıcı bir rol üstlenmiştir. Ülkedeki hayat pahalılığı ve siyasî belirsizlik, genç kitlelerin göç etmesine neden olmuştur.

Bütün bu gelişmeler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisini oldukça zora sokmuş ve halk üzerinde bunaltıcı bir baskı yapmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinin bozulan bu makro-ekonomik dengelerinin yeniden düzeltilmesi, ekonominin sağlığa, istikrara ve sürekli bir gelişme sürecine kavuşturulması amacıyla, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında ciddi çalışmalar başlatılmış ve 1994-1997 döneminde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisindeki buhranın aşılması ve sosyo-ekonomik sorunların çözümü için birçok önemli kararlar alınmış ve uygulamalar yapılmıştır.

Bu esnada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile yapılan resmî görüşmeler sonunda 1996 Haziran ayında imzalanan bir "*Ortak Mutabakat Metni*"nde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, kamu maliyesinin karşı karşıya bulunduğu sorunları aşmak için bir ekonomik istikrar programı hazırlamayı ve bunu kararlılıkla uygulamayı taahhüt etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de kamu açıklarında kullanılmak üzere 500 milyar TL'lik bir kredi açmış ve üretime dönük yeni projeler için kaynak sağlama ve 1995 yılı sonunda Mersin Limanı'ndan yapılan kıyı ticaretini diğer limanlara da teşmil etme taahhüdünde bulunmuştur.

Lâkin şunu belirtmek gerekir ki, bu uygulama döneminin ilk yıllarda yarattığı olumlu gelişmelerin etkisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinin yapısal bozukluklarının artması nedeniyle, devamlı olmamıştır. Diğer yılları müteakip, bazı önlemler alınmışsa da, ekonominin palyatif önlemlerle iyileştirilemeyeceği anlaşılmış, içine düşülen ekonomik krizden,

kapsamlı bir yapısal değişim ve istikrar programı çerçevesinde çıkılmaktan başka çare olmadığı görülmüş ve bu amaçla, yeni çalışmalara başlanmıştır.

Bu çalışmaların sonunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinin istikrara kavuşturulması için ihtiyaç duyulan yapısal reformların gerçekleştirilmesi, kamu finansmanı açıklarının giderilmesiyle ilgili olarak yatırım gereksinimleri için bir program hazırlanmış ve bunların hayata geçirilmesi şartlarını içeren bir *Ekonomik İşbirliği Protokolü* (3 Ocak 1997) imzalanmıştır.

3 Ocak 1997 tarihinde, Ankara'da iki ülke Başkanları tarafından imzalanan Protokol, her iki ülkeye de yükümlülükler getirmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, ekonominin geliştirilmesi için yapısal reformları gerçekleştirme, gelirlerin artırılıp giderlerin azaltılması için gerekli tedbirleri alarak, tek sosyal güvenlik sistemini oluşturma, özelleştirmeye hız verme; Türkiye Cumhuriyeti ise, bunların gerçekleşmesi için 250 milyon dolara kadar kredi sağlama taahhütlerinde bulunmuştur.

Bu yardımlar, Türkiye tarafından oluşturulan bir İzleme Komitesi ile finanse edilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, 28 Aralık 1995 tarihli *Ortak Deklârasyon* çerçevesinde, iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında tesis edilen, sürekli siyasî danışma mekanizmasıyla birlikte, iki ülke Cumhurbaşkanları tarafından 20 Ocak 1997 tarihinde imzalanan *Ortak Deklârasyon*'da öngörülen, Kıbrıs Adası'nda ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarın idâmesi ve iki ülke arasındaki ilişkilerin her alanda yakın danışma ve işbirliği çerçevesinde geliştirilmesi yönündeki arzu ve azimlerini teyid ederek, iki ülke arasında, 20 Temmuz 1997 tarihinde Lefkoşa'da yayınlanan *Ortak Açıklama* ile "*dünya tarafından resmen tanınıp, bağımsız ve demokratik bir devlet olarak uluslararası alanda, her bakımdan hakkı olan yeri alıncaya kadar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin dış politika menfaatlerinin korunması amacıyla tesis edilen "özel ilişki" çerçevesinde, iki ülke Dışişleri bakanları arasında "işlevsel ve yapısal işbirliği" tesisine yönelik*" birtakım kararlar alınmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cum-

huriyeti Dışişleri Bakanlıkları arasında, işbirliğinin geliştirilmesini öngören “İşlevsel ve Yapısal İşbirliği Protokolü” 13 Ocak 1997 tarihinde, düzenlenen bir törenle imzalanmıştır.

Bu protokol, Anavatan Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında bulunan sıcak ve yakın işbirliğinin, en son ve en somut örneği olarak değerlendirilebilir.

Bu protokolün, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin var olacağını, yaşatılacağını ve bu yönde hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını göstermesi açısından, önemli olduğuna inanıyoruz.

Aslında bütün bu gelişmeler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yaşatılması ve refah düzeyinin artırılması içindir. Özellikle 1995 yılı sonundan itibaren yapılan çalışmalar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinde 1997 yılının ikinci yarısında hissedilir bir iyileşme meydana getirmiştir. Bu iyileşme, 20 Ocak 1997 ve 20 Temmuz 1997 tarihli *Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Ortak Açıklamaları*'nda ifadesini bulan ve iki ülke arasında, ekonomik ve malî bütünleşme sağlanması hedefi yönünde atılan fiilî adımlar sayesinde olmuştur.

Gerek Türkiye bütçesinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yapılacak yardımlar, gerekse kredi anlaşmaları ile sağlanacak kaynaklarla, 1998 yılının, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi için büyük bir hamle yılı olacağına inanmaktayız. Dolayısıyla Kıbrıs Türk halkının, en güçlü ve en etkili bir şekilde desteklenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

III. Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Meselesine Dair Görüşü

AB Konseyi'nin 12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Zirve toplantısında, “Kıbrıs” ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması yönünde bir karar alınmıştır. Bu karar, 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları ve beş tarafın imzası ile kurulmuş olan “iç ve dış” dengelere dayalı, “*sui generis*” bir Cumhuriyetin kurucu ortaklarından biri olan Kıbrıs Türk halkının, temel haklarını ihlâl etmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 4 Temmuz 1990 tarihinde yapmış olduğu tek yanlı ve gayrimeşru müracaat, kendi siyasî emellerini gerçekleştirmek ve Kıbrıs'ta bir Helen

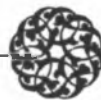
Cumhuriyeti oluşturma amacına yöneliktir.

AB Konseyi'nin, Rum tarafının bu müracaatına istinaden almış olduğu karar, Kıbrıs Türk tarafının 1959 Antlaşmaları'ndan kaynaklanan, eşit düzeydeki siyasî ve egemenlik haklarının ihlâli olduğu kadar, BM tarafından da kabul edilmiş parametre ve gerçekleri inkâr etmektedir. Ayrıca söz konusu karar, BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde yürüttüğü çabaları da anlamsız hâle getirmiştir. Bu itibarla, söz konusu müracaata binâen alınmış olan bu karar, Kıbrıs Türk tarafı açısından geçerli ve bağlayıcı değildir.

Bilindiği gibi 1960 Ortaklık Cumhuriyeti'ne hayat veren Zürih ve Londra Antlaşmaları, Kıbrıs meselesinin hâllinde Türk-Yunan dengesi üzerinde kurulmuş ve Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları uluslararası kuruluş, birlik ve ittifaklara katılmasını yasaklamıştır. Bu bağlamda Zürih Antlaşması'nın 8. maddesi “Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini'nin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları uluslararası siyasî ittifaklara katılmasına ilişkin, her türlü karar ve tasarrufu veto etme hakkına sahip olduklarını” açıkça belirtmiştir. Diğer yandan 1960 Garanti Antlaşması'nın 1. maddesi “Kıbrıs'ın tamamen veya kısmen, hiçbir devletle siyasî veya ekonomik bir bütünleşmeye girmeyeceğini” taahhüt etmektedir. Aslında bunun amacı, iki kurucu toplum ve garantör ülkenin Kıbrıs üzerindeki hak ve çıkarları arasında kalıcı bir dengeyi muhafaza edilmesidir.

1960 Antlaşmaları'yla kurulan iç ve dış dengeleri ortadan kaldırmak amacıyla, Rum tarafı 1963 yılında silâhlı saldırıya geçerek bu ortaklığı bozmuş, bu tarihten itibaren Kıbrıs'ta ortak bir idâre var olmamış ve Kıbrıs Türk ve Rum toplumları, demokratik yollardan seçtikleri kendi ayrı yönetimleri altında yaşamışlardır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Ada'nın tümü veya Kıbrıs Türk halkı üzerinde hiçbir zaman hükümran olmadığı yadsınmaz bir gerçektir. Sonuçta, Kıbrıs'ta iki halkın yetkisine sahip, iki halk adına konuşabilecek veya AB'ne üyelik başvurusu yapabilecek ve AB ile tüm Kıbrıs adına üyelik görüşmelerini sürdürebilecek ortak bir idâre yoktur.

Kıbrıs'ın AB üyeliği, BM Fikirler Demeti'nin 92. paragrafında da belirtildiği gibi, ancak nihaî bir çö-

zünden sonra ele alınıp, iki egemen ve eşit halkın, ayrı ayrı referandumlarıyla onaylandıktan sonra sonuçlandırılabilir. Ayrıca Kıbrıs Türk halkı için Türkiye'nin üye olmadığı, Kıbrıs meselesinin 1963 yılından bu yana, yaratıcı ve yürütücü olan Yunanistan'ın ise tam üye olduğu bir AB'ne üye olmayı kabul etmek, yani Kıbrıs üzerindeki iki anavatan arasında kurulmuş olan dengeyi bozmak, Ada'nın Yunanistan'la dolaylı olarak bütünleşmesini veya Kıbrıs'ta bir Rum Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul etmekle eş anlamlıdır. Esasen, Kıbrıs Rum tarafı, AB üyeliği ile Kıbrıs'ı Akdeniz'de ikinci bir Elen devleti haline dönüştürmeye çalışmaktadır.

Kıbrıslı Türkler, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyeliği için yapmış olduğu tek yanlı, yasa dışı ve maksatlı müracaata, başından itibaren karşı çıkmışlardır. Zirâ ortada, demokratik olmayan, Kıbrıs'a bağımsızlığını veren 1960 Antlaşmaları'na ve BM müzakere süreci ilkelerine aykırı bir müracaat vardır. Bu müracaata binâen atılan her adım ve alınan her karar, Kıbrıs Türk tarafını siyasî ve hukukî bakımdan bağlayacaktır. Bu yüzden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin böyle bir sürece katılması, söz konusu dahi değildir.

Hâl bu merkezde iken, AB Konseyi'nin Kıbrıs'taki hukukî, siyasî ve fiilî gerçekleri gözardı ederek, söz konusu tek yanlı kararı almış olması, Türk tarafı açısından esef vericidir. Bu kararlar AB, BM müzakere süreci ve dengelerine de yıkıcı bir darbe vurmuştur. Bundan dolayı AB'nin bu tarihî sorumluluğu taşıyacağı bir gerçektir.

Kanaatimiz odur ki, AB'nin bütün bu gerçeklere rağmen almış olduğu bu son karar, toplumlararası görüşmeler sürecinde, ortaya çıkmış olan çözüm çerçevesinin sekteye uğraması anlamına gelmektedir. Bundan dolayı AB, Kıbrıs'a dıştan müdahalesiyle, toplumlararası görüşmelerin kendi güzergâhından çıkmasına neden olmuştur. Bu haksız kararın neden olduğu Kıbrıs'taki dengesizlik, bugüne kadar görüşmelerin başarıyla sonuçlanmasını engelleyen nedenleri daha da kuvvetlendirmiştir. Bu itibarla, bundan sonra yapılacak toplumlararası görüşmelerin "iki devlet" esasına dayandırılması gerekmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Anavatan Türkiye ile birlikte 20 Ocak 1997 tarihli *Ortak Deklârasyon* çerçevesinde hareket etmeli ve Türkiye ile her alanda

yapıcı adımlar atarak, "özel ilişkiler" sürecini canlı tutmalıdır. Bundan hareketle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin atacağı her adımı, canı gönülden desteklemelidir.

IV. Son Günlerde Kıbrıs'la İlgili Meydana Gelen Siyasî Gelişmeler

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Atina arasında askerî ve militarist bir ENOSİS kavramı oluşmuştur. Bu manzaraya bakınca, Rum Yönetimi'nin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti karşısında ne kadar bağımsız ve egemen olduğundan kuşku duymak gerekir.

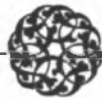
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Ada'da Yunanistan için hava ve deniz üsleri kurdukça, toplumlararası güveni daha da zedelemektedir. Bu, son derece tehlikeli bir manevradır. Bunun bir diğer ucunda Yunanistan vardır. Bütün bunlar bize, 1974 yılında olan hâdiseleri hatırlatmaktadır. Dolayısıyla hem Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hem de Yunanistan, yaptıkları ile uluslararası kamuoyu önünde, ağır bir sorumluluk almaktadır.

Rum-Yunan ikilisi, Kıbrıs'ta yürüttüğü bu saldırgan amaçlı silâhlanma ile sadece Ada'daki barışı değil, tüm Doğu Akdeniz'deki istikrarı da tehlikeye atmaktadır. Kıbrıs Rum ve Yunan ikilisinin bu tehlikeli gidişten mutlaka döndürülmesi gerekmektedir. Bunun için de bütün dünyanın ve de tüm uluslararası camianın üzerine görev düşmektedir. Uluslararası kamuoyu, bu tehlikeli gidişe bir dur demeli ve Rum-Yunan ikilisi üzerinde en ağır baskıyı uygulamalıdır.

Anavatan Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni her zaman olduğu gibi, Ada'daki barışın temel taşı olarak görmektedir. Bu yüzden Türkiye, Kıbrıs Türk halkını en güçlü ve en etkili bir şekilde destekleme azmindedir.

Türkiye için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız ve egemen varlığı, güvenlik ve esenlik içinde yaşaması ve gelişmesini sürdürmesi, her bakımdan esastır. Her şeyden önce bu, Ada'da barış ve Doğu Akdeniz'de istikrar açısından elzem görünmektedir. Bundan dolayı Türk diplomasisi, Kıbrıslı Türklerle birlikte gerekli bütün adımları atmaya, azimli ve kararlıdır.

Demokratik yapısı ve kurumları ile birlikte Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, bütün bölgede örnek alına-

çak bir konumdadır.

Son dönemde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yaptığı bütün iyi niyetli uyarılara rağmen, Lüksemburg Zirvesi'nde alınan bir kararla, Türk tarafının önüne yeni bir argüman getirilmiş ve şimdiye kadar mevcut olan çözüm parametreleri, artık geçerliliğini yitirmiş bulunmaktadır. Bu yeni dönemde, en önemli nokta, Ada'daki iki devlet arasında barışın, devletler düzeyinde aranmasıdır. Bundan hareketle Anavatan Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne elinden gelen bütün desteği vermesi gerekmektedir.

Türk tarafı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni güçlü ekonomik temellere dayalı, bağımsız, egemen bir devlet olarak yaşatmak azim ve kararlılığının dünyaya duyurulması gerektiğine inanmaktadır. Gerçek şu ki, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varlığıyla, gerek dünyanın bu bölgesinde, gerekse Türkiye ve Yunanistan arasında oluşturulan hassas dengenin korunması arzulanmaktadır.

Aslında temel amaç, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin dünyaca tanınıp, bağımsız ve demokratik bir devlet olarak uluslararası alanda, hakkı olan yeri almasıdır. Bu amaç doğrultusunda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası doktrin ile bütünleşmesini sağlayacak adımların atılması, temel hedef olmalıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ada'da barış ve Doğu Akdeniz'de istikrar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız ve egemen varlığına bağlıdır. Her şeyden önce Ada'da, iki devlet yapısı vardır. Bu bağlamda meşru temele dayanan sadece Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir ve bu vesile ile Anavatan Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanıtmayı gerekmektedir.

V. Kıbrıs Meselesine Dair Öneriler

Bütün bunlardan hareketle, Kıbrıs meselesine dair önerilerimiz şu şekilde sıralanabilir:

1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti sonsuza dek yaşatılmalıdır.

2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız ve siyasal egemenliğe sahip bir devlet olduğu vurgulanmalıdır.

3. Lüksemburg Zirvesi'nde, Kıbrıslı Rumlarla tam üyelik görüşmelerinin başlayacağı ve bununla ilgili olarak bu görüşmelerin, bahara sarkacağı belirtilmiştir. Bu yüzden, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, geleceğe yönelik atacağı adımları o zamana kadar belirlemelidir.

4. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, doğrudan Başbakanlığa bağlı ve salt Kıbrıs meselesi ile meşgul olacak bir **Müsteşarlık** kurulmalı ve bu müesseseye Müsteşar, Müsteşar Yardımcıları, uzman ve memur kadrolarıyla yeniden yapılandırılmalıdır.

5. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne olan yardımlarının plânlanması, koordinasyonu ve uygulanması için Türkiye tarafından oluşturulan yapılanmalara benzer bir yapılanmaya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından da girilmelidir. Zirâ, söz konusu olan "iki bağımsız devlet ve arasındaki ilişkiler"dir. İki ülke arasındaki özel ilişkilerin, daha iyi ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bünyesinde, bu müesseseler derhâl kurulmalıdır.

6. İki bağımsız ülke arasında ekonomik, siyasal ve sosyal içerikli plân ve programlar hazırlanmalı ve bu hususlarla ilgili olarak "**gelişme hedefleri**" belirlenmelidir.

7. Gerek Türkiye, gerekse Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında "**Sürekli Siyasî ve Ekonomik Danışma Kurulları**" tesis edilmeli ve bunlara bağlı olarak "**İcrâ Komiteleri**" kurulmalıdır.

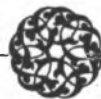
8. Her iki devlete ait bakanlık ve mensupları, kendi icrâ alanlarıyla ilgili "hizmet içi eğitim"e tâbi tutulmalı ve ilişkiler "teknik ve bilgi" düzeyinde artırılmalıdır.

9. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınması için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı olarak her türlü imkân seferber edilmelidir.

10. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Devlet Bakanlığı'na bağlı Başbakanlık Tanıtma Fonu'ndan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanıtılmasıyla ilgili belli bir miktar ayrılmalıdır.

11. Kıbrıs'taki Türk ve Rum halkları, toplumlararası görüşmelerde "**iki devlet esası**"na göre temsil edilmelidir.

12. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye

Cumhuriyeti vatandaşları, serbest rekabet koşulları altında, ürettikleri her mal ve hizmeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde pazarlayabilmelidir.

13. 12. maddeye izafeten Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında bir “**Serbest Ticaret Anlaşması**” ivedilikle imzalanmalı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti halkı, dünya ile entegrasyona girerek, uluslararası camiada saygın yerini almalıdır.

14. Manavgat’tan gidecek su, “3. Barış Harekâtı” olarak belirtilmeli ve bu hususa “**Barış Suyu Harekâtı**” adı verilerek, en kısa sürede hayata geçirilmelidir.

15. 14. maddeye izafeten Kuzey Kıbrıs, Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin su ihtiyacını karşılayacak bir “**pompalama ve depolama ünitesi**” haline getirilmelidir.

16. Toplumlararası görüşmelerde, “**belirleyici**” bir rol alabilmek için devamlı surette proje, plân veya öneri sunulmalı ve bununla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bir “Komite” kurulmalıdır.

17. Türkiye AB’ne girmeden Kıbrıs’ın da üye olmaması hususu, Kıbrıs Türk halkına anlatılmalıdır.

18. Kıbrıs Türk gençliği arasında her türlü ideolojik ayrılık bir kenara bırakılarak, “**millî dâvâda birlik ve beraberlik**” şuurunu artırıcı çalışmalar başlatılmalıdır.

19. Kuzey Kıbrıs ve Türkiye’deki siyasal partilerin

Gençlik Kolları Başkanlıkları, her düzeyde ve her ortamda “**Temas Grupları**” oluşturmalıdır.

20. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’deki her türlü sivil ve siyasal örgütlerin, uluslararası organizasyonlarda “**Gözlemci Üye**” sıfatı ile bulunacağı çalışmalar başlatılmalıdır.

21. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin ekonomik refaha ulaştırılması için her türlü **yapısal reform** gerçekleştirilmelidir.

22. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki sosyal adalet, denge ve ahenği bozmamak koşuluyla, zarar eden her türlü **Kamu İktisadî Teşebbüsü** özelleştirilmelidir.

23. Kıbrıs meselesinin hâlli için Kıbrıs Türk halkı arasında belli bir mutabakat sağlanmalıdır.

24. Kıbrıs Türk halkının **kültürel kimliğinin** güçlendirilmesi gayesi ile ilmî ve yasal çalışmalar derhal başlatılmalıdır.

25. Yurt dışında yaşayan bilim, fikir ve iş adamlarının, Kıbrıs’ta yaşamalarını sağlamak veya Kıbrıs’ı “**cazibe merkezi**” haline getirmek yönünde çalışmalar başlatılmalıdır.

Yukarıda ifade edilen bütün bu öneriler, fiiliyat sahasına konulduğu takdirde, “Kıbrıs Meselesi”nin çözümünde yolun yarısının katedilmiş olacağına inanıyoruz.

Türk Dünyası Edebiyatı'nda Yeni Bir Alan: Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı'

Feyyaz SAĞLAM

Araştırmacı - Yazar

Dokuz Eylül Üni. Türk Dili Okutmanı

I. Giriş

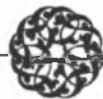
Dünyada 20. yüzyılın başlarında yaşanan tarihsel-siyasî gelişmeler paralelinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ile Balkanlar'ın, Ortadoğu'nun ve Kafkaslar'ın siyasî haritası da yeniden şekillenmiş oldu. Ardından aralarında Kıbrıs ve Balkan (Rumeli) Türklerinin de bulunduğu önemli bir Türk nüfusu (tabiatıyla, bu arada dil ve kültür potansiyeli) değişik siyasî sistemler içerisinde, farklı bayraklar altında yaşamak gerçeği ile karşı karşıya kaldılar. Bu yeni, zorunlu ve sancılı yapılanma neticesinde 6 asıra kadar uzamış bir hâkimiyetten sonra, değişik ülkelerde "azınlık" konumuna düşen Türkler, bir süre bu katı gerçeğin şokunu yaşadılar. Daha sonra, günümüzde hâlâ açık ve gizli olarak süren bir "göç gerçeği" hep gündemde olageldi... Osmanlı İmparatorluğu döneminde Rumeli'de Üsküp, Prizren, Piriştine, Filibe, Şumnu, Selânik gibi kültür-edebiyat merkezlerini oluşturan ve buralarda üstün bir edebî geleneği sürdüren Türkler,¹ bu yeni siyasî yapılanmaları hemen benimseyemediler. Esasında, bugünkü Balkan devletlerini oluşturan ülkelerde yaşanan iç savaşlar, çalkantılar ve II. Dünya Savaşı gibi bir felâket ortamında, başka bayraklar altında Türk kimliği ile ayakta kalabilmek bile büyük bir başarı sayılmalıdır.

Nitekim, Balkan Türkleri açısından bu bunalımlı dönemler, kültür-edebiyat alanında da olumsuz yönde kendisini hissettirmiştir. 1940'lı, 1950'li yıllara dek Balkan Türklerinin çağdaş edebiyat açısından arzu ettikleri oranda kendilerini ortaya koyabildiklerini, seslerini gür olarak duyurabildiklerini söyleyebilmek zor-

dur. Özellikle II. Dünya Savaşı hem Türkiye Türklerini, hem de Türkiye dışında kalan Türk topluluklarını doğrudan etkilemiş, o ana kadar (sınırlı da olsa) sağlanabilen bazı edebî ilişkileri de iyice zayıflatmıştır. Gerçi Türkiye'nin sıcak olarak katılmadığı ancak, neredeyse bütün sıkıntılarını yaşadığı bu savaş ve ardından Balkanlar'da görülen yöresel kurtuluş savaşları, Balkan Türklerinden başka Kırım, Kıbrıs ve diğer Türk topluluklarını da doğrudan etkiledi ve yıprattı. Bu felâketin izleri hemen hemen bütün Türk topluluklarının edebiyatlarında ele alındı, genişçe işlendi.² Bu ortamda 1950'li yıllara kadar geldiğinde Balkan Türklerinin Türkiye ile edebî açıdan belli ölçülerde ilişkilerini sürdürürken, özellikle Bulgaristan ve Eski Yugoslavya'da (Makedonya dahil) sosyalist sistem içerisinde ama mutlaka rejime bağlı ve uyumlu Türkçe yazılı edebiyatların boy vermeye başladığını görüyoruz. Yani, bu dönemde sosyalist sistem Balkanlar'da Türkçe edebiyatların özelliklerini belirleyen temel faktör oldu. Bu durum, anonim halk edebiyatı metinlerine kadar yansımıştır. Resmî makamlar Türkçeyi genellikle ülkelerindeki sistemin Türk halkına benimsetilmesi için bir araç olarak gördüler. Bu doğrultuda Balkanlar'da çoğu propagandaya yönelik edebî-siyasî Türkçe kitaplar yayınlanmaya başladı. Romanya ve Moldova (Gagauz) Türkleri ise bu dönemlerde büyük baskılar altında kaldılar. Halk edebiyatlarını yaşattılar ama ancak son 20 yılda çağdaş edebiyat örneklerini sunabildiler. Bu arada, Yaşar Nabi Nayır, Hamdullah Suphi gibi yazar ve aydınlar Türkiye'de Balkanlar'ın bu unutulmuş köşelerindeki Türkler hakkında kamuoyuna önemli bilgiler aktardılar. Balkanlar'da bu dönemlerde "sosyalist" sistem dışında kalan tek Türk topluluğu Yunanistan'da yaşayan "**Batı Trakya Türkleri**" ise, (az sonra irdedeceğimiz gibi) edebî açıdan seslerini diğer Balkan Türklerine göre hemen hemen hiç duyuramadılar.

II. Yunanistan'da (Batı Trakya'da) Türk Edebiyatı

Bugünkü Yunanistan sınırları içerisinde kalan coğrafi bölgedeki Türk varlığı ve Türkçenin geçmişi, bilinen tarihî gerçekler doğrultusunda, XI. ve XII. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bu asırlarda Kuman-Kıpçak, Peçenek, Uz gibi Türk toplulukları kuzeyden bölgeye

inmişlerdir. 14. yüzyılda ise Osmanlı Türkleri, Batı Trakya'yı fethetmişlerdir. Dolayısıyla, bu topraklarda belirtilen tarihlerden bugüne Türkler ve Türkçe yaşamaktadır. Elbetteki, Türkçenin yaşadığı yerde Türk'ün edebiyatı da olacaktır. Yunanistan'daki Türklerin edebiyatı üzerine, daha önceki çalışmalarımızda bazı bilgileri gündeme getirmiştik. Bu toplantı çerçevesinde mümkün olduğunca daha önceden söylediklerimizi tekrar etmeden, konuyla ilgili bazı yorum ve görüşlerimizi sunmaya çalışacağız.

Yunanistan'da (Batı Trakya'da)

Türk Halk Edebiyatı

Hiç şüphesiz ki, Batı Trakya'ya Türkler ne zaman gelmişlerse, halk edebiyatları da o zaman başlamıştır. Bu köklü gelenek günümüzde de sürmektedir. Balkan Türklerinin yaşadığı diğer ülkelerde olduğu gibi, Yunanistan'da (Batı Trakya'da) da halk edebiyatı açısından fazla endişe edilecek bir durum yoktur. Metinlerin önemli bir kısmı derlenmiş,³ derlenmeye devam edilmekte ve Batı Trakya Türkleri halk edebiyatı üzerine bazı çalışmalar yapılmaktadır.⁴ Efsane, atasözü, mâni, masal, fıkra, bilmece, tekerleme, ağıt, ninni vd... halk edebiyatı türleri günümüzde de Batı Trakya Türklerinin kimliklerini koruyan önemli manevî zenginlikler arasındadır.

Yunanistan'da (Batı Trakya'da)

Çağdaş Türk Edebiyatı

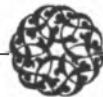
Balkanlar'ın Yunanistan (Batı Trakya) Bölgesi'nde yazılı/çağdaş Türkçe bir edebiyat olduğu/olabileceği 1984 yılına kadar bilinmiyordu. Türk Dünyası Edebiyatı ile ilgili literatürde bu konuda herhangi bir kayıt yer almamıştır.⁵ Bu doğrultuda, Çağdaş Türk Edebiyatları açısından Balkanlar'da en son ortaya çıkan Türkçe edebiyat, Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı olmuştur. Bir başka açıdan da Türk Dünyası Edebiyatı yelpazesinde en son ortaya çıkan, literatüre yeni giren edebiyatlardan birisi, Yunanistan (Batı Trakya Türkleri) Edebiyatı olmuştur. Batı Trakya'nın resmen Yunan hâkimiyetine geçtiği 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'ndan içinde bulunduğumuz 1998 yılına kadar geçen süre, dikkat edilirse 75 yıllık bir zaman dilimidir. Demek ki, bu 75 yıllık edebî birikimin / geleneğin çağdaş edebiyat açısından ancak ve ancak

son 13 yıllık dönemi Türk Dünyasında tanınmakta / bilinmektedir. Bu noktada akla doğal olarak şöyle bir soru gelmektedir: 1923-1984 yılları arasında Batı Trakya'da Türkçe yazılı edebiyat faaliyetleri hiç mi yoktu? Elbette ki kendi iç dinamikleri çerçevesinde vardı. Ama dış dünya ile ve bu arada Türk Dünyası ile (bir iki istisnaî sembolik girişim dışında) pek bir irtibatı olmayan içe kapanık bir edebiyat geleneği söz konusu olmuştur. Daha net bir ifadeyle 1923-1960 yılları arasında Batı Trakya Türkleri Edebiyatı'nın kapalı, henüz lâyıkıyla aydınlatılmamış dönemi olarak tanımlamak mümkündür. 1970'li yıllara gelindiğinde ise, yarı edebî, yarı siyasî, yarı tarihî çalışmalardan ilk örneklerin Batı Trakya'da yazıldığını ancak, müstear adla İstanbul'da bastırılabilirdiğini görüyoruz. Bu girişimler Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı için ilk olumlu sinyallerdir. 1960 sonrası Batı Trakya'da ilköğretmenlerinin öncülüğünde başlayan bir canlılık, edebî çalışmalara belli bir ivme kazandırmışsa da, içe dönüklüğü kıramamıştır. Bu dönemde aktüel-yöresel ağırlıklı bir edebî çalışmadan söz edebiliriz. Meselâ, bu dönemde Batı Trakya Türkleri Edebiyatı'nın kökenleri / kaynakları üzerinde henüz kimsenin durmadığını gözlemlemekteyiz. 1980'li yıllar Batı Trakya'da edebî açıdan umut veren yılların başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Batı Trakya'lı yazarlar ilk edebî çalışmalarını Gümülcine'de yayınlamayı başarmışlardır. O tarihlere kadar Batı Trakya'da gazete ve dergi sayfalarına sıkışıp kalan bu edebî birikimin nihâyet 1985 yılında tarafımızdan adı konuldu ve bu alandaki bilimsel araştırmalar başladı. Alt yapısıyla ilgili problemler gündeme getirildi, çözüm yolları arandı. Böylece, hem Balkanlar Türk Edebiyatı, hem de Türk Dünyası Edebiyatı bir alan daha kazanmış, bu arada Ortak Türk Edebiyat Tarihi, gündemine bu yeni edebiyatı da aldığı için, biraz daha zenginleşmiş oldu.⁶

Şimdi ana hatlarıyla, bu yeni edebiyatın oluşumu, konumu, gelişimi, problemleri, geleceği ile ilgili bazı bilgileri, Balkanlar'daki diğer Türk topluluklarının edebiyatlarıyla da mukayese ederek iki açıdan irdelemeye çalışalım:

A. Yunanistan'ın resmî tutumu ve Batı Trakya Türkleri Edebiyatı.

B. Batı Trakya Türk azınlığının kendi iç yapısı açısından edebî durumu.

A- Yunanistan'ın Resmî Tutumu ve Batı Trakya Türkleri Edebiyatı

1. Lozan Antlaşması'ndan beri, Yunanistan'ın bütün siyasî yönetimler itibariyle daima "Türk" kimliğini reddetmesi, bize göre edebiyat açısından da üzerinde durulacak ilk olumsuz noktadır. Zira bu ülkede "Türk" kimliğinin reddedilmesi "Türkçe"nin reddedilmesi anlamına gelmektedir. Yunanlılar, "Türk-Müslüman" yerine "Yunan-Müslüman"; "Türkçe" yerine "Müslümanca" terimlerini yerleştirmeye, benimsetmeye çalışmaktadırlar. Örneğin Gümölcine Devlet Radyosu'nda yer verilen Türkçe programlar halka hâlâ "Müslümanca yayın" olarak sunulmaktadır. Lozan Antlaşması'ndan beri açık ve sinsice sürdürülen bu politik yaklaşım ve önyargılar hiç kuşkusuz ki Balkanlar'daki diğer Türk topluluklarına göre, Batı Trakya Türklerini dil-edebiyat faaliyetleri açısından olumsuz yönde etkilemiştir. Zaten dilin reddedildiği bir ortamda, güçlü bir edebiyat da söz konusu olamaz.

2. Yunan yönetimlerinin sürekli olarak Batı Trakya Türklerine siyasî, sosyal, kültürel, dinî baskı uygulaması ve bu yaklaşımın doğal sonucu olarak Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelere Batı Trakya Türklerinin göçe zorlanması, edebî potansiyeli de azaltmıştır. Örneğin, şu an Almanya'da göçmen olarak yaşayan Batı Trakya Türklerinin sayısı 30.000'i bulmuştur ve bu potansiyel içerisinde Batı Trakya dışında yaşamak zorunda kalan şair ve yazarlar da vardır.

3. Yunan devletinin bu olumsuz bakış açısı neticesinde, aynı zamanda edebî yönü de olan gazetecilerden Nuri Fettahoğlu, Sebahattin Gâlip, Mehmet Ârif, Mehmet Hilmi, Salih Halil gibi isimler defalarca mahkemeye verildiler, hattâ hapsedildiler. Böylece manevî bir baskı Batı Trakyalı edebiyatçılara da yansımış oldu. Yine Batı Trakya Türk Edebiyatı'na 1960 sonrası bir canlılık getiren öğretmen şair-yazar kuşağından Hüseyin Alibabaoğlu, Refika Nâzım, Hüseyin Mahmutoğlu, Mücahit Mümin, Naim Kâzım gibi imzalar Yunan yöneticileri tarafından öğretmenlik görevinden azledildiler. İşsiz kalan bu edebiyatçılar edebî çalışmalarını da ister istemez aksatmak veya yavaşlatmak mecburiyetinde kaldılar.

4. Yunanistan'ın, siyasî rejimi itibariyle, Balkanlar'da eski Yugoslavya-Bulgaristan örneğinde olduğu

gibi, sosyalist sistem içerisinde değil, Batı (demokrasi) sistemi içerisinde yer alması Batı Trakya Türkleri açısından özel bir durumdur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Yunanistan'ın demokrasiyi sadece kendisi için istemesidir. Bu konuda daima çifte standart uygulamış, Batı Trakya Türklerine bu açıdan gerekli anlayış ve hoşgörü içerisinde yaklaşmamıştır. Bu çifte standartın edebiyatla ilişkisine gelince, Balkanlar'da diğer sosyalist sistem içerisinde yer alan Türk şair ve yazarları, çağdaş yazı edebiyatlarını oluştururken, tanıtırken devlet desteğiyle epey mesafe almışlardır. Batı Trakya Türkleri için ise böyle bir durum ve konum hiç bir zaman söz konusu olmamıştır. Bulgaristan'da Lenin, Dimitrov; Yugoslavya ve Makedonya'da Tito için yazılan (veya yazılmak mecburiyetinde kalınan) şiir ve düzyazıların benzerleri hiçbir zaman Batı Trakya Türk Edebiyatı'nda görülmemiştir. Batı Trakya Türk şair ve yazarları daima Yunan yönetimlerinden şikâyetçi olmuş ve bu sıkıntılarını edebiyatlarına gücü oranında yansıtmıştır. Diğer yandan Yunan yönetiminin de edebî açıdan (bir-iki istisna dışında) kendisini övdürmek gibi bir arzusu olmamıştır.

5. Balkanlar'da Türk şair ve yazarları sosyalist sistem içindeyken birbirlerini az çok tanıdılar, iletişim içerisinde olabildiler. Önemli bir bölümü Moskova'da edebiyat eğitimi gördüler. Azerbaycan Türkolojisinden ve kaynağından yararlanma şansları oldu.⁷ Balkanlar'da bir Necati Zekeriya, bir Süreyya Yusuf, bir Rıza Mollov, bir Mihail Guboğlu vd. birbirlerini tanıdılar, yardımlaştılar, desteklediler. Demokrasi yani Batı sistemi içerisinde yaşayan Batı Trakya Türkleri edebiyatçıları ise, böyle bir şans hiç bir zaman yakalayamadılar. Ayrıca kendi içlerinden de kuvvetli, geniş ufuklu bir edebiyatçı yetişemediği için en azından Balkanlar'daki Türkçe edebiyatı yeterince tanıyamadılar, takip edemediler. Bu özel durum Batı Trakya Türk Edebiyatı'nın yarışa biraz daha geriden başlaması gerçeğini gündeme getirdi.

B- Batı Trakya Türk Azınlığının

Kendi İç Yapısı Açısından Edebî Durumu

1. Batı Trakya Türklerinin özellikle 1923-1970 yılları arasında eğitim düzeyinin çok düşük olduğu bir gerçektir. Bilindiği üzere Lozan Antlaşması öncesinde Selânik Türklerinin eğitim-kültür düzeyi oldukça yük-

sek idi. Buna karşın Batı Trakya Türkleri ise çoğunlukla tarım (reñberlik) ile geçimini sağlamaktaydı. Selânik'teki kültür ortamı, edebî muhitler Batı Trakya için söz konusu değildi. Tabii olarak Batı Trakya'lı şair ve yazarlar Selânik kaynağından edebî açıdan yeterince yararlanamadılar. Çünkü mubadele ile Selânik'teki edebî ve kültürel birikim de Türkiye'ye taşınmıştı.

2. Batı Trakya Türk şair ve yazarları yakın zamanlara kadar Yunanistan'daki diğer Türk kültürü ile ilgili çevrelerle sağlıklı ve dikkatli bir iletişime giremediler. Meselâ, Yunanistan'a Anadolu'dan göçen Türkçe konuşan Hristiyan (Ortodoks) Karamanlılarla veya Batı Trakya'nın Dedeağaç-Kumçiftlik bölgelerinde yaşayan Hristiyan Gagauz Türkleri ile hiçbir zaman (en azından) edebî açıdan dialoga, dayanışmaya giremediler.⁸ Ayrıca Batı Trakya'da özellikle 1960'lı yıllar öncesine yönelik edebî köken arayışına da girişemediler. Şu an Batı Trakya'da aktif olarak edebiyatla uğraşan 30 kadar şair-yazar arasında 1960 öncesine de eğilebilen tek imza Gümölcine'li Türkolog Reşit Salim'dir.⁹

3. Batı Trakya dışındaki Balkan Türkleri özellikle son yüzyılda Türkiye'ye gerçekten de kuvvetli, şair, yazar, bilim adamları kazandırdılar. Yaşar Nabi Nayır, Şevket Rado, Türker Acaroğlu gibi isimler bir yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür hayatına hizmet ettiler, diğer yandan içinden geldikleri, yetiştikleri toplumlarla Türkiye arasında sağlam köprüler oldular. O topraklarda kalan soydaşlarına gerçekten manevî destek oldular. Ancak Batı Trakya Türklerinin böyle bir şansı da maalesef söz konusu olmadı. Dolayısıyla kendi yağıyla kavrulan bir edebiyat olarak Batı Trakya Türk Edebiyatı içe dönük bir yapıda uzun yıllar kapalı kaldı.

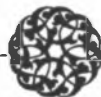
4. Kitaplaşma açısından Türk Dünyası Edebiyatı'nda belki de en düşük oran maalesef Batı Trakya'da bulunmaktadır. Türk Dünyasının bu yeni edebiyatının 75 yıllık süre içerisinde toplam 36 kitabı var. Bunların da sadece 18'i Yunanistan'da basılabilmektedir. 1924-1971 yılları arasında hiç edebî kitap basılmamıştır. Bir başka ifade ile ve şu anki bilgilerimize göre Batı Trakya'da 48 yıl boyunca Türkçe olarak hiçbir edebî kitap yayınlanmamıştır. 1971 yılında İstanbul'da ilk edebî kitap basılmış, Batı Trakya'da ise ancak 1982 yılında çocuk edebiyatına ait ilk kitap çalışmaları yayınlanmıştır. Bu açıdan Yugoslavya, Bulgaristan, Makedon-

ya Türklerinin 1945, 1950'li yıllarda edebiyat antolojileri yayınlanırken, Batı Trakya Türk Edebiyatı'nın ilk antolojisi ancak 1990 yılında ve Türkiye'de yayınlanabilmiştir.¹⁰

5. Ayrıca Batı Trakya'lı şair ve yazarların hâlâ kendi içlerinde sağlıklı bir yapılanma (örgütlenme) sergileyemediklerini, Türk Dünyasında ve diğer Balkan Türklerinde örneklerini gördüğümüz üzere, Batı Trakya Türk Azınlığı Yazarlar Birliği gibi bir kurumlarının olmadığını ve bu durumun edebî çalışmalar açısından bir başka olumsuzluk yarattığını belirtmek gerekir.

V. Sonuç

Türk Dünyası Edebiyatı açısından çok yeni bir edebiyat olarak tanınmaya, kabul edilmeye başlanan "Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı", Batı Trakya Türk şair ve yazarları ve Türkiye'deki bilim çevrelerinin ortak gayretleriyle gündeme gelmiş bulunuyor. Böylece Türk Dünyası Edebiyatı'nın Balkanlar coğrafyasında Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Moldova (Gagauz) Türkleri Edebiyatları ile birlikte artık tanınan, bilinen, takip edilen, tartışılan, sorgulanan bir edebiyat daha ortaya çıkmış/çıkarılmış olmaktadır. Bu hâliyle de Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı, hiç kuşkusuz ki Balkanlar Türk Edebiyatı'na/Türk Dünyası Edebiyatı'na renk ve zenginlik katmıştır. Diğer yandan Türk Dünyası Edebiyatı'nda yerini bulan bu yeni alanın artı ve eksilerinin başbaşa olduğunu da unutmamak gerekir. Bu yeni edebiyatın adının konulduğu 13 yıllık süre içerisinde, bazı problemleri aşabildiği, bazılarını ise hâlâ çözemediği görülüyor. Bu edebiyatı oluşturan şair ve yazarlar mahallîliğe sıkışıp kalma, ufuksuzluk, evrenselliği tanımama (veya evrenselliğe yaklaşmama), estetikten yoksunluk, Türk Dünyasını yeterince tanımama ve ondan yeterince yararlanamama, Türk Dünyası gündemini takip edememe, kitaplaşma oranının çok düşüklüğü, çeviri-tiyatro gibi türlerde yetersizlik vd.. ciddi problemler ile **Türk Dünyası Edebiyatı** plâformuna çıkmış bulunuyorlar. Önümüzdeki yıllar, bütün bu problemlerin çözümü açısından iyi değerlendirilmesi gerekli yıllardır. Böylesi ihtisas toplantıları bu problemlerin müzakere edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatçıları da bu toplantıdan önemli mesajları almış olacaklardır.

DİPNOTLAR

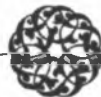
* Gazimağusa'da 3-6 Mart 1998 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu'na sunulan tebliğ.

1. İsen, Mustafa, "Balkanlar'da Türk Edebiyatı", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 36, Eylül - Ekim 1995, s. 9-28, Ankara.
2. Cengiz Dağcı (Kırım), Mehmet Ârif (Batı Trakya), Fikret Demirağ (Kıbrıs), Şükrü Ramo (Makedonya), Nimetullah Hâfız (Yugoslavya) vd. eserleri bu açıdan ilk akla gelen isimlerdir.
3. Dede, Abdurrahim, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978, Ankara.
4. Salim, Reşit - Ardah, Osman (Haz.), *Öyküsüyle Notasıyla Batı Trakya Türkleri*, 1994, Gümülcine-Yunanistan.
5. *Türk Edebiyatı*, (Çağdaş Türk Edebiyatları Anıt Sayısı) Ocak 1984, Sayı 123, İstanbul.

6. Sağlam, Feyyaz, "Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı", *Kardeş Edebiyatlar*, Sayı 18, Nisan 1989, s. 4-9, İzmir.
7. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Cilt 8 (Bulgaristan Türkleri Edebiyatı) Hazırlayan: Doç. Dr. Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, s. 21-23, 1997, Ankara.
8. Eckmann, Janos, *Karaman Edebiyatı (Die Karamaniche Literatur) Philologiae Turcicae Fundamenta II*, s. 819-835, Wiesbaden, 1964 (Çev. Dr. Rezzan Algül).
9. Salim, Reşit, *Batı Trakya Kökenli Türk Şair ve Yazarları*, *Gündem*, Sayı 42, 29 Nisan 1977 Gümülcine-Yunanistan.
10. Sağlam Feyyaz, "Ortak Türk Edebiyatı Tarihi Açısından Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı'nın Konumu, Önemi ve Problemleri Üzerine Bazı Düşünceler", *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı*, 1995, Ankara.

BİLGE YAYIN İLKELERİ

1. Bu dergi hakemli bir dergidir.
2. Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak, yeni kelime ve terim kullanıldığında bunların herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca T.D.K. *İmlâ Kılavuzu*'na uyulması bir zorunluluktur.
3. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.
4. Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yaygın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.
5. Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kâğıt çıktısı ile gönderilmelidir. Yazımda MS Word adlı program kullanılmalıdır. Normal metin için Times fontu kullanılmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.
6. Kitap tahlil, tenkit ve/veya tanıtma yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtma, tahlil ve tenkitlerine yer verilmez. Tanıtılan eserin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa, diğer baskı ve tercümelemleri de belirtilmelidir.

Ruhban Okulu Neden Açılmamalı?

Turgay CİN

Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Ens.

Doktora Öğrencisi

Heybeliada Ruhban Okulu 1971'de "Özel Yüksek Okulların Kapatılması" hakkındaki kanun yürürlüğe girince, Millî Eğitim Bakanlığı'na kapatıldı. Patrikhane'ye bağlı bir Lise olarak açılan Heybeliada Ruhban Okulu 1951'de Patrik Athinagoras tarafından ruhban yetiştirilmesi için özel yüksek okula dönüştürüldü.

Bugüne kadar Yunanistan'daki Yunan kamuoyu, Amerika'daki üçmilyon Ortodoks Hristiyan Rum'un oluşturduğu kamuoyu, bugün de Patrik Varthelemeos Ruhban Okulu'nun yeniden faaliyete geçirilmesi amacıyla Türkiye'ye baskı uygulanması için vargüçleriyle çalışmaktadırlar. İstanbul Patriği ve Yunanistan neden Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasını istemektedir? Bu sorunun cevabı okulun kuruluş amacında şöyle ifade edilmiştir: "İstanbul'daki Fener Patrikhanesi'ne din adamı yetiştirmek için..." İlk bakışta amaç sadece İstanbul'daki Patrikhane'ye din adamı yetiştirmek olmasına rağmen, esas amaç bütün dünya Ortodokslarına üst düzeyde kiliselerde görev alacak Türk düşmanı ruhban yetiştirmektir. Ayrıca dünya ve Türk kamuoyunun yakından tanıdığı Türk düşmanı Kıbrıs Papazı Makarios ve eski Kuzey-Güney Amerika Başpiskoposu Yakovos'un Amerika'daki Türkiye aleyhine lobicilik faaliyetlerini düşününüz. Bugünkü İstanbul Patriği Varthelemeos da bu okulda yetişmiştir. Varthelemeos Türk kamuoyundan gizlemeğe çalıştığı "Dünya Ortodoksları'nın Ruhani Lideri-Ekumeniklik" sözde sıfatıyla gittiği ülkelerde siyasî içerikli konuşmalar yaparken, 1994 yılında Avrupa Parlamentosu'nda bir temsilcilik açma teşebbüsünde de bulunmuştur. Fener Patriği Varthelemeos seyahatlerini Yunan devletinin kendisine tahsis ettiği "sarı zemin üzerine siyah renkli çift başlı Bizans kartalı" yerleştirilen Yunanistan Olimpiaki Hava Yolları'na ait uçaklarla

gerçekleştirmektedir. Yine "Din, Çevre ve Karadeniz Tehlikede" adlı sempozyum çerçevesinde 28 Eylül 1997 tarihinde Selânik'te Varthelemeos devlet töreniyle Yunanistan Cumhurbaşkanı Stefanopulos tarafından "Devlet Başkanı" gibi karşılandı ve Bizans bayrağı yine her yerdeydi. Yunanistan'da Bizans İmparatoru koltuğunu vekâleten Patrikhane'nin temsil ettiği varsayılarak, Varthelemeos devlet töreni ile karşılanmaktadır. Yunan ET1, ET3 televizyonları Patrik Varthelemeos'un bu ziyaretini naklen verdi. Selânik'e Varthelemeos ile beraber sırasıyla Sırbistan, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan kiliselerinin patrikleri de geldi. Yunanistan tarafından Varthelemeos'a Eleftherios Venizelos gemisi tahsis edildi. Üzülerek izlemekteyiz ki bu girişimlerinde patriğe iş adamı Rahmi Koç da destek vermektedir. 1 Ocak 1997 tarihli *Milliyet* gazetesinden öğrendiğimize göre; "Koç, Selânik'e yatırım hazırlığında" dır.

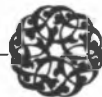
Türkiye'deki hükümet ve kamuoyu sanki Ruhban Okulu'nun açılabilceği izlenimini vermektedir. Türk basınından, kamuoyundan ve en önemlisi de 28 Kasım 1997 tarihli *Hürriyet*'ten öğrendiğimize göre; Dışişleri'nin hükümete verdiği tavsiyelerden de Ruhban Okulu'nun açılmaması için herhangi bir tavsiyenin ve itirazın yapılmaması düşündürücüdür.

Oysa Lozan Barış Antlaşması'nda İstanbul Rumları için sayılan haklardan Batı Trakya Müslüman Türklerinin de yararlanacağı 45. maddede garanti altına alınmıştır.

Batı Trakya'da Ruhban Okulu ayarında bir okul açılmadan ve Batı Trakya Türklerinin okullarına tamamen Yunanlı öğretmenler tarafından öğretmen yetiştiren Selânik Özel Pedagoji Akademisi kapatılmadan, Ruhban Okulu'nun açılmasına izin verilmemelidir.

Geçmişte Yunanistan'ın yeniden NATO'ya kabul edilmesinde, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne tam üyeliğinde ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bankası'nın Selânik'e gitmesindeki gibi, elimizdeki kozları hiçbir kazanım elde etmeden lütfen çıkarmayalım.

Eğer Patrikhane din adamı sıkıntısı çekmekte ise, Batı Trakya'da da hem din adamı, hem de öğretmen sıkıntısı çekilmektedir. Batı Trakya'daki bu sıkıntıları önlemek için Ruhban Okulu ayarında bir okulu Gümülcine'ye açmak gerekmektedir. Bu gerçekleşmezse

Ruhban Okulu'nun açılması Batı Trakya Türklerini yine üzecektir.

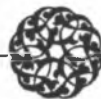
Batı Trakya'ya, vize alamadıkları için, Türkiye'den Diyanet İşleri'nden din adamı gidemezken, Yunan gümrük kapısından geri çevrilirken (bkz., 22 Mart 1991 tarihli ve 639 sayılı *İleri* gazetesi, Gümülcine), Türkiye'ye her sınıftan Yunanlı ve din adamı gelerek Patrikhane'de âyin yapabilmekte ve bu âyinleri de Yunan televizyonları naklen vermektedir. Aynı hoşgörüyü Yunanlılar acaba gösterirler mi? Türk televizyonları Batı Trakya'daki camilerden böyle bir canlı yayın yapabilirler mi? Yunanistan izin verir mi? Cevabımız kesinlikle izin vermez olacaktır. Batı Trakya'yı ziyaret vizesi dahi vermeyen, Türk televizyonlarına camilerden veya başka yerlerden naklen yayın iznini hiç verir mi?

İstanbul'daki Patrikhane bir Türk kurumudur ve Türk yasalarına tâbidir. Heybeliada Ruhban Okulu "*açılmazsa, Patrikhane Türk vatandaşı din adamı yokluğundan kapanır*" veya İstanbul'daki Patrikhane "*kapanmamalıdır, çünkü kapanırsa, kontrol edemeyiz ve dışarda aleyhimizde faaliyet gösterirler*" iddiaları ve gerekçeleri Patrikhane sevenleri tarafından ileri sürülmektedir.

Oysa Patrikhane bir Türk kurumu olarak Türk yasalarına bağlı olmasına rağmen geçmişte de, bugün de Türk menfaatleri aleyhinde faaliyette bulunmakta ve biz de seyirci kalmaktayız. Bu konuda örnekler çok, ancak sadece iki örnek vermekle yetineceğiz: İlk örneğimiz eski tarihlerden ve Amerika'daki Türk aleyhtarlığı lobiciliğinin başı olan ve herkesin tanıdığı Yakovos'tur. Yakovos, Türk vatandaşı İstanbul Rumu olup, İstanbul Patriği Athinagoras tarafından Amerika Mitropolitliğine atanmıştır. Amerika'da Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur. Türk vatandaşlığından çıkarılmış ancak faaliyetlerine devam etmiştir. Turgut Özal Yakovos'un Türkiye'ye gelebilmesi için izin çıkartmıştır. Yakovos hâlâ Türk aleyhtarı faaliyetlerine Amerika Birleşik Devletleri'nde devam etmektedir. İkinci örneğimiz: Kardak krizinde Yunan bayrağını İkiizce adalarına, Kilimli (Kalimnos) Papazı'nın diktiğini televizyonlardan tekrar tekrar izledik. Kilimli adası, Oniki Adalara bağlı küçük bir adadır. Oniki Adalar Mitropolitleri ile Kuzey-Güney Amerika Başpiskoposu'nu İstanbul Patriği tayin etmektedir. Yani Oniki A-

da ve Amerika Birleşik Devletler papazları İstanbul Patriği'ne bağlı olup, Atina'daki Serafim'e bağlı değildir. Atina'daki Kilise bağımsız (aftokefal)dir. Yani İstanbul'daki Patriğe bağlı değildir. Hattâ İstanbul Patriği ile araları şimdilik açıktır. Atina'daki Serafim'le Patriğin arasının açık olması, Yunanistan'ın, Yunan idaresinin, Fener Patriği'nin bütün dünya Ortodoks Hristiyanlarının başı, ekumenik olmasını istemiyor olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kanaatimizce şimdilik bir iç çekişmedir. Zamanı gelince ve Serafim'in görevi sona erince iç çekişmeler de, Yunanistan Atina kiliselerinin bağımsızlığı da bitecektir diye düşünmekteyiz. Böylece asıl amaç ve hedefleri, bütün dünya Ortodoks Hristiyanlarının dinî lideri olma rüyaları da, Atina kilisesinin bağımsızlığını da ortadan kaldırarak gerçekleşecektir. Zira İskeçe Mitropolitleri, İskeçe'de yeni inşa edilen Mitropolitliğin açılış törenine İstanbul Patriği'ni davet etti ve Patrik bu davet üzerine 30 Eylül 1997 tarihinde İskeçe'ye giderek açılışı bizzat yaptı. Bu arada Yunan devletinin lâik olmadığını, dininin Ortodoks Hristiyan olduğunu belirtmeden ve İskeçe'de, Gümülcine'de cami inşası, tamiri için izinlerin İskeçe ve Gümülcine mitropolitleri tarafından verildiğini de belirtmeden geçmemeliyim.

Lozan barış görüşmelerinde Türkiye, Patrikhane'nin kapatılmasını istemiştir. Ancak Yunanistan'ın ve konferansa katılan diğer ülkelerin itirazlarıyla karşılaşmıştır. Tüm çabalara rağmen Patrikhane'nin kapatılması sağlanamamıştır. Eğer bugün Heybeliada Ruhban Okulu açılmazsa, Patrikhane papazsız kalacaksa veya kapanacaksa, bu bizi Türkiye olarak ilgilendirmemeli. Lozan Barış Antlaşması'na göre, İstanbul'daki Patrikhane sadece İstanbul il sınırları içerisindeki Rum cemaatinin ruhanî lideridir. İstanbul'daki Rum cemaatinin iki-üçbin kişi civarında olduğu Yunanlılar ve Rumlar tarafından iddia edilmektedir. Bu da İstanbul'daki Patriğin ve kiliselerinin cemaatsiz olduğu anlamına gelir. İstanbul Rumları bir yandan iki-üçbin kişi kaldıklarını, cemaatlerinin kalmadığını iddia ederken, diğer taraftan da Ruhban Okulu'nun açılmasını istemektedirler. İşte bu düşündürücüdür. 1923 Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye'den cemaatleri gitmiş olmasına rağmen bugün hâlâ Bergama, Efes ve diğer bazı bölgelerin mitropolitlerinin İstanbul'daki Patrikhane'de görevlerinin başında bulunmaları da ayrıca

düşündürücüdür.

İstanbul Patriği Varthelemeos, Ruhban Okulu'nun açılmasını gündeme getirdiği Amerika Birleşik Devletleri gezisindeki Yunanlılara Yunanca olarak yaptığı konuşmasında, Yunan ET1 televizyonunda aynen şunları söyledi: "Dün (24 Ekim 1997) tarihinde Washington'da, Beyaz Saray'da ve Kongre'de genç Yunanlılarla karşılaştım, gördüm ve kendileriyle gurur duydum."

İstanbul Patriği'nin konuşmalarından, hâl ve hareketlerinden iki amacı olduğu sonucunu çıkarmaktayız: a- Bilgilendirme, b- Uyarma ve bu taktiklerle ekumeniklik propagandasını yapma imkânı. Yine bu vesileyle, İstanbul Patriği amacına ulaşmak için önümüzdeki günlerde dünya gündeminde kalabilmek için çağımızın önemli sorunlarından olan işsizlik, uyuşturucu ve Aids konularında çalışmalar, sempozyumlar yapacaktır.

Sonuç

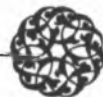
İki-üçbin kişi kaldıklarını, kiliselerinin cemaatsiz kaldığını iddia eden Patrik, bir yandan da Ruhban Okulu'nu açmaya çalışmaktadır. Cemaat yoksa, bu okula ne gerek var? Okulun öğrencileri kimler olacaktır?

Batı Trakya'da cemaat olmasına, okullara ihtiyaç duyulmasına rağmen -örneğin; anaokullarına, ilköğretim okullarına, liselere ve özel yabancı dil kurs okullarına ihtiyaç olmasına rağmen-, Eğitim Fakültelerinden formasyon derslerini alarak mezun olan öğretmenler

olmasına rağmen, Yunan idaresi tarafından Batı Trakya Türkü oldukları için kendilerine çalışma izni, okul açma izni verilmemekte, tarlada çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Lozan Antlaşması'na göre, sadece İstanbul Rumlarının dinî lideri olması ve siyaset yapması gereken Patrik, Türkiye sınırları dışına çıkınca hem siyaset yapmakta, hem de "ekumenik" olduğunu iddia etmektedir.

Ruhban Okulu eğer açılacaksa, Batı Trakya'da eğitim, müftülükler sorunu gündeme getirilmeli ve en önemlisi de Selânik Özel Pedagoji Akademisi kapatılmadan, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması sözü dahi ağza alınmamalıdır. Eğer Selânik Özel Pedagoji Akademisi kapatılırsa, Heybeliada Ruhban Okulu aya-rında Gümölcine'ye bir okul açılmadan, Ruhban Okulu kesinlikle açılmamalıdır.

Müftülükler konusuna gelince, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan antlaşmalara ve Yunanistan'ın çıkardığı 1920 tarihli 2345 sayılı yasaya rağmen hâlâ Yunanistan'da müftüler ve başmüftü seçimi yapılmadı. Özellikle başmüftü seçiminin yapılmamasının sebebi de kanaatimizce tamamen İstanbul Patriği'nin karşılığı olmasıdır. Bu noktadan hareket ederek, antlaşmalara rağmen Yunan idaresi tarafından müftülük seçimi, yıllardan beri de başmüftü seçimi yaptırılmadığı, Batı Trakya Müslüman Türklerinin hakkı olan başmüftü engellendiği için, biz de Ruhban Okulu'nun açılmasını engellemeliyiz. Bu fırsatı kaçırmamalıyız. Lozan'da da yüce Atatürk'ümüzün amacı Patrikhane'yi kapatmak değil miydi? Böylece Atatürk'ümüzün amacı da gerçekleşmiş olur.

Tasvir Yasağı Üzerine Görüşler

Serap LELOĞLU-ÜNAL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Araştırma, insanın problem çözme isteğinden doğar. İnsanoğlu her zaman ve her yerde bir takım problemlerle karşılaşır ve onları çözmeye çalışır. Araştırma, anlama, problem saydığını çözmeye insanlığın zekâsını, hafızasını ve zevklerini geliştirir.

Estetik heyecanlar uyandıran obje ve onun tarih içerisinde değişimlerini konu alan problemlerle Sanat Tarihi bilimi ilgilenir. Kendine özgü bir işleyiş tarzı ve yasaları olan bu bilim dalının ilgilendiği konuların bir kısmı problematik, belki yıllar boyu çözülemeyecek kadar karışık ve yıllarca gündemde kalabilecek kadar entellektüel konulardır.

Son yıllarda çeşitli olaylarla medyanın gündemini oluşturan “İslâm’da Tasvir Yasağı var mıdır?” ya da “İslâm Dini Tasviri Yasaklar mı?” gibi sorular Sanat Tarihi biliminin ve hatta İslâmî ilimlerin sürekli tartışılan konuları arasındadır. Ancak bu konuları araştırırken öncelikle Sanat’ın sınırlarını belirlemek gerekir. “Sanat Nedir?” sorusu üzerine yapılan kısa bir araştırma pekçok tanımı ortaya çıkarır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “*sanat birçok estetikçinin sandığı, ileri sürdüğü gibi bir lüks kurum olmayıp, tersine din gibi, dil gibi toplumun ana kurumlarından biridir. ... sanat yalnızca estetik değerler taşıyan yalın bir kurum olmayıp, toplumun birçok değerlerini taşıyan sentetik bir kurumdur*”¹ demektedir. Nusret Çam ise, bir yazısında sanatı “*insanların, gördükleri, içtikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri, insanlarda estetik bir heyecan uyandıracak tarzda ifade etmesi*” olarak gördüğünü vurgular ve bir objenin sanat eseri sayılabilmesi için “*insan elinden çıkmış olması, güzel olması ve orijinal olması*”² gerektiğini söyler. Selçuk Mülayim, bir yayınında “*Sanat çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır; ‘İnsan aklının eşya üzerindeki paril-*

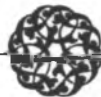
tısı’ vb. gibi yüzlerce tanım bulunabilir, ama kesin ve değişmez birşey varsa, o da sanatın insanlar arasındaki bir anlaşma yolu ya da insanın kendini anlatma yollarından biri olduğudur. Sanatı yaratan insan, sanatçı bu işi yaparken, hayal gücü, biçimler ve renklerle evrenin gerçek şekillerini değiştirebilir”³ demektedir. Sadık Tural ise, “*Sanat, hareket noktası, hedefi ve objeleştirdiği eser bakımından, güzellik duygusuna bağlı heyecanları paylaşma niyetinde olan bir faaliyet alanıdır; bu faaliyet alanında çalışmayı ve objeleştirmeyi amaç edinmiş insanlara da sanatçı denilir. Sanat, insana, insanın tabiatla ilişkisine, tabiata ait, hoşlukları, güzellikleri, kısacası varlıkları, estetik heyecan uyandırıcı yönleri bakımından objeleştirme eğilimi, arzudur*”⁴ demektedir.

Görüldüğü üzere sanat, bir güzellik tutkusudur ve ırk, din, dil farkı gözetmeden bütün insanların ortak dilidir. Sanatçı, heyecan duyduğu gibi, heyecan duyurma arzusu da taşır ve yüzyıllar boyunca daha güzelini, daha estetik olanını arar. Ancak, güzel olanın yani sanat eserinin biçimini, olduğu toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik şartları belirler. Din, bu normların en önemlilerinden biridir; bir sıralama yapılacak olursa belki de ilk sırada yer alır. Herhangi bir dinî sistem toplumda ağır basıyorsa sanatı da denetimi altına alma eğilimine⁵ olması kaçınılmazdır. Ayrıca bazı sistemler de, yeni ortaya çıkan ve gelişmekte olan dinleri yabıkmak için sanatı kullanırlar.

İlk dönemlerde insanoğlunun sanat üretimi bağımsız olarak başladı. Ancak, din olgusu ortaya çıktıktan sonra sanat bağımsızlığını yitirdi ve dinin egemenliği altına girdi. Bunun en güzel örneği Orta Çağ Avrupa sanatında gözlenir. Bu dönemde yapılmış en güzel vitraylar, heykeller, resimler, oymalar kiliseleri; minyatürler el yazması kutsal kitapları süsler. Gene muhteşem Yunan sanatını yaratan dinî duygular olmuştur.

Sanata ait en eski biçimlendirme örneği resim, fresk ve heykel, kısacası tasvir türünden olanlardır.

Tasvir nedir? Savere kökünden gelen tasvir kelimesi, şekillendirme, biçimlendirme, daha önce görülen bir objenin çeşitli malzemeler ile iki ya da üç boyutlu yapılması, sûret anlamına gelir. Sûret ise, şekil, görünüş, biçimdir.⁶ Bilinen şekillerin biçimlendirilmesi ise tasvir, yani bir anlamda taklittir. Burada iki

soru ile karşılaşılır:

I. Sanatçı eserinin aslını nereden alır ve eserinin aslının sahibi Tanrı ise, Tanrı ile kendisi arasında nasıl bir ilişki kurar?

II. Bu eser, estetik heyecanların üstünde bir ibadet etme ya da tapınma duygusu verir mi?

Bu sorulardan ilkinde verilebilecek cevaplardan biri şöyle olabilir: Tabiatın örnek almakla beraber, sanatçının zaman zaman soyut çizgilere ulaştığı eserlerden haberdarız. Ancak, örnek vermek gerekirse, Rönesans dönemi Batı eserlerinde mutlak bir taklit kaçınılmazdı. Eser ne kadar aslına uygunsaydı ya da ne kadar aslına aşan bir güzelliğe sahipse o kadar değer taşırdı. Taklit, sıradan ve birebir ölçülerle benzerini yapmak anlamına gelir; ancak konu sanat olunca taklit de kendine özgü bir yapı kazanır.

Taklit kavramı üzerinde dururken, Platon'un mimesis kuramına değinmek gerekir. Mimesis, Platon (Eflatun)'un *Devlet* adlı eserinin onuncu kitabında vurguladığı ve Aristo'nun *Poetika* ve *Retorika*'da ele aldığı bir düşüncedir. M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış olan Platon, bizim bugün Tanrı olarak adlandırdığımız, görülemeyen ancak insan aklı ile kavranabilen gerçek varlıkları idealar ve bu varlıkların bulunduğu dünyayı, idealler dünyası olarak tanımlar. Evren ise ona göre, görüntüler dünyasıdır, yani bir taklittir. Dolayısıyla, insanın yarattığı sanat eserleri de taklidin taklididir ve büyük bir değer teşkil etmez. Aristo böyle düşünmez; ona göre hocasının en büyük hatası, eşyadan ayrı bir idealar dünyasını düşünmesidir. Eşya objektif olarak vardır ve idea onun içindedir.⁷ Aristo estetiğini kurarken bir güzellik ideesinden değil, tek tek sanat eserlerinden hareket etmektedir.

Ayvazoğlu kitabında "*İslâm dünyasında, Aristo'nun eserleriyle asırlarca haşır neşir olunmasına rağmen mimesis teorisinin benimsendiğine, hatta anlaşıldığına dair ipucu bulmak mümkün değildir*"⁸ der. Bu kuramı sadece çizgide ararsak doğrudur. Çünkü S.K. Yetkin'in de kitabında belirttiği gibi, mimesise göre, sanat eseri ne kadar aslına uygunsaydı ya da benziyorsa o zaman o eser hakikaten değerlidir. Ancak, kuramın felsefesi (öz bilgisiyle ilişkili olarak) ile İslâmî eserlerin ikonografisi karşılaştırıldığında mimesisin uygulandığı görülür. İslâm sanatında her eser tanrıya

bir göndermedir, atıftır. Sonsuzluk (düzenli motif tekrarı, sonsuz sayıda yinelenen motifler) evreni, bitkisel motifler hayatı simgeler ya da insanlar bir kubbe altında ibadet ederler, yani gökkubbe altında toplanırlar. Böylece, Aristo'nun vurguladığı '*idea eşyanın kendi içindedir*' felsefesi İslâm sanatında uygulanmıştır.

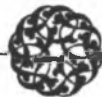
Her varlığın ve her görüntünün bir özü vardır. O öz yaratılışının sebebidir. O sebeple ilişkili olarak varlıklar aleminde bir işlev görür. Felsefecilerin bu noktada bazan işlevi dikkate alan, bazan da ona dayandıran değerlendirmeler ve kabulleri vardır: Adem'in karşılaştığı varlıkların herbirinin geçmişte, yahut geldikleri yerde, veyahut ruhlar âleminde kendileri var. Bu kendileri özlere ile ilgili bir kendiliktir. İslâm felsefesi diyebileceğimiz tasavvufta da varlıkların herbirinin Allah'ın isteği ile oluştuğuna göre, özlere, yaratıcının bulunduğu alemde (ruhlar âlemi), nefslere ise, bedendirek bu âleme gönderdiğine inanılmaktadır.

İşte sanat bu noktada bir problem alanı olarak karşımıza çıkıyor: Sanat özün resmi yolunda çekilen çile midir? Özün taklit yoluyla (mimesis) bu dünyada cansız da olsa objektivize edilmesi midir?

İkinci soru ve cevabına gelince, meydana getirilen obje, tapınma ya da iman etme aracı olacak mı?

Put adı verilen ve insan elinden çıkmış olan, tapınma duygusu ile Tanrı inancına aracılık eden bir objeyi hangi din reddetmez?

Zebur, Tevrat ve İncil putları ve putlaştırmayı reddetmiştir. Bu dinler, insanın yaptığı bir objeye tapması konusunda ağır ve cezalandırıcı hükümler getirmişlerdir. *Tevrat*, kesin olarak tasviri yasaklar. *Tevrat*'taki ibare çok açıktır: "*Ne yukarıda gökte, ne aşağıda yerde, ne de yerin altında suda bulunanın resmini yapma, onlara tapma ve hizmet etme. Çünkü ben, senin Efendin ve Tanrın, kışanç bir Tanrırım*" (Çıkış 20, 4).⁹ Gene Tesniye, 8, Bap 7'de şöyle bir ibare vardır: "*İlahlarının oyma putlarını ateşte yakacaksın; onların üzerindeki gümüşe ve altına göz atmayacaksın, ve kendin için almayacaksın, yoksa onunla tuzağa tutulursun; çünkü Allah'ın RABBE o mekruhtur. Ve onun gibi lanetli olmayasın diye mekruh şeyi kendi evine getirmeyeceksin; ondan çok nefret edeceksin, ve ondan çok ikrah edeceksin; çünkü o lanetlidir.*"¹⁰ Anlaşıldığı kadarı ile yasaklamanın nedeni, inancı bozabilecek şekil-

de somut görüntüsü olan bir başka tanrıyı reddetmektedir. Yahudiler bu ibareyi olduğu gibi benimsediler ve her tür tasviri ve resim yapmayı yasakladılar.

Hıristiyanlık da zaman zaman tasvire karşı çıktı. Erken dönem Hıristiyan sanatı üzerine yapılan araştırmalar, ilk Hıristiyanların sanata çok fazla önem vermediğini gösterir. Mazhar Şevket İpşiroğlu, bunun nedenlerini maddeler halinde açıklar. Bunlardan bir tanesi konumuz için önemlidir: "İlk Hıristiyanlar Musa dinini kendi dinlerinin bir öncüsü ve habercisi olarak görüyor ve Tevrat'ın putlara karşı açmış olduğu savaşı sürdürmekle kendilerini görevli sayıyorlardı. Efes'te Aziz Paulos va'z ederken, şehir halkı ayaklanarak, üç gün 'Efeslilerin Artemis'i büyüktür' diye yüzüne haykırmışlardı. Her yerde Hıristiyanları kovalayan, onlara işkence yapan ve bunca kan dökülmesine yol açan putperestleri, Hıristiyanlar düşman olarak görüyor ve Tevrat'ın putları yıkmak için koyduğu resim yasağını benimsiyorlardı."¹¹ Fakat bu yeni dinin devlet dini olarak kabul edilmesiyle sanata ilgi arttı, Hıristiyanlar yeni dinlerini yayabilmek için sanatı kullanmaya başladılar. Ancak bu durum zamanla o kadar yozlaştı ki, artık mahkemeler de ikonların önünde yemin ediliyor, vaftiz babası olarak seçilen azizin tasviri önünde dini törenler yapılıyordu.¹² Sanat Tarihçilerinin sanata vurulan büyük darbe olarak gördüğü İkonaklast Hareket 726-843 yılları arasında gerçekleşti ve "Tasvir Kırıcı Buhran Devresi" ya da "İkonaklast Dönem" olarak adlandırılan bu dönem Hıristiyanlık tarihinin devrelerinden biri oldu.

717'de İstanbul'a gelen ve Ayasofya'da taç giyen III. Leon tam bir tasvir aleyhtarı idi. Tarih kitaplarında "Tasvir Kırıcı Leon" olarak geçen III. Leon, 730'da Anadolu piskoposlarının yardımı ile tasvir yapılmasını ve bu tasvirlerin önünde din" törenlerin gerçekleştirilmesini yasakladı. Georg Ostrogorsky, III. Leon'un tasvir düşmanı zihniyetini Yahudi ve Arap etkisine bağlar. Ve "Leon III'ün Yahudileri takibata uğratmış ve onları vaftiz olmaya zorlamış bulunması vak'ası, onun resimleri yasaklayan Musa dininden müteesir olması imkânını ortadan kaldırmadığı gibi, Araplarla mücadelesi de imparator'un Arap kültürünün etkisinde kalma istidadını inkâr imkân vermez" demektedir.¹³

Zebur, Tevrat ve İncil, insanın yaptığı bir objeye

tapması konusunda ağır ve cezalandırıcı hükümler taşır, ancak Kur'an'da bu tür bir yasaklama yoktur.¹⁴ Buna karşılık, İslâm dünyasında tasvire (aslında puta) karşı bir tepki olduğunun da gözardı edilmemesi gerekir.

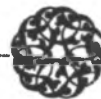
İslâmiyet'ten önce Araplar genellikle putperestti ve çoktanrıya inanırlardı. Cahiliyye devrinde daha çok kendi elleri ile taş ya da başka malzemeler kullanarak yaptıkları figürlere taparlardı. Dilekleri yerine gelmediği zaman da bu tanrılara kızarak, onlara hakaret ederlerdi.¹⁵ Böylesine bozulmuş bir düzen üzerine kurulan İslâmiyet'in puta karşı olmaması düşünülmez.

İslâm sanatçısı canlı nesnelere resmini yapmaktan kaçınarak, cansız nesnelere ya da hareket edemeyen nesnelere yönelir. Eserler, devirden devire ya da bölgeden bölgeye değişik özellikler göstermekle birlikte, genel çizgileri itibariyle realizmden kaçışı ve soyuta sığınışı simgeler. Figür, ya bitkisel bezemenin arasına sıkıştırılmış, ancak dikkatli bir gözün seçebileceği şekilde, ya da uzuvları detaylandırılmamış sadece dış çizgiler, konturlar itibariyle verilmiş bir biçimdir. Bunun nedenlerini incelenirken üç temel kaynak esas alınmalıdır:

Kur'an-ı Kerim ve hadisler, ilk Müslüman tarih yazarlarının kitapları, ilk İslâm eserleri (mimar" süsleme ve el sanatı örnekleri).

Bu üç temel kaynak incelendiğinde görülür ki, meydana getirilen figürün cahil kesimlerde bir kandırma aracı olmasını İslâm tefekkürü ve İslâm peygamberi reddetmiştir. Burada bir konuya dikkat çekmek isteriz. Hz. Muhammed'in bedenî şeklini en ince ayrıntılarına kadar anlatan eserlere 'Hilye' denilir.¹⁶ Hilye yazılması İslâm'da serbest olduğu halde, resminin, tasvirinin yapılması tapınma aracı (put) olma ihtimali olarak görülmüştür.

Gerçi *Kur'an*'da, tasviri, *Tevrat*'taki gibi açıkça yasaklayan bir buyruk yoktur. İslâm yaşayış ve düşünüşü için bir kaynak olan bu kitapta bir tasvir yasağı aramak boşunadır, ancak, kitaplı, semavi dinlerde temsil ve tasvir yasağı evrensel bir ilkedir. Bunlar kimisinde açıkça belirtilmiştir, kimisinde ise daha sonraki yorumlarla ortaya çıkar. *Kur'an*'da da bazı değişik yorumlara yol açabilecek ifadeler vardır. *Kur'an* için zaman zaman Sebe, En'am ve Al'i İmrân sûrelerindeki

bazı ayetler hakkında tartışmalar olmuş ve bunların tasvir aleyhtarı olduğu iddia edilmiştir.¹⁷ Ancak, ayetler incelendiğinde çok açık olmayan ifadelerle karşılaşılr. *Kur'an*'daki açık olmayan ifadeler hadislerin ışığında aydınlatılmaya çalışılır. Hadis, Hz. Muhammed'in genel kural niteliğinde söz ve davranışları olup, ashab ya da sahabe denilen kişiler tarafından yazılmış kitaplardır. Henüz Hz. Muhammed'in sağlığında teşekkül etmeye başlayan bu külliyatın, ilk sahabilerin elinde yazılı olarak bulunmadığını, fakat hafızalarda tutulduğunu yayınlardan öğreniyoruz.¹⁸ Bu nedenle, bazı hadislerin Peygamber tarafından söylendiği kuşkulu olsa bile, bu hadisler İslâm'ın ruhuna ters düşmezler, çünkü İslâm dinine inanan insanlar tarafından yazılmışlardır. Hadisler incelendiğinde kesin bir tasvir yasağının varlığı ile karşılaşılr.¹⁹ *Kur'an*'daki üç surenin ve hadislerin dışında, mesela Mekke'ye ait ilk tarihi yazan Ezraki ya da Mukaddesi gibi bazı tarih yazarlarının bahsettiği olaylar da tasvir yasağına işaret eder.²⁰ Ancak, İslâm'ın ilk yıllarına tarihlendirilen eserler incelendiğinde şaşırtıcı bir durum ortaya çıkar. Geniş kitlelere açık olan dinî yapılarla belki figürlü süslemeye pek yer verilmemiştir, ancak Kuseyr Amra, Hırbet el Mefcir, Meşatta ya da Cavsak al Hakani gibi erken dönem İslâm saray ve köşkleri, saray erkanını ya da av sahnesini tasvir eden fresklerle süslenmiştir.²¹

Siz de takdir edersiniz ki, bütün Dünya sanatları gibi İslâm sanatı da karakterine ilk günden sahip olmamış, zamanla gelişerek ulaşmıştır. Sanat, üzerinde çalıştıkça, örneklerini verdikçe gelişir. Ama başlangıçta taklittir, alıntıdır. İslâm sanatının da gelişimi bu şekilde oldu, başlangıçta Bizans, Sasani, Geç Helenistik, daha sonra Orta Asya etkisinde figürlü plastik ve duvar resimlerinde figürlü tasvirler ortaya koyan ürünler verdi.

Ancak, 8. yüzyıl sonu ile 9. yüzyıl başında durumun değiştiği gözlenir. Daha önce de belirtildiği gibi, hadisler, İslâm toplumunun içinden çıkan kişiler tarafından söylendiği ve dolayısıyla İslâm düşüncesine ve yaşayışına uygun olduğu için, doğruluğu şüpheli olsa bile İslâm sanatçısını etkiledi ve sanatçının "*mekân değerlerinden büsbütün kurtularak en soyut düşünceye, yani matematiğe vardığı sanat olan arabesk ortaya çıktı.*"²² İslâm sanatçısı soyutlamayı esas aldı, aslı çizimleri yakalamaya çalıştı ve süsleyici sanat olan bitki-

sel dekorasyonda en güzel örneklerini verdi.²³

Osmanlı toplumunda bu yasağın algılanış biçimi farklıdır. Şurasını önemle belirtmeliyiz: İslâm Ansiklopedisi'nin "Tasvir" maddesini yazan Nurhan Atasoy,²⁴ 16. yüzyıl ortalarından itibaren yazılan tarih kitaplarında (Sefer-i Zigetvar, Selim-nâme, Hüner-nâme, Zübdetü't-tevarih) ve Şakayıkü'l Numaniye (edeb) biyografileri anlatan tezkire) adlı eserlerde '*garp resim anlayışının tesirlerini gösteren perspektifin kullanıldığı minyatürlerle süslenmiştir*' demektedir. Diğer taraftan, Sayın Atasoy, Abbasiler, Anadolu Selçukluları ve Hindistan'daki Babür devletinde müslüman Türklerin, hükümdar tasvirlerini maden" paralar üzerine basdığına da işaret ediyor. Bu da, İslâm'ın, put olmayan, tapınma niteliği taşımayan eserlere, çeşitli müslüman toplumlarda hoşgörülü davranıldığını gösterir. Aslında tasvir yapmak değil, tasvire tapmak yasak edilen İslâm dünyasında, Abbasi ve Gazne saraylarındaki fresklerden, Selçuklu saray çinilerine kadar, minyatürlerden cami ve medrese portallarındaki kabartmalara pek çok insan ve hayvan tasviri işlenmiştir.²⁵

Yazımı Beşir Ayzazoğlu'nun konuyla ilgili bir makalesindeki paragrafta bitireceğim:

*"Batı dünyasında kilisenin, sosyal sınıfların ve ideolojinin tasvirici sanatı birbirlerine karşı bir çeşit silah olarak kullandığını biliyoruz. Tasvirici sanat, ister istemez tasvir ettiğini ya yüceltir, yahut küçültür, yani meydan okuyan bir sanattır. ... Ancak tasvir yasağını bugün salt putlaştırma yasağı olarak anlamak gerektiği düşüncesindeyiz."*²⁶

DİPNOTLAR

1. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türk Sanat Gelenekleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, cilt 1, Ankara 1957, s. 2
2. Nusret Çam, "İslâm'ın Sanata ve Mimariye Bakışı", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XXIV, Ankara 1994, s. 73.
3. Selçuk Mülayim, *Araştırma ve Metod*, Ankara 1982, s. 15.
4. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Sadık Tural ile konuyla ilgili özel bir sohbette alınan notlardır. Ayrıca bkz. Sadık Tural, "Estetik Duyarlılık Konusunda Kavramlaştırma Denemesi", *Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı III*, cilt 9, sayı 27, Ankara 1997, s. 1255-1267.
5. Herbert Read, *Sanat ve Toplum*, (çev. Selçuk Mülayim), Ankara 1981, s. 62.
6. Bu konuda bkz., Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, cilt

4. İstanbul 1952, s. 1943; Nurhan Atasoy, "Tasvir", *İslâm Ansiklopedisi*, cilt 12-1, İstanbul 1979, s. 32; A. J. Wensinck, "Suret", *İslâm Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1979, s. 48.
7. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Eflatun, *Devlet*, (çev. S. Eyüboğlu-M.A. Cimcoz), 2. Baskı, İstanbul 1971, s. 281-306; Beşir Ayvazoğlu, *İslâm Estetiği ve İnsan*, İstanbul 1989, s. 26; Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği, İslâm Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme*, Beşinci Baskı, İstanbul 1997, s. 28-35; Suut Kemal Yetkin, *Estetik ve Ana Sorunları*, İstanbul 1979, s. 9.
8. Beşir Ayvazoğlu, *İslâm Estetiği ve İnsan*, s. 27.
9. Mazhar Şevket İpşiroğlu, *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları*, İstanbul 1971, s. 15.
10. *Kitabı Mukaddes Eski ve Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yay., İstanbul 1991, s.185.
11. Mazhar Şevket İpşiroğlu, a.g.e., s. 15-16.
12. Mazhar Şevket İpşiroğlu, a.g.e., s. 21.
13. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 150.
14. Bu konuda bkz. Osman Keskiöğlu, "İslam'da Tasvir ve Minyatürler", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1962, s. 11.
15. İ. Ağah Çubukçu, *İslâm Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1983, s. 7.
16. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lâgat*, 9. Baskı, Ankara 1990.
17. Tasvirin aleyhine yorumlanan ve bu tür faaliyetlerin sadece Tanrı'ya mahsus olduğunu düşündüren bir ayet Al-i İmrân Suresi, Cüz 3, 48-49'da "Ona Kitâb'ı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncil'i öğretecek, İsrâiloğullarına şöyle diyen bir peygamber kilacak: "Ben size Rabb'nizden bir âyet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleseydim, Allah'ın izniyle, hemen kuş olacaktır;....". En'âm Suresi, Cüz 7, 79'da "Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaradana, doğruya çevirdim, ben puta tapanlardan değilim." İle Sebe Suresi, Cüz 22, 12-13'de "...Rabbinin izniyle, yanında iş gören cinleri onun buyruğu altına verdik, bunlar içinde buyruğumuzdan çıkan olursa ona alevli ateşin azâbını tattırırız. Süleyman için, o ne dilerse, mâbetler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlar..." şeklindeki ibareler de tasvir aleyhtarı olarak yorumlanmış ve bu tür faaliyetlerin ancak peygamberlere ya da cinlere mahsus olduğu fikri gelişmiştir.(Bu konuda bkz., Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı*,(Başlangıcından Osmanlıları Kadar), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995; Beyhan Karamağaralı, "İslâm'da Tasvir Meselesi", *Önasya*, cilt 7, sayı 75, 1971; Suut Kemal Yetkin, "İslâm Sanatının Mahiyeti", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, İstanbul 1952, s. 44.)
18. Talat Koç, *Hadis Usûlü*, Ankara 1993, s. 19.
19. Tasvir yasağından söz eden hadis çoktur. Bunlardan Buhari'nin Kitab'ül-Edeb'teki bir hadisi şöyledir: "Hz. Ayşe buyurmuştur ki 'Peygamber evime geldi, evde üzerinde suretler olan perde vardı. Buna gazablandığından mübarek yüzü renkten renge girdi, sonra perdeyi aldı, yırttı." "Hz. Ayşe buyurdu ki, "Peygamber 'kıyamet gününde insanlardan en şiddetli azap görecektir' diye suretleri yaparlar." (Aynı hadis Sahih-i Müslim kitabında da vardır. Onda şöyle geçer: "Muhakkak ki insanlardan kıyamet gününde en şiddetli azap görecektir olanlar, Allahu Teâlâ'nın yaratmasına benzetelendir.") Gene aynı kitaptaki bir başka hadiste Ebu Hureyre'den rivayet olunmuştur: "Peygamber efendimiz der ki: Allah buyurmuştur ki, 'Benim yarattığım gibi yaratmağa savaşan kişiden daha zâlim kim vardır?'" Gene Buhari ve Müslim'in kitaplarında geçen bir hadis ise şöyledir: "Bu sûretleri (putları) yapanlar kıyamet gününde azâb olunacaklar, bunlara 'yarattığınız şeylere can veriniz, bakalım' diye teklif edilecektir". Abdullah b. Abbâs'tan rivayet olunan bir hadis ise şöyledir: "(Tapılmak için) sûret yapanların ve bunu helâl sayanların yeri cehennemdir.Orada, musavvirlerin her yaptığı sûret başına, bir şahıs yaratılarak kendisine işkence ederler." Başka bir hadis de İbu Abbas tarafından söylenmiştir: "Peki ama, artık hayvan resimleri yapmayacağım, sanatımı bırakacak mıyım? Diye soran bir İranlı ressamı-Evet yapacaksın, ama hayvanların kafalarını kesmelisin, canlı göstermesinler, çalış ki çiçeklere benzesinler- diye cevap verir." (Bu konu için bkz., Beyhan Karamağaralı, a.g.m.; Nusret Çam, a.g.m.; Burhan Toprak, *Din ve Sanat*, Varlık Yay., İstanbul 1962; Mehmet Es'ad Dilaveroğlu, *Telfik-i Mezâhibe Reddiye*, İstanbul 1979.)
20. "Mekke'ye ait ilk tarihi yazan Ezraki (858)'nin anlattığına göre, Hz. Muhammed, 8 Ramazan'da (Aralık 629), Mekke'ye muzafferane girdikten sonra Kâbe'yi ziyaret etmiş, duvarları süsleyen resimler karşısında durup, elini, çocuk ısa'yı Meryem'in dizinde oturma gösteren resmin üzerine koyarak "elimin altındaki müstesna, bütün resimleri siliniz" emrini vermiştir.Ezraki bu resimlerin H. 63 yılında, halifelik iddia eden Abdullah b. Zübeyr'in Kâbe'ye sığınması ve Emevi kitalarının Kâbe'yi kuşatması üzerine çıkan yangında tahrip edilinceye kadar kaldığını yazar."(Suut Kemal Yetkin, a.g.m., s. 44.)
21. 724-743 tarihleri arasında inşa edilmiş küçük bir saray olan Amman'daki Kuseyr Amra Sarayı'ndaki müslümanların fethettileri ülkelerin krallarının tasvirleri; Kudüs'de, Emeviler devrinde inşa edildiği düşünülen Hurbet el Mefcir Sarayı'ndaki yüksek kabartma alçı süslemelerdeki insan başları; 706-715 yılları arasında yapıldığı tahmin edilen Meşatta Sarayı'nın cephesinin sol tarafındaki hayvan tasvirleri; 728 tarihinde yapılan Kasr ül Hayr Sarayı'nda Haşim b. Abdal Malik'in tam cepheden alçı kabartması; Samarra'da Abbâsiler dönemine ait Cavsak al Hakani Sarayı'ndaki hayvan tasvirlerinin yanısıra görülen rakkase tasvirleri bu dönemde tasvir yasağının henüz etkisi olmadığını bize gösterir.
22. Beşir Ayvazoğlu, *İslâm Estetiği ve İnsan*, s. 108.
23. Bu konu için bkz., Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, II. Baskı, Ankara 1991, s. 44-50; Sadık Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ankara 1993, s. 47-68,87-98.
24. Nurhan Atasoy, a.g.m., s. 36
25. Rüşhan Arık, "Camilerde Resim ve İslâm'da Tasvir Sorunu", *Köken*, Haziran 1974, s. 14. Ayrıca, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun bir makalesi de konuyu vurgulaması açısından önem taşır. M. Fahrettin Kırzioğlu, "Khazarlar'ın Borçalı ve Kazak Boyları'ndan Oluşan Karapapaklar'da Çağımızda İnsan-Heykeli Kabirtaşı Yapma Geleneği", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan, yıl XXXI, sayı 1-2, (1993), Ankara 1995, s. 229-254.
26. Beşir Ayvazoğlu, "Tasvir Yasağına Yeni Bir Yaklaşım", *Türk Edebiyatı*, yıl 24, sayı 240, Nisan 1996, s. 14.

Dürbün

Gürbüz
Azak

Alnından öpülecek adam

DÜN; Erol Güngör, Osman Turan, Muharrem Er-
gin, Faruk Kadri Timurtas, Mehmet Çavuşoğlu
vardı. Hepsi de eser adamlardı.

Simdi; Prof. Sadık Tural, Turan Yazgan, Erdoğan Aslı-
yüce gibi mektep isimlerimiz ve Ayhan Inal, M. Zeki
Akdağ, Kaya Özdemir, Bekir Sıtkı Erdoğan, İlhan Geçer,
Dilâver Cebeci, Abdürrahim Karakoç, Mehmet Çınar-
lı, Gültekin Samancı gibi az ama bizi şükürlere taşıyan
müstesna şairler önündeyiz.

Hepsine hürmet.

Bugünkü yazımı bu hacimler ve değerler üstü kabili-
yetlerden bazılarına ayırdım. İlki, Prof. Dr. Sadık Tural.

Sayın Tural, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Başkanı-
dır. Ve tek başına, inanılmaz heybette (ve incelikte) biz-
ler için yoruluyor, Arış ve Erdem isimli dergiler yanın-
da hasret yüklü suurlara yağmur gibi eserler yağdırıyor.

Yayımladığı son cep kitapları benderizi sevinçlere
boğdu. "Türk Toplumunda Dini Tartışmalar, Tarihten
Destana, Asya'dan Anadolu'ya Taşınanlar, Medeniyetin
Işıkları, Milli Bütünlük, Hacı Bektaş Veli, Osmanlı'da
Tıp Eğitimi, Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin
Yeri, Sosyoloji Açısından Atatürk, Türklerin Felsefe Kül-
türüne Katkıları, Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi,
Atatürk'ün Saadet Anlayışı, Türk Kültür Tarihi, Kaşgarlı
Mahmud ve Piri Reis, Saltanatın Otopsi ve Anado-
lu'da Ahmed Yesevi'nin yeri" adlı bu minik ama dağlar
devirici eserler hepimizin yüz akı.

Ucuzların ucuzu bu kitapları (0 312) 232 43 21 nu-
maralı fakstan istemek zorundasınız.

Simdi, cihan yürekli Sadık Tural kardeşimden bir is-
tirhamım olacak. Lütfen söyle biner sayfalık "Türk
Medeniyet Tarihi, Türk Kültür Tarihi, Türk İktisat
Tarihi, Türk Savaş Tarihi, Türk Barış Tarihi, Türk İnanç
Tarihi, Türk Edebiyat Tarihi, Türk Sanat Tarihi, Türk
Mimarlık Tarihi, Türk Erdem ve Görgü Tarihi, Türk
Destanlar Tarihi, Türk Estetik Tarihi" isimli, yabancı
dillere de çevrilmiş bir haysiyet dizisi neşrediniz.

Bu iyiliği bu millete yapınız.

Başarırsanız, aydına seviye ve dirayet eklersiniz.

Biliyorum, böylesi dev hizmetler de ancak Sadık Tu-
ral gibi, Türkiye dendi mi yüreği bir fazla atan, temiz
süt emmiş örnek kahramanlara yakışır.

Dilâver Cebeci'nin Ötüken Yayınları'ndan iki kitabı
çıktı. Sitâre ile Seyrannâme. Sitâre, son yılların en sığı-
nılacak, en imdatlı, en başpehlivan şiir kitabı. Şiir sev-
dâhları bu eserle kendine gelebilir. Ve Cebeci bir tek bu
kitapla bile varım, var kalacağım diyebilir.

"Seyrannâme" ise bugünü ve gündemleri Evliya Çe-
lebi'nin gözüyle gören, diliyle veren çok farklı bir çalış-
ma. Türkçenin, bilhassa Osmanlı Türkçesinin misilsiz
ve bol râyihalı örneği.

Dikkat... Dilâver Cebeci sıradan bir şair, rastgele bir
yazar değildir. Kitapları (0 212) 251 00 12 numaralı
fakstan isteyeceksiniz.

Sıra; yangın yürekli, iliğine kemiğine kadar vatanse-
ver Kaya Özdemir'de. Elimde, henüz çıkan "Ça-
resizlik Şarkısı" isimli kitabı. Okuyor ve mutlu olu-
yorum.

Sendika lideri, milletvekili, gazeteci-yazar olarak ta-
nıdığımız Kaya Özdemir şiirde de tatlı ve gerekli inatlar
sergiliyor. Samimiyet ile hassasiyet, Özdemir'in her
mısraında dantela gibi örülmüş. İsteme adresi: Türk-İş
Konfederasyonu, Kızılay-Ankara.

Bol kitaplı günler efendim.

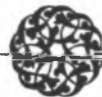
Sadık Tural, sen alnından öpülecek belki de ilk
adamsın.

Elektronik posta adresi: gurbuz.azak@ihlas.net.tr

(Türkiye Gazetesi, 2.4.1998)

*Not: Değerli Köşe Yazarı Sayın GÜRBÜZ
AZAK'ın teşvik ve takdir düşüncesini mu-
habet duygusuyla taçlandıran bu yazısına
gereği gibi teşekkürden âciz olduğumuzu;
sorumluluğumuzun farkına bir daha vardı-
ğımızı; bir çalışkan bölüğün komutanı ola-
rak şahsım ve arkadaşlarım adına şükran-
larımı ve selâmlarımı alenen ifade etmek-
ten bahtiyarım.*

Sadık TURAL

BAMTELİ

Ömer Seyfettin için

Aydil EROL

Kız İlesine tayin edildiğinde arkadaşları: "Senin kadar genç bir kadını kız İlesine nasıl tayin ettiler?" diye takirlir...

O, gözlerini hayretle açarak, kadın konusunda ölçü ve kulaklara küpce olacak şu cevabı verir:

- Aman cancağızım, der, benim karşında genç kız yok, Türk kadını gibi var!

4/3/1998 günü Türk Edebiyatı Vakfı'nda, eğitim camiasındaki ağırlığıyla tanınan, Yusuf Akçura, Arif Nihat Asya, Nihal Atsız vb. gibi eserlere imza atmış bulunan Saldın Ömer'i, sonra da kavrak zekası ve tatlı nükteleriyle tanıyan Emin İpek'i dinledik; ışık ışık aydınlandık.

6 Mart Cuma günü Ömer Seyfettin'in Zincirlikuyu Mezarlığı A adasındaki kabri başında, Tedev'in altın kalpli müdürü Gazi Altun'un konuşmasından sonra okunan Yasin'i dinledik.

Saldın saydı: 23 kişi...Saldın saydı: Yine aynı...Bu 23'ün 4'ü de gazeteciydi!

"Bu ne ilgisizlik", "Böyle mi olmuyordu?" diye kahırlanırken Zincirlikuyu Yapı Meslek Lisesi öğretmeni ve öğrencileri akın akın geldiler...Gökke-re umut umut açıldılar... Göntüllere rahmet rahmet yağdılar...Bu arada rahmetlinin kızı Güner Elgen'i görünce büyük hikâyecimiz gözlerimizde canlandı.

Gönen Belediye Başkanı Hayati Köse'nin konuşmasını Ramazan Bakkal'ın takip etti. Okuduğu ezanlar dinlenilmelere doyulmayan Süleymaniye Mezzinlerinden, örnek din adamlarımızdan Mustafa Usta, Kur'an okuduktan sonra din etti.

Avrasya Bir Vakfı'nın, Boğaz'da keleşnaklar gibi, emsali parmakda güç gösterilebilen yeşil alanlardan biri olan Fethi Paşa Korusu'ndaki yemeğine, sevgili Bakkal'ın nazik davetine rağmen, daha önce bir başka yere sözümüzü okuduğumuzdan dolayı katılmadık.

Gönen Belediyesi'nin yaptırması olduğu Ömer Seyfettin Anıtahtığı cidi-

den güzeldi.

Gönen, Eminönü, Bahçelievler belediyeleri ve Avrasya Bir Vakfı ile Türk Edebiyatı Vakfı'nın Ömer Seyfettin'e sahip çıkmasını takdirlere sezdirdi. Gelecek yıllarda bu sayının artması en içten dileğimizdir.

7 Mart günü Atatürk Kültür Merkezi'nde, hasta hasta gelen Şeyhülmuhammed'in Ahmet Kabaklı, Eminönü Belediye Başkanı Doç. Dr. Ahmet Çetinsaya ve Sevinç Çokum'un konuşmalarından sonra, Ömer Seyfettin Hikâyesi Yarışması'nda derece alanlara ödülleri dağıtıldı.

Kadım dost Üstün İnanc'ın yazdığı "Cancağızım" (Ömer Seyfettin'in hitaplarında çok sık kullandığı söz) adlı tek kişilik piyesi yakışıklı aktör Ahmet Yenilmez başarıyla oynadı. Piyes şu sözlerle sona erdi:

"Kim demiş Ömer öldü diye? Ben aranızda yaşıyorum. Eserlerimle aranızdayım. Oyle de kalacağım. Tabii siz Türk kalıyorsunuz ve Türkiye konuştuğumuz müddetçe!"

İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korusu'nun usta sesi Münir Utandı ile aralarında Fırat Kızıltuğ, Fahrettin Çimenli ve Osman Nuri Pekel gibi üstadların bulunduğu şez arkadaşları, 6 Nihavent eserle bu güzel güne ayrı bir renk kattı.

Onca eser 36 yıllık bir ömre nasıl sığdırılabilir?...

Ondaki mizahın kudretine Mark Twain'den aşırıkları hikâyeleri kusatarak yayımlayan bir takım "komiksel ve de gü-lünçsel" yazarların hayalleri erişebilir mi?...

Akl, havsala alacak iş değildir: Ne zaman okudu, ne zaman ve nasıl yazdı? Sırasında, kullandığı bir cümlelerin ardında sıradaglar gibi fikir, engin denizler gibi bir bilgi birikimi olduğu belli oluyor.

Ulu Tanrı'nın bazı kişileri özel olarak yarattığı muhakkak...

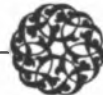
Sadık Tural gibi seçkin bir kafa ve seçkin bir kalemin onun üzerine yaptığı araştırmalar yıllar sürer.

Yazımızı sevgili Tural'ın sözleriyle noktalamak istiyoruz:

"Kısacak ömrü bir destan adam: Ömer Seyfeddin... Askerî öğretmen, subay, muharip gâzi; tahammülsüz, dâima maddî sıkıntı çekmiş bir genç...Genç oknadan yaşlanmış bir ömür, boşanmakla biten bir evlilik... Şair bir mızacı, ince bir zekâ..."(*)

(*) (Sadık Tural, Zamanın Elinden Tutmak, 8.s. (Ecdâd Yayınları, Mithatpaşa Cad. 46/8, Lâdes Han alt kat, Yenışehir/Ankara, Tel.:0312/435 27 83)

(KuruItay, 16 Mart 1998)

“Türkiye’yi Lâikleştiren Yasalar”

Hazırlayan ve Sadeleştiren: Prof. Dr. Reşat Genç,
(Ord. Prof. Reşat Kaynar’ın Giriş yazısıyla)
**Türkiye’yi Lâikleştiren Yasalar (3 Mart 1924 tarih-
li Meclis Müzakereleri ve Kararları),**
Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998,
XXX+191 sayfa.

Doç. Dr. M. Âkif TURAL

G.Ü. Fen Edb. Fak
Öğretim Üyesi

Reşat Genç Hocamızın yayına hazırladığı bu değerli kitap "*Atatürk'ün en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Kuruluş Yıldönümü anısına armağan*" edilmiş. İçindekiler bölümünde, Önsöz (s. IX), Giriş (s. XVII) bölümleri dışında üç ayrı ana bölüm vardır. Bu ana bölümleri;

I. Şer’iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlığı’nın Kaldırılmasına Dair Kanun ile İlgili Teklif, Görüşmeler ve Kanun Metni (s. 2),

II. Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ile İlgili Teklif, Görüşmeler ve Kanun Metni (s.18),

III. Halifeliğin Kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti Toprakları Dışına Çıkarılmasına Dair Kanun ile İlgili Teklif, Görüşmeler ve Kanun Metni (s. 28) oluşturuyor.

Önsöz, Söz başı mânasıyla Giriş öncesi eserin tanıtımıdır. Sayın Reşat Genç bu bölümde "*429 sayılı yasanın 1. maddesi hükmü gereğince Diyanet İşleri Başkanlığı; 7. maddesi hükmü gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğü, Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuşlar. 9. maddesi hükmü gereğince ise 'görevlerinde bağımsız' kaydı ile Genel Kurmay Başkanlığı kurulmuştur. 3 Mart 1924 tarihi her üç değerli kurumumuzun da kuruluş tarihi olmaktadır*" (s. XI) demektedir.

Giriş bölümü, yaşayan bir tarih ve Atatürk Devri’nin bizzat şahidi olan değerli bilgin Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar’ın hazırladığı seçkin bir metindir. Bu

metinde hocaların hocası Kaynar Hoca, "*Türk ulusunun Türk kalarak çağdaşlaşacak, çağdaş ve ulusal atımlara*" girişmesini 1924 kanunlarının ruhu içerisinde değerlendiriyor.

A. Yasalar Niçin Sadeleştirilmiştir?

Elimizdeki kitap 1924’te çıkartılan üç yasanın gençliğin anlaması için, bu günkü dille yapılmış bir baskısıdır. Kendilerine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yetkilerine benzer yetkiler veren odakların dini keyfi şekilde yorumlamalarına, hilâfetin kaldırılmasını münakaşa edebilecek bir karmaşa yaratma gayretlerine karşı, din öğretimini de devletin vermesi gerektiği, halbuki siyasî tavizler sonucu, zaman zaman birlik, bütünlük esasını bozacak ölçülerde devletin öğretim kurumları içinde, dışında odaklanmaların, bugünün meseleleri olmadığının iyi anlaşılması için yapılmış bir çalışmadır. Ayrıca hilâfet konusu mecliste devrin din âlimlerinden birisi tarafından açıklanmıştır.

Türkiye’de "dinî kimlik" meselesi gündeme getirilmek isteniyor. Kimsenin müslümanlığına karışılmadığı Türkiye’de dinî kimliğe göre şekillenmiş, Anayasa ve hukuk sistemi talepleri var. Bunun arkasında hangi Batılı, Doğulu, Orta Doğulu devletlerin olduğu düşünölenlerce bilinebilir. Ama hilâfet yönetimi gibi tarihe mal olmuş bir meselenin üstü kapalı şekilde gündeme getirilmesi, 76 yıl önce söylenen "*hâlife olmazsa Cuma namazı olmaz*" söyleminin yeniden tekrarlanmasına karşılık bilim adamı olarak ne yapılmalıydı? Elimizdeki "*Türkiye’yi Lâikleştiren Yasalar*" bugünkü dille gerekçeleri, meclis görüşmeleri ve kanun metinleriyle okuyucuya, bilene bilmeyene bu konuda konuşana sunulmalıydı. Sunulmuş. Sayın Reşat Genç’e minnettarız.

Yeni devletin temel esasları bakımından Saltanatın kaldırılması ve Hilâfetin kaldırılması iki büyük inkılapdır. Şunu gözden kaçırmamak lâzımdır: Son hâlife ve padişah olarak, Mehmet Vahdettin İngiliz zırlıslına binerek yurt dışına kaçınca saltanat kaldırıldı. Hilâfet onunla mı gitti? Hayır. TBMM tarafından oylanarak Abdülmecid Efendi’ye verildi. Hâlifeyi seçme yetkisi Millet Meclisi’nin elindedir. Başka birisini veya hiç kimseyi seçmemek, bu unvanı kaldırmak yetkisi de meclise aittir. TBMM yetkisi dâhilinde bir müesseseyi, unvanı kaldırmıştır. Bu hususta tarihî gerçekleri en ciddi şekilde ortaya koyacak görüşmeler yapılmıştır. İşte hilâfetin ne olduğuna dair TBMM’deki bu tarihî

oturumların ve yasaların sadeleştirilmesi gerekiyordu.

Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar ifadesi içerisinde; **lâiklik, yasa**, ve her ikisini de içerisine alan **inkılâplar** tanımlanmalıdır.

Türk İnkılâbının temel taşı olan lâiklik; dinin, toplum hayatındaki sorunların çözülmesine karıştırılmayıp, toplum ve devlet hayatında akıl, bilim ve modernleşme prensiplerinin mürşit olması esasına dayanır. Dinin devlet hayatına yön vermemesi mânâsındadır. Atatürkçü düşünce sistemi içerisinde lâikliğin unsurlarını şu ana başlıklar altında değerlendirmek mümkündür: "*Din ve vicdan hürriyetidir*", "*Resmî bir devlet dininin bulunmamasıdır*", "*Devletin din ve mezhepleri ne olursa olsun yurttaşlara eşit işlem yapmasıdır*", "*Devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum ihtiyaçlarına, akla bilime, hayatın gerçeklerine göre yürütülmesidir; dinle devletin ayrılmasıdır*". Bu özellikleri ile lâiklik anlayışımız Anayasamızda da yerini almıştır (Turhan Feyzioglu, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Lâiklik*" (Panel), Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 4 Ankara, 1987. Ayrıca bkz. Turhan Olcaytu, *Dinimiz Neyi Emrediyor, Atatürk Ne Yaptı? Devrimimiz, İlkelerimiz*, 8. Baskı, Ankara 1998).

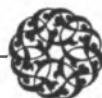
Türk İnkılâbı, "*Türk milletini son asırlarda geri bırakmış, köhneleşmiş müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müessese koymuş olmaktadır*". Atatürk 1925 tarihinde, "*Efendiler, millet saydığım değişimlerin ve inkılâpların tabii ve zorunlu gereği olarak, genel idaresinin ve bütün yasalarının ancak dünyevî ihtiyaçlardan mülhem olmasını ve ihtiyacın değişip gelişmesiyle devamlı olarak değişip gelişmeyi esas olan dünyevî bir idare zihniyetini varlığının şartı saymıştır. Eğer yalnız altı sene evvelki hâtıralarınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, millet fertlerinin ortak bağlarında, kuvvetin kaynağı olan medeniyet yolunun tabii ve zorunlu gereği olarak, ancak dünyevî ihtiyaçlardan mülhem olmasını ve ihtiyacın değişip gelişmesiyle devamlı olarak değişip gelişmeyi esas olan dünyevî bir idare zihniyetini varlığının şartı saymıştır. Eğer yalnız altı sene evvelki hâtıralarınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, millet fertlerinin ortak bağlarında, kuvvetin kaynağı olan medeniyet yolunun tabii ve zorunlu gereği olarak, ancak dünyevî ihtiyaçlardan mülhem olmasını ve ihtiyacın değişip gelişmesiyle devamlı olarak değişip gelişmeyi esas olan dünyevî bir idare zihniyetini varlığının şartı saymıştır. Eğer yalnız altı sene evvelki hâtıralarınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, millet fertlerinin ortak bağlarında, kuvvetin kaynağı olan medeniyet yolunun tabii ve zorunlu gereği olarak, ancak dünyevî ihtiyaçlardan mülhem olmasını ve ihtiyacın değişip gelişmesiyle devamlı olarak değişip gelişmeyi esas olan dünyevî bir idare zihniyetini varlığının şartı saymıştır.*"

Yasa ise, "*Meclis tarafından kabul edilen yürürlüğe girmesinden itibaren cemiyet için riayeti uyulması mecbûrî olan umumî, mücerred ve daimî kaideleri ihtiva eden bir tasarruf*"tur (Hukuk Lugatı, 3. Baskı,

Ankara, 1991). Bu üç özellik içerisinde millet adına yasa gücünü elinde tutan Millet Meclisi, yasaları yeniden düzenleme veya kaldırmaya yine yasalar ile yetkilidir. Devletler insanlarını şefkatle de zulümle de yönetemezler. Her ikisi de toplumda çözülmeye yol açar. Devletler adâletle yönetilirler. Adâletin tesis edilmesinde kaynak dayanak, hukuk kurallarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, hukuk yapısıyla da yeni bir devlettir. Bu üç kanunun çıkartılması ile lâik bir toplum olma yolundaki yapılanmayı sağlayacak yasal düzenlemeleri görüyoruz.

"*Mustafa Reşit Paşa sadrazam iken padişaha yazdığı yazıda, paratoner tâbir edilen telin cami minarelerine konulmasına bir güne sakinca olup olmadığı bilinmek üzere keyfiyet Şeyhülislâmlıktan (meşihatten) sorulmuş ve bu hususta fetva istenmiştir. Şeyhülislâmın göndermiş olduğu cevapta 'her ne kadar bu maddenin bir şer'i sakıncası yoksa da şu aralık yapılmak lâzım gelse ihtimal ki bazı kendini bilmeyenler bunu söz konusu edecekler. Bu itibarla şimdilik bunun ertelenmesi.' İşte bu yazı padişaha gönderilmiş ve padişah da 'paratonerlerin camilere alınması ve yıldırımdan bu müesseselerin korunması şimdilik şöyle dursun' demiştir.*" Dinin devlet hayatındaki müdahaleleri ile çağdaşlaşmaya imkân yoktur. Yapılacak olan din işlerini devlet işlerinden ayırmaktır. Bu gerek Tanzimat gerekse Meşrutiyet dönemlerinde o kadar çok konuşulmuş düşünülmüş ki, hattâ elimizde bir belge vardır. Mustafa Fazıl Paşa Sultan Aziz'e yazmış olduğu Fransızca mektupta demiştir ki, "*Padişahım eğer din ile devlet bir arada yürürse hem devlet yıkılır, hem de din yıkılır.*" Bu mektubu Namık Kemâl ile beraber Sadullah Bey Fransızca'dan Türkçeye çevirmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet devlet adamlarında eğer devlet ve din işleri ayrılmazsa bizim için kurtuluş ve asrileşmek muasırlaşmak mümkün değildir, düşüncesi yerleşmiştir. Fakat dinin devlet işlerine karışmak yolundaki potansiyelini bertaraf edememişlerdir. (Reşat Kaynar, "3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Genel Yapısı", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi* (Panel), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1995). Kurtuluş Savaşı başarı ile bittikten sonra millî mücadele adamlarının düşündükleri şey artık Türkiye'nin çağdaşlaşması hareketidir. İnkılâpçılığın, köhneleşmiş müesseseler yerine, çağdaş müesseseler kurmak, mânâsının gereği olarak yapılan yeni kurumlaşmalar aynı zamanda çağdaşlaşmanın da kurumlarla teminine çalışma olmuştur.

B. Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar

2 Mart 1924 te Şer'iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye Nazırlıklarının Kaldırılmasına Dair Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ile Elli Arkadaşının Kanun Teklifi üzerine Meclis Başkanı gerekçeyi okur:

"Din ve ordunun politika akımları ile ilgilenmesi birçok sakıncalar doğurur. Bu gerçek bütün uygar milletler ve hükûmetler tarafından bir temel ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan yeni bir hayat varlığı sağlamakla görevli bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasasında zaten ifadesini bulmuş olan Şer'iyye ve Evkâf Bakanlığı ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Bakanlığı'nın (ayrıca) bulunması uygun olmaz. Şer'iyye ve Evkâf Bakanlığı kaldırılınca da bütün vakıfların millete intikal etmesi ve ona göre idare edilmesi doğal bir sonuçtur. Dolayısıyla aşağıdaki maddelerin bugün ve ivedilikle görüşülerek kanunlaşmasını teklif ederiz" (s. 4).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasında meclisteki görüşmelerde, Din İşleri, Diyanet İşleri Başkanlığı adlarından biri olsun, teklifleri üzerinde konuşmalar yapılır. Çanakkale Milletvekili Samih Rifat Bey'in konuşması şöyledir:

"..Din ile diyanet arasında İslâm Hukuku açısından bir fark vardır. Din; dinî yargı ile ilgili, fetva ile ilgili, kişiler arası ilişkileri düzenleyen hukukî işlemlere ait hükümlerle ilgili her şeyi ibadetleri, hükümleri ve inançları, bunların hepsini kapsar. Halbuki dinî yargı ile ilgili olmayan hükümleri yani fetvayı, ibadetleri, inançları (itikad) kendi anlam ve kavramı altında toplayan bir fıkıh deyimi vardır ki o (da) diyanettir."

Oylamalar yapılır. Diyanet İşleri Başkanlığı adı kabul edilir (s. 11, 13). Şer'iyye ve Evkâf ve Erkânı-Harbiye-i Umumiye Bakanlıklarının Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi görüşülürken de maddeler tek tek okunarak meclisin oyuna sunulmuş, her maddenin üzerinde konuşmalar yapılmış, oylanmıştır. Bu kanunun 5. maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti ülkesindeki bütün camilerin, mescitlerin, tekkelerin ve zaviyelerin idaresine; imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayımların ve diğer görevlilerin tayinlerine ve görevden alınmalarına Diyanet İşleri Başkanı görevlidir." 6. madde de "Müftüler (de) Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlıdır." "Madde 7- Vakıf işleri, milletin gerçek yararına uygun bir şekilde halledilmek üzere, bir Genel Müdürlük halinde şimdilik Başbakanlığa verilmiştir." Eğitim Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) Hak-

kında Manisa Milletvekili Vasıf Bey ve Arkadaşlarının Kanun Teklifi'nin gerekçesine bakalım:

" Bir devletin genel eğitim ve kültür politikasında, milletin duygu ve düşünce bakımından birliğini sağlamak için öğretim birliği en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde yararları ve güzellikleri görülmüş bir ilkedir. 1255 (1839) Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat Dönemi'nde, yıkılmış Osmanlı Saltanatı (da) öğretim birliğine başlamak istemişse de bunu başaramamış ve aksine bu konuda bir ikilik bile meydana gelmiştir. Bu ikilik eğitim ve öğretilen birliği açısından birçok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir millet bireyleri ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise duygu ve düşünce birliği ile dayanışma amaçlarını tamamen yok eder. Kanun teklifimizin kabulü durumunda Türkiye Cumhuriyeti'nde bütün bilim (irfan) kurumlarının bağlı olacakları tek makam Millî Eğitim Bakanlığı olacaktır. Böylece, bütün okullarda bundan böyle Cumhuriyet'in irfan politikasından sorumlu ve öğretimi-mizi duygu ve düşünce birliği çerçevesinde ilerletmekle görevli olan Millî Eğitim Bakanlığı, olumlu ve birleşik bir eğitim politikası uygulayacaktır. Teklifimizin bugün hemen ve ivedilikle görüşülerek kanunlaşmasını yüksek heyetten rica ederiz" (s. 19).

Yedi maddeden oluşan bu kanun da madde madde görüşülerek her maddenin görüşülmesi hakkında söz isteyene söz verilmesi ile oylanmıştır. Bu kanunun "Madde 4- Millî Eğitim Bakanlığı dinî bilgiler bakımından uzmanlar yetiştirmek üzere Üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak, (ve ayrıca) imamlık ve hatiplik gibi dinî görevlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açacaktır." Kanunun bu maddesi ile devlet; dinî eğitimin kendisi tarafından verilmesini ve Millî Eğitim Bakanlığı vasıtasıyla yürüteceğini beyan ediyor. Kanunun 5. maddesinde de Millî Savunma ve Sağlık Bakanlığına bağlı öğretim eğitim kurumları da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır (s. 23).

"Halifelik'in Kaldırılmasına ve Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti Ülkesi Dışına Çıkarılmasına Dair Kanun Teklifi" Onüç maddeden oluşan bu kanun; Urfa milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve elliüç arkadaşı tarafından aşağıdaki gerekçeyle teklif edilmiştir:

"Türkiye Cumhuriyeti içerisinde halifelik makamının bulunması Türkiye'yi dış ve iç politikasında iki başlı olmaktan kurtaramadı. Bağımsızlığında ve millî hayatında ortaklık kabul etmeyen Türkiye'nin görü-

nüşte bile olsa, dolaylı bile olsa, ikiliğe tahammülü yoktur. Yüzyıllardan beri Türk milletinin felâket sebebi (olan) ve sonsuza kadar da fiilen ve hukuken bir Türk imparatorluğunun çöküş aracı olan hanedanın, halifelik kisvesi altında Türkiye'nin varlığını da etkileyecek bir tehlike olacağı büyük sıkıntılarla edinilmiş deneyimlerle kesinkes belli olmuştur. Bu hanedanın Türk Milleti ile bağlantılı olan her durumu ve kuvveti, millî varlığımız için tehlikenin ta kendisidir. Esasen halifelik ilk İslâm devletlerinde hükümet anlamında ve vazifesinde ortaya çıkmış olduğundan; gerek dünya ile gerekse dinle ilgili olsun kendisine verilmiş olan bütün görevleri yerine getirmekle yükümlü olan bugünkü İslâm hükümetleri yanında ayrıca bir halifelik bulunmasının sebebi yoktur. Hakikat bundan ibarettir. Türk Milleti korku ve endişeden uzak olmak için gerçeğe uymaktan başka bir biçimde hareket edemez. Birike gelen karışıklıkların açık ve kesin bir biçimde çözülmesi için aşağıdaki maddelerin bugün hemen ve ivedilikle görüşülerek kanunlaşmasını teklif ederiz." (s.31). Gereğe ile teklif edilen kanun maddeleri okununca hilâfet, saltanat ilişkisini Ekrem Bey (Rize), gördüğü bir olayla, şöyle açıklıyor: "Meşrutiyetin başlangıcı idi... sarayda beş-altı yaşındaki çocukların önünde bakanlar, devlet adamları ve ileri gelenler hep böyle el pençe divan dururlarmış... artık kimse beş-altı yaşındaki çocukların önünde el pençe divan durmayacak" (s. 37-39). Hilâfet; yönetim olarak Hazreti Peygamberin ne Peygamberliğine vekalettir, ne de yöneticiliğine vekalettir. İslâm dini içindeki yeri nedir? sorusuna kitabımızın içinden kısa alıntılar vererek dikkatleri çekelim:

"Hilâfet meselesi dinî olmaktan çok dünyevî ve siyasal bir konudur. Doğrudan doğruya milletin kendi işidir. Onun içindir ki âyet, hâdis, icmâ ve benzerlerine dayanarak apaçık hükümler ifade eden metinlerde bu konu hakkında ayrıntı yoktur. Halife nasıl atanır, nasıl göreve getirilir? Halifeliğin şartları nedir? Her halde, her durumda her zamanda bir halife atamak ve (ya) göreve getirmek millet için gerekli midir. gibi konular hakkında ne Kur'an-ı Kerim'de ne de Peygamberin hadislerinde bir açıklık yoktur. Efendiler, dikkatinizi çekerim; turnak kesmek, sakal bırakmak gibi en önemsiz usul ve âdetlere, sağlık işleri ile ilgili konulara ait birçok hadisler olduğu halde, halifenin nasıl göreve getirileceği, nasıl tayin edileceği, halifeliğin şartlarının nelerden oluştuğu ve her zaman halife atamak veya göreve getirmek gerekip gerekmediği hakkında

açık ve kesin hiçbir hadis yoktur. Bunun hikmeti nedir?" (s.91). Kanun teklifinin birinci maddesi üzerine yapılan bu konuşmalar oldukça açıktır. Hutbelerde halifelerin, padişahların adlarının söylenmesi hakkında da "Bu artık tamamen sonradan ortaya çıkarılmış bir iştir. Kesinlikle hutbenin şartlarından değildir. Hutbe ile dinî açıdan hiçbir ilgisi yoktur. Sırf siyasal ve yönetimle ilgili bir durumdur. Dört halife zamanında hutbelerde hiç kimsenin adı söylenmezdi. ...Hutbe nutuk demektir. Onda söylenmesi gereken şeyler siyasal, sosyal, ekonomik, ahlakî nasihatlar, konulardır. Hutbe, halkı uyarmak ve aydınlatmak için söylenir" (s. 147). İbadetin geçerliliğini halifenin varlığına bağlayan anlayış için Başbakan İsmet Paşa'nın; "Zaten dört yıldan beri Türkiye'de İslâmiyet, halifelik makamının hiç bir ilgisi, etkisi, sözünün geçerliliği olmaksızın hükümlerini yürütüyor"(s. 163) açıklaması da bu husustaki yaşanmış bir başka doğrunun ifadesidir. Uzun görüşmeler sonucu birinci madde oybirliği ile kabul edilir. Yasanın ikinci maddesinde değişiklik yapılması teklifi ve görüşmeler (s.177) sonucu diğer maddeler tek tek görüşmeye açılıp oylama yapılarak kabul edilmiştir. Sonunda da kanunun tümü oylanarak kabul edilmiştir.

1961 Anayasasına giren 1, 2, 3, bölüm 42. maddeler ihtiyaçtan doğmuş hükümlerdir. "Anayasayı bir kere delmek" gibi bir zihniyete karşı da Anayasa Mahkemesi zarurî bir ihtiyaçtan doğmuştur.

1961 Anayasasında dördüncü kısım Çeşitli Hükümler başlığı altında Devrim Kanunlarının Korunması, Madde 153. Bu anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen Devrim Kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisânî 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisânî 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanun-u Medenîsiyle kabul edilen Evlenme Akdinin Evlendirme Memuru Tarafından Yapılacağına Dair Medenî Ni-

kâh Esası ile aynı kanunun 110'uncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli 1288 sayılı Beynelmilel Erkânın Kabulü Hakkında Kanun;

6. Teşrinisânî 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ;

7. 26 Teşrinisânî 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;

8. 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

Aynı duyarlılığı ve akıllılığı, 1982 Anayasasında Beşinci Kısım Çeşitli Hükümler I. İnkılâp Kanunlarının Korunması Madde 174'te görmekteyiz; yeni bir hedef ve yorumlama ile "Türk Toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkarma" daha önce sadece "çağdaş uygarlık seviyesi " iken bu hedef daha ileriye götürülmüştür. Yirmi yıllık bir değişme ve gelişmenin sonucu 174. maddede bu ifade ile vurgulanıyor.

Sonuç olmak üzere;

Türkiye'de kavramlarla ilgili zaman zaman alevlenen gruplaşmalar oluyor. Bu da farklı anlaşmalara bağlı kamplaşmalar yaratıyor. Münakaşaya ve kamplaşmaya yol açan kavramlardan birisi Lâiklik'dir. Lâiklik konusundaki yorum farklılığına dayalı tartışmalar entelektüel bir boyutta kalsa anlayış gösterilebilir. Ne var ki bu türden tartışmalar günlük politikanın malzemesi haline getirilmiş, konuyla ilgili yeterli bilgi şöyle dursun gerekli bilgiden yoksun insanların karşılıklı öfke boşaltma sebebi haline dönüştürülmüştür. Geçmişte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında bu kavramın yerleştirilmesini sağlayan üç ayrı kanun çıkmıştır. Kanunların gerekçesi ve maddelerini bilmeden lehinde veya aleyhinde konuşmak en azından gülünçtür. Bu üç kanun yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin insana topluma ve adâlet sistemine kazandırmak istediği yapının göstergesidir.

Kanunların düşmanı olanlara gülünür; kanunlara uymakla herkes mükellef ve mecburdur. Bir kanun yürürlükte kaldığı sürece toplumun bütün fertlerini bağlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesini sağlayan 3 Mart 1924 tarihli üç kanun vardır.

1. Bakanlık seviyesinde iken Başkanlık seviyesine indirilen iki ayrı kurumun yeniden yapılandırılması (Diyanet İşleri, Vakıflar, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği).

2. Çeşitli kurum ve kuruluşların bünyesinde dağı-

nık olarak hem yetki, hem yönetim, hem de müfredat ile yapı bakımından yamalı bez bohçasına benzeyen eğitim ve öğretimin Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde birleştirilmesine, hem yetiştirilen insan unsurunun farklılığı hem de devletin hâkimiyeti bakımından lüzumlu oluşu.

3. Hilâfetin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın kalanlarının Türkiye dışına çıkarılması.

Bu üç kanun hakkında çeşitli kaynaklardan çok küçük alıntılar yapılarak, çok büyük yorumlara yer verildiği görülmektedir.

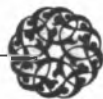
İlk defa 1995 yılında Prof. Dr. Reşat Genç'in yönettiği; Reşat Kaynar, Abdurrahman Çaycı, Ergun Özbudun, İsmet Solak'ın katıldığı bir panel yapılmış, panelin tutanakları elliiki sahifelik bir yer tutmuş, seksenbeş sahifelik bir ek bölüm halinde ise, bu üç kanuna ait meclis tutanakları TBMM Zabıt Ceridesi'nden o günün diliyle aktarılmıştır (*Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi (Panel)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1995).

İlk defa bu yasaların günümüz Türkçesiyle bir bütün halinde yayımlandığını görüyoruz. Osmanlıca'nın imkânlarının günümüz Türkçesine taşınması herhangi bir kimsenin yapacağı iş sanılmamalıdır. Hem devrin diline, hem günümüz Türkçesine, hem de, tarihî bilgiye hâkim olan bir kimsenin bu konuyu ele alıp gerçekleştirmesi doğru olurdu. Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç, üç özelliğe de sahip bir bilgidir. Diğer taraftan böyle bir sadeleştirmede muhtemel taraf olma psikolojisinin bulunmadığı ve herkesin eğilebilmesinin sağlandığı bir yayın düzenine ihtiyaç vardı. Sayın Reşat Genç Hocamız bu yönde de anlamlı bir düzenleme yapmış, eserin sol tarafına o günkü Türkçeyi, sağ tarafına sadeleştirilmiş metni koymuştur.

Başta işaret ettiğimiz gibi Sayın Reşat Kaynar Hoca ise, geleceğe ulaşmasını istediği bilimsel çılgılığı otuz sahife halinde eserin başına koymuştur.

Eserin bir Kavram ve Özel Adlar Dizini ile daha anlamlı hale geleceğine inanıyoruz. Diğer taraftan ileriki yıllarda sadeleştirilmiş metnin İngilizce, Almanca, Fransızca ve Arapça olarak yayınlanması çok faydalı olur diye düşünüyoruz.

Sayın Reşat Kaynar ve Reşat Genç Hocalarımıza şükranlarımızı, Atatürk Araştırma Merkezi'ne de teşekkürlerimizi iletiyorum.

Türk Kültürünün Gücünü Kanıtlayan Bir Eser: “Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası”

Prof. Dr. Reşat Genç, Kaşgarlı Mahmud’a
Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası,
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Yayımları, Ankara 1997,
XII + 412 sayfa.

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Erciyes Üni. Fen-Edb. Fak.
Öğretim Üyesi

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Köp-rülüzâde Mehmet Fuad ile gelişmeye başlayan Türk tarihçiliği, Osman Turan, Mükremin Halil Yinanç, Mehmet Altay Köymen, Halil İnalçık, İbra-him Kafesoğlu, Zeki Velidi Togan, Faruk Sümer, Ali Sevim, Bahattin Ögel, Şerif Baştav, Ercüment Kuran gibi tarihçi bilim adamlarıyla uluslar arası seviyeye ulaşmış; onların yetiştirdiği genç nesilden Hakkı Dur-sun Yıldız, Ramazan Şeşen, Tuncer Baykara, Abdül-kadir Donuk, Refet Yinanç, İsmail Aka, Kâzım Yaşar Koprıman, Reşat Genç, Yusuf Halaçoğlu, Erdoğan Merçil, Özkan İzgi, Ahmet Yaşar Ocak, Bayram Ko-daman, Zekeriya Kitapçı, Abdülkadir Yücel, Ahmet Uğur ve adını saymadığım daha pek çok tarihçi ile dünyaya ışık tutmaya devam etmiştir.

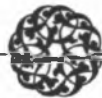
Bu modern Türk tarihçileri birinci elden kaynaklar ve arşiv belgelerine dayanan çalışmaları ile dünya ta-rihçilerinin eserlerine “atf” olmuşlardır.

Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğinin ölümsüz eserleri, Türk Tarih Kurumu başta olmak üzere üni-versitelerimiz, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Yesevî Vakfı gibi kuruluşlar tarafından yayınlanmakta, bilim dünyasının dikkatine sunulmaktadır.

1997 yılının son aylarında bilim dünyasının dikka-tine sunulan eserlerden birisi de, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu’nun genç ve dinamik başka-nı Prof. Dr. Reşat Genç’in 1981 yılında yayınlanan *Karahanlı Devlet Teşkilâtı* adlı eserinden sonra yayın-lanmış olan *Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası* adlı büyük eserdir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayımları arasında neşredilen bu eser, Türk Dünyasının bin yıl önceki durumunu anlatı-yor. Alçakgönüllü bir bilim adamı olan Reşat Genç, eserinin III. sayfasına “*Bu mütevazi çalışmamı Eşsiz Dâhi, Ulu Önder Atatürk’ün en büyük eseri olan Tür-kiye Cumhuriyeti’nin 75. kuruluş yıldönümüne arma-ğan ediyorum*” diye ithaf notu düşmüş.

Bu büyük eserin 1969 yılından 1974 yılına kadar süren uzun bir doktora çalışmasının ürünü olduğunu bilen ve Sayın Reşat Genç’in “*Doktora Savunma-sı*”nda dinleyici olarak bulunan bir arkadaşım olarak çok şeyler yazmak isterim.

Ben de 1967 yılında doktora başlamış, “*Moğol-ların Gizli Tarihi*” üzerinde çalışıyordum. Şimdi üçü de Profesör olan değerli arkadaşlarım Reşat Genç, Kâ-zım Yaşar Koprıman ve İsmail Aka da doktora çalış-malarına devam ediyorlardı. Bir ara Kâzım, Mısır’a Kahire’ye gitti, 23 ay kaldı; İsmail, İran’a ve Afganis-tan’a giderek “*Emir Timur*” üzerine bilgi ve belge topladı; Reşat da elinde “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*”ün Kilisli Rifat ve Besim Atalay yayımları, durmadan fiş çıkarıyordu. Hiç unutmam, her üçünün de doktora sa-vunma sınavlarında bulunmuşum. Onların sınav son-rasında “*Edebiyat Doktoru*” unvanı ve pâyesini ala-caklarım bildiğim için, ilk “*Dr.*” unvanlı kartvizitleri-ni önceden bastırıp, sınav sonunda armağan etmişim. Bu üç değerli tarihçi kardeşim, Akdes Nimet Kurat ve Faruk Sümer gibi Türk tarihçilerinin en büyüklerinin

“*rahle-i tedris*”inde yetiştiler ve bugün rahmetli olan hocalarının yüzlerini kara çakartmadılar.

O yıllarda D.T.C.F. Tarih Bölümü’ndeki “*Asistanlar Odası*” bir toplantı merkezi idi. Ben bir dilci olarak bu odaya her gün uğrar, Kurat ve Sümer hocaların sohbetlerine katılırdım. Yalnız bizim fakülteden değil, öteki fakültelerden de arkadaşlarımız gelir, tarih sohbetlerinde bulunurlardı. Zaman zaman Ögel, Köymen ve Aydın Taneri gibi rahmetli hocalar da bu odaya gelerek, biz gençlere bilgi aktarırlar, çalışmalarını hakkında bilgi verirlerdi.

Divânu Lugâti’t-Türk, Reşat Genç’in elinde öylesine hayat buldu ki, XII + 412 sayfalık bu büyük eser ortaya çıktı. Eser, şu bölümlerden oluşmakta:

Sunuş (Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun); Önsöz, Giriş.

I. Bölüm: XI. Yüzyılda Türk İl(el)lerinin Siyasî ve Etnik Durumu ile Hayat Tarzları: 1) Siyasî Durum; 2) Etnik Durum; 3) Hayat Tarzları.

II. Bölüm: XI. Yüzyılda Türk İl(el)lerinin Sosyal ve Kültürel Durumu: 1) Aile: A. Evlenme, B. Boşanma, C. Aile Yapısı; 2) Akrabalık; 3) Oba; 4) Boy; 5) Kavim (El, İl, Budun); 6) Sosyal Tabakalar: A. Beyler, B. Halk, C. Köleler; 7) Toplumda Günlük Hayat ve Münasebetler; 8) Dinî İnanış ve Âdetler; 9) Öğrenim Hayatı; 10) Tıp; 11) Oyunlar ve Eğlenceler: A. Çocuk Oyunları, B. Yarışlar ve Sportif Oyunlar; 12) Müzik ve Çalgılar; 13) Giyim-Kuşam: A. Elbise Malzemeleri, B. Giyim Eşyası, C. Kuşam Malzemesi, Ç. Süs Eşyaları ve Süslenme; 14) Ev; 15) Mutfak ve Yemekler: A. Mutfak, B. Başlıca Besin Maddeleri ve Yemekler: I. Hayvanlardan Elde Edilen Besin Maddeleri, II. Tarımsal Besin Maddeleri; 16) Takvim ve Diğer

Zaman Birimleri; 17) Posta ve Ulaşım İşleri; 18) At Takımları ve Silâhlar: A. At Takımları, B. Silâhlar.

III. Bölüm: Ekonomik Durum: 1) Para: A. Para ve Kıymetli Maddeler, B. Ticaret; 2) Tarım; 3) Hayvancılık; 4) Avcılık ve Balıkçılık; 5) El İşleri-Zenaatlar ve Diğer Meslekler; Sonuç; Bibliyografya.

Görüldüğü üzere eser, bir el kitabı gibi BİN YIL önceki Türk kültürünün bütün malzemelerini içine almış. Kaşgarlı Mahmud, bu bilgileri derleyip kaleme alırken, ileride eserini böylesine inceleyip didik dikik atarak ele alan böylesine güzel ve mufassal bir eser hazırlanacağını düşünmüş olmalıdır. Çünkü, Kaşgarlı, yalnız bir sözlük değil, aynı zamanda bir ansiklopedi, bir halk bilimi “*güldestesi*”, bir etnografya hazinesi ortaya koymuştur. Bu geniş ve hacimli eser de Sayın Reşat Genç gibi usta bir tarihçinin elinde günümüz gençliğine sade bir Türkçe ve akıcı bir üslûpla aktarılmıştır.

Türk dil ve kültür tarihinin ölmeyen eserleri vardır: *Kutadgu Bilig*, *Mesnevî*, *Şecere-i Terâkime*, *Şecere-i Türkî*, *Yesevî Hikmetleri*, *Çarhnâme*, *Yunus Emre Divânı*, *Battal-nâme...* gibi. Yukarıdan beri tanıtmaya çalıştığım “*Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*” adlı eser de bu dev eserler arasındaki yerini alacaktır. Kendi dilini, kültürünü, folklorunu, halk bilimini, etnografyasını öğrenmek isteyen Türk gençleri bu eseri mutlaka okumalıdır.

Divânu Lugâti’t-Türk kadar büyük bir eserimiz olan *Kutadgu Bilig* de böyle bir usta tarihçinin kaleminden yorum beklemektedir. Genç’in yetiştirdiği genç nesillerden de böyle bir çalışma beklediğimizi belirtmek isterim.

“Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası” İsimli Esere Dair

Dr. Yaşar KALAFAT

Araştırmacı-Yazar

Prof. Dr. Reşat Genç’in Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları arasında (Yayın No: 147, Seri No: IX ve Sayı No: A.5) çıkan eseri Ankara 1997 tarihini taşıyor. 412 sahifeden oluşan çalışma, sahası itibariyle gerçek bir kaynak eser. Hocamızdan farklı bir çalışma beklenemezdi ve bu dönemi sanırım başka bir araştırmacı da bu derecede vukufiyetle yansıtamazdı. Hocamızın bu çalışmasının bibliyografyasında (genişletilmiş bibliyografyada 317 kaynak eser zikredilmiştir) yer vermedikleri makale ve bildirilerden, bu orjinal çalışmanın bazı bölümlerini tanıyorduk ve sürekli yararlanıyorduk. Böylece yazarın Cumhuriyetimizin 75. kuruluş yılına armağan ettiği bu eserle, okuyucu döneme dair derli toplu ilmî bir eser kazanmıştır. Darısı diğer kaynak eserlerimizin başına.

Manas, Dedem Korkut, Köroğlu derken **Kaşgarlı Mahmud**, Türk Kültürünün kaynak eserleri, yetkili eller marifeti ile araştırmacının istifadesine arz edilmiştir. Şüphesiz bu bilgi tasarruflarının bir gün ürünlerini hasat edebilecek emeği geçenler, kendilerinden sonra da devam eden üç hayırdan birini yapmış olmanın ecrine erişmiş olacaktır. Allah kabul etsin. Gerçi hocaların sadece yaym olarak bıraktıkları eserler değil, onların eseri olan hayırlı talebeleri de bu hüküm kapsamındadır.

Eseri yayınları arasına almakla Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü de, diğer hizmetlerinde olduğu gibi, kutlu bir iş başarmıştır. Dar günün enstitüsünü, kannaatkârlığın enstitüsü, feragat ve fazilet sahiplerinin kuruluşu, sen her zaman Türk kültür milliyetçilerinin gururu oldun. Ne mutlu bana ki, senin çevrenden sayılırım...

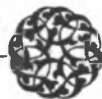
Eserin sunuşunu Sayın Ahmet Bican Ercilasun yapmışlar. Bu ekip, Türk Kültür faaliyetlerinin belirli

bir dönemine damgalarını vurdular. Sunuş’da, Reşat Genç’in eseri ekseninde Kaşgarlı Mahmud ve kitabı, *Divânu Lügâti’t-Türk* tanıtılmış. Yazarın ön sözünden sonra esere geçilmiştir. Giriş kısmında yazar Kaşgarlı Mahmud’un “hayatı ve şahsiyeti” ile “eserleri”ni anlatmaktadır.

Üç ana bölümden meydana gelen eserin ayrıca alt bölümleri vardır. Birinci bölümde Türk illerinin siyasî ve etnik durumları ile hayat tarzları anlatılırken; siyasî, etnik ve hayat tarzları müstakil başlıklar altında ele alınmıştır. İkinci bölümün konusu sosyal ve kültürel durumdur. Burada, aile (evlenme, boşanma, aile yapısı), akrabalık, oba, boy, kavimler, sosyal tabakalar (beyler, halk, köleler), günlük hayat ve münasebetler, dinî inanış ve âdetler, öğrenim hayatı, tıp, oyun ve eğlenceler (çocuk oyunları, yarışlar ve sportif oyunlar), müzik ve çalgılar, giyim-kuşam (elbise malzemeleri, giyim eşyaları, kuşam malzemesi, süs eşyaları ve süsleme), ev, mutfak ve yemekler (mutfak; başlıca besin maddeleri ve yemekler), takvim ve diğer zaman birimleri, posta ve iletişim işleri, at takımları ve silâhlar anlatılır. Üçüncü bölüm ekonomik duruma ayrılmıştır. Bu bölümde para ve kıymetli maddeler-ticaret, tarım, hayvancılık, avcılık ve balıkçılık, el işleri-zenaatlar ve diğer meslekler hakkında bilgi verilmektedir. 8 sahifeden oluşan Sonuç bölümünde yazar, diğer bölümlerde ele alınan konuları özetleyerek günümüze hayatî mesajlar vermektedir.

Divânu Lügâti’t-Türk günümüz Türkiye’sinde; siyaset bilimciler, etnologlar, sosyologlar, teologlar, eğitim ve sağlık bilimciler, pedagoglar, dil bilimciler, ekonomistler gibi disiplin ehli tarafından incelenmiş ve incelenmektedir. Eserde ve eserle ilgili tanıttığımız esere dair söylenecek fazla neyimiz olabilir? Şu varki, eser günümüz Türkçesine (Besim Atalay, H.N. Orkun) evvelce kazandırılmıştı. Sayın Genç’in bu çalışması ile, ilgiliye incelediği döneme dair, ayrıntılı hazırlık sunulmuş olunuyor. Bu kaynak eserden istifade edemeyecek ilgi alanı düşünemiyorum.

Biz, kendimizce halk inançları ilgilisi olarak eserin büyük bir bölümü ile doğrudan ilgiliyiz. Kaynaklar arasındaki otuza yakın kaynak künyesi sahamızla yakından ilgilidir. Eserin “Dinî İnanış ve Âdetler” bölümündeki bilgiler ise, tamamen sahamızı kapsıyor. Bu bölümle ilgili işaret etmek istediğimiz husus, Türklerle-

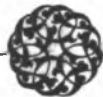
rin eski dini konusudur. Türklerin eski dininin mâhiyeti, eserin aidiyeti nisbetinde tartışılabilmesi halinde ve konu ile incelenilen döneme uzanan görüşler emsali diğer konularda olduğu gibi irdenildiği takdirde istifade imkânımız daha da artardı.

Türklerin İslâmiyet'ten evvelki inancının pagan veya kitap ehli oluşları hususu, Sayın Genç'in de öğretilerinden bildiğimiz gibi Türkiye Türklüğünün günü-

müzdeki birçok meselesi ile yakından ilgilidir. Evvelâ bazı kesimlerin Türklüğe yakıştırdığı "*Türkler İslamdan evvel çapulcu idiler*" ithamına cevap niteliğindedir. Sonra Anadolu'nun hetedoroks inanç yapılı kesiminin muhatap olduğu realite dışı iddiaları karşılayacaktır.

Bu çalışmayı kültürümüze kazandırdığı için Hocamızı kutluyoruz.

A.K.M.
Asıl Üyelerinin Katıldığı
BİLİM KURULU
TOPLANTISI
27 Mayıs 1998'de Yapıldı

“Tarihten Destana Akan Duyarlılık”

Prof. Dr. Sadık Tural,
Tarihten Destana Akan Duyarlılık,
Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,
Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 38,
Ankara 1998, VI+89 sayfa.

Dr. Hidayet ÖZCAN

Gazi Üni. Fen-Edb. Fak.

Türk Dili ve Edb. Bl. Öğr. Gör.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı “Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi” adı altında sayfa sayısını bakımından cep kitabı sayılabilecek kırk kitaplık yeni bir seri kitap yayınlamakta. Biz bu yazımızda dizinin otuz altı numaralı kitabı olarak yayınlanan “Tarihten Destana Akan Duyarlılık”ı tanıtmaya çalışacağız.

Edebiyat bilimiyle uğraşanların, “Zamanın Elin-den Tutmak”, “Edebiyat Bilimine Katkılar”, “Şahsiyetler ve Eserler”, “Sorulara Cevaplarla Kültür Edebiyat Dil” ve “Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler” gibi sanat, edebiyat ve kültür kitaplarıyla yakından tanıdığı Prof. Dr. Sadık Tural, okuyucu karşısına bu sefer müstakil bir ilim dalı olan tarihle, gerçeğimsi bir edebî metin olan destan arasındaki ilişkiye bir bilim adamı gözüyle ışık tutacak yedi makaleden oluşan bir kitapla çıkıyor.

Kitapta, “Sunuş”tan sonra yer alan ilk makale “Tarihten Edebiyat Eserlerine” (s.1-24) başlığını taşıyor. Makale, dört alt bölüm ve iki “Ek Metin”den oluşmaktadır. Tarih-destan ilişkisi için Tural’a kulak verelim:

“Destan, konu edindiği zaman, mekan, şahıs unsurlarına ait tarihî bağlardan kurtarılarak temsil yeteneği ve idealizm özelliği kazandırılmış bir özel tarih, bir özel sosyal-psikoloji metni, estetik değeri ikinci plânda görünse de, bir özel edebiyat eseridir.

Tarihin sustuğu, doğrulayıcı belge sayılan kaynakların ortadan kalktığı noktada ortaya çıkan destanlardaki gerçekler, tarihi gerçek olmaktan çıkmış tarih kaynaklı gerçeğimsiler haline dönüşmüşlerdir” (s.13).

Destanlar, ister anonim, isterse bir yazarın kaleminden çıkmış olsun, edebî türlerin hemen hepsinden farklıdır ve millî kültürü iyi yansıtan metinlerdir. Bu özelliğinden dolayıdır ki destanlar, milletleşme dönemlerinde olduğu kadar milletin istiklâlinin tehlikeye girdiği, yahut tamamıyla ortadan kalktığı dönemlerde de millî düşünce ve duyarlığın ortaya çıkmasında millî uyanışın kuvveden fiile geçmesinde fevkalâde etkili olmuştur. Tarih ve edebiyat bilimiyle uğraşanlar, Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşu sırasında, edebî türler içinde en çok okunan ve yazılan metinlerin destan metinleri olduğunu yakından bilirler. Tural, makalenin sonuna koyduğu “Ek Metin I”de, Türkistan coğrafyasındaki Türk soylu aydınların Türk destanlarıyla ilgilenmelerinden dolayı hem Çarlık hem de Sovyet döneminde uğradıkları Rus zulmüne değinmekte ve örnekler vermektedir. “Ek Metin II”de ise yakın dönem destan şairimiz rahmetli Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nun destan şiirlerinin işlevi üzerinde durmaktadır.

İkinci makalenin başlığı “Millî Destanlarımız Üzerine”dir (s.25-43). “Destan, epik şiir çeşidinden olup, dilimizde asıl mânasının yanında iki mâna daha kazanmıştır” (s.26) diyen Tural, halk ve divan edebiyatlarımızdaki destanlar üzerinde duruyor. Halk edebiyatındaki destanları konuları bakımından, divan edebiyatındaki destanları ise hem destan-tarih ilişkisi, hem de şekil bakımından bir tasnife tâbi tutuyor. Halk edebiyatındaki destanları konuları bakımından yedi grupta toplayan Tural bunları: a- Kahramanlık; b- Zaferler, yenilgiler, ihtilâller; c- Sonu kız veya erkeğin ölümü ile biten aşk maceraları; ç- Evlilik hayatı ve bilhassa kaynana motifi; d- Bekçi, kadı gibi halkın yanında idarenin temsilcisi olan tipler; e- Türü sanat ve zenaat kollarındaki incelikleri işleyen destanlar; f- Çevresini, hatta koca bir milleti üzmüş ve heyecanlandırmış hâdiseler (yangın, sel baskını, zelzele, pahalılık ve salgın hastalıklar gibi) şeklinde gruplandırmaktadır. Divan edebiyatındaki destanları ise: a-Manzum destanî hikâyeler (Anonim, Battalname veya Seyyid Battal Gazi Destanı); b- Mensur destanî-tarihler (Yazıcıoğlu Ali,

Selçuknâme); c- Manzum tarih kitapları (Ahmedi, *Dastan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*); ç- Dinî-tasavvufî eserler (Şeyh Galip, *Hüsün ü Aşk*; Gülşehri *Mantûkû't-tayr*); d- Mesnevi şeklindeki destanlar (Fuzûlî, *Beng ü Bâde*; Şeyhi, *Harnâme*); e- Beşerî aşk konulu destanlar (Fuzûlî, *Leyla vü Mecnun*; Hoca Mes'ut bin Ahmet, *Süheyl ü Nevbahar*; Şeyhi, *Hüsrev ü Şirin*) şeklinde gruplandırmakta ve örnekler vermektedir. Bu tasniflerden sonra *Divânü Lügati't- Türk*'ten başlayarak günümüze kadar uzanan onbir kaynaktan destan kelimesinin sözlük mânalarını veren Tural, destanların muhtevaları üzerinde de duruyor.

Kitapta yer alan üçüncü makale "Tarihî Gerçeğin Edebileştirilmesine Dair Notlar" (s.44-54) başlığını taşıyor. Tural bu makalede, tahkiyeli eser yazarlarının destan, masal, menkabe, fıkra yararlanmaları, ancak bunu yaparken tarihî hakikatlere sadık kalmaları gerektiği üzerinde duruyor. Makalenin devamında Türk kültürünün önemli şahsiyetlerinin hayatlarının da yazarlarımız için ilham kaynağı olabileceği hususunda ise:

"Her tahkiyeli eserin altında 'gerçeğimsi'leştirilmiş tarihî bilgiler vardır Pir Hacı Bektaş Velâyet-nâme'si, çok sonra yazıya geçirilmiş olduğu halde, farklı rivâyetler dikkate alınmamıştır. Anadolu rivâyetlerinden, tarihî belgelerden ve Velâyet-nâme'den istifade edilerek önce ilmî, sonra da edebî kompozisyonlar halinde Sultan Hacı Bektaş'ın şahsiyeti de ortaya çıkarılabilir. Ahi Evran, Hacı Bayram Velî, Sadrüddin Konevi gibi destanîmenkabevî şahsiyetlerin arkasında, Türk milletinin ruhî hayatı, İslâma olan büyük ve şerefli hizmetleri vardır" (s. 53-54) demektedir.

"Dünyanın Ortak Değerleri Yahut Ortak Değerler Dünyası" (s.55-61) başlıklı makalede, değer, norm ve sosyal denetim güçleri gibi temel üç kavram üzerinde duran Hoca, Türk milletinin sahip olduğu millî değerlerin büyük ekseriyetinin insanlığın ortak değerleri olduğunu, çünkü bunların insanî vasıflar taşıdığını vurguluyor.

Dünyanın en uzun destanlarından biri olan Manas destanıyla ilgili yazının başlığı "Manas Destanı Konusunda Neler Yapılmalıdır?" (s.62-68) başlığını taşıyor. Yazı, Manas destanının 1000. yılı münasebetiyle Kırgızistan Manas Enstitüsü'ne sunulan rapor metninden

oluşmaktadır. Manas destanı için yapılmış teferruatlı bir proje teklifi niteliğindeki raporun ana başlıkları, her biri düşünce ürünü olan ve dikkate alınması gereken şu maddelerden oluşmaktadır:

I. Destanın Metnini Toplama; II. Manas Araştırmaları; III. Manas Destanı Ana Metni; IV. Çeviri Çalışmaları; V. Bilimlik Toplantılar; VI. Manas ve Eğitim; VII. Manas ve Sinema Sanayii; VIII. Manas destanından yola çıkarak opera, bale ve tiyatro eserleri ortaya koymak; IX. Ödüllü hikâye yarışması açılması; X. Manas köyü ve türbesiyle ilgili bir kitap hazırlamak; XI. Manas destanı üzerinde kavramlar, terimler, kişiler, olaylar ansiklopedisi hazırlamak.

Kitapta, Dede Korkut'la ilgili iki yazı yer almaktadır. Birincisi "Dede Korkut Destanlarında Aile"dir (s.69-76). Bu yazı, 1-5 Aralık 1997 tarihinde Bakü'de yapılan "Dede Korkut" konulu toplantıda sunulan bildiri metninden oluşmaktadır. Hoca bu yazısında, Türk milletinin 'Devlet'ten sonra en fazla önem verdiği kurum olan ailenin Dede Korkut metinlerindeki yeri üzerinde durmaktadır.

Dede Korkut'la ilgili ikinci yazı "Korkut Ata Etrafında Toplaştık" başlığını taşıyor ve aynı zamanda kitabın son yazısını oluşturuyor. Bu yazı, 11-14 Kasım 1997 tarihlerinde Kazakistan'ın Kızılorda şehrinde düzenlenen "Korkut ve Türk Âlemi Uluslararası İlmî Teorik Konferansı"nda yapılan konuşma metninden oluşmaktadır. Dede Korkut destanlarınının Türk insanı için çok özel bir metin olduğunu vurgulayan Hoca bu destanlardan çıkarılacak önemli dersler bulunduğunu, atalar mirası olarak kabul edilmesi ve üzerinde titizlenilmesi gereken bu destanların yeni yetişen Türk neslinin istifadesine sunulurken yapılması gerekenleri sekiz maddede toplamaktadır. Toplantıda teklif edilen bu maddelerin hayata geçirilmek üzere mutabakata varıldığını yazıya düşülen dipnot'tan anlıyoruz.

Güzel bir kapak içinde sunulan, hacmiyle muhtevası ters orantılı ve her Türk aydınının istifade edebileceği kitabın sonuna kavramlar ve özel adlar dizini konulması ihmal edilmemiştir.

Böyle güzel bir eseri okurken birtakım tashih hatalarıyla karşılaşmak hoş olmuyor. Dileriz ikinci baskıda bunlar giderilir. Hocamıza teşekkür ediyoruz.

“Şahsiyetler ve Eserler” Üzerine

Prof. Dr. Sadık Tural,
Şahsiyetler ve Eserler,
Ecdâd Yayınları, Ankara 1993, 277 sayfa.

Ayşe ULUSOY

Afyon Kocatepe Üni.
Fen Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl.
Araştırma Görevlisi

Edebiyatımız, her devirde yeni bir yorum ve değer kazanan, kısacası “her dem yeni doğan” mevcut edebî birikimlerimize yeni edebî eserlerin ilâvesiyle yolculuğunu sürdürüyor. A.H. Tanpınar’ın tabiriyle, “devam ederek değişiyor, değişerek devam ediyor.”¹

Edebî hayatımızdaki bu değişimleri, sebep ve sonuçlarıyla birlikte, kronoloji disiplininin kendiliğinden getirdiği bir mukayese zihniyeti ışığında, siyasî ve içtimâî tarihin edebî sahaya müdahale veya boyun eğme nispetini de takibe imkân vermek suretiyle, bize-en derli toplu yansıtan eserlerimiz, edebiyat tarihlerimizdir.

Edebiyat tarihi, en açık ve en kısa bir tariflerle, edebî şahsiyetler ve edebî eserler tarihidir. “Biz edebiyatı daha ziyade yeni kalıntılarla büyüyen, devamlı olarak münasebetlerini değiştiren ve bir bütün halinde gelişen bir eserler sistemi olarak düşünmeliyiz.”² diyen Wellek de edebî eserin tesirlere açık hüviyeti, bütünlük ve devamlılık vasıfları ile beraber, edebî hayatı büyük ölçüde tek başına temsil eden ve yönlendiren gücüne işaret etmektedir. Devrin ruhunu soluyan ve solutan eser, edebî formların gelişme seyrini, fikrî ve estetik düzeyi, dil zevkini ve hâkimiyetini, varsa yabancı edebiyatlarla münasebetleri bulunduğu noktadan yan-

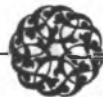
sıtır. Kendisi anlaşılacak için, sanatçının mizacı ve hayatına ait bilgilere ihtiyaç duyduğu gibi, sanatçının mizacına ve hayatına uzanan yolu da çizer. Edebiyat, birbirine cevap veren, birbirini karşılayan, tamamlayan, inkâr eden veya tepki mâhiyetiyle ortaya çıkan şahsiyetler ve eserlerle renk kazanır, cömertleşir.

Sayın Tural’ın *Şahsiyetler ve Eserler* adlı kitabı da edebî seyrimizi, şahsiyetler ve eserler merkezinden edebî devirlere, fikir akımlarına, siyasî ve coğrafi çevreye doğru genişleyen hattâ Türk Dünyasını da kucaklayan bir bütün halinde yansıtmaktadır. Hocamızın ifadesiyle, “kültürümüzü şahsiyetlerin ve kitapların projektörleri altında görmeye ve göstermeye”³ çalışmaktadır.

Kitap, fikir hayatımızın zirve sanatkârları, nesilleri peşinden sürükleyen sanatkâr-edebiyat araştırmacıları ve varlığıyla sahasında büyük bir boşluğu doldurmuş eserler üzerine müstakil incelemelerin bir araya gelmesinden oluşuyor. Hocamızın, devirlerinde bir misyonun bayraktarlığını yüklenmiş, kurucu, sistemleştirici, yol açıcı kişilikleriyle cemiyetin millî ve manevî müştereklerini tespit edip, bunlar etrafında dağınık zihinleri organize etmiş şahsiyetler üzerinde durduğunu görüyoruz: Arif Nihat Asya, Halide Nusret Zorlutuna, Ömer Seyfeddin “İnanlıklarını Yaşama Açısından Ömer Seyfeddin”, Mehmed Emin Yurdakul “Bir Hayat Hikâyesinin Ana Çizgileri ‘Millî Şâir’”, Yahya Kemâl “Bir Şâirin Hayatı”, Ahmet Hâşim “Ahmet Hâşim’in Hayatının Ana Çizgileri”, Gaspıralı İsmâil Bey “Gaspıralı İsmâil Bey’in ‘Osmanlı Türkiyesi’ne Tesirleri”, Ziya Gökalp - Nihal Atsız “Gökalp’ten Atsız’a Değişme ve Edebiyat”, Genceli Nizamî “Azerbaycan Türklüğüne ve Genceli Nizamî’ye Dâir”.

Kitapta yerini alan özel başlıklarıyla verdiğimiz bu şahsiyetler, çoğu zaman, ancak felâketlerle karşı karşıya kaldığımız zaman uyanabilen fikrî arayışlarımıza, tam zamanında yetişerek doğru istikameti veren; dil, kültür, estetik zevk ve ideallerimize kalıcı ve devredici bir nitelik kazandıran değerlerimiz olarak dikkatleri çekerler.

Şahsiyetler ve Eserler’e, “**edebî eser**” ve “**edebiyat araştırması**” kimliğiyle giren eserler üzerine yazılar da şu başlıklarla karşımıza çıkıyor: “Ziya Gökalp’in Şiirleri ile Halk Masallarının Yeniden Basımı Üzerine”, “Hikâye Tahlilleri”, “Şâir Şinâsi-Hâl Tercü-

mesi Üzerinde Küçük Bir Araştırma", "Halide Edib'in Kültür Değişmelerimizdeki Yeri Üzerine Bir Çalışma", "Azerbaycan İstiklâl Mücadeleleri Tarihi", "1862-1910 yılları arasında Victor Hugo Tercümeleleri Üzerine Bir Araştırma", "Sanat ve Edebiyat Yazıları", "Felsefi Doktrinler Sözlüğü".

Sayın Tural, yakın bir geçmişte aramızdan ayrılan, ilmî zihniyetleri ile sanatkâr mizaclarını birleştirerek ortaya koydukları eserlerle kendilerini her zaman minnetle anacağımız sanatkâr-edebiyat araştırmacılarımızı ele alan yazılarını da, "Kayıplar" başlığıyla bir bölümde toplamıştır. Mehmet Kaplan "Kaplan Hoca'ya Mersiye", Nihat Sami Banarlı, H. Nihal Atsız "Atsız'ın Ardından", Fethi Gemuhluoğlu "Gemuhluoğlu" ve Erol Güngör'e ayrılan sayfalar arasında, Hocamız, bu edebî çehreleri geniş kitlelere ulaştıran ve benimseten sırrı şöyle ifade eder:

"Son Devirde üç imza, bu dünyadan göçüş sırasına göre Atsız, Erol Güngör, Mehmet Kaplan en girift meselelere vuzuh kazandıran üslupları ile duygu kadar, hattâ duygudan fazla imâl-i fikre, seviyeli merak ve mücadeleye ihtiyacımız olduğunu belirten, ulaştığımız sonuçları herkesle paylaşmanın yolunun dile hâkim olmaktan geçtiğini örneklendiren eserler verdiler." ⁴

Kitabı oluşturan yazılara geçmeden önce sıkça kullanacağımız "edebî şahsiyet" terimi üzerinde durmak istiyoruz.

Şahsiyeti, "oluşumunu tamamlamış bir benlik ve kimlik toplamı" olarak kısaca tanımlayan Sayın Tural, "şahsiyet" kavramının, bugün hususî bir terim olarak sahamızda yerini alan "edebî şahsiyet" terimine nasıl yükseldiğini şöyle ifade ediyor:

"Kişilik veya şahsiyet, bir insanın benlik ve kimliğini âhenkleştirerek, oturmuş davranışlar haline getirmesiyle ortaya çıkan durumdur. Bir insan, kendinden beklenmeyi yapmayan, bekleneni yapan bir bütünlük ve istikrar gösteriyorsa kişiliktir. Benliğini ve kimliğini âhenkleştirerek, benimsediği değer ve normları hayatı haline getirenlerin ulaştığı nokta şahsiyet sahipliğidir. (...) Her insan az çok bir kişilik taşımakla beraber benlik-kimlik dengesini tam olarak kurmuş olanlara yüksek şahsiyet denilir.

"Millî kişilik ise, millî benlik ile millî kimliği uyum-

lu bir duruma getirme, başka toplumlar karşısında değer ve normlarına şuurlu, akıllı ve ısrarlı bir şekilde sahip çıkma hâlidir.

"Şahsiyet, 'göründüğü gibi olan, olduğu gibi görünen' başkalarının hayranlığını çekecek kadar özel bir bütünlük oluşturan duruma verdiğimiz isimdir."⁵

Sayın Tural "edebî şahsiyet" statüsüne yükselecek, edebiyat tarihimizde yerini alan yazarları diğerlerinden ayıran nitelikleri de üç maddede toplamaktadır:

"Bir yazarın, insana, hayata ve tabiata yaklaşıştaki 'kendine haslığı', eserlerinde gösterecek bir başarı elde etmiş olması...

"Bir edebî, edebiyat dünyasında gerçekleştirmeyi düşündüğü ve ısrarlı olduğu temel görüşler, orijinal fikirler sahipliği...

"Bir şâir, romancı, hikâyeci, tiyatro veya senaryo yazarının meydana getirdiği eserlerle kendinden öncekilerden ve çağdaşlarından ayrılan yönlerinin bir bütünlük oluşturacak şekilde gelişme çizgisi göstermesi..."⁶

"Edebî şahsiyet" olarak kabul görenler aynı zamanda, edebî ve kültürel mirası tanıyanlar, ondan fonksiyonel anlamda yararlanmasını bilenlerdir. Hocamız, bir yazısında bu gerçeğin altını şöyle çiziyor :

"...öncekileri öncelikle yeterince bilmek ve onları aşan, yeni, orijinal eserler meydana getirmek, edebî şahsiyet olmanın şartıdır."⁷

"Edebî şahsiyet" ve "edebî eser" aynı zamanda, "geçicilikten kalıcılığa, hususîlikten umûmiliğe, ferdîlikten millîliğe ve beşerîliğe yaklaşmakla,"⁸ böylece "zamanın elinden tutan", zamanla birlikte yaşayan bir değer taşır. Hakiki sanatkâr, sezgileri, orijinal fikirleri ve eserleriyle kendinden sonrakilere de tesir eder. "Geçmiş ve hâli değerlendirip, merkezi kendisi olmak üzere, insan arzu ve ümitlerinin geleceğe yöneltilmesine vasıtalık eder; bu açıdan geleceği hem müjdeler, hem de kurar."⁹

Sayın Tural, eserleri ve fikirleri ile her devre seslenen "radyum dimağlı yüksek şahsiyetler"den biri olan Nizamî Gencevî'yi bize, günümüze kalıcı vasıflarıyla tanıtır. Nizamî'nin Hüsrev ve Şirin mesnevisi "İdareye ve ferdî ahlâka ait insanî ve İslâmî değerleri", günü-

müz için de geçerli bir formda ele alması yönüyle dik-
kate değerlidir. Yazıda, "estetik heyecan ve ahlâkî zevki
tebliğ ve telkin eden mesneviler yazan"¹⁰ Genceli Niza-
mî'nin Doğu'daki ve Orta Asya'daki halkların edebi-
yatları üzerindeki geliştirici tesirlerine işaret edilir.

Hocamızın, farklı devirlerde ortaya çıkan aynı ma-
hiyetteki edebî ve fikrî cereyanları birbirleriyle münasebetler kurarak vermesi, ilmî titizliğinin yanında bil-
giyi kolay, etkili ve kalıcı bir şekilde okuyucu hafıza-
sına yerleştirme yollarını da tanıdığını göstermektedir.

Mehmet Emin Yurdakul'un 1897 yılında *Türkçe Şiirler*'i ve Gaspıralı İsmâil Bey'in Kırım'da çıkardığı *Tercüman Gazetesi* ile başlayan Türk kimliğini özüm-
leme ve ona sahip çıkma şuurunun uyandırılarak, Türk
Dünyasının edebî eserler ve süreli yayınlar kanalıyla
kültürel bütünlüğünü sağlama gayretlerinin, edebî, si-
yasî ve fikrî platformda *Cumhuriyete kadar uzanan te-
sirlerini* "Gaspıralı İsmâil Bey'in "Osmanlı Türkiyesi'
ne Tesirleri" başlıklı yazısında özetleyen Sayın Tural,
bu suretle Millî Edebiyat Akımını, Yeni Lisân Ha-
reketini, Ziya Gökalp'in fikirlerini sağlam bir zemine
oturtmuş olur.

Türkçülük akımının gelişmesinde ve sistemleşme-
sinde Gaspıralı İsmâil Bey'in rolü, yazının sonunda
şöyle özetlenir :

"...Gaspıralı'nın, uyanışı, terâkkiye esas alan bu
çılgınlığa cevap daha kuvvetli bir yansıma halinde
Türkiye'den geldi: Yeni Lisân, Yeni Hayat, Yeni Gün,
Yeni Mektep, Yeni Turan ve Yeni Mecmua... Bu adla-
rın, bu kavramların herbiri Gaspıralı İsmâil Bey'den
doğup büyüyen, Ali Merdan Topçubaşı ve Hüzeyinzâ-
de ile genişleyen, Ziya Gökalp ile sistemleşen düşün-
celerdir."¹¹

Bir yolda yürüyen aydınların birleşen ve ayrılan
yönleri üzerinde durulan "Gökalp'ten Atsız'a Değişme
ve Edebiyat" adlı yazıda ise, sanatçının değerini, yetiş-
tiği devre göre tayin eden şu özlü cümleleri görüyo-
ruz:

"Türk kozmogonisi, Türk destanları, Türk masalla-
rı, ilk defa onunla araştırma dünyasına girer. Ortaya
eser olarak konulmamış olması bir kenara 'Türk Me-
deniyeti Tarihi'ni yazmaya kalkacak âlim bulamadık
hâlâ... Tenkid kolay, te'lif zordur: 'Türkleşmek, İslâm-
laşmak, Muasırlaşmak' dönemi için düşünülürse müd-

hiş bir terkip. Her eseri, yazıldığı zamanın şartları
içinde değerlendirmeyi öğrenemeyenler çoğunlukta-
dır... Sosyoloji, sosyal psikoloji, filoloji ve estetik gibi
tamamı 'ecnebi' olan terimlerin derdine düşen insan
yine O'dur. 'Türkçülükün Esasları', işlediği meselele-
ri programlayışındaki ilklilik haysiyeti ile bir âbide.
Dertlere 'Kahve Sohbetleri' havası içinde teşhis koyup
tedavi göstermeyen aydın örnekleri yanında, düşündü-
ğünü yazma haysiyeti ile bir önder... Eksikleri hattâ
yanlışlarına rağmen doğruların hakim olduğu, bilgi
kaynağı bir âbide..."¹²

Devrin siyasî ve sosyal yapısının, mevcut ideoloji-
lerin ve sanatkârın yetiştiği muhitten gelen tesirlerin
birleşerek edebî şahsiyet ve edebî eseri şekillendirdiği-
ni biliyoruz.

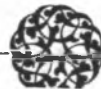
Sanat ve edebiyatı "sosyolojik ve tarihî yapının bil-
lurlaştırılması" olarak tarif eden ve millet hayatını bü-
tünleştirici bir tarzda aksettirmeyi edebî eser olmanın
ilk şartı kabul eden Sayın Tural, *Zamanın Elinden Tut-
mak* adlı eserinde, edebiyat-cemiyet münasebetini şöy-
le ele almaktadır:

"Edebiyat nazariyatçısı, edebiyat tarihçisi, edebi-
yat tenkitçisi, edebî eser veren, cemiyetteki kabuller
dünyasını, bu dünyanın neticesi olan insan tiplerini ve
ilişkiler düzenini iyi kavramak zorundadır. Edebî ese-
ri, edebî eser vereni içinde yaşadığı zaman ve toplum-
dan soyutlayabilir misiniz? Cevap olumsuzdur."¹³

Hocamızın şahıs ve eserleri ele alırken, edebî ese-
rin doğduğu ve dayandığı bu zemini de ihmal etmedi-
ğini, devirlerin, akımların ve süreli yayınların gelişi-
melerine, karşılıklı tesirlere dair doyurucu açıklamalar
vermek suretiyle incelemelerin verimini arttırdığını
görüyoruz.

Dil ve edebiyatın siyasî ve sosyal hayatı yönlendi-
rici gücüne de şahıslar ve eserler kanalıyla temas edil-
miştir. "Halide Edib'in Kültür Değişmelerimizdeki
Yeri Üzerine Bir Çalışma" adını taşıyan yazıda Halide
Edib'in şahsında edebî eserler ile kültürel değerler ara-
sındaki ilişkiler üzerinde durulur:

"Edebiyat eserlerinin başka ülkelerde de bizim ka-
dar kültür değişmelerine, medeniyet tercihlerine se-
bep olup olmadığını bilmiyorum; fakat bizde Şâir Ev-
lenmesi'nden başlayarak edebî türlerin kültür deyiş-

melerine pusulalık ettiğini çekinmeden söyleyebiliriz."¹⁴

Hocamız, edebî eser incelemelerinde bu hususun gözardı edilmemesini hatırlatmakta, eserin sosyal hayat üzerindeki yapıcı veya yıkıcı tesirlerinin araştırılması üzerinde ısrarla durmaktadır.

Edebiyat ile muhatap olan toplum arasındaki ilişkilerin düzenli olarak takip edilmesi, insanımızın estetik zevk ve kültür seviyesini ölçmemize yardım eder. Sanatkârı uyararak, topluma karşı sorumluluklarını tekrar tekrar hatırlatır. "Bir sanat eseri, bir toplumun sosyal gerçeklerini ve ideal edindiği değerleri, dialektik olmaksızın yaratıcısını perspektifinden sunan, içinde yaşadığımız kargaşaya bir düzen getiren, bu düzen duygusunu içimizde de uyandırarak bizi önce kendimizle, sonra da toplumla barıştıran organik bir bütündür."¹⁵ Eliot'un bu tarifinden de anlaşılacağı gibi, sanat, sanat için olmakla, sanata hizmet etmekle kazanacağı etkileyici ve büyüleyici nitelikleri yine ancak fonksiyonelliğini artırmak ve çabuklaştırmak için kullanır.

Edebiyat araştırmaları için, "Asıl mesele edebiyat hayatının ruhu ile edebî eserlerin ortak noktaları ile cemiyetin kabulleri arasındaki alış verişlerdir,"¹⁶ diyerek bu konudaki hassasiyetini dile getiren Hocamız, incelemelerinde şahsiyetlerin ve eserlerin siyasî ve sosyal olayların önünde veya arkasında yürümek suretiyle toplumun nabzını nasıl ayarladığını tatlı bir tahkiye üslûbu ile mümkün olduğu ölçüde göstermeyi ihmal etmez.

Sanatkârın çocukluk yıllarından getirdiği şuurlu birikimleri, mizâcı, fizikî özellikleri, bu özel bilgilerden yola çıkılarak eserleri ile hayatı arasındaki ilgilerin araştırılması, Sadık Hoca'nın, tahlil metodunu tamamlayan unsurlardır.

Edebî şahsiyet ve eserlerin yanısıra, sahamızın değerli imzalarının araştırma ve inceleme eserlerini de "tanıtım" ve "tahlil"den "tenkid"e uzanan bir çizgide tanıtan Sayın Tural'ın bu münasebetle edebiyatımızın bazı meselelerini tartışmaya açtığını görüyoruz:

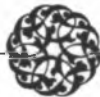
Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler adlı eserinde, Kültür ve Medeniyet Kavramları bahsinde, "Son yüzyıllık edebî hayatımızın tür bilgisi, terimler ve tahlil metotları bakımından halledilmesi gereken bir

çok meselesi var"¹⁷ diyerek çalışılması gereken sahalara dikkat çeken Hocamız, bunlardan "kavram" ve "terim" konusundaki sıkıntımızı *Şahsiyetler ve Eserler*'de de gündeme getirir. Hocamız, "kavramları ve terimleri yerli, millî ve ilmi bir muhakeme ile yeniden değerlendirmek, yeni kavramlar teklif edip onları terimleştirmek, edebiyat ve tenkit terimlerini bu sahaya ait c'nsiklopedik bir sözlük içinde toplamak",¹⁸ şeklinde kısaca özetlenebilen bu konu ile ilgili tekliflerini *Şahsiyetler ve Eserler*'de daha geniş olarak şu cümlelerle dile getirir:

"Kavramlar üzerinde yeniden düşünmek, çeviri (tercüme)den alıntı (iktibas)dan, uyarılma (adaptasyon)dan kurtulmaya çalışarak, yeni kavramlar aramak gerektiğine inananlardanım. Kavramlaştırma modeli oluşturmak isteyenler, hem sıradan kelimelere kavram boyutu kazandırır, hem de onların tanımlanmasını sağlayarak 'terimleşmesi'ni hazırlarlar. Kavramlaştırma denemesi yapanlar, ulaştıkları hükümleri daha iyi anlatabilmek, benimsedikleri paradigma'yı daha etkili kılabilmek için aynı kavramları başka kelimelerle yeniden tanımlarlar."¹⁹

Bilgiye, hür ve doğru muhakemeye, sentez yapabilecek seviyeye çıkabilmek için üzerinde çalıştığımız sahayı tam anlamıyla kuşatmak, ona hâkim olmak gerekir. Önce, sahanın sınırlarını hiçbir tesadüfe fırsat vermeyecek şekilde çizmekle işe başlanır. Bunun yolu da herkesin zihninde, tek ve doğru olan aynı anlamı çağrıştıracak biçimde tarif kazandırılan "kavramlar" ve "terimler"den geçer. Çünkü ilim, kısaca kavram teklif ve tarif etmek ile bilinenlerin önemli olanlarını öne çıkarmak üzere tasnif etmektir. Hoca'nın, edebiyat dünyasını ilgilendiren birçok kavram ve terimi hemen hemen her eserinde önce tarif ederek, daha önce yapılmış tarifleri hatırlatarak söze başlamak suretiyle okuyucuyu sistemli bir şekilde esere hazırladığını hepimiz biliyoruz.

"Erzurum'da Demini Almış Bir Semâver Çay: Orhan Okay" başlıklı yazıda kavramlar ve terimler haricinde edebiyatımızın devirlere, devirlerin dönemlere ayrılması, bu ayırımın hangi ölçülere göre yapılacağı, sınıflandırılan dönem ve devirlerin adlandırılması meseleleri ve bunları çözüm teklifleri de söz konusu edilir. Bugün en yaygın kullanımla "Yeni Türk Edebi-

yatı" terimiyle adlandırdığımız son dönem Türk edebiyatını nereden başlatacağımız sorusuna, "XIX. yüzyılda, Tanzimat Fermanı'ndan önce büyük siyasî, fikrî, idarî ve askerî değişmelerin en büyüğü olan Vak'a-i Hayriye'yi ve Keçecizâde'nin Mihnet-i Keşan'ını bu farklı edebî devir için başlangıç sayıyoruz"²⁰ diyerek bir açıklık getiren Sayın Tural'ın *Mihnet-i Keşan*'dan başlayıp günümüzde de devam eden bu edebî devrin adı konusundaki tercihi, "Arayışlar Devri Türk Edebiyatı"ndan yanadır.

Şahsiyetler ve Eserler, edebiyatımızın yakın ve uzak dönemini, bu iki dönem arasında kurduğu özel bağlar yoluyla âdeta bir terkip yaparak tablolaştırır. Edebiyat dünyasını eski ile yeni eserlerin oluşturduğu organik bir bütün olarak tanımlayan "hâl"e geçmişin yön verdiğini, fakat "geçmiş" in de çağın şuuruyla yörgüldüğünü sık sık tekrarlayan Eliot şöyle der:

"Hiçbir şair, hiçbir sanatçı kendisinden sonrakilere iletmek istediği bütün bir dünya görüşünü tek başına veremez. Onun bize vereceği dünya görüşü, hayat felsefesi, geçmişteki şair ve sanatçıların görüşleriyle ilişkisi bakımından değerlendirilebilir. Onu tek başına değerlendiremezsiniz: onu ölümlerin arasına yerleştirip eserlerini onların ile karşılaştırmalı ve mukayese etmelisiniz. Bunu sadece tarih şuuru açısından söylemiyorum. Bu, eleştiride estetik ve kaidedir."²¹ Hocamızın edebî ve fikrî maceramızı anlatırken, bugünümüzü geçmişle anlamlandırmaya ve aydınlatmaya çalıştığını, değişen ve gelişen yönümüzü tespit etme konusundaki titizliğini, okuyanlar bilirler.

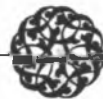
Edebiyat sosyolojisi, edebiyat psikolojisi gibi gelişmekte olan yardımcı sahaların verileriyle zenginleşen yazılar, usta ve samimi bir üslûpla okuyucu karşısına çıkıyorlar. "Kültürel bütünlüğü sağlamada edebî şahsiyetlere büyük görev düştüğünü" belirten Sadık Hoca'nın, bu konuda edebiyat araştırmalarına yol gösterdiğini, yeni çalışma alanları açtığını görüyoruz.

Özenle seçtiği şahsiyetler ve eserleri değerlendirirken, kıyaslamalar yapan, görüşlerini bir hükme bağlayarak şahsiyet ve eserlerin edebiyat tarihimizdeki yerini belirleyen, yeni teklifler getiren Sayın Tural'ın bu

kitabıyla edebî tenkidimiz bir eser daha kazanıyor. "Tenkitçi okuyucuyu uyarır, okuyucuyu tanıtır, yargıladığı eser ve yazarına yaklaştırır, ısındırır, sevdendirir... Tenkitçi aynı zamanda zamanın eserleri hakkında soğutucu, küllendirici, unutturucu veya inkâr ettirici bir vazife yüklenmiş ediptir." ²² Sayın Tural'ın her usta tenkitçi gibi iyi bir "dilsever, sanatsever ve cemiyetsever" bakış açısıyla bize ulaşan *Şahsiyetler ve Eserler*'in edebiyat tarihimize katkıları ortadadır.

DİPNOTLAR

1. Beşir Ayvazoğlu, *Eve Dönen Adam Yahya Kemal*, Ötügen yayınları, İstanbul 1995, s. 105.
2. R. Wellek- A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. A. Edip Uysal), Kültür Bakanlığı Yay., 1989, s. 353.
3. Sadık Tural, *Şahsiyetler ve Eserler*, Ecdâd Yay., Ankara 1983, s. 7.
4. _____, "Kaplan Hoca'ya Mersiye", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 251.
5. _____, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdâd Yay., II. Bs., Ankara 1992, s. 82-83.
6. _____, *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 10-11.
7. _____, "Azerbaycan Türklüğüne ve Genceli Nizami'ye Dâir", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 159.
8. _____, "Zamanın Elinden Tutmak Üzerine Bir Küçük Sohbet", (Töre, Nu: 136, Eylül 1982), *Sorularla Cevaplarla Kültür Edebiyat Dil*, Ankara 1992, s. 89.
9. _____, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yay., II. Bs., Ankara 1991, s. 194.
10. _____, "Azerbaycan Türklüğüne ve Genceli Nizami'ye Dâir", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 151-166.
11. _____, "Gasparahı İsmâil Bey'in 'Osmanlı Türkiyesi' ne Tesirleri", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 138.
12. _____, "Gökulp'ten Atsız'a Değişme ve Edebiyat", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 145.
13. _____, *Zamanın Elinden Tutmak*, s. 59.
14. _____, "Halide Edib'in Kültür Değişmelerimizdeki Yeri Üzerine Bir Çalışma", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 194.
15. T.S Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler* (Çev: Prof. Dr. S. Kantarcıoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s. VII.
16. Sadık Tural, "Zamanın Elinden Tutmak Münasebetiyle", (Bizim Ocak, Nu: 5, Mayıs 1984), *Sorularla Cevaplarla Kültür Edebiyat, Dil*, s. 83.
17. _____, a.g.e., s. 84.
18. _____, "Erzurum'da Demini Almış Bir Semâver Çay : Orhan Okay", *Şahsiyetler ve Eserler*, s. 232.
19. _____, a.g.e., s. 221.
20. _____, a.g.e., s. 234.
21. T.S Eliot, a.g.e.
22. Gürbû Ülker, "Günümüzde Tenkit II", *Töre*, Ağustos 1977, s. 30.

İrevan Hanlığının Tarihi Üzerine Bir Eser

Fuad Aliyev, Urfan Hasanov,
İrevan Hanlığı.
Bakü, Azərneşr, 1997. 224 sayfa.

Doç. Dr. Hacıyev İsmail MUHTAROĞLU

Nahçıvan Devlet Üni. Rektör Yardımcısı

18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan tarihi, ilgi çeken devirlerden biridir. Bu devir Azerbaycan'da İran hükümlerinin devrilmesi, yabancı işgalcılara karşı bağımsızlık mücadelesinin keskinleşmesi ve hanlıklar olarak adlandırılan yerel feodal Azerbaycan devletlerinin meydana gelişi ile nitelendirilmektedir.

18. asrın ortalarında İran esaretinden kurtarılan Azerbaycan arazisinde Guba, Şeki, Karabağ, Şirvan, Taliş, Bakü, Gence, Nahçıvan, İrevan, Derbent, Salyan, Cavat, Tebriz, Marağa, Urmiya, Erdebil, Koy, Maku, Serab ve Karadağ'da kısmen ekonomik temellere sahip bulunan müstakim, bağımsız feodal devletler-hanlıklar ortaya çıktı.

İran'da hüküm süren iktisadî ve siyasî durumla ilgili olarak şbu hanlıkların bir kısmı şu veya diğer şekilde henüz 16. ve 17. yüzyıllarda mevcut bulunmakta idi. İrevan hanlığı da, bu devirde meydana gelmiştir. Bunun başlıca nedeni bu vilâyetlerde bazan asırlar boyu devam eden ayrı ayrı taife başlarının irsi hâkimiyeti olmuştur.

Azerbaycan tarih ilminde hanlıkların tarihine her zaman büyük ilgi olmuş ve onlardan bazısının tarihinin incelenmesine bu hanlığın ortaya çıkışı zamanından başlanmıştır (meselâ, Karabağ hanlığı vb.).

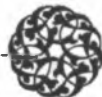
Tarihçe eski Azerbaycan topraklarını içinde taşıyan İrevan hanlığı hem siyasî, hem de ekonomik açıdan az incelenmiş hanlıklardan biridir. Bunun bir kaç sebebi vardır. Birincisi, 1920'li yıllarda, yani Sovyetler Birliği teşkil olunan zaman bu bölge toprakları Azerbaycan tarafından Sovyet sisteminin bir üyesi olan "kardeş" Ermenistan'a hediye edilmiş, ikincisi yi-

ne bununla ilgili olarak Sovyet döneminde Azerbaycan bilim adamlarına bu dönemde şimdi Ermenistan olarak adlanan cumhuriyetin tarihini araştırmak yetkisi verilmemiş, bu işle uğraşanlara sıcak bakılmamıştır. 18. yüzyılın ortalarında bu arazide ortaya çıkmış İrevan hanlığını her zaman Türkler yönetmişler, bu yüzden Ermeni tarih bilimcileri de bu konunun incelenmesinden vaz geçmiş. yalnız Egmeidzin (üç müezzın, üç kilise) manastırının tarihini ele alıp incelemişler.

Konunun Azerbaycan tarihi için büyük öneme sahip olduğu reddedilmez bir gerçektir. Bu yüzden de kitabın yazarları uzun yıllar bu konu üzerinde inceleme yapmış ve sonuçta büyük değer taşıyan bir araştırma ortaya konulmuştur. Kitabın yazarlarından biri rahmetli Prof. Dr. Fuad Aliyev 18. yüzyıl Azerbaycan tarihi üzerine ünlü bir bilim adamı, uzman olmuş, 10 kadar monografisi basılmış, yayımlanmıştır. "İrevan Hanlığı" monografisi de merhum bilginimizin son eseri olmuştur. O hayatının son yıllarında bu problemle daha ayrıntılı şekilde uğraşmakta idi. Hattâ 90'lı yılların başlarında Prof. Dr. Mahmut İsmailov'la birlikte bu konuda silsile bir dizi makaleler yazıp yayımlanmıştır. "İrevan Hanlığı" monografisi giriş ve üç bölümden, fasıldan oluşmaktadır. Kitabın yazarları hanlığın meydana gelişi, sosyal-ekonomik durumu ve siyasî tarihini arşiv malzemelerine, yüzlerce araştırma ve kaynak niteliği taşıyan eserlere dayanıp inceleyerek yazmışlar.

Yazarların tespit ettiğine göre, İrevan hanlığı merkezi İrevan şehri olan Çukursaat beylerbeyliğinin arazisinde ortaya çıkmıştır. Bağımsız, fakat küçük bir feodal devlete çevrilmeden önce İrevan hanlığı uzun ve karışık tarihî bir yol geçmiştir. Çukursaat beylerbeyliğine Maku, Sederek, Nahçıvan vilayetleri (17. yüzyılın başlarından itibaren), Beyazit kalesi, Şadılu taifesinin vilayeti, Kürtlerin Dümdübülü taifesinin vilayeti ve Magazbert ait idi. Bu beylerbeyini Safevî şahısları tarafından tayin edilmiş iki Türk taifesi (Ustalu ve Kaçar) yönetmişler. 16-18. yüzyıl Safevî-Osmanlı savaşlarında çukursaat beylerbeyliği gâh Safevî'ler, gâh da Osmanlı'lara bağlı bulunmuştur. Osmanlı devletinin Çukursaat beylerbeyliğinde başı bulunan ilk valisi (hakimi) Hızın Paşa olmuştur. Ona aynı zamanda Nahçıvan ülkesini yönetmek yetkisi de verilmişti.

Kitabta bu arazide Ermeni nüfusun ağır ağır çoğuluğa ulaşması muteber belge ve bilgi dışı malzemele-

re dayanarak açıklanmıştır. Burada belirtiliyor ki, 1441'de Kilikya'dan kovulan, sınır dışı edilen Ermeniler bu memlekete sığınmış, kendilerine barınak bulmuş ve Ermeni katalikosları Eçmeidzin manastırında yerleşmişler. Emirgüne Han ise buraya gelmiş, Ermenilerin yaşamaları için ortam sağlamıştır. Seçkin bilim adamı şarkiyatçı İ. Petruşevski göstermiştir ki, Safevî ve Osmanlı döneminde hristiyanlar hiçbir zaman takib edilmemişler.

İrean hanlığının tarihi 1604'ten başlamasına rağmen aslında İran hükümdarı Nadir Şah'ın ölümünden sonra (1747) bağımsız feodal devlete çevrilmiştir.

Eserde İrean hanlığının sosyal-ekonomik durumu ayrıntılı şekilde tahlil edilmiştir. Muhtelif kaynaklarda İrean hanlığının mülkî idarî bölümü farklı şekillerde gösterilmesine rağmen, ilk kez bu kitab da bizce doğru olarak yorumlanmıştır. Azerbaycan'ın kuzey batı arazisinde yerleşen bu hanlık mülki idari bölümü bakımından 15 mahale bölünüyordu: 1. Kırkbulak mahalı, 2. Zengibeasar mahalı, 3. Karnibasar mahalı, 4. Veditbasar mahalı, 5. Şarur mahalı, 6. Suran mahalı, 7. Derek mahalı, 8. Saatlı mahalı, 9. Tala mahalı, 10. Seyidli-Ahaclı mahalı, 11. Serdarabad mahalı, 12. Garni mahalı, 13. Abaran mahalı, 14. Dereçiçek mahalı, 15. Gökçe mahalı.

Müellifler İrean hanlığında mevcut olmuş toprak mülkiyet şekillerinden yani divani, halise, mülk, vakıf, cemaat topraklarından bahis etmiş ve hanlığa has olan özelliklerini belirtmişler. Burada aynı zamanda feodal işletmesinin, ekonomisinin kendine özgü niteliği tahlil edilmiş, köylüler ve onlardan toplanan vergiler, raiyet ve rençberlerin ekonomik hayatı, elatların durumu başta incelenen konular arasında ele alınmıştır. İrean hanlığı nüfusunun vergi listesinde sekiz grubun-camianın olması faktlarla belirtilmiştir.

Eserde "İrean" kelimesinin anlam bakımından yorumu, şehrin kendisi, onun yapısı, müslümanların hayat tarzı, sanatkârlık, ticaret, ekonomi hayatı vb. konular asıl araştırmacı titizliği ile tahlil edilir ve umumileştirilir.

Monografinin fazla kısmı İrean hanlığının siyasî tarihine ayrılmış ki bu da rastgele değildir.

18., 19. yüzyılın başlarında başka hanlıklar gibi İrean hanlığı da sosyal-siyasî olaylara faal şekilde katılmış, İran, Osmanlı, Rusya ve yerel hanlıklarla siyasî

ilişkilerde bulunmuş ve sonuçta kendi bağımsızlığını sağlamak uğruna mücadele yapmıştır.

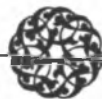
Müellifler Osmanlı Devleti ile İrean hanlığı arasındaki ilişkilerin incelenmesine özen göstermiş, konuyu derinlemesine ele almışlardır. Kitap da aynı zamanda Osmanlı padişahının İrean hanına gönderdiği mektubun metni de yer almaktadır: "*Bize gelib yetiştir ki Tiflis çarı Rusya ile birleşerek Azerbaycan hanlarının arasını açmağa, onların içerisinde Rusya'ya temayül (eğilim) yaratmağa çalışır... Siz bizimle birleşmeğe sa'y edin. Bizim maksadımız odur ki çar İrakli size zarar verebilmesin. Düşmanı def etmek için birleşin...*"

Kitap da belirtilen faktlardan belli oluyor ki Osmanlı devletinin Azerbaycan hanlıklarına iyi ilgisinden, münasebetinden dolayı güney Kafkasya hristiyanları, özellikle Ermeniler rahatsız olmuştur. Bu yüzden onlar aralıksız olarak Rusya'ya başvuruyorlardı.

Kitap da İran'la İrean hanlığı arasındaki münasebetler, Ağa Mehemmed Han birliklerinin İrean kalesini tutması konuları da ayrıntılı şekilde ele alınmış ve bu olaylara Osmanlı devleti makamlarının yaklaşımları ilginç faktlarla izah edilmiş, incelenmiştir.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Rusya'nın bu bölgede mevkii, pozisyonu, Rusya-İran, Rusya-Osmanlı savaşları, Azerbaycan hanlıklarının, özellikle İrean hanlığının bu meselede yürüttüğü politika kitap da daha geniş şekilde aydınlatılmıştır. Kitapta aynı zamanda Rus ordusunun İrean hanlığını işgal etmesi ve Türklerin kahramanlıkla savunmaları da yansıtılmıştır. 1. Rusya-İran Savaşı'nda çok çaba gösterilmesine rağmen Ruslar hanlığın işgalinde başarılı olamamışlar. 1828 yılında İrean kalesi düşman saldırısına dayanamayarak düşmüştür. Böylece 224 yıldan sonra Rus ordusunun saldırısı sonucu muhteşem İrean hanlığının mevcudiyetine son verildi. İrean kalesini Türkler merdlikle savunuyorlardı. Şehrin bu zamanı 12.000 nüfusundan yalnız 2369 kişi Ermenilerden oluşmakta idi. Bu mücadele ile İrean hanlığı tarihe kavuştu.

"İrean Hanlığı" büyük değer taşıyan bir monografi olarak Azerbaycan tarih bilimi için emsalsiz bir hediye. Bu başarıdan dolayı kitabın yazarlarını tebrik ederiz.

Kıbrıs Meselesine Dair Önemli Bir Kitap

**Soyalp Tamçelik, Avrupa Birliği - Güney
Kıbrıs Rum Yönetimi Münasebetlerinin
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine
İktisadî, Siyasî ve Hukukî Tesirleri,
Nil Yayınları, İzmir 1997, AY+260 sayfa.**

Dursun DAĞAŞAN

Gazi Üni. Fen-Edb. Fak. Öğretim Görevlisi

Kıbrıs meselesi, 1960'lı yıllardan itibaren Türk Milleti'nin millî duyarlılığının önde gelen sembolü, birçok alanda Türk dış politikasının tayin edici faktörü olmuştur.

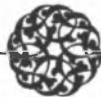
Tarihî perspektif bakımından değerlendirildiğinde, Kıbrıs meselesinin, adadaki iki toplumun uzlaşması ve birarada yaşaması meselesi olmaktan çok, günümüzde çeşitli cephelerde değişik yöntemlerle sürdürülen Türk-Yunan mücadelesinin bir kesiti olduğu kolayca görülmektedir. Bu mücadelenin hemen her safhasında, özellikle de 20. yy.'da, Avrupa devletlerinin bir çoğu daima Yunanlıların yanında yer almıştır. 1. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin parçalanması için Sevr Antlaşması'nı silâh zoruyla kabul ettirmeye kalkışan ve Yunan "Megali İdea"sına destek veren "İtilâf Devletleri" üyeleri ile günümüzde AB üyesi sıfatıyla Kıbrıs ve Ege meselesindeki Yunan yanlısı tutumlar arasında çeşitli yönlerde paralellik kurmak mümkündür.

Avrupa Birliği'ne üye devletler, Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalara aykırı biçimde Yunan karasularını ve FIR hattını genişletme çabalarını, Ege adalarını silâhlandırmasını, Ege'deki küçük adacıkları işgal heveslerini gözardı etmenin yanında, Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Kıbrıs'ın meşru temsilcisi konumuna getirerek Avrupa Birliği'ne üye kabul etme konusunda ileri adımlar atmak suretiyle adadaki çözümsüzlüğü teşvik ve tahrik etmiştir. Nitekim 1997 yılı içinde ya-

yımlanan AB'nin "Gündem 2000" raporunda, tam üyelik için görüşmelere başlanması öngörülen 11 ülke arasında Kıbrıs yer almakta, fakat Türkiye bulunmamaktadır. Aynı yıl sonunda 12-13 Aralık 1997'de Lüksemburg'da gerçekleştirilen AB zirvesinde alınan kararla Kıbrıs, tam üyelik görüşmelerine başlanacak ilk 6 devlet içinde zikredilmiştir. Daha sonra toplanacak "Avrupa Konferansı"na katılabilmesi için ise, Türkiye'ye bir takım ön şartlar getirilmiştir. Bu şartların arasında, "Türkiye'nin insan hakları problemlerini çözmesi; demokratik alanda reformlar yapması, Yunanistan'la olan meseleleri için Uluslararası Adalet Divanı'na gitmeyi kabul etmesi, Kıbrıs Türkleri'nin Rum kesimiyle birlikte tam üyelik görüşmelerine katılması konusunda engel çıkarmaması" hususları yer almaktadır.

Avrupa Birliği'nin, Kıbrıs Rum Kesimi (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi)ni, Kıbrıs'ın tamamının meşru temsilcisi konumuna getirerek KKTC'ni yok sayması ve bu çerçevede tam üyelik görüşmelerine başlama kararı, 1959-1960 Zürih ve Londra Antlaşmaları'yla BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Mart 1990 tarih ve 649 sayılı kararına aykırıdır. Avrupa Birliği, mevcut fiilî durumu görmezden gelerek Rum-Yunan İşbirliği neticesinde ortadan kalkmış olan "Kıbrıs Cumhuriyeti"ni muhatap alacağını ileri sürse dahi, bu defa da o cumhuriyetin kuruluşuna esas olan "Garanti Antlaşması"nın 1. maddesi ile, artık var olmayan "Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası"nın 8. maddesi, tam üyeliğe engel teşkil etmektedir. Zira "Garanti Antlaşması"nın 1. maddesinde, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir siyasî ve iktisadî birliğe katılmama" taahhüdü bulunmakta: "Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası"nın 8. maddesi de, "Türkiye ile Yunanistan'ın üye olmadıkları uluslararası kuruluşlara Kıbrıs üye olamaz" hükmünü getirmektedir. Bütün bu değerlendirmeler sonucunda, AB'nin Kıbrıs'ı tam üye olarak kabul etme niyetlerinin hukuk dışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hukuk dışı uygulamanın gerçekleştirilmesi halinde Kıbrıs'ın bir Rum Cumhuriyeti haline dönüştürülmesi kaçınılmazdır.

Uluslararası hukuka aykırı "oldu-bitti"lerle Kıbrıs Türkü'nün varlığının ve geleceğinin tehlikeye girdiğini gören Türkiye ve KKTC, bir dizi önlem ve uygulama ile haklarını ve varlığını korumaya yönelmiştir. Bu cümleden olmak üzere, 20 Ocak 1997'de Türkiye ve

KKTC Cumhurbaşkanlarınınca bir ortak deklârasyon yayımlanmış; bu deklârasyonda, “*Türkiye’nin KKTC’ne ekonomik ve malî destek vermesi; ileriye yönelik olarak Türkiye ile KKTC arasında ekonomik ve malî alanda tam, dış politika, güvenlik ve savunma alanında kısmî entegrasyona gidilmesi, bu amaçla -koordinasyonu sağlamak üzere- ortaklık konseyi kurulmasının kararlaştırıldığı*” bildirilmiştir.

20 Temmuz 1997’de yayımlanan ikinci deklârasyonda, birinci deklârasyonun hükümleri, teyid edilirken, AB ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında gerçekleştirilecek her müşterekliğin, aynı seviyede ve eş zamanlı olarak Türkiye ile KKTC arasında tesis edileceği açıklanmıştır.

Deklârasyonlarda sözü edilen Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi Antlaşması taraflarca 6 Ağustos 1997’de imzalanmış, 7 Ağustos 1997’de TBMM tarafından onaylanmıştır. Antlaşmanın KKTC parlamentosunda onaylanması ise, -bazı iç problemlerden dolayı biraz gecikmeyle- 10 Şubat 1998 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu onaylardan sonra “Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi Antlaşması” yürürlüğe girmiştir.

Kıbrıs meselesinin bütün yönleriyle ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, bugün gelinen noktanın anlaşılabilmesi açısından, Soyalp Tamçelik’in “*Avrupa Birliği-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Münasebetlerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne İktisadî, Siyasî ve Hukukî Tesirleri*” adlı incelemesi önemli ve değerli bir kaynak niteliği taşıyor.

Soyalp Tamçelik, incelemesini, dört bölümden oluşan bir kitap halinde yayımlamış.

Kitabın birinci bölümünde Kıbrıs’taki fiilî durum ve bu durumu hazırlayan olaylar kronolojik bir sıralamayla anlatılmış. Yazar, “Giriş”, bölümünde, birinci bölümün amacını, “*Kıbrıs Türkleri’nin self-determination hakkını kullanarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni kurmasına neden olan siyasî, hukukî ve sosyolojik sebepler belirtilecek, bugün için mevzu bahis olan de facto durumun hukukî tahlili yapılacaktır*” cümleleriyle ifade ediyor.

İkinci bölümde, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Kıbrıs arasında yapılan anlaşmalar değerlendirilmiş.

“Kıbrıs’ta Sosyo-Ekonomik Durum” başlığını taşı-

yan üçüncü bölümde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin temel sosyal ve ekonomik göstergeleri mukayeseli bir biçimde verilerek değerlendirilmesi yapılmış.

Dördüncü ve son bölümde ise, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (TAD)’nın 1994 yılında aldığı 432/92 sayılı ön karar prosedürü ve kararın Kıbrıs Türk Toplumuna etkileri incelenmiş. Ayrıca bu bölümde AB-Kıbrıs ilişkileri, bu ilişkilerin mevcut ve muhtemel sonuçları değerlendirilmiş. Kitap bütünüyle incelendiğinde, Kıbrıs meselesiyle ilgili şu hükümlerin belgelerle teyid edildiği görülüyor:

16. yy.’dan itibaren Osmanlı Devleti idaresine geçen ada, Sultan II. Abdülhamit döneminde İngilizlere devredilmiş, İngiliz idaresinde imtiyazlı bir yapıya kavuşan Rumlar “Enosis”i gerçekleştirerek Yunanistan’ın bir parçası olabilmek için faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu konuda Rum-Yunan işbirliğinin gelişerek sürdüğü tarihî bir gerçektir.

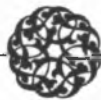
1954 yılında Kıbrıs meselesini BM’e götüren Yunanistan, meselenin uluslararası boyut kazanmasını sağlamış; ilhak çabaları 1955-1959 yılları arasında Rum terörüyle desteklenmiş, Kıbrıslı birçok Türk hunarca katledilmiştir.

Müdahil devletlerin imzaladıkları Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla 16 Ağustos 1960 tarihinde, Türk ve Rum toplumların eşit statüde kurucu olarak katıldıkları Kıbrıs Cumhuriyeti ilân edilmiştir.

1963 yılı sonunda Kıbrıs Rumlarının başlattığı katliam Türkiye’nin müdahalesiyle durdurulmuş, Türk ve Rum yöneticilerin imzaladığı “Yeşil Hat” Antlaşmasıyla Kıbrıs fiilen ikiye bölünmüş; Makarios’un 1 Ocak 1964 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlayan Garanti ve İttifak Antlaşmalarını tek taraflı feshettiğini açıklamasıyla Cumhuriyetin varlığı resmen ortadan kalkmıştır.

Bu olaylardan sonra Kıbrıs Türkü kendi kaderini tayine yönelmiş, önce geçici Kıbrıs Türk Yönetimi (1967) kurulmuş; bunu sırasıyla Kıbrıs Türk Yönetimi (1971), Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi (1974), Kıbrıs Türk Federe Devleti (1975) ve nihayet Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1983)’nin ilânı takip etmiştir.

Kıbrıs Türkü, 1983 yılından bu yana, kendi devletin bünyesinde hür ve bağımsız olarak yaşamaktadır.

Rum-Yunan ittifakı, çeşitli siyasî entrikalarla KKTC'nin diğer ülkeler tarafından tanınmasını engellemekte; Kıbrıs'ı, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin temsil ettiğini iddia etmekte; bu durumda da KKTC fiilî bir siyasî, ekonomik ve ticarî ambargo ile karşı karşıya kalmaktadır. AET ile Kıbrıs arasında 1997 yılından itibaren sürdürülen ilişkilerde de bu genel uygulama geçerli sayılmaktadır. Bu tutumun, KKTC'deki temel sosyal ve ekonomik göstergelere yansımalarının olum-

suz olması kaçınılmazdır. Ancak KKTC'nin Türkiye-siz bir AB'ne girmesi, varlığının idamesi bakımından fevkalâde sakıncalıdır. Tamçelik'in de kitabının sonunda ifade ettiği gibi, "Şayet Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Avrupa Birliği'ne tek taraflı olarak dâhil edilirse ve KKTC bu süreçten mahrum bırakılırsa, Türkiye ve KKTC'nin, yeni yeni siyasal çözümlere gitmesi gerekecektir."

TÜRK DÜNYASI EDEBİYAT TARİHİ

1998 YILI ORTAK TOPLANTISI

ANKARA

4-6 HAZİRAN 1998'de

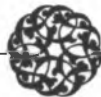
Proje Başkanı Prof. Dr. Sadık TURAL'ın başkanlığında toplanıyor.

Türk Dünyasından

Prof. Dr. Kâmil Veli NERİMANOĞLU	Azerbaycan
Prof. Dr. Bekir NEBİYEV	Azerbaycan
Prof. Dr. Yaşar GARAYEV	Azerbaycan
Dr. Güllü YOLOĞLU	Azerbaycan
Prof. Dr. Ahmet SÜLEYMANOV	Başkurdistan
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	Kazakistan
Prof. Dr. Abduldacan AKMATALİYEV	Kırgızistan
Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV	Kırgızistan
Prof. Dr. Begali KASIMOV	Özbekistan
Prof. Dr. Leziz KAYIMOV	Özbekistan
Prof. Dr. Hatip MİNNİGULOV	Tataristan
Prof. Dr. Annagurban AŞIROV	Türkmenistan

Türkiye'den

Proje Yürütme Kurulu Üyeleri ile Alt Proje Başkan Yardımcıları

“Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası”

Dr. Erdal İter,
Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası,
A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma
ve Uygulama Merkezi Yayınları, No: 4,
Ankara 1997, 300 sayfa.

Yunus Emre TANSÜ

Ege Üni. Atatürk İlkeleri ve
İnkılâp Tarihi Böl. Okutmanı

Bir araştırmacı için en büyük zorluk, daima araştırma konusu ile ilgili kaynakların bilgilerini bulmak olmuştur. Zira herhangi bir araştırma konusu hakkındaki bibliyografik bilgilerin derli toplu bulunduğu “Bibliyografya”lara nadir olarak rastlanmaktadır. Bibliyografya hazırlama işi, çok zahmetli ve uzun süren bir iştir. Çünkü ülkemizde genellikle, kütüphanelerin kataloglarına ulaşmak oldukça zordur. Bu sebeple, ilgili kütüphanelerde yorucu bir çalışma yapmadan sonuç alınamamaktadır. Ayrıca “Bibliyografya” hazırlarken isimleri başka ama araştırılan konu hakkındaki bilgileri ihtiva eden eser ve makaleler mevcut olduğundan, o dönemle ilgili bütün eser ve makalelerin incelenmesi, ayıklanması ve eğer konuyla alakalı ise, alınması gerekmektedir. Araştırılan konu seçilirken, eğer zaman ve mekân kısıtlaması yapılmamışsa, iş daha da zorlaşmaktadır. Çünkü çok sayıda eser ve makalenin gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. En zorluk çıkartan ise, periyodik eserlerin bibliyografyaları olmadığından, bu yayınların tek tek incelenmek suretiyle ilgili makalelerin tespitidir.

Bütün bu zorluklarına rağmen “Bibliyografya” hazırlamak son derece lüzumlu bir faaliyettir. Çünkü Türkiye’de çeşitli konularda “Bibliyografya” çalışmalarına büyük bir ihtiyaç vardır. Bu işle uğraşan ilim adamlarının çalışmaları, hiç kuşkusuz şayan-ı takdir bir harekettir. Zira bir düzine makale veya birkaç kitap yazabilecek vakitlerini bu işe vakfetmektedirler.

Türkiye, dünyanın en önemli stratejik mevkillerinden birisinin tam ortasında yer alan, büyük bir potansi-

yele sahip bölgesel bir süper güç olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple dost-düşman, uzak-yakın bölgedeki devletler için büyük bir önem arz etmektedir. Helle bu devletlerin tarihin çeşitli dönemlerinde ve hattâ bu devletleri teşkil eden halkların da yakın zamanlara dek, Türk hâkimiyeti altında yaşamış olması bu önemi daha da artırmaktadır.

XIX. asırdan itibaren dış güçlerin tesiri ile Osmanlı Devleti’nden bağımsızlık talebiyle ayrılma çabasına girişen, bu amaçla bir siyasi, iktisadi, içtimai ve askerî propaganda ve mücadele yürüten bazı toplumların, bugün bağımsız birer devlet haline geldikleri görülmektedir. Bu devletlerin bazılarının diasporalarında, anavatanlarından daha fazla insan bulunduğu, özellikle bunların Batı ülkelerindeki lobilerinin zaman zaman ilgili ülkelerin millî menfaatleri üzerinde, oy kaygusu ile etkileyici bir rol oynadıkları müşahade edilmektedir. Bu bütün bazen bölgesel bir süper güç olan Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik bir tehdit de oluşturabilmektedir.

Türkiye’deki araştırmacıların ilmî ve objektif olarak çalışabilmeleri için, Türkiye ile komşu olan devletlerin ilişkilerinin aydınlanması büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden, Türkiye ile komşu ve daha küresel olarak ilişkide bulunduğu devletler ile münasebetlerinin araştırılması büyük bir ihtiyaçtır. Hiç şüphesiz böyle araştırmalar yapan değerli araştırmacılar bulunmaktadır. İşte bunlardan birisi de Dr. Erdal İter’dir. Dr. Erdal İter, 1974’den başlamak üzere, Ermeni faaliyetleri, propagandası ve terörü ile ilgili bir dizi eser ve makale yayımlamak suretiyle, bu çalışmalara âdeta bir ömür vakfetmiştir.

Ermeni meselesi hakkında bugüne kadar birçok eser ve makale yayımlanmıştır. Ancak, bu konuda Türkçe ve çeşitli dillerde yayınlanmış eserlerin bibliyografyası, yok denecek kadar nadirdir. İşte bu nadir eser de Prof. Dr. Türkkaya Ataöv’ün, 1981’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları arasında çıkan “*Ermeni Sorunu: Bibliyografya*” adlı eseridir. Fakat ülkemizde Türkiye-Ermeni ilişkileri konusunda geniş kapsamlı bir bibliyografya yayımlanması için 1997 yılına kadar vakit geçmesi gerekmiştir.

Dr. Erdal İter, eserinin “Önsöz” (s. 5-7)’ünde bu eserin yazılış amacını: “*Ermeni tarihçilerinin, kiliselerinin ve kuruluşlarının Türkiye’ye yönelik tutarsız iddialarına karşı dürüst ve dengeli araştırmalar yapmak isteyenlere yardımcı olmak ihtiyacından doğmuştur*” (s. 5) ifadesi ile yazılı bir şekilde anlatmaktadır. Aynı metinde Dr. İter, bu eseri yazmasının sebebinin de, Prof. Dr. Yavuz Ercan’ın 24-26 Nisan 1985 tarihinde

Sivas'ta düzenlenen bir sempozyumda sunduğu, "Ermeni Terörüne Karşı Yapılan ve Yapılması Gereken Yayın Faaliyeti" başlıklı bildiriye bağlamaktadır. Yine eserin "Önsöz"ünden anlaşıldığına göre Dr. İlater, 1985-1996 yılları arasındaki mesaisinin büyük bir bölümünü titizlikle, baskı ve dizgi hatasız hazırladığı görülen bu esere hasretmiştir.

Dr. İlater, bu bibliyografyayı hazırlamak için Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça, Ermenice ve Arapça olmak üzere 8 dilde, süreli yayınlarını (gazete ve dergiler) kongre, sempozyum, açık oturum, seminer tutanaklarını, arşivleri (Türk, Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman ve Ermeni Arşivleri), kitapları, broşürleri, tezleri, raporları, salnâmeleri, albümleri, makaleleri ve bildirileri taramak suretiyle 1545 künye derlemiştir. Bu eserde, 22 kongre, sempozyum, açık oturum tutanağı, 828 kitap, 83 broşür, 60 dergi, 27 tez, 14 rapor, 9 salnâme, 2 albüm, 1 atlas, 2 sözlük, 5 bibliyografya, 298 makale ve 194 bildiri künyesi yer almaktadır (s. 6).

Dr. İlater'in "*Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası*" adlı eseri, eserin yazılış amacının izah edildiği "Önsöz" (s. 5-7) ile başlamaktadır. "Önsöz"ün ardından yer alan "Sunuş" (s.9-20) adlı bölümde "Ermeni Meselesi" isimli sun'î gündem maddesi açıklanmaktadır. Önce Ermeni propagandasının ne şartlarla yapıldığı açıklandıktan sonra, Osmanlı hoşgörüsü altında devletin yayıldığı her yere dağılarak, en kalabalık oldukları yerlerde bile nüfusun %8'ini aşmayan Ermeni cemaatinin tarihî gelişimi anlatılmaktadır. Dr. İlater, bu noktada 1821 Yunan İsyânı ardından devletin kilit mevkillerine getirilen ve "millet-i sadıka" diye adlandırılan Ermeni cemaatinin 1890'lara gelindiğinde, Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen dış güçlerin kışkırtmasıyla devlete asi teşkilâtlanmalara girişerek terör örgütlerini kurması ve Doğu Anadolu'daki Türk halka karşı katliam ve mezalime başlama sürecini izah etmektedir. Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı esnasında cephe gerisindeki masum Müslüman, Türk halka karşı giriştikleri mezalimi anlattıktan sonra, yurt dışında Osmanlılar aleyhine İngiliz istihbaratı tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşa sokmak için yürüttükleri Ermeni soykırım propagandasını etraflıca ifade etmektedir. Bu arada Rusların ve İngilizlerin, teşkil ettikleri Ermeni milis birliklerinin Doğu Anadolu'da Müslüman Türklere karşı giriştikleri soykırım siyaseti ve bu durumu nasıl çarpıtarak Batı kamuoyuna, Ermeni tehcirini tamamen yanlış aksettirdikleri üzerinde durmaktadır.

Ermeni propagandasının yolları, beslendiği kaynaklar ve teşkilatlanması ile ilgili Batı'da kamuoyu yaratma çabalarına dikkat çeken Dr. İlater, bu bölümde Apo Sürtükyan adlı bir Ermeni aydınının şu ifadesine yer vermektedir.

"Türkçe öğrenmeliyiz ki, Henry Morgenthau ve benzeri yazarların eserlerini Türkçeye tercüme ederek, çeşitli yollarla Türkiye içine sokup okunmasını temin edebilelim. Ayrıca, kız ve erkeklerden kurulu yeni nesillerimizden özel surette propagandistler yetiştirmeliyiz ve bunlar çeşitli ülkelerde bulunan Türkler arasına girerek, anti-Türk propagandalar yapmalıdır. Çünkü dış ülkelerde bulunan Türklerin ekserisi, çeşitli sebepler ile ülkelerinden kaçmış önemli ilim adamlarından kuruludur" (s. 19).

Bir önemli mesele de, Ermeni iddialarının istinat noktalarıdır. Dr. İlater, bunların kilise ve çeşitli kuruluşlar tarafından beyinleri yıkanmış yaşlı Ermenilerden elde edilen ses bantlarından oluştuğunu belirtmektedir (s. 20).

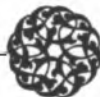
Dr. İlater, bu bölümde son olarak, Türk arşivlerinin araştırmacılara açılmaması meselesine değinmekte ve aynı şekilde Ermeni arşivlerinin, özellikle Taşnak Partisi arşivlerinin de araştırmacılara açılmadığından bahsetmektedir (s. 20).

Dr. İlater'in "*Türk-Ermeni İlişkiler, Bibliyografyası*" adlı eseri iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, "Bibliyografya İçin Taranan Eserler ve Konu ile İlgili Arşivler" (s. 21-32) adını taşımaktadır. Bu bölümde, hangi gazete, dergi, kitap, kongre, sempozyum açık oturum, seminer tutanakları ile arşivlerin tarandığı liste halinde verilmektedir.

İkinci bölüm, "Bibliyografya" (s. 32-199) adındadır. Burada sistematik olarak 1545 eserin künyesi bulunmaktadır. Bibliyografya, yazar adına göredir.

Eser "Dizin" (s. 201-300) ile sona ermektedir. "Dizin", "Yazar Adları"na (s. 201-218) ve "Kitap, Broşür, Tez, Rapor, Almanak, Albüm, Tutanak, Ansiklopedi, Dergi, Gazete Adları"na (s. 219-300) göre ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Dr. Erdal İlater, bu eseri hazırlamak, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi de yayımlamak suretiyle, önemli bir faaliyet gerçekleştirmiş ve araştırmacılara büyük bir hizmette bulunmuşlardır. Türkiye ile diğer komşu ve ilişkide bulunduğu devletler arasındaki münasebetler hakkında da bibliyografya çalışmalarının yaygınlaşarak devam edeceği ümidini taşımaktayız.

Bir Türkmen Romanı ve Halı Sanatı

Annaguli Nurmemmet, Nuh Tufanı,
Aba Yayınları, Ankara 1994, 320 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Âbide DOĞAN

Hacettepe Üni. Edb. Fak.
Öğretim Üyesi

Nuh Tufanı ve Annaguli Nurmemmet (Nurmemmedov)... Türk okuyucusunun yabancı olmadığı bir Türkmen romanı ve yazarı...

Annaguli Nurmemmet çağdaş Türkmen edebiyatının önde gelen yazarlarından... 1959 yılında Türkmenistan'ın Levab ili Kerki ilçesi Kızılayak köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Sonra Türkmen Devlet Üniversitesi'nde Türkmen Filolojisi öğrenimi gördü. Ayrıca Leningrad Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'ni bitirdi (1982). Türkmenistan Yazarlar Sendikası gazetesini olan "Edebiyat ve Sungat" (Sanat)ta başladığı iş hayatı Dışişleri Bakanlığı'nda devam etti; 1992'de Türkmenistan Büyükelçiliği Müsteşarı olarak Ankara'ya geldi.

Türkmenistan Yazarlar Birliği üyesi olan yazarın roman, hikâye, şiir ve edebî yazılarından meydana gelen birçok eseri yayınlandı. Bunlardan Nuh Tufanı, Cüzzam Vadisi, Göroğlu Türkmen Halk Destanı (8 cilt), Türkmen şairi Berdinazar Hudaynazarov'un Harikulâde Sözlere Dünyasına Davet adlı şiirleri kendisi tarafından Türkiye Türkçesi'ne aktarıldı.

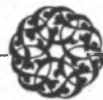
Türkmenistan'da "yeni nesil" diye bilinen akımın en ünlü temsilcilerinden biri olan yazar, 1997 yılında Mahtumkulu Uluslararası Ödülü ile Türk Dünyasına Hizmet Ödülü'nü aldı.

Annaguli Nurmemmet'in, ülkesinde büyük tartışmalara yol açarak ancak 1990'da yayınlanabilen, Türkiye Türkçesi'ne aktarıldığı (Nesrin Kahtalı Sis'le birlikte) 1994 yılından bu yana Türkiye'de de büyük bir yankı uyandıran¹ Nuh Tufanı adlı romanı, Türk Dünyasının Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı'nın Türk Dünyasına

Hizmet Ödülü'ne lâyık görülmüştür.²

Bu dikkat çekici romanda yazar, Türkmenliğin gelenek ve göreneklerini yaşatan, temiz bir köy olabilmek için mücadele eden köylülerin Sovyet rejimine karşı son nefeslerine kadar direnişlerini -köyün gündelik yaşamı içinde, Türkmen halısına özel bir mânâ yükleyerek- ele almıştır.

Romanın vak'asının geçtiği Kızılayak köyünün çoğu sakini şehre veya başka yerlere göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Yazara göre bunun sebebi, köylülerin 1881'de Ruslar tarafından işgal edilen Göktepe'ye destek olmalarıdır. Çölde hayvancılıktan başka dikkate değer geçim kaynağı olmayan köylüler göçle birlikte dağılmaya, yok olmaya başlar.³ Ancak köyde kalmakta ısrar eden beş kişi vardır. Yaşadıkları topraktan ayrılmaya razı olamayan bu insanların amacı, kendilerine, herkesin hayran kalacağı temiz bir köy, temiz bir dünya ve bir devlet yaratmaktır. Beş ayrı düşünceyi temsil eden bu beş kişiden biri, eski köy başkanı, eski parti üyesi, yeni emekli Cihansultan Teyze; diğerleri, Afganistan savaşına katılan, yeni devletin anayasası olarak nitelediği "Kitapların Şahı" adlı bir eser yazan Nökör Bekçi; annesi babası domuzculukla, kendisi de arıcılıkla uğraşan, bu yüzden de Balcı soyadını alan Arhip, köyün mağazasını işleten Annam Dükkâncı ve köyün mollası Sehetniyaz Molla'dır. Kendi aralarında fikir serbestisine sahip olan bu insanları endişelendiren iki mesele vardır: Bunlardan biri, köyün yakınından geçen nehir üzerindeki setin onarılmaması, ikincisi ise köye Zührevî Hastalıklar Hastanesi'nin açılmak istenmesidir. İnançlarına sıkı sıkıya bağlı olan ve köylülerinin kirlenmesini istemeyen bu insanlar, her iki konuda da İlçe Parti Komitesi'nin kendilerine yardım etmesini beklerler. Ancak, umdukları yardımı alamadıkları gibi, köyden başka yere göçe zorlanırlar. Hayatları mücadeleyle geçen köylüleri bir felâket daha yakalar: Marcina. Bir gece Arhip Balcı'nın evine gelen fahişe Marcina, köyün namusuna leke sürdüğü yetmezmiş gibi, bir de gayrimeşru çocuk bırakarak köyü terketmiştir. Bu kız yüzünden başı derde giren Balcı, başta dini bütün bir insan olan Sehetniyaz Molla olmak üzere kimseyi suçsuz olduğuna inandıramaz. Üstüne üstlük Marcina'nın babası belli olmayan çocuğuna da bakmak zorunda kalır. Çocuğa önce, iki dinin de canlı şahidi olsun diye İsa Muhammet, sonra da Peygamber-

verdi adını koyan Balcı, ölünceye kadar bu kötü imajdan kurtulamamıştır.

Köylerinin kirlenmesine yol açan bu olaylar köylüleri düşündürür: Acaba bir Nuh Tufanı olabilir mi? Nuh devrini yaşadığına ve o âfetten *İncil* ile *Tevrad*'ı kurtardığına inanan Balcı ile elinden *Kur'ân*'ı düşürmeyen Sehetniyaz Molla Nuh Tufanı'nı konuşurlar, *Tevrad* ile *Kur'ân*'ın aynı konu hakkında birbirlerine tezad olduğu yerleri tartışırlar. Bir dinî kitaba bağlı olmayan Nökör Bekçi ise köyü kirletecek olan hastane ile onarılmayan sete Nuh Tufanı gözüyle bakar. Ona göre bu, Nuh Tufanı değil, köylünün birleşmemiş ruhlarının tufanıdır. "*Ruh tufanı koparsa, Nuh Tufanı etkisiz kalır.*"⁴ *Kur'ân*'a sığınan Molla, bu tufanın önünü alacağına inanır. Fakat ömrü yetmez. Peygamber yaşına geldiğinde ölür. Balcı'nın isteği doğrultusunda *Kur'ân*'ıyla birlikte gömülür. Bu durum daha sonra Balcı'yı rahatsız eder. Artık köyü tufandan koruyacak kimse ve ilahî kitap kalmamıştır. Hastane kötülükler saçmaya, ocaklar söndürmeye başlar. Annam ile Cihansultan Teyze'nin oğlu Mekân fahişelerle düşüp kalkmakta, böylelikle köyün namusuna leke sürmektedirler.

Babasının ölümünden sonra Ayceren ortadan kaybolur. Onu çok seven Nökör, hemen aramaya koyulur. Sehetniyaz'ın mezarına gittiğinde, Ayceren'in, babasına hediye etmek istediği halıyı mezara örttüğünü görür. Halı ile konuşur. O zaman halı, Nökör'ün gözünde sıradan bir halı olmaktan çıkar. Nökör eve döndüğünde, Ayceren'in Balcı'nın evine geldiğini öğrenir. Fakat, bir süre sonra aklî dengesini yitiren Ayceren'i tamamen kaybeder.

Tanyeri ağarırken setin patladığı haberi gelir. Balcı evinde içki komasından ölmüş, sonra da kulübesini basan suyun içinde kalmıştır. Haberi duyan İlçe Parti Merkezi Sekreteri Selimberdiyeva gelir. Olaydan kimi sorumlu tutacağını, kime kızacağını bilemez. O zamana kadar defalarca partiye başvurduğu halde yardım alamayan eski partili Cihansultan Teyze olaydan Selimberdiyeva'yı suçlar. Onun parti kimliği de seli durduramamıştır.

Sel tekrar göç konusunu gündeme getirir. Baskı altındaki köylülerden Cihansultan Teyze ile Annam Dükkâncı, sonunda direnmekten vazgeçerler. Nökör ise şehre gidip Sehetniyaz, Ayceren ve Balcı'nın

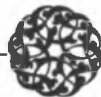
ölümlerinden Marcina'yı sorumlu tutarak şikâyette bulunur. İddiayı komik bulan Binbaşı'ya karşı, yasaların yapmadığını yapmaya, Marcina'yı işkence ile öldürmeye teşebbüs eder. Fakat Annam'ın tesadüfen olayın üzerine gelmesi ile vaziyet anlaşılır ve Nökör tutuklanır. Yargılanır. Suçlu bulunur. Gerçek mahkemeye işini halledemeyeceğini düşünen Nökör hayalindeki âdil mahkemeyi kurarak gerçek suçluyu bulur. Bu suçlu, toprağını ve ailesini kirleten Annam'dır. Gerçek mahkemenin hâkimi ise cinayet işlediğini öne sürerek kendisini beş yıla mahkûm etmiştir. Herşeye rağmen, Nökör hayalî mahkemede intikamını aldığı için huzurludur.

Nuh Tufanı yavaş yavaş gerçekleşmektedir. Annam hastalıklı bir fahişeye ilişki kurduğu için hem kendisine, hem de karısına hastalık bulaştırmıştır. Bu utanca dayanamayan karısı intihar edince köyden göç etmiştir. Cihansultan Teyze'nin gözleri ağlamaktan kör olmuş; köyü tekrar su basınca o da çaresiz başka yere gitmek zorunda kalmıştır.

Suyun üzerinde, kendilerine dünyadaki en temiz köşkü inşa etmek için yurt arayarak durmadan uçan arılar görünür. Romanda bir leit-motive olarak görünen arılar, kirliliğe karşı temizliğin temsilcisi olarak karşımıza çıkarlar.

Romadaki olaylar köyde geçmekle beraber, bu bir köy romanı değildir. Bu, Sovyetler Birliği'nin kültürü yoketme politikasına karşı, insanların mücadelelerini geniş bir bakış açısıyla anlatan, fikir ağırlıklı, tezli bir romandır.

Romanın oluşumunda bir gazete haberinin önemli katkısı olmuştur. Buna göre, Kuzey Amerika'da, Kanada'nın kuzey doğusundaki Baffin adasında yapılan arkeolojik kazılar sırasında pirinçten bir plâka bulunmuştur. Plâkanın bir tarafında İsa Peygamber, diğer tarafında Hz. Muhammed'in profili yer almaktadır. Bu madalyonur yedinci asırda yapılmış olduğu düşünülürse, bu imkânsız gibi görünen olayı hangi usta başarmıştır acaba? İşte, romanın çıkış noktası olarak düşünebileceğimiz bu soru yazarın muhayyilesinde cevabını bulmuş, ortaya böyle bir eser çıkmıştır. Yazara göre, Sovyetler Birliği **Sovyet kafası** diye bir madalyon yapmıştır. Madalyonun bir tarafında İsa, öbür tarafında da Hz. Muhammed olacaktır. Böylece Ruslar, Hristiyanlığa önem vererek Müslümanlığı yok edecektir.⁵

Yazar bu niyeti, romanda, *Kur'ân'ı* toprağa gömerek göstermek ister. Ancak hiçbir çaba, onu ve etkilerini ortadan kaldırmaya muktedir değildir. Yazarın ideali, her iki dinin inananları arasında birlik ve beraberlik duygusunun oluşmasıdır. Bunun için, Balcı'nın evinde Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i karşılaştırarak konuşur. İki peygamberden istediği, kendilerinin yokluğundan beri karmakarışık olan dünyayı yeniden düzenlemeleridir.

Romanda değerler karmaşası, dolayısıyla **ruh tufanı** yaratmak isteyen Ruslar tarafından oynanan bir oyundan da söz edilir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya'dan Türkmen köylerine yardım maksadıyla çeşitli mesleklerden adamlar gönderilir. Bu plân doğrultusunda Kızılayak köyüne gelen Balcı'nın annesiyle babası da bir Türk-Müslüman köyünde domuzculuk sektörünün geliştirilmesinde görev alırlar. Bir rahibin kızı olan Maria'yı bu köyde bekleyen bazı sıkıntılar vardır. Örneğin, oğlu Arhip müslüman çocukları gibi sünnet olmak ister. Maria ölünce köyün yaşlıları bu Rus kadının köyün Müslüman mezarlığına gömülmesine karşı çıkarlar. Bu ve benzeri meseleler **değer karmaşasına**, dolayısıyla da bir ruh tufanına yol açar. Bu tufan, rejimi getirenleri etkiler, onları yok eder.

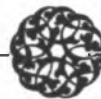
Ruh tufanının had safhaya ulaştığı böyle bir ortamda, insanların durumlarını daha iyi değerlendirmeleri, **millî şuur**larını kaybetmemeleri gerekir. Annaguli Nurmehmet, romanda bu konuyla ilgili endişelerini dile getirirken, Türkmen kültürünün önemli bir parçası olan **halı**yı bir vasıta olarak kullanmıştır. Ona göre, halıya geçmişini, gönlünü koyan Türkmenleri tanımak ve anlamak için, onların dokudukları halılara bakmak yeterlidir. Romanda Sehetniyaz Molla'nın kızı halı dokur. Babası, devlete karşı suç işleyip hapse atılınca, Ayceren şehirdeki ağabeylerinin yanına gitmiş, oradaki bir halı fabrikasında işe başlamış ve iki yıl içinde halı ustası olup çıkmıştır. Köye döndüğünde de halı dokumaya devam eder. Babası peygamber yaşını doldurduğunda ona halı hediye edecektir. "*O halıda hem senin, hem benim kalbim yer alır*" (s. 152) diyerek halıyı istekle dokumaya başlar. Burada halı Ayceren'in, babasına karşı olan duygularının ifadesi olur. Molla'nın evinde *Kur'ân* sesiyle halı tarağının "*küt, küt*" sesi birbirine karışır, Ayceren'in "*Bu dünyada halı tarağının ve Kur'ân'ın sesinden başka duymak istediği*

bir şey yok" tur (s. 178). Onun için halı dokumak, *Kur'ân* âyeti dinlemek gibidir. Her ikisinin de ortak tarafı insana huzur vermesidir.

Ayceren babasının ölümünden sonra ortadan kaybolduğunda, onu aramaya giden Nökör, Molla'nın mezarına da bakar. Toprağı kurumamış kabrin üzerinde yeni dokunmuş bir halı görür. "*Ey halı lütfen söyle, seni dokuyan kız nerede?*" diyerek ondan yardım ister. Halıdan ses seda çıkmayınca, Nökör dizlerinin üstüne çöküp kabrin üzerini örten küçük halıya alnını yaslar sonra da *Kur'ân* okur. Romanda halı, *Kur'ân* ile beraber anılır. Nökör, Ayceren'i halının güllü nakışlarından bulmaya çalışır gibi, ona dikkatle bakarak epeyce oturur. O, Nökör'ün gözlerinde sıradan bir halı olmayıp, kimi zaman, dünyanın derdini söyleyen kudret olarak fısıldar, kimi zaman da bütün varlığın ekmeği, bütün bereketliliğin işareti olarak bu yalan dünyada, kendinden başka bir şeyin bâki olamayacağını onaylayan zarif bir eser olarak görünür (s. 247).

Yazara göre halı, bereketin, devletin ve bahtın temsilcisidir. Romanda bu bakış tarzı Ayceren'in ağzından verilir. Ayceren Nökör'e görünerek, kendisini aramamasını, "*bu halının üzerindeki devleti, bereketi*" aramasını; böyle hareket ettiği takdirde hem kendi bahtını, hem insanların bahtını bulacağını söyler ve gözden kaybolur. Nökör halıya dikkatlice baktığında onda gerçekten değişik bir şeylerin varlığını hisseder. Onda Ayceren'in yüreği vardır. Ayrıca onun mânâsı, kendisinin yazmayı arzu ettiği kitaptan büyüktür. "*Halıdaki şekiller, babalarımızın yıkılmaz devletliliğinden, kırılmaz inancından, temiz ve nurlu yüreğinden, mukaddes ve ilahî ocağından, büyük halkın bütün ikbalinden*" söz açmaktadır (s. 248).

Nökör halıyı daha iyi tanımak ve kaynağına gitmek için onunla birlikte zamana yolculuk yapar. Halıdaki gizli sırrı açmak için toprağından başlayarak gözden geçirir. Ama normal bakışların bazı şeyleri görmesi zordur. Halı sır vermez. Nökör'ü zaman tüneline sokarak kırklı yılların savaş zamanlarına götürür. Halının kırmızı zemini ile insan kanı arasında bağlantı kuran Nökör, bu kızıl renkte, bir yerde, kızıl ateş içinde yanan kızıl devrimin yeni okulunu görür. Bir başka yerde, insanların her şeyi yeniden kurmak amacıyla eskiden kalan kale ve camileri yıktıklarına şahit olur. Yazar halının ağzından söyleyeceklerini söyler. Halı bu bağlamda yazarın sözcüsüdür.

Zamanda yolculuk devam ederken halı yine geçmişle hâlihazır arasında bağ kuran bir vasıta olur. Ömrünü atalarının geçmişinden aldığı için onun kadar uzun bir ömüre sahip olan halı Nökör'e tarih dersi verir. Bilgilerini yoklamasını sağlar. Ürgenç'i, Merv'i yıkan Cengiz Han devrinden Araplarla tanışmalarına kadar geçen süre içinde, üzerindeki nakışlarının, güllerinin değiştirilemediğini; İslâm dininin de kendisine pek etki etmediğini hatırlatır.

Halı kendini biraz daha tanıtmak için, Nökör'ü daha da eski devirlere, milâddan önceki zamanlara götürür. O zamanda dünya bir buğday tarlası gibi uzanmakta idi. Halıda görünen buğday başakları ve tarlaları ile bereketli, rızıklı tarlalar aynıdır. Halının güzel gözlerinde görünen dağ, deniz ve güneş sıradan nesnelere değildir. Onlar, Türklerin ecdâdının oğullarıdır: Gün Han, Dağ Han, Deniz Han. Dağın tepesindeki dört renk, dört mevsimdir. Halıda güneşin daha büyük olmasının da bir sebebi vardır. Atalarımız ona Tanrı diye inanmışlardır. Halının yüzündeki kırmızı renk, kan rengi değil, güneşin doğup batarkenki rengidir.

Nökör uçan halının üzerinden aşağı baktığında, ateşin üzerinden atlayan insanlar görür. Halı bunun anlamını soran Nökör'e şunları söyler: "Ateş senin atalarının dini, imanı... Sen aslına yakın olmak istersen, ateş gibi tezcanlı olmalısın" (s. 252).

Zamana yolculukta halının söyledikleriyle şaşkına dönen Nökör'ün son sorusu, aşağıda gördüğü bölük bölük ordular ve her ordunun yanındaki yürekli iki komutanın neyi ifade ettiğidir. İşte halının yorumu:

"Bunu anlayacak olursan, benim yüreğimdeki göllere (halı öbeği) bak. Onların her biri Türkmen'in bir boyudur. Her gölün yanında, iki başlı bir komutan duruyor. Onların biri gökyüzüne, biri yeryüzüne hükmeder. Bir tarafı insan, bir tarafı Tanrı kabul ediliyor. Boylar kendi soylarını Tanrı ve insan denginde yücelttiği için, tek yürekli olmuşlar, iki yayın ucuca getirilip dokunduğu şekle, ondaki Tirkeman'a (ok ve yay), ortadaki tabağın (aynı kaptan yediklerine işaret, onun için

ağızları bir) şekline bak. İşte benim göllerimin mânâsı bu. Tir ile keman kelimeleri birleşerek, Tirkeman'dan senin halkın Türkmen'ler memba almışlar. Ortadaki tabağın şekli, bereket ve birliğin şekli. Dört rengin, beyaz, kırmızı, siyah, yeşil renklerinin mânâsını takip et, bak onlar seni nereye götürüyor. Kırmızı, serdarların giydiği kıyafetin rengi, beyaz dindarların, yeşil ve siyah çiftçi ve esirlerin rengi. Benim yüzümdeki tek bir gölü bile değiştiremezsin de, ona fazla bir şey ilâve edemezsin... Hangi tarafından baksan, sert duran devletin vardır" (s. 252).

Nökör'ün halı ile zamana yaptığı yolculuk, bize Türkmen halısının muhtevasını, mânâsını, halının bir devlet gibi değişmez kuralları olduğunu, tarihi, yüceliği, kudsiyeti temsil ettiğini, adının kaynağı olduğunu öğretmiştir. Halı bu değerleri ihtiva ettiği için Türkmenlerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Onlar bu değerli kültür hazinelerini müzelerde bunun için saklarlar. Türkmenistan'dan dışarıya halı kaçırmanın cezası bunun için ağır olsa gerek. Türkmen, halı ile özdeşir âdetâ. Bu romanda ise halı, Sovyet rejiminin değiştirme ve yoketme politikasına karşı direnen, millî şuurunu temsil eden bir semboldür.

DİPNOTLAR

1. Yazarın Türkiye'de yayınlanan eserleri hakkında söylenenler için bkz. *Cüzzam Vadisi*, MYB., Ankara 1997, s. 106-125.
2. Yazarın hayat hikâyesine dair bilgiler *Nuh Tufanı* ve *Cüzzam Vadisi* adlı romanlarının baş tarafına konan yazılardan elde edilmiştir.
3. Yazarın 28.4.1998 tarihinde Hacettepe Üniversitesi'nde yaptığı "Türkmen Romanı Üzerine Düşünceler" adlı konuşmasından.
4. Türkmenistan'ın Halk yazarlarından Bayram Cütdiyev, TRT Avrasya Programı için verdiği demeçte (Mayıs 1996), eserin adının önce "*Ruh Tufanı*" olduğunu; ancak eser Türkmenistan yazarlarının en büyük dergisinde tefrika edilirken, kendileri tarafından adının "*Nuh Tufanı*" olarak değiştirildiğini, yazarın da bu ismi benimsediğini ifade etmiştir (*Cüzzam Vadisi*, MYB., Ankara 1997, s. 115).
5. "Türkmen Romanı Üzerine Düşünceler" konulu konuşmadan.

“Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler”

Prof. Dr. Birol Emil, *Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BABACAN

Edebiyat hayatımızla ilgili olarak, ince bir zevk, tahassüs ve hassasiyete sahip araştırmacılardan biri olan, ayrıca öğrencisi olmakla kıvanç duyduğum Aziz Hocam Prof. Dr. Birol Emil, Türk kültür ve edebiyatının geçmişten bugüne süregelen bazı meseleler üzerine çeşitli dergi ve sempozyumlarda görüşlerini, düşüncelerini ortaya koymuştur.

İşte burada muhtevalarından birkaç satır da olsa bahsedeceğimiz makale ve bildirilerini kitap haline getirerek yayımlayan Prof. Dr. Emil, kendi sahasındaki akademik çerçevenin ötesinde, her sosyal bilimci bir aydının yaptığı gibi, yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel problemleri ile de yakından ilgilenmiştir. Kendi söyleyişle, bu yazılar “*kendi içinde bütünlüğü olan*” ve “*bir üniversite hocasının ilim, fikir ve kültür birikiminin mahsulleri*” dir.

Sosyal bilimler içerisinde yer alan edebiyat araştırmaları, insanı merkez alan “*güzel, geniş, karmaşık ve bütüncü bir sanat*” araştırmasıdır. Bu bakımdan, sonuçları itibarıyla mutluluk arzeden fen bilimlerinden ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gereken; kesin sonuçtan ziyade, araştırmacının şahsî yorum ve hükümlerine dayanan farklı bir sahadır.

Prof. Dr. Birol Emil bu eserinde, yukarıda kısaca değindiğimiz bu konularla birlikte, bir edebiyat araştırmacısının karşısına çıkabilecek engelleri de gösterir ve çözüm çareleri arar.

Şimdi eserin içinde yer alan bazı makalelerin muhtevaları üzerinde kısaca duralım:

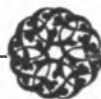
“Türk Kültürünün Bugünkü Meseleleri” başlığı altında Van 100. Yıl Üniversitesi’nde vermiş olduğu bir konferansın metni yer almaktadır. Bu yazıda Prof. Dr. Emil, Türk kültürünün temelini oluşturan Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi ve plastik sanatlarımızın önemi ve bugünkü meseleleri üzerinde durur; ayrıca bugünkü Türk aydınının bu gibi kültür zenginliklerimize bakışını eleştirir.

“Türk Kültürünün Dil ve Kaynakları Meselesi yahut Kültür Milliyetçiliği” başlıklı yazısında Prof. Emil, bir milleti millet yapan değerlerin en önemlisi durumundaki “**kültür**”ün tarih içerisinde kazandığı manaya dikkati çeker. Ona göre kültür millî olduğu kadar evrenseldir. Tarihî tecrübe içerisinde gelişir ve değişir, bu bakımdan da tarihidir.

Eski kültürümüzü yansıtmaması bakımından “Divan Şiiri”nin kültürümüz için önemi üzerinde duran Prof. Dr. Emil, klasik olmadan çağdaş ve modern olunamayacağını, bizim klasiğimizin de Divan şiiri olduğunu söyler. Bununla birlikte yaşayan, tabii Türkçeyi bilmeden de kültürümüzün kaynaklarına ulaşmamızın mümkün olamayacağını ifade eden yazar, millî kültürün bir hazinesi durumunda olan Türk halk edebiyatı ve folklorunun bütün mahsulleriyle toplanıp korunması gerektiği üzerinde durur.

Dikkatli bir gözle bakılacak olursa Türk tarihinin, sürekli bir hareket, dış ve iç düşmanlarla mücadelelerle dolu olduğu görülür. İşte Ötügen ormanlarından Çanakkale cephelerine gelinceye kadar süreklilik gösteren Türk’ün varolma mücadelesi, üzerinde “**Devlet-i Ebed-Müddet**” yazısı bulunan “*ebediyet rüyası*” bayrağı altında süregelen bir mücadele olmuştur. Bu mücadeleden başarılı bir şekilde dimdik olarak ayakta kalınmasında en büyük pay “*var olmak, veya var olmamak*” kaygısına düşüldüğünde hemen ortaya çıkan bir lider, onun iradesi ve bu irade etrafında bütünleşmiş bir millet çoğunluğunun oluşudur. Bunun en son ve somut örneği olarak Atatürk’ü gösteren Prof. Dr. Emil, “*Bitmeyen Buhranlar*” isimli yazısında bu büyük lider için şöyle söyler:

“*Atatürk uçuruma sarkmış, başı dönen Türk milletini, ‘ya istiklâl, ya ölüm’ parolasıyla titretip kendine getiren ve Türk milletinin ezeli ve ebedî temel duygusunu, hür ve müstakil yaşama iradesini temsil eden*

kahramandır. Atatürk örneği bir defa daha göstermiştir ki Türk milletinin "var olmak veya olmamak" mücadelesi yaptığı buhran devirlerinin bir çıkış yolu daima vardır ve böyle zamanlarda kendini milletleriyle aynileştiren "sâhip-zuhûr" bir lider daima çıkar" (s. 54).

Eserin "Tarihimizin Dersleri - Orhun Âbideleri" isimli bölümünde Prof. Dr. Emil, bilinen en eski tarihî metnimiz olan Orhun Âbideleri'nden Türk milleti olarak bugün bile alacağımız birçok dersler olacağını ifade eder.

Eserde ayrıca yazar, Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun, neşredilişi Malazgirt zaferinin 900. yıldönümüne rastlaması münasebetiyle "*Kilit*" isimli romanını tahlil eder (s. 70-79).

Fransız ihtilâli ile dünyaya yayılan "*hürriyet, eşitlik, kardeşlik*" fikirlerinin zaman içerisinde diğer ülkelere ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na olan etkileri, imparatorluğun parçalanıp yıkılmasına yol açması gibi konular üzerinde duran Prof. Dr. Birol Emil, "Fransız İhtilâli Türkiye İçin Bir Kader miydi?" isimli yazıda ihtilâlin getirdiği bu fikirleri yanlış anlayarak uygulamaya çalışan aydınlarımız ve ihtilâlcilerimizin "*gaflet*"te olduklarını ifade eder.

Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile başlatılan Türkiye'deki çağdaşlaşma hareketlerinin yeni kurumlar, fikirler ve yeni edebiyat anlayışı gibi üç ayrı cephesi olduğunu söyleyen Prof. Dr. Emil'e göre "*Tanzimat, Osmanlı-Türk tarihinin 1839-1876 yılları arasında Türk milletinin çağdaşlaşmasında önemli bir merhale teşkil eder. Asıl 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonradır ki Batı düşüncesi, Batı'nın müsbet ilim zihniyeti, hattâ yaşama tarzı saray çevresinden başlayarak derece derece bütün toplum tabakalarına yayılmış, bilhassa Fransız etkisi ile hemen her sahada, bazen taklide de düşülse, bir modernleşme hareketi başlamıştır. Bununla beraber bu taklit bir medeniyet krizi ve ondan doğan bir ikilik yaratmıştır. Bu buhran ve ikilik hâlâ devam etmektedir. Türkiye bugün de değişen şartlar karşısında bir sentez arayışı içindedir. Asıl modern Türkiye işte bu sentezden doğacaktır" (s. 129).*

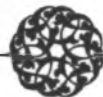
Eserinin "Modern Türk Edebiyatında Hâkim Temayüller" bölümünde Prof. Dr. Emil, XIX. yüzyılın

başından günümüze gelinceye kadar Türkiye'de meydana gelen tarihî, sosyal ve politik olaylara paralel olarak edebiyatta da baş gösteren akım ve ekoller üzerinde durur (s. 146-158).

Genellikle edebiyat tarihçileri ve profesörler tarafından "Yeni Türk Edebiyatı" diye adlandırılan Tanzimat'tan bugüne kadar ki Türk edebiyatı disiplini üzerinde yapılan araştırmalar ve bu sahada karşılaşılan problemleri dile getirdiği eserinin "Yeni Türk Edebiyatının Meseleleri" bölümünde yazar, merhum Mehmet Kaplan'dan sonra bu sahada geniş vukufu ve ufuklu, engin bilgi ve kültüre sahip bir araştırmacının yetişmediğinden yakınır. Bu sahada araştırma yapacak gençlerin hangi birikim ve kültürleri kazanması, ne gibi metodlar izlemesi gerektiği üzerinde durur. Ayrıca bu sahanın "*acemi, yetersiz, tahlil yeteneğinden yoksun araştırmacılar*"a bırakılmayacak kadar önemli ve değerli olduğuna dikkati çeker. Daha sonra da iyi araştırmacı olmak için bazı teklif ve temennilerde bulunur (s. 159-178).

Edebiyat derslerinin liselerde seçmeli hâle getirilmesi üzerine kaleme aldığı yazıda Prof. Dr. Emil; dil, edebiyat ve millî kültür arasındaki birbirini tamamlayıcı bağlantıya dikkat çekerek "*edebiyat*"ın bunlar arasında "*millî varlık*" olarak önemini şöyle dile getirir: "*Edebiyat, bir dil sanatıdır. Yüzyılların içinde dil, bütün şekil ve güzelliği; ses, mânâ ve nüans zenginliğiyle gelişip süzüle süzüle bugünlere geliyorsa, bu yalnız edebiyat sayesinde. Büyük edebiyatçılar, millî dili sadece işleyenler değil, onunla millî varlık ve milliyet arasındaki münasebeti en geniş biçimde kavrayanlardır... Fakat dil tek başına değildir. Sözlükle kelimeler ortak dilin en genel mânâlarıyla mevcuttur. Hattâ şu da söylenebilir: Sözlükle kelimeler ceset yığınlarından ibarettir. Onlar ancak hayata, kültüre, bilhassa edebiyata geçince canlanır, binbir şekil, ifade, renk, parıltı ve nüans zenginliği kazanır. Bunun içindir ki dilin çiçek açtığı saha edebiyattır" (s. 220-231).*

"Türk milletinin kültür değerini Türk dili ile ifade eden bir sanat" olması dolayısıyla edebiyat, yetişmekte olan bir Türk gencinin asıl öğrenmesi, bilmesi gereken bir öğrenme sahasıdır. Bu bakımdan edebiyat dersinin, orta öğretim programlarında mecburi ders olarak

ve geniş bir şekilde yer alması çok gereklidir.

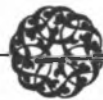
“Çağdaş” ve “millî” sıfatları arasında sıkışıp kalan eğitimimizin problemlerinin dile getirildiği “Bir Öğretmenler Günü Daha” ve “Hangi Çağdaş Türk Eğitimi” başlıklı bölümlerde Prof. Dr. Birol Emil, millî eğitimimizin bugünkü yığılı duran problemleri üzerinde durur. Karşılaşılan bu “devâsa” problemlerin çözümü için en başta gerçekten “millî” bir eğitimimizin olması gerektiği; bunun için de ilme, tekniğe ve kültüre dayanan “çağdaş” bir eğitim görüşünün kendi medeniyet ve değerlerimizden gelen kurumlarla birlikte yaşatılması, “milletimizin kendine has şartlarından doğan prensiplerle bu kurumların sürekliliği sağlanarak ayakta tutulması ile ancak olabilecektir” (s. 247).

Büyük kahramanlar milletlerin kriz zamanlarında ortaya çıkar. İşte Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkıntıları arasından Türk Cumhuriyeti’ni kuran, hayatı ve aksiyonu ile bu “batış ve doğuş merhaleleri arasından tarihin yeni bir şafağı gibi” ortaya çıkan Mustafa Kemal ATATÜRK’ün yaptığı ve yapmak istediği arzuları onun “Nutuk”unda görülebilir. Prof. Dr. Birol Emil, eserinin “Büyük Nutkuna Göre Atatürk ve Aksiyonu” başlıklı bölümünde Atatürk’ün bir lider olarak ortaya koyduğu irade ve prensipleri dile getirir. Ayrıca onun ilkelerini yanlış anlayan ve uygulamaya çalışan bazı “bağnaz” ve “aymaz” aydınlara da dikkati çeker.

Prof. Dr. Emil’e göre, Atatürk “savaşlardan inkılâplara kadar ne yaptıysa, Türk milletini kendi içinde ve dünya karşısında haysiyetli, hür, müstakil, büyük, modern bir millet olarak yaşatmak için yapmış ve Türk milletiyle beraber yapmıştır” (s. 282).

Görüldüğü gibi Prof. Dr. Birol Emil’in bu eseri Türk kültürü ve edebiyatının bugün de karşımızda dev gibi duran problemlerine dikkat çekmekte, bunlara çözüm ve çareler aramaktadır. Ayrıca bir Türk aydınının sadece kendi sahasında kafa yormayıp, yan sahalarda da kendini yetkin ve bilgili kılması için kültürümüzün temel kaynaklarını sıklıkla okuması gereğini bize hatırlatmaktadır. Bu bakımdan Prof. Dr. Birol Emil’in bu kitabı, yetişmekte olan her Türk gencinin okuyup bir “düstür” gibi satır satır, kelime kelime üzerinde düşünüp ders alacağı bir eser olarak elimizin altında bulunması gereklidir. Eğer eserin sonunda bir “indeks” bölümüne yer verilmiş olsaydı hocamızın ne kadar geniş bir şahıslar ve coğrafyaya yayılmış bir kültür birikim ve hassasiyetine sahip biri olduğu hemen ortaya kolayca çıkabilecekti.

Seri olarak yayımlanması düşünülen bu eserin birincisinin tadı, henüz damağımızda taze olarak duruyorken ikinci kitabının da çabukça basılıp elimize ulaşması ve Hocamız Prof. Dr. Birol Emil’in daha nice eserler vermesi bizim dileğimizdir.

“Polonya’da Müslüman Tatarlar”*

Leon Bohdanowicz, Selim Chazbijewicz,
Jan Tyszkiewicz,
Tatarzy Muzulmanie W. Polsce
(Polonya’da Müslüman Tatarlar),
Gıdansk-1997.

Dr. Hasan Avni YÜKSEL

Türkiye ile Polonya arasındaki ilişkiler yüzyıllar öncesine dayanır. Bu ilişkilerin izlerini karşılıklı olarak tarihte, folklorda ve başka kültür alanlarında bulmak mümkündür. Demirperdenin yıkılışı, Varşova Paktı’nın çöküşü neticesinde mevcut ilişkiler daha da gelişmiştir.

Türk tarih ve kültüründe Lehistan-Polonya’nın konumu araştırmacılarımız tarafından yeterince işlenmiş, değerlendirilmiş midir sorusuna “evet” diyebilmenin biraz zor olacağı görüşündeyim. Bu sorunun Polonya cephesinden cevabı daha tatmin edicidir. Bunda elbette ilişkilerin mâhiyetinin büyük rolü vardır.

Tarihî süreçte Türkiye-Polonya ilişkilerini oluşturan unsurlar içerisinde Tatarların önemli bir yeri vardır. Bu ilişkilerin kültürel cephesi bilhassa tarihî sebeplerle bizleri yakından ilgilendirmektedir. Tarih, Türk soyunun dünyanın dört bir tarafına yayılmış evlâtlarıyla ilgilenmemizi zorunlu kılmaktadır.

Günümüz Polonyası’nda yaşayan Tatarların ekseriyeti Gıdansk ve çevresinde meskündür. Polonya’nın kuzey doğusunda Bohoniki ve Kuruszniany adlı iki Tatar köyü mevcuttur.

Geçmişte olduğu gibi bugün de Polonya Tatarları üzerine araştırmalar, incelemeler yapılmaktadır. Bunlar içerisinde yayınına devam eden *Tatar Yıllığı* önemli bir çalışmadır. Yazımıza konu olan kitap da bu çalışmanın son örneklerindedir.

Değerlendirmeye geçmeden önce eserde yazıları bulunan yazarları az da olsa tanımanın yararlı olacağı kanaatindeyim:

Selim Chazbijewicz ve Leon Bohdanowicz Polonya’da yaşayan Tatarların önde gelen isimlerindedir. Bunlar daha çok Polonya-Litvanya Tatarları konusundaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Bu alanda çalışan ve eserde yazısı bulunan üçüncü isim de Prof. Dr. Jan Tyszkiewicz’tir.

Daha önce yazdığım bir yazıda Selim Chazbijewicz’ten bahsetmiş ve şiirlerinden örnekler vermiştim.¹ 1955 Gıdansk doğumlu olan Chazbijewicz doktoraşını Polonya Tatarları üzerine yapmıştır (1991). Beş şiir kitabı ve Tatarlar konusunda birçok makalesi bulunmaktadır.²

Leon Bohdanowicz, Polonya’nın tanınmış şair ve yazarlarından. *Polonya Müslümanları* adlı eseri yanında Polonya-Litvanya Tatarlarının tarihi, gelenekleri ve menşe’leri hakkında çeşitli dillerde yayınlanmış birçok makalesi bulunmaktadır.

Jan Tyszkiewicz, Varşova Üniversitesi profesörlerindedir. Çalışmalarının ağırlığını Polonya-Litvanya Tatarları ile Polonya Türkolojisi teşkil etmektedir.

Elimizdeki *Tatarzy Muzulmanie W. Polsce (Polonya’da Müslüman Tatarlar)* adlı eser, Polonya Tatarlar Birliği Gıdansk Şubesi tarafından Polonya Tatarları Yıllığı Bağımsız Yayınları arasında neşredilmiştir (Gıdansk-1977). 16 x 23 cm. çapında ve 105 + 12 sayfa olan eserde kapak dâhil 27 fotoğraf ile 5 harita bulunmaktadır. İç kapakta Polonya Tatarları Birliği’nin sembolü yer almaktadır. Bu sembol yuvarlak olup üç bölümden oluşmaktadır. Sağ üst bölüme kırmızı zemin üzerine Polonya’nın millî sembolü olan başı taçlı bir kartal, sol üst bölüme de yeşil zemin üzerine bir ay-yıldız yerleştirilmiştir.³ Alt bölümde ise Kırım Tatarlarının bayrağı bulunmaktadır.

Bu eser, *Polonya Tatarları Yıllığı*’nın dördüncü cildinin özel ekidir. Tatarların Polonya topraklarına yerleşmelerinin 600. yılı ve Gıdansk şehrinin kurulu-

şunun 1000. yılı dolayısıyla hazırlanmıştır.

Kitap 16 bölümden ibarettir. Her konu başlığı ayrı bir bölümü oluşturmaktadır. Bunlardan dokuzu Jan Tyszkiewicz, yedisi Selim Chazbijewicz ve bir tanesi de Leon Bohdanowicz tarafından kaleme alınmıştır. Bölüm başlıkları şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Tatarların Gelişi ve Yerleşimi, 2- Haklar ve Görevler, 3- Polonya-Litvanya Devletlerinde Müslümanlar, 4- Tatarların Geçmişteki Askerlik Hizmetleri, 5- Eski Polonya Şehirlerinde, 6- Tatarların Alışılmış ve Yabancı Özellikleri, 7- Baltık Bölgesinde Tatarlar, 8- Polonya'nın Taksiminden Sonra, 9- Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Arasında Sosyal ve Dinî Hayat, 10- Polonya Tatarlarının Dini Olan İslâm'ın Esasları, 11- İslâm Mistisizmi, Dinî Edebiyatı, Büyü ve Folklor, 12- Din ile İlgili Âdetler, Âyinler, 13- Tatar Yazarları, Kitapları ve Mecmualar, 14- Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllarda Ünlü Polonya Müslümanları, 15- Savaşın Sonra Gıdansk'ta ve Diğer Bölgelerde Tatarlar: Olaylar, Gerçekler, Haberler, 16- Polonya Tatarları.

Tatar Türk kültür ve tarihine başka bir cepheden bakmak bize yeni bilgiler kazandıracak gibi mukayese imkânı da verebilecektir. Bibliyografyadan da anlaşılacağı üzere bu eser, daha çok Polonya kaynaklarına dayanılarak hazırlanmıştır. Biz bu yazımızda kitabı şeklen tanıtmamızın ötesinde içerdiği bilgilerden de ana başlıklar halinde okuyucuyu haberdar etmeyi düşündük.

Eserin birinci kısmında Tatarların Polonya topraklarına yönelmeleri ve bunun sebepleri üzerinde durulmaktadır.

Tatarlar, Rus topraklarını aldıktan sonra Macaristan, Polonya ve Litvanya Büyük Prenslğine saldırdılar. 1245'te Batı Rusya Prenslği karşısında duraklarlar ve onlardan bir yarlık (ferman) alarak kendi prensliklerine hâkim olmak kaydıyla Batı Rusya Prenslği'ne sadakatlerini bildirirler.

Tatarlar, Litvanya Büyük Prenslği'ne 14. yüzyılda yerleşmeye başladılar. Bedibek Han öldürülünce (1358) uzun bir iç savaş başlar. Bu mücadelede mağlup olanlar, taraftarlarıyla kaçarak bugünkü Ukrayna ve Litvanya'ya sığınır. Litvanya ile Polonya arasında evlilik yönünden bir birlik sağlanınca Yegallo, Polonya-Litvanya kralı olur. Toktamış Han ile (1379-1395) te-

sis edilen dostluk sonucu Polonya tüccarları Kırım şehirlerinde serbestçe ticaret yapmaya başlarlar. Toktamış Han Timur'a yenilince etrafla birlikte Litvanya'ya sığınır (1396-1399). Litvanya prensi olan Witold'un Kırım seferine askerleriyle birlikte katılır (1397-1398). İşte bu dönemde bir miktar Kırımlı Karaim, Kırım şehirlerinden Litvanya şehirlerine geçer. Bunlar Kıpçakça konuşmaktadırlar. Gelenler, daha sonraki yıllarda Litvanya'nın askerî desteğiyle Tatar hanlarının tahtını ele geçirmeye çalışırlar. Bu yardım karşılığı olarak da Polonya-Litvanya'nın girdiği savaşlarda onların yanında olurlar. Meselâ ünlü Grundwald (1410) savaşına katılırlar ve savaş taktikleriyle göz doldururlar.

Kitapta verilen bilgilere göre bilhassa 16. yüzyılda Tatarları sığınmacı veya esir olarak eski Polonya toprakları olan Ukrayna ve Kuzey Litvanya'nın belirli yerlerine iskân edildiği görülür. 17. asırda Polonyalılar arasında din taassubu artınca üç bin kadar Tatar, Türkiye'ye göç eder. Ünlü Polonya Kralı Jan Sobieski zamanında serbestleyen Tatarlara yeni yerleşme yerleri verilir. İşte Polonya'daki bazı Tatar yerleşim merkezleri o zamandan kalmaz.

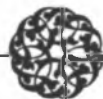
Tatarların askerlik hizmeti değerlendirilirken şu bilgileri ediniyoruz (4. bölüm): Tatarlar, yeni vatanlarına başlangıçtan itibaren asker olarak hizmet ederler. Bu, aynı zamanda onlar için bir geçim kaynağıdır. Her men her savaşa katılırlar.

Şehirlerde yaşayan Tatarların yaptıkları işler arasında arabacılık, taşımacılık dikkati çeker. Para ve önemli mektupların taşınmasında sürat ve emniyet açısından bunlar tercih edilir. At yetiştiriciliği ve hayvan ticareti Tatarların diğer iş alanları içindedir. Bunlar vergi vermekle birlikte Yahudi ve Karaimler gibi yönetimde söz hakkına sahip değildiler. Kendi din adamları bir bakıma cemaat lideri durumundadır.

Tatar esnafı Hristiyan olmadığı için esnaf loncalarına alınmamaktadır. Ancak, bu taassup zamanla yumuşar ve bazı birliklere alınırlar.

Şehirlerde yaşayan Müslüman nüfusu azdır. Meselâ 16. yüzyılda Büyük Litvanya Prenslği'nde 4000 kadar Tatar yaşamaktadır; bunların 2700'ü toprak sahibi, geri kalanı da şehirlidir (5. bölüm).

İlk zamanlar, Tatarlar belli başlı merkezlerin ya-

kınlarına yerleştirilirdi. Çünkü onların görevi Batıdan gelebilecek bir tehlikeyi hemen orada durdurmaktı.

Polonya-Litvanya Tatarlarının etnik kökenleri değişiktir. 14. asırda Altın Ordu'dan gelen mülteci ve esirlerin çoğu Kıpçak'tır... Tatarları diğer halklardan ayıran en bariz özellik dinleri ve bunun icaplarıdır. Diğer bir ayırıcı özellik de kıyafetleri ve beslenme şekilleridir.

Tatarları, Lehlerden ve diğer azınlıklardan ayıran özellikler aradan asırlar geçtikçe azalır ve bunların çoğu eriyip kaybolur. 18. asırda Tatarların yabancı özellikleri sadece dinde ve bazı âdetlerde görülür.

Eserin 11. bölümünde İslâm mistisizmi, dini, edebiyatı, büyü ve folkloru ile tasavvuf hakkında bilgiler veriliyor. Kitap, İslâm hakkında bilgisi olmayan bir topluma hitap edeceği için böyle bir izaha ihtiyaç duyulmuştur.

Polonya-Litvanya Tatarları, zamanla Kıpçakçayı kaybederler (16. - 17. yüzyıl). Arap harfleriyle ama Beyaz Rus diliyle Kur'an tefsirleri, dua çevirileri, ilmi-hâller yazarlar. Ulu kişilerin hayatlarını, kendi efsanelerini, hikâyelerini yine bu yolla kaleme alırlar. Bunlar, kendilerine has bir lehçe yaratmalarına vesile olur.

Eserde Tatarların el yazmaları, edebiyatları hakkında yazılmış çalışmalara da geniş yer verilmiştir.

On ikinci bölümde cenaze âdet ve törenlerinden bahisle, kâbir ziyareti, ölü yemeği, zikir gibi konular anlatılıyor. Zikirde okunan duaların Altın Ordu zama-

nından kalma Kıpçakça metinler olduğu belirtiliyor. Polonya Tatarları, cenazeden sonraki 40 gün evdeki bütün aynaları örtmekte ve masada devamlı olarak ekmek, tuz ve su bulundurmaktadırlar.

On üçüncü bölüm, Tatar yazarlarına ve Tatar edebiyatına ayrılmış. Tatar tarihi, kültürü ve din ile ilgili yazarlar, yazılan eserler, neşriyat çalışmaları ana hatlarıyla ele alınmış.

Sonuç

Türk soyunun dünyanın değişik bölgelerine dağılmış kollarını daha iyi tanımak, onlara sahip çıkıp dostâne ilişkilerle varlıklarını korumalarına yardımcı olmak millî bir görev olsa gerek. Bu, aynı zamanda Türkiye'nin o ülkelerle olan ilişkilerinin gelişmesine de vesile olacaktır.

Bu tip eserlerin çoğalması, Türkçeye çevrilmesi, tanıtılması, belirtmiş olduğum hususların gerçekleşip daha üst seviyelere yükselmesi yolunda önemli katkılar sağlayacaktır.

DİPNOTLAR

* *Bu eserin değerlendirilmesinde yaptıkları tercümelemlerle bana yardımcı olan A. Sarkady ve G. Zajac'a teşekkür ediyorum.*

1. *H. Avni Yüksel, Selim Hazbiyevîç ve Şiirlerinden Örnekler, Türk Kültürü, Haziran 1996, Sayı: 398, s. 335-344.*
2. *Selim Chazbijewicz, aynı zamanda Polonya Tatarlar Birliği'nin kurucularındandır. Polonya Tatarları Yıllığı ve Doğu Düşüncesi mecmualarının başyazarıdır. 1986-1991 yılları arasında Müslüman Hayatı adlı bir mecmuayı yönetmiştir. Polonya Yazarları Birliği'nin üyesidir.*

“Âşık Veysel Selâm Olsun Kucak Kucak...”

Kutlu Özen, *Âşık Veysel Selâm Olsun
Kucak Kucak...* Sivas 1998, 159 sayfa.

İbrahim DİLEK

Gazi Üni. Fen-Edb. Fak.

Türk Dili ve Edb. Böl. Araştırma Görevlisi

Halk şiirimiz, Türk'ün yüzyıllar süren uzak coğrafyalara taşınan yolculuğu esnasında bir nehir gibi aktığı toprakların rengini, hususiyetlerini özüne sindirmiş, zamana ve değişime direnmek yerine kendini yenilemeyi başarabilmiş, geçici ara dönem kültürlerinin moda ve zevk anlayışına itibar etmeden millî ve kalıcı olanı bünyesinde muhafaza ederek bugüne kadar ulaşmıştır. Bununla birlikte halk şiirimiz bütün Türk boylarında müşterek ve tarihi çok eskiye dayanan bir geleneğin Anadolu'da şekillenmiş hâlidir.

Bu geleneğin yirminci yüzyıldaki son ve en büyük temsilcilerinden Âşık Veysel, halk şiirimizin bitti sanıldığı bir dönemde, Anadolu'nun ortasında Sivrialan'dan çıkarak halk şiirimize yeni bir ruh ve ivme kazandırmıştır. O, geleneğe yeni ifade tarzları katmakla birlikte “*millî-İslâmî-insanî diye üç hükümle değerlendirebileceğimiz bazı şiirlerinin kaynağını yine elbette Yunuslarda, Mevlânâlarda, Karacaoğlanlarda bulmuştur.*”¹ Onlarda olduğu gibi Veysel'in şiirlerinde de söz kemâle ermiştir.

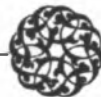
Âşık Veysel'in şiirlerinde tema oldukça zengindir; aşk, çektiği acıların söylediği ferdi konulu şiirler, eğitici-öğretici tarzda söylenmiş şiirler, tasavvuf, tabiat ve insan sevgisiyle birlikte en çok dikkati çeken konulardan biri de “*millî birlik ve bütünlük*” duygusuyla söylediği şiirlerdir. “*O bizim halk şiirimize yeni bir renk, yeni bir hareket getirmiştir. Onun zamanına kadar genellikle sadece aşk-gurbet-hasret-gül-bülbül-tasavvuf: doğa-yayla-turna... şiirleriyle çağıldayıp gelen halk şiirimiz, onun, toprak-vatan-bayrak-millet-devlet*

koşmalarıyla ve çeşitli içtimaî mes'elelerimize müspet ilmin ışığında bakan destanlarıyla daha bir zenginlik kazandı.”²

Dünyanın en zor mesleklerinden birisi, sancıları kronik hale gelmiş -getirilmiş- toplumlarda sorumluluklarının şuurunda bir aydın olmaktır. Âşık Veysel herhangi bir tahsil görmemiş ve gözleri görmeyen bir Anadolu köylüsü olmasına rağmen içinde yaşadığı toplumun sorumluluğunu hisseden bir aydındır. Etrafına toplananlara sürekli **birliği, dirliği ve huzuru** tavsiye etmiş, her türlü ayrımcılığı yererek insanları **vatan-millet ve milli-manevî değerler** ortak paydasında buluşmaya davet etmiştir. Bu yüzdendir ki Âşık Veysel zaman zaman köylüleri tarafından bile “*kör adam, Kerbela, Hüseyin üzerine türkü yakmıyor*”³ suçlamalarına itibar etmemiş, toplumu bölmek isteyenlere âlet olmamıştır. Fakat ne yazık ki Âşık Veysel bu düşünceleri yüzünden köylüleri tarafından değil zaman zaman aydın geçinenler tarafından da yerilmiştir. Fakat o bu tarz suçlamalara da kulaklarını tıkamış, bütün şiirlerinde “*kimseyi kimseye düşman etmemek, şahıs, kabile, mezhep, sınıf kını gütmemek, vatanın bütün insanları gibi tarih, millet, din, Allah sevgisini de en geniş şekilde terennüm etmek gibi ahlakî üstünlükleri odak haline getirmiştir.*”⁴ O yalnızca sağlam bir insan olarak vatana hizmet edememenin, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında akranlarıyla birlikte cepheye savaşmamanın üzüntüsünü her zaman hissetmiştir.

Âşık Veysel halk şiirimizde üzerine en çok yazı yazılan âşıklarımızdandır. Onun hakkında yazılan son kitaplardan biri de, daha önce Sivas yöresine bağlı folklor çalışmalarıyla tanıdığımız değerli bilim adamı, Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili Okutmanı Sayın Kutlu Özen'in hazırladığı “*Âşık Veysel Selâm Olsun Kucak Kucak...*” (Sivas, 1998) adlı eserdir. Yazarının Ahmet Kutsi Tecer, İbrahim Aslanoğlu ve Bedri Noyan'a armağan ettiği eserin ön kapağında Âşık Veysel ile kardeşi Elif'in 1967 yılında çektiği bir fotoğraf bulunmaktadır. Eserin arka kapağı ise Kutlu Özen'in özgeçmişine ve yaptığı ilmi çalışmalara ayrılmıştır.

Eser Ön Söz (s. 8-9), Giriş (s. 9-10) kısımlarını müteakiben altı bölüm halinde tertip edilmiş ve ayrıca kitaba bibliyografya, indeks ve fotoğraflar dâhil edilmiştir. Eserin birinci bölümü “Âşık Veysel'in Haya-

tı'na ayrılmıştır (s. 11-21). Yazar bu bölümde Âşık Veysel'in ağzından onun mensup olduğu Şatıroğulları sülalesi ile ilgili olarak şu bilgileri verir. "... *Efendim Şatıroğulları çok... Malatya, Trabzon, Konya'da da var. Onlar benim düşünceme kalırsa Türkistan'dan mı gelmişler, nedir...*" (s.11). Yine bu bölümde yazar Âşık Veysel'in hayatına dair önemli noktaları kronolojik olarak şu alt başlıklarla verir: Âşık Veysel'in Soyu, Şatıroğlu Ailesinin Sivrialan'a Gelmesi, Âşık Veysel'in Doğumu, Veysel'in Gözlerini Kaybetmesi, Âşık Veysel'in Çocukluk Yılları, Veysel'in Saz Çalmayı Öğrenmesi, Çımşıhlı Ali Ağa, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Âşık Veysel, Veysel'in İlk Defa Köyünden Ayrılması, Âşık Veysel'in Evlilikleri, I. Sivas Halk Şairleri Bayramı (5-7 Kasım 1931), Atatürk Destanı (29 Ekim 1933), Âşık Veysel'in Yurt Gezileri, Âşık Veysel'in Köy Enstitülerindeki Saz Öğretmenliği, Radyoda Halk Türkülerini Okuması, Köyünde İlk Defa Meyve Ağacı Yetiştirmesi, Âşık Veysel için Jübile Yapılması (13 Mayıs 1952), Âşık Veysel'in Karanlık Dünya Filmi, II. Sivas Halk Şairleri Bayramı (30 Ekim 1964), TBMM'nin Âşık Veysel'e Maaş Bağlaması, II. Konya Âşıklar Bayramı (28-29 Ekim 1967), Âşık Veysel'in Son Konseri (15 Ağustos 1971), Âşık Veysel'in Hastalığı ve Ölümü (21 Mart 1973).

Eserin ikinci bölümünde "Âşık Veysel için Yazdıklarım" (s. 21-56) başlığı altında yazar zaman içinde Âşık Veysel hakkında yazdığı sekiz yazıya yer vermiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır: "Sivas Halk Şairleri ve Âşık Veysel" (bu yazının ne zaman ve nerede yazıldığı belirtilmemiş), "Veysel'in Köyünde" (*Sivas Folkloru*, Sayı:4, Mayıs, 1973), "Âşık Veysel Şişirilmiş Bir Balon Değildir..." (*Sivas Folkloru*, Sayı: 39, Nisan 1975, s. 8-9), "Âşık Beni Çağırıyor", (Gülizar Şatıroğlu ile Yapılan Röportaj) (*Türk Folkloru*, Sayı: 34, Mayıs 1982, s.12-16), "Arzusun Çektiğim Beserek Dağı..." (*Sivas*, 8 Ocak 1998), "Âşık Veysel'in Maskı Nasıl Alındı?..." (*Türk Folkloru*, Sayı: 40, Kasım 1982, s. 10-11), "Âşık Veysel Müzesi" (*Türk Folkloru*, Sayı: 45, Nisan 1983, s. 5-8), "Ölümünün 10. Yılında Âşık Veysel'e Deyişler" (*Türk Folkloru*, Sayı: 50, Eylül, 1983, s. 83-84).

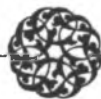
Yazar eserinin üçüncü bölümünü, "Konferanslarım" (s. 56-69) başlığı altında Âşık Veysel hakkında verdiği üç konferansa ayırmıştır. Bunlardan ilki âşığın

ölümünün on sekizinci yılı vesilesiyle nerede sunulduğu belirtilmemiş olan "Âşık Veysel'in Köy Enstitülerindeki Saz Öğretmenliği" başlığını taşımaktadır. Burada köy enstitüleri hakkında kısa bilgiler verdikten sonra yazar, Âşık Veysel'in köy enstitülerinde görev başlaması ve 1941-46 yılları arasında öğretmenlik yaptığı köy enstitüleri (Adapazarı Arifiye 1941, Ankara Hasanoğlu 1942-43, Eskişehir-Çifteler 1943, Kastamonu-Gölköy 1944, Sivas-Yıldızeli, Pamukpınar 1945 ve Samsun-Ladik, Akpınar 1946) hakkında bilgiler ve âşığın bu yıllara dair hâtıralarına yer verdikten sonra bu enstitülerin Âşık Veysel üzerindeki tesirini de şöyle değerlendirir: "*Köy Enstitüleri Âşık Veysel için sadece bir maişet (gelir) kapısı olarak kalmamış, onun yurt çapında tanınmasına vesile olmuş, bizlere yepyeni bir Âşık Veysel kazandırmıştır*" (s. 62). Yazarın bu bölümde yer verdiği ikinci konferans metni 21.3.1983 tarihinde Şarkışla'da sunduğu "Âşık Veysel'de Atatürk Sevgisi"dir. Burada yazar Âşık Veysel'in Cumhuriyetin 10. yılı için yazdığı 16 dörtlükten oluşan *Atatürk Destanı/Cumhuriyet Destanı* adlı şiirinden hareketle Âşık Veysel'deki Atatürk ve cumhuriyet sevgisini yorumlamıştır. Üçüncü bölümde yer verilen son konferans metni ise "İkinci Sivas Halk Şairleri Bayramı ve Âşık Veysel" başlığını taşımaktadır.

Kutlu Özen eserinin dördüncü bölümünde "Arkadaşlarımdan Seçtiklerim" (s. 70-99) başlığı altında Âşık Veysel hakkında yazılmış altı makaleye yer vermiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır: İbrahim Aslanoğlu, "Veysel'i Yetiştiren Çevre Şairleri"; Müjgân Üçer, "Orda Bir Köy var: Sivrialan"; Semiramis Tutkun, "Sivaslı Ozanların Gözüyle Âşık Veysel"; Doğan Kaya, "Âşık Veysel'de Birlik Fikri"; Doğan Kaya, "Âşık Veysel'de Vatan Sevgisi"; Doğan Kaya, "Âşık Veysel'in Şiirlerinin Kafiye Yapısı."

Kitabın beşinci bölümü ise "Âşık Veysel için Diyorlar ki..." (s. 100-104) kısmına ayrılmış, bu bölümde otuzbeş ilim ve edebiyat adamının Âşık Veysel için görüşleri birer paragraf halinde verilmiştir. Bu bölümde yazar tek yanlı hissi bir tavır göstermemiş âşık hakkında birçok olumlu görüşle birlikte yerici görüşlere de yer vermiştir. Bunlar içinde Cahit Öztelli'nin görüşleri istisna olmakla birlikte dikkat çekicidir (bk. s. 102-103).

Eserin altıncı bölümü yazarın Âşık Veysel'in şiir-

lerinden seçtiği otuzüç şiire yer verdiği “Âşık Veysel’den Seçtiklerim” (s. 107-142) başlığını taşımaktadır. Bu şiirlerin bir listesi ayrıca kitaba dâhil edilmiştir (s. 107).

Kitabın 143 ve 146. sayfaları arasında yer alan “Âşık Veysel Bibliyografyası” ise Kitaplar ve Makaleler olmak üzere iki bölüme ayrılmış, kitaplar bölümünde otuzaltı kitabın, Makaleler bölümünde ise otuz makalenin künyesi verilmek suretiyle konu ile ilgili çalışacak olanlara faydalı bir hizmet yapılmıştır. 147-151. sayfalar arasında yer alan İndeks kısmını müteakip Âşık Veysel’e ait on fotoğrafa yer verilmiştir.

Tanıtmaya çalıştığımız bu kitapla Âşık Veysel bütün yönleriyle ele alınmış, daha önemlisi âşığı, ailesini ve köyünü yakından tanıyan Kutlu Özen kendi hâtrala-

larına dayanarak bazı meselelere açıklık kazandırmıştır. Büyük şehirlerin dışında kurulan üniversitelerde çalışan bilim adamlarının belki de yapmaları gereken en önemli iş, buldukları şehirlerin folklor ve kültür unsurlarını imkân buldukları ölçüde ilim âlemine kazandırmak ve bu vesileyle de Anadolu’nun değerlerini gün ışığına çıkarmaktır.

DİPNOTLAR

1. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, cilt 5, İstanbul 1991, s. 673.
2. Yavuz Bülent Bakiler, *Âşık Veysel, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1986, s. 40.
3. Gülağ Öz, *Bütün Yönleriyle Âşık Veysel / Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*, Ankara 1994, s. 14.
4. Ahmet Kabaklı, a.g.e., s. 673.

OKUYUCUNUN DİKKATİNE

I. Ömer Seyfettin’den Hikâyeler

II. Türk Ailesi

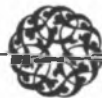
III. Türk Kavramı

IV. Lâiklik

V. Tarihten Destana Akan Duyarlılık - 2. Baskı

VI. Anadolu’nun Türkleşmesi - 2. Baskı

VII. Yüzyüncü Doğum Yıldönümünde Hasan Âli Yücel

Baron de Tott'un Seyahatnâmesine Dair

François de Tott, *Türkler ve Tatarlar
Arasında*, Çev: Reşat Uzmen, Milliyet
Yayımları Tarih Dizisi,
İstanbul 1996, 224 sayfa.

Zafer GÖLEN

Burdur Eğitim Fak. Tarih Böl.
Araştırma Görevlisi

Eserin Türkçe çevirisi¹ dört bölümden oluşmaktadır. 13-82. sayfalar arasındaki 1. bölümde yazar Osmanlı Devleti'ne geliş sebebinin, yolculuğunu, İstanbul'a geldikten sonraki ilk izlenimlerini anlatır. 83-164. sayfalar arasındaki ikinci bölümde, 1767'de Kırım'a giderken gördüklerini, Kırımlıları, Kırımlıların Rusya'ya yaptıkları seferi; 167-215. sayfalar arasındaki 3. bölümde, Osmanlı-Rus savaşını, II. Mustafa hakkındaki düşüncelerini, askerî islahat konusunda yaptıklarını, topçulukla ilgili çalışmaları; 219-224. sayfalar arasındaki 4. bölümde de, Akdeniz'de Mısır'daki teftiş faaliyetlerini anlatır.

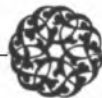
Baron de Tott, Osmanlıca öğrenmek ve Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki ticarî kolonilerini denetlemek göreviyle Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir. Kendisi bu görevi hiçbir zaman gönül rahatlığıyla kabul etmemiş, daima ileride yükseleceği mevkilerin bir basamağı olarak görmüştür.² Tott ilk kez 1755'de İstanbul'a gelmiştir. Daha sonra 1767-1769 tarihleri arasında Fransa'nın Kırım Hanlığı nezdindeki elçilik görevini yürütmüştür. 1770'de İstanbul ve Çanakkale boğazlarının tahkimatında görev almıştır. 1775'de yeniden İstanbul'a gelerek Topçu ve Mühendis okulunu kurmuştur.

Tott'un seyahatnâmesi Osmanlı müverrihleri tarafından yakından bilinmektedir. Latin harfleriyle neşri ise ilk defa Reşat Uzmen tarafından, "*Türkler ve Tatarlara Dair Hâtıralar*" adıyla 1975 tarihinde gerçek-

leştirilmiştir. Seyahatnâmenin yeni baskısı ise, 1996 tarihinde Milliyet yayımları tarafından yapılmıştır. Tott'un eseri hakkında bir değerlendirme yapmamızın sebebi, seyahatnâmenin Osmanlı Devleti hakkında yazılmış sıradan bir hâtırat gibi görülmesidir. Oysa, eser Yeniçağ sonlarında Avrupa'da Türkler hakkında yanlış düşüncelerin oluşmasına ve devam etmesine yol açan iki kitaptan birisidir. İkinci eser ise, Volney'in 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşına ilişkin yazmış olduğu kitabıdır.³ O bu kitapta, Türk karakterinin temelini "*derin cehalet*" ve "*özünde saçmalık*" olarak niteler. "*Türkler kendileri dışında her şeye düşman, kendini beğenmiş, fanatik bir millettir. Ama artık güçlerinin son noktasındadırlar. Onları hiç bir şey kurtaramaz.*"⁴ Her iki eser de yayınlandıkları tarihlerde Türkler hakkındaki en doğru bilgiyi veren kitap olarak kabul edilmiş ve yıllarca okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserlerde, Türkler gayet kötü meziyetlere sahip insanlar olarak tanıtılmış, bu da birçok Avrupalı yönetici ve halkın Türklere ön yargıyla yaklaşmasına sebep olmuştur.⁵ Eserler bu anlayışla değerlendirildiğinde, Tott'un Türk tarihinde olumsuz bir yeri olduğu sonucuna da varmak mümkündür. Bizim tarih kitaplarımızda Tott, Osmanlı Devleti'ne faydalı işler yapmış biri gibi anlatılmaktadır. Biz ise, Tott'un hizmetlerinin yanında Türkler hakkındaki olumsuz düşüncelerinin de belirtilerek Türk tarihindeki yerinin okuyucu tarafından verilmesi kanaatindeyiz.

Seyahatnâmesine gelince, Uzmen'in de çevirinin Önsöz'ünde belirttiği gibi, Tott'ta Türklere nefrete varan ön yargının oluşmasına yol açan kişiler genellikle devlet yöneticileridir. XVIII. yüzyılda devlet adamlarının içinde bulunduğu bilgisizlik ve tecrübesizlik Türk yazarlar tarafından da kabul edilmektedir. Ancak, yazdıklarına bakılırsa kendisine iyi davranan, sözlerine itibar eden yöneticileri yüceltmiş, sıradan biri gibi davrananları ise yobaz olarak nitelemiştir. Tott'un açıkça büyüklük psikolojisi içinde olduğu görülür. Ona göre kendisi değerli bir insan olduğundan bir gün mutlaka Fransa Krallığı'nda mühim bir mevkiye gelecektir. Ne yazık ki, onun değeri hiç bir zaman anlaşılammış, Fransa'da alabildiği en yüksek görev Donai valiliği olmuştur.⁶

O her ne kadar bir ön yargıya kapılmamak için kendisinden önce Osmanlı Devleti hakkında yazılan

seyahatnâmeleri okumadığını belirtmişse de,⁷ daha İstanbul'a ayak basar basmaz Türklerin bilgisizliğinden ve despot yönetiminden bahsetmeye başlamıştır. Bu suçlama genellikle eserin tamamına hâkimdir. Üstelik de bu eleştirileri devrim öncesi Fransa'sında yaşadığını unutarak yapmıştır. Muhtemelen O Machiavelli'nin, "doğu hükümdarlarının tamamının despot, halkın köle olduğu" hakkındaki görüşünü benimsemiştir.⁸ Bu düşüncesini desteklemek için verdiği örnek kendi yazdıklarıyla çelişmiştir. Devlet İstanbul'da yangınları önlemek gayesiyle yolları genişletmek istemiş, halk evlerinin yıkılmasını önlemek için yıkıma karşı çıkmıştır. Devlet de uygulamadan vazgeçmiştir. Tott yıkımdan vazgeçilmesini despot yönetimin aczi olarak nitelemiştir.⁹ Oysa ki, bu durum devletin halkın isteklerine önem vermesinin göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Eğer Osmanlı hükümdarları yazdığı gibi despot olsalardı yol yıkım projesinden vazgeçmemeleri gerekirdi.

Düşüğü hatalardan biri de, tanıdığı üç beş kişiden hareketle tüm Türkleri içki bağımlısı yapmasıdır. Ona göre, "Şeyhülislâm da dâhil olmak üzere herkes cesaretini artırmak için içki içmektedir.¹⁰ Eğer Türkler içki içmeseler savaşa gidecek cesareti bile kendilerinde bulamayacaklardır." Osmanlı Devleti'nin gerek şer'î, gerekse örfî kanunlarının içkiyi yasakladığını düşündüğümüzde, toplumun tamamının içki müptelâsı olduğunu kabul etmemiz imkânsızlaşır. Tabî ki her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da, içki müptelâları vardır. Hattâ IV. Murat döneminde olduğu gibi, zaman zaman devlet bu topluluklarla çekişme içine de girmiştir.

Türk toplum yapısını değerlendirirken de kendi kendisiyle çelişki içindedir. Onda bu düşünce, Türk devlet adamlarının eşleriyle beraber toplantılara katılmamasından kaynaklanır. Türk devlet adamlarının dans etmeyi bilmemesi, kadınlı erkekli eğlenceyi tasvip etmemesini yadırgar. Ancak, tutucu olarak değerlendirdiği bir toplumda, Esmâ Sultan gibi hanedana mensup bir aileyle eşinin ve kayınvalidesinin dostluk kurması, yazdıkları doğruysa, hele kayınbiraderinin Esmâ Sultan'ın teveccühünü kazanmasını normal karşılar. O, Osmanlı toplumunu tanıyamadığı gibi tanıma zahmetine de katlanmaz.¹¹ Osmanlı toplumunu Fransız toplumuyla kıyaslar, kendi toplum ve ahlâk değer-

lerini ön plâna çıkararak Türklerin toplum değerlerini küçümser. Gözden kaçırdığı en önemli husus ise şüphesiz Türklerin müslüman olmasıdır. Din faktörünü hiç dikkate almaz.

Kırım seyahati esnasında, Kırımlıları genelde kaba insanlar olarak nitelerken; dürüstlüklerini, sadakâtlerini, çalışkanlıklarını takdir eder. Her meziyetini övdüğü Kırım hanının edebiyat merakını hayretle karşılar. Çünkü ona göre kaba bir millet edebiyatla uğraşmaz.¹² Dünyanın en iyi binicileri olan Kırımlıların binicilik maharetine şaşmayı da ihmal etmez.¹³ Halkın tamamının hayvancılıkla geçindiğini belirtirken, tereyağı yapmayı bilmediklerini iddia etmekten de kendini alıkoyamaz.¹⁴

Tott'un bütün değerlendirmelerini yanlış saymak mümkün değildir. Onun Osmanlı Devlet adamları hakkında yazdıkları kabul edilebilir. Özellikle, coğrafi bilgisizlik ve bu bilgisizliğin sonucu olan Çeşme bozgununu çok acı olarak anlatır.¹⁵ O isabetli bir teşhisle, Osmanlı Devleti'ni düşmanlarının değil, içinde bulunduğu bilgisizliğin yok ettiğini belirtir.¹⁶ Çanakkale Boğazı'nı tahkim ederken bölgedeki Rumların Rus yanlısı tavırlarını ve her yapılan işin hemen Rumlar tarafından Ruslara ulaştırıldığını görür. Bu sebeple Rumlara asla güvenilemeyeceğini yazar.¹⁷

Çanakkale Boğazı'nı tahkim işinden sonra 1771-1776 yılları arasında kısmen Humbaracı Ahmet Paşa'nın izinde yürüyerek Osmanlı ordusunda bazı yenilikler gerçekleştirmeye çalışmıştır. Uzmanı olmamakla birlikte top döktürmüş, sürat topçuları ocağını kurmuş, askerî dubalar yaptırmış, İstanbul Boğazı'nda kuleler inşa ettirmiştir. Bu çalışmaları yaparken yönetici sınıfın ne kadar yobaz olduğuna dair fikrini de her fırsatta açıklamadan çekinmemiştir.¹⁸ Dönemin devlet adamlarının savaş, devlet, vatan kavramlarından ne anladıkları hakkında seyahatnâmesinde çok güzel örnekler vardır.¹⁹ Seyahatnâmenin bu bölümleri okunduğu zaman Osmanlı Devleti'nin nasıl yıkıldığını anlamak daha da kolaylaşmaktadır. Devlet adamlarındaki vurdumduymazlığa, uyuşukluğa rağmen, yakından tanıma imkânı bulunduğu III. Mustafa'yı ilerici bir padişah olarak kabul etmiştir. Padişahın biraz daha yaşaması halinde Süveyş Kanalı'nı bile açabileceğini belirtmiştir.

Tott'un Girit ve Mısır'ı gezmedeki gayesi Fransa

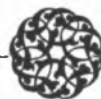
ordusuna bilgi toplamak içindir.²⁰ O da bu görevi başarıyla yerine getirmiştir. Fransız kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin yıkılabileceği ve Fransa'nın Mısır'a ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarına sahip olması fikrinin oluşmasına yol açmıştır. Çünkü, gezdiği bu toprakların tamamında; "kargaşadan, merkezî otoritenin zayıflığından, Osmanlı otoritesinin kalelerin dışına çıkmadığından, halkın fakirliğinden ve mennuniyetsizliğinden" bahsetmiştir. Volney'in de aynı düşünce de olması²¹ Fransızların 1798'de Mısır'a saldırmasına yol açacak süreci başlatmıştır.

Genel olarak Baron de Tott'un eleştirilerinde haklı taraflar bulunmakla birlikte, aralarında yaşadığı kişileri aşağı görme, bazen yalan söyleme ve genel olarak Hristiyan taassubuna kapılma eğilimleri yüzünden verdiği bilgilerin birçoğu inandırıcı olmaktan uzak kalmıştır. Bu sebeple bu bilgilerin ihtiyatla kullanılması gerekmektedir. Tott'un bazı abartılı iddiaları, hayal ve yalancılık edebiyatında meşhur olan "Baron Münchhausen'in Serüvenleri" masallarına kaynaklık etmiştir. Nitekim, Paris Académie Royale'in muhabir üyesi ve Fransa'nın Osmanlı konsolosu olan Charles de Peyssonell, Baron de Tott'un hâtıratını şiddetle tenkit etmiştir. Dil yanlışlarını, kasıtlı abartma ve yanlışlarını gösteren bir kitap kaleme almıştır: "Lettre... Contenant quelques observations relatives aux Mémoires, qui sont parues sous le nom de mr. Le Baron de Tott" (Bay Baron de Tott adı altında yayınlanan hâtıralar ile ilgili birkaç gözlem içeren mektup), Amsterdam 1785.²²

Yukarda da kısa olarak ifade etmeye çalıştığımız gibi, Tott'un seyahatnâmesi tarihimiz için oldukça önemlidir. Bu yüzden, bugüne kadar gerçekleştirilememiş olan seyahatnâmenin asıl nüshasının tamamının Türkçe çevirisinin yapılması gereklidir. Şimdiye kadar yapılan çevirilerde seyahatnâmenin Kuzey Afrika bölümü değerlendirilmeye tâbi tutulmamıştır. Hattâ mümkünse tenkitli neşrinin, arşiv belgeleriyle desteklenerek yayınlanmasının daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Böylece, tarihimizde çok kolayca düzeltebileceğimiz bazı bilgi yanlışları daha ortadan kaldırılmış olacaktır.

DİPNOTLAR

1. Eserin orjinal adı: *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tatares*, Amsterdam 1785, 3 cilt.
2. Gêza Dâvid, "Baron de Tott", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, cilt V, s. 84.
3. Constantin-François Volney, *Considérations sur la guerre de Turcs et de la Russie (Türk-Rus Savaşı Üzerine Düşünceler)*, Paris 1788; Volney'in yarı felsefi içerikli kabul edebileceğimiz *Les Ruines, ou méditations sur les révolutions des empires (1791)* adlı eseri de Türkiye'de ilgi çekmiş ve *Harabeler* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Volney bu eserinde de Türklere olan nefretini gizlememiştir. Daha kitabının ilk bölümünde "...muzaffer Ruslar Kırım'ı alıp İstanbul kıyılarına sancaklarını dikerek..." sözleriyle Türklerin yenilgisinden büyük keyif almış gibidir. Yine ilerleyen satırlarda; "Her yerde, yalnız haydutlukla yıkıcılık, yalnız zulümle sehalet gördüğüm için, keder ve nefret içinde, yüreğim parçalanıyor" gibi cümlelerle nefretini açıkça beyan eder. Kaldı ki, o bu düşünceye sadece halkın fakirliğine bakarak kapılmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ndeki sosyal yapıda, Fransa'daki gibi asil bir sınıfın varlığını kanıtlama çabası içindedir. Bakınız, Volney, *Harabeler*, Çev. Samim Kâzım Akses, İstanbul 1946, s. 7.
4. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s. 82.
5. David, a.g.m., s. 84; Thierry Hentch, *Hayali Doğu*, Çev. Ayşel Bora, İstanbul 1996, s. 163-172; Berkes, a.g.e., s. 82-83.
6. Tott, a.g.e., s. 7.
7. Tott, a.g.e., s. 15.
8. Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. Semra Kunt, Ankara 1997, s. 15.
9. Tott, a.g.e., s. 18.
10. Tott, a.g.e., s. 76.
11. Tott, a.g.e., s. 35-38.
12. Tott, a.g.e., s. 113.
13. Tott, a.g.e., s. 116.
14. Tott, a.g.e., s. 112.
15. Tott, a.g.e., s. 170-171.
16. Tott, a.g.e., s. 173.
17. Tott, a.g.e., s. 183.
18. Tott, a.g.e., s. 192-195.
19. Tott, a.g.e., s. 210-213.
20. Hentch'in iddiasına göre, "Fransa 1776'dan itibaren Mısır'a sürekli borç vermiş, bu borçlar geri ödenmemiştir. Fransa'da verilen borçları geri almak için Mısır'a askeri bir sefer düzenlenemeyi savunanlar vardır. Projenin incelenmesi amacıyla alacaklılardan Baron de Tott bölgeye gönderilir. Artık sadece despotizmin nedenlerini ve yapısını tartışmak değil, bu despotizmin, Avrupa'nın Yakın Doğu'daki malî operasyonlarını tehlikeye atan zayıflığını ve beceriksizliğini cezalandırmak söz konusudur.", a.g.e., s. 159.
21. Edward Said, *Oryantalizm*, Çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul 1991, s. 138.
22. Dâvid, a.g.m., s. 84.

“Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları”

**Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına
Çini Yazıları, Yay. Haz.:**
Prof. Dr. Yıldız Demiriz, Sanat
Tarihi Derneği Yayınları: 1,
İstanbul 1996, 209 sayfa.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

20 Nisan 1995 tarihinde aramızdan ayrılan, Sanat Tarihi denilince özellikle de halı ve çini üzerine yazdığı kitaplar ve makalelerle tanıdığımız bu saygıdeğer hocamızı biz de yâdetmek ve birkaç cümleyle de olsa katkıda bulunmak için hâtırasına çıkarılan bu yayını sizlere tanıtarak bir kez daha hatırlanmasını arzu ettik.

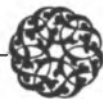
Kitabı tanıtırken zaman zaman Prof. Dr. Şerare Yetkin hakkında da bilgiler vererek okuyucularımıza hem hocalarının hem de öğrencilerinin ağzından böylesi değerli bir şahsiyetin sanat tarihimiz açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu bir kez daha vurgulamak istedik. Çünkü, “bâki kalan bu kubbede hoş bir sedâ” olarak hatırlayacağımız rahmetli Şerare Hoca'nın Halı konusunda hem lisans, hem master, hem de doktorasını vermiş biri olarak *Arış* yayın kuruluşunda yer alması eğer ömrü vefa etseydi, eminim ki hepimizin ortak temennisi olacaktı. Bu konuya yıllarını vermiş bu değerli hocanın hâtırasına bizler de bir armağan sayısı çıkartmayı gönlümüzden geçiriyoruz. Eğer şartlar elverirse bu arzumuzu gerçekleştirmeyi istiyoruz. Duygularımı, *ruhun şad olsun Şerare Hocamız* diyerek ifade ederken hakkında çıkan yazıların yanısıra çini ile ilgili makalelerin yer aldığı bu yayını tanıtmak istiyoruz:

Sanat Tarihi Derneği yayınlarından çıkan bu kitabın Sunuş bölümünde belirtildiği üzere ölümünün yıl dönümünde kendisini matem tutarak veya övgü sözleri ile anmak yerine daha kalıcı olarak yaşatmak amacıyla

bu kitap yayımlanmıştır. Derneğin üyelerinden kimisi onun arkadaşları veya meslektaşlarıdır. Ama büyük çoğunluğu Asistanlığı, Doçentliği ya da Profesörlüğü sırasında öğrencisi olmuştur. Pek çoğu ilk bilgileri onun derslerinde, onunla katıldıkları gezi ve kazalarda edinmişlerdir. Bu kitapta yer alan yazıların çoğu bilinçli olarak böyle kitaplarda yazılarını görmeye alışkın olmadığımız dernek üyelerinden istenmiş. Ayrıca yine ifade edildiği üzere bütün yazarların ortak çabası Şerare Hoca'nın hâtırasını yaşatmaktır. Kitabın hazırlanmasına Sanat Tarihi Derneği Yönetim Kurulu'nca karar verilmiştir. Belki ileride Ş. Yetkin için daha geniş ve zengin yayın yapanlar olacaktır. Ama sanırım ki bu kitap kadar içtenlikle hazırlananı olmayacaktır şeklinde Sanat Tarihi Derneği Yönetim Kurulu üyeleri duygu ve düşünceleri dile getirmişlerdir.

İlk yazı, Prof. Dr. A. Altun tarafından kaleme alınan “Prof. Dr. Şerare Yetkin 1929-1994”dir. Bu yazıdan alıntılarla Ş. Yetkin'in özgeçmişi hakkında bilgiler vermek istiyoruz:

“1929 Balıkesir doğumlu olan Prof. Dr. Ş. Yetkin, Dr. Kadri Yetkin ile Bedia Yetkin'in kızıdır. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrenimini “Selçuklu Halıları” teziyle 1954'de tamamlamış ve aynı yıl Sanat Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak atanmıştır. 1960 yılında Almanya'ya burs kazanarak gitmiş ve Hamburg Üniversitesi'nde çalışmıştır. 1961'de “Kafkas Halıları” teziyle Doktorasını vermiş, 1967'de “Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi” konulu teziyle Doçent unvanı alan Yetkin, 1973 yılında “Türk Halı Sanatı” teziyle Profesörlüğe yükseltilmiştir. Öğrenciliği dahil Üniversitedeki akademik çalışma hayatında özellikle halı, çini gibi el sanatı konusuna yakınlık duymakla ve araştırmakla birlikte Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler dönemi mimarisi ve mimari süslemesi ile ilgilenmiş, yayınları ve bildirileri ile hizmette bulunmuştur. K. Erdmann ve O. Aslanapa'nın araştırma-inceleme gezilerinin hemen hemen tamamına katılmış, Prof. Dr. O. Aslanapa'nın kazı heyetlerinde yer almıştır. Yayınlarının büyük çoğunluğu ilk çalışma konusu olan ve çok sevip uzmanlaştığı halı-kilim konusunda olmuş, bu konuda titiz bir araştırmacı olmaya devam etmiştir. Saray Kilimleri onun literatüre kattığı önemli bir alandır. 1974 ve 1991'de iki baskısı yapılan *Türk Halı*

Sanatı kitabının genişletilmiş baskısı olan Historical Turkish Carpets yurt dışında basılmıştır. Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi kitabı da 1971 ve 1986 yıllarında yayınlanmıştır.” Çini ve halı konusunda O. Aslanapa Hoca'dan bayrağı alarak çeşitli çalışmalarda bulunan Şerare Hoca, Osmanlı dönemi çini sanatında bazı teknik ayrıntıları da bildiri ve makalelerle tanıtmış, halıda olduğu gibi çini konusunda da ayrıntılı bir kitabın hazırlıklarını sürdürmekte idi.

Prof. Dr. Semra Ögel, “Şerare Yetkin”, s. 11-12. Bu yazıda Semra Ögel Hoca'nın gözlemleri ile Şerare Yetkin tanıtılmıştır. S. Ögel'e göre “*üzerinde çalıştığı başlıca sanatlar halı ve çini ile, onu işinin ustası yapan yoğun bir göz ve el yakınlığı vardı. Bu sevgi ve ilgi bağı, en ince ayrıntılara kadar inen, kaynakları ısrarla tarayan bir çalışma temposu meydana getirmişti. Sayısız halı düğümlerini sayısından, eliyle konturlarını izlediği, boya kalıntılarını yokladığı çini motiflerine kadar, en küçüğüne varan her bir şekil ile yakınlık kurardı.*” Yine Sayın Ögel'e göre, tek bir motifin bir özelliğinin kontrolü için her gerçek sanat tarihçisi gibi onun da katetmeyi göze alamayacağı zahmetli yol yoktu. Sanat teorisinden çok, eserlerle yüzyüze dolaysız bir diyaloga ağırlık veren bir sanat tarihçisi idi. Divriği Ulu Camii'nin bir bölümünde eski halıların istiflenip saklandığını öğrendiğinde, içlerinde önemli eserlerin bulunabileceği sezgisiyle kapalı bölmelerin demir parmaklıklarına tırmanışı unutulmamaktadır.

Kendisiyle Anadolu Selçuklu dönemi duvar çinilerini konu alan master tezimin ön çalışmaları sırasında 1986 yılında tanışma bahtiyarlığına eriştiğim ve de çevremde birçok örneğini az da olsa görebildiğim bilgi ve görgüsünü şuur seviyesinde gençlere aşilayarak öğretmeye çalışan hocalardan biriydi Şerare Hoca. S. Ögel'in de ifade ettiği gibi, Ş. Yetkin'in genç meslektaşlara iletcek önemli bir mesajı vardı. Bu da *insan gücüne, iradesine, aklına, hayaline duyduğu sarsılmaz güven ve hayranlık.* Şerare Yetkin, devamlı kullanılacağına inandığımız kitaplarında, makalelerinde yaşayacak derken, Semra Ögel Hoca, duygularını “*satırların arasında değil, içinde, onları yazarken duyduğu, sevgi, heyecan, sevinç ve insana inancını bulacak okurları olmasını*” dileyerek ifade etmiştir.

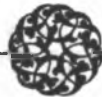
Tanıtımını yapacağımız bu hâtıra kitabın s. 13-

19'da, Prof. Dr. Şerare Yetkin'in yayınlarının künyeleri verilmiştir.

Kitapta yer alan makalelere değinecek olursak:

Nedret Bayraktar, “Topkapı Sarayı'nda Sultan II. Osman (Genç) ile İlgili Eserler ve Bir Çini Kitabe”, s. 21-29, 1 Resim. Bu yazıda Sultan I. Ahmet'in ve Mufhirûze Sultan'ın en büyük oğlu olan, 14 yaşında iken 16. Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkan II. Osman'ın kısaca hayatından bahsedildikten sonra, Topkapı Sarayı'nda onun adını taşıyan önemli bazı eserler tanıtılmaktadır. Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun avlusunda giriş kapısının sağında çini bir kitabe mevcuttur. Çini karolarla meydana getirilmiş, 1927 H., 1618 M. tarihini taşıyan 16 beyitlik bu kitabenin öneminden söz edilmektedir. Sultan II. Osman'ın tahta cülûsunu belirterek başlayan bu kitabede, Baltacılar Teberderan odasının eskiliğinden dolayı duvarındaki dolapların tahta biti dolduğu ve buna çare bulamadıkları için çini kaplandığı ifade edilmiştir. Son yıllarda geçirilen tamirler sırasında bütün avlunun çinileri sökülüp yenileri yerleştirilmiş ve bu çini kitabe olduğu gibi bırakılmıştır. Ayrıca Harem Dairesi'nde Hünkâr Sofası Şirvanmın Sultan İbrahim tarafından tamir ettirilen sedef parmaklıkları, Hünkâr Sofası Sultan III. Murad Dairesi Aralığına Açılan Kapısı Üzerindeki Sultan II. Osman kitabesi hakkında Sayın Bayraktar bilgiler sunmaktadır. Araştırmacı eserleri tanıtırken o dönemin toplum hayatı, özellikle de saray yaşantısı hakkında da bilgi sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır. Genç Osman, Osmanlı tarihinde tahttan indirilip öldürülen ilk padişaktır. Öldüğünde üzerinde bulunan ve kesilerek çıkarılan kanlı elbisesi Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Ayrıca II. Osman dönemindeki Vezirâzamlardan Kayserili Halil Paşa, Öküz Damat Mehmet Paşa, Çelebi Güzelce Ali Paşa, Ohrili Hüseyin Paşa ve Dilâver Paşa da tanıtılmaktadır.

Yard. Doç. Dr. Lâle Bulut, “Samsat Ortaçağ Sgrafito ve Chanle ve Seramikleri”, s. 31-46, 4 Resim, 6 Şekil. Adıyaman ilinin Samsat ilçesinde Fırat Nehri'nin batı yakasında yer alan Samsat Höyüğü Ortadoğu Teknik Üniversitesi Atatürk Barajı Kurtarma Kazıları proje kapsamında D.T.C.F. emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Nimet Özgüç'ün başkanlığında 1978-1989 yılları arasında kazılmış ve çeşitli yerleşme tabakaları ortaya çıkmıştır. Bu höyükte çok sayıda sırlı veya sır-

sız seramik eşya ele geçmiştir. Bu bölgeye Hititlerden başlayarak Osmanlılara kadar izlenebilen zengin bir hazine gözüyle bakabiliriz. Bu yazıda ele geçen seramiklerde formlar a) Testi, vazo, köşe, b) Fragmanlar dip ve gövde parçaları, ağız parçaları seramiklerde kullanılan malzeme: hamur, astar, sır, süsleme teknikleri, süsleme özellikleri (bitkisel geometrik kompozisyonlar, figürlü kompozisyon, yazı) teker teker ele alınarak incelenmiştir. Sayın Lâle Bulut'un belirttiği üzere Samsat kazılarında ele geçen sikkeler, kitabeler ve kitabeli mezar taşları eserlerin tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur. Buna göre, sözü edilen eserler 12-13. yüzyıllarda üretilmiş Ortaçağ Anadolu seramikleri olarak değerlendirilmelidir ve Samsat'ın yerli imâlatıdır şeklinde görüş beyan edilmektedir. Ayrıca buluntuların şekilleri ve resimleri de verilmiştir.

Prof. Dr. Yıldız Demiriz, "Osmanlı Seramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı", s. 47-52, 5 Resim. Bu makalede, yazarın da söz ettiği üzere Osmanlı sanatını 16. yüzyılın ortalarından itibaren etkileyen natüralist motiflere yaklaşım kendini özellikle süsleme sanatlarının bütün dallarını saran çiçek sevgisinde göstermiştir. Bütün dönemlerin ve süsleme tekniklerinin vazgeçilmez çiçeği ise; Gül'dür. Bunda kuşkusuz Hz. Muhammed'in sembolü olmasının rolü de önemlidir. Sayın Demiriz'e göre, Gül, Gülçe, Gülbezek, Roz, Rozet, Rozas hepsi de Gül'den üretilmiştir ve yerine göre farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Yazar, Gül'ün kelime anlamının ve özellikle de çinilerde ve seramikte kullanımının yaygınlığını belirtirken Selimiye Camii Hünkâr Mahfili, İstanbul Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Camii mihrabı ve 16. yüzyıl İznik seramikleri örnekleriyle konunun desteklenmesi sağlamıştır.

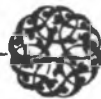
Beyhan Erçağ, "Rüstem Paşa Camisi Restorasyonu'nda Çinileri Koruma Yöntemleri", s. 53-58, 2 Resim, 1 Çizim. Rüstem Paşa Camii'nin mimarisi ve süsleme programı hakkında bilgiler verildikten sonra 1990 yılında başlanılan restorasyon çalışmaları özellikle de çinileri koruma yöntemleri tanıtılmaktadır. Bu çalışmalar sırasında eser içerisinde 8636 çini kare, 6223 adet bordür çinisi, 194 irili ufaklı kırık derleme çini sayılmıştır. Ayrıca son cemaat duvarı ile 1000 m²'lik yüzey alanının çini kaplı olduğu tespit edilmiştir. Belirtildiği üzere ilk defa 16. yüzyıl çinileri resto-

rasonu ve konservasyonu hiçbir şey esirgenmeden bu eserde gerçekleştirilmiştir.

Prof. Dr. Semavi Eyice, "İstanbul'un XV. Yüzyıldan Yapılmış Az Tanınan Bir Eski Eseri: İvaz Efendi Camii Mimarisi ve Çinileri", 23 Resim, 3 Çizim. Saygıdeğer Hocamızın da hislerimize tercüman olduğu gibi tarihî eserlerle dolu olduğu söylenen, fakat yüzyıllardan beri bu eserleri merhametsizce tahrip ve yok edilen İstanbul'un bazı tarih ve sanat varlıkları da henüz yeterince tanınmamıştır. Bunlardan biri olan İvaz Efendi Camii de bugüne kadar üzerinde yeterince durulmamış ve henüz değerlendirilmeden kalmış bir eserdir. Semavi Eyice, öğrencisi, meslektaşı ve çalışma arkadaşı olan Şerare Yetkin'in hâturasına sunulan bu kitapta onun uzmanlık alanlarından biri olan Türk çinilerinin bulunduğu bu eseri tanıtmayı uygun gördüğünü ifade etmektedir. Bu makalede, İvaz Efendi Camii'nin kurucusu ve tarihçesi, mimarisi, dış cephe, süslemeleri ve çinileri özellikle mihrap çinileri ayrıntılarıyla tanıtılmıştır. Sonuç olarak da Sanat Tarihi bakımından önemine değinilirken, "*Keskin bir iddia ortaya atılmaz ise de İvaz Efendi Camii'nin Mimar Sinan ile bir ilgisi olabileceğini ve bu hususta yeni bir belge ortaya çıkıncaya kadar, bir tahmin olarak ileri sürmek isteriz*" şeklinde bir görüş ortaya atılmaktadır.

Prof. Dr. Hamza Gündoğdu, "Erzurum Çifte Minareli Medrese'de Bir Çini Panonun Düşündürdükleri", s. 85-96, 8 Resim, 2 Çizim. Bu yazıda hem tarihçesi, hem bânisi, hem ustaları konusunda kesin bilgilere sahip olamadığımız ancak XIII. yüzyılın II. yarısına tarihlendirilen Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin minare kaidesindeki çini pano hem resimleri hem de çinileriyle dikkatimize sunulmuştur. Çini mozaik bu panonun benzerleri ile bağlantısı kurularak değerlendirilmesi yapılmıştır. Sayın Gündoğdu, Ş. Yetkin hakkındaki duyularını da "*Rahmetli hocamın 1970-1973 yılları arasındaki tarihte vermiş olduğu Türk Çini Sanatı derslerinde anlattıklarından hareketle bu yazıyı yazmayı onun anısı için bir görev bildim*" şeklinde dile getirmektedir.

Prof. Dr. Selçuk Mülayim, "Osmanlı Mimarisinde Çininin Konumu", s. 103-108. Yazının başında Prof. Dr. Ş. Yetkin'in kitabında yer alan "*Mimarinin bu renkli süsleme kolu ilk defa Türklerin geliştirdiği bir sanat olması ile de İslam sanatı içinde Türk sanatının*

üstün yerini sağlamıştır" ifadesine yer verilmiştir. Selçuk Mülayim'in özellikle çininin mimarideki konumunu tartışanlara ve meraklılarına bu makaleyi okumalarını hararetle tavsiye ediyoruz. Sayın Mülayim'e göre; çini yüzeyci bir sanattır. Minyatür gibi onun da özel olarak anlattığı bir hikâye vardır. İç mekân bu hikâyeyi üstlenebilir. Ancak renkle ifade edildiğinden en soyut çini kompozisyon bile dışta mimari kütle ile uyuşmakta zorluk çeken akışı bozabilir. Çininin dış cephe-lerden uzak tutulması, ekonomik durum, yerel malzeme vb. parametrelerin çok ötesinde, bilimsel sonuçları doğru veren bir idealden kaynaklanır. Özellikle dış yüzeylerde çini süslemenin getireceği fantezi yerine, işi ciddiye alan ve onu en iyi yansıtan taşın mat beyazı, kurşunun kurşunîsi bu nedenle tercih edilmiştir. Tekrar vurgulamak isteriz ki: çini kullanımında bir bilinç sezilmektedir. Vurgulamak ya da dikkati çekmek istenilen yerlerle zıtlık oluşturmak amacıyla bu malzeme-ye başvurulmuş ve hem Selçuklu'da hem de Osmanlı'da bu bilinç yerinde uygulanarak doruğa ulaşmıştır.

E. Emine Naza - Dönmez, "Nevşehir Müzesi'nde Bulunan Medine Camii Tasvirli Bir Çini Levha", s. 109-114, 5 Resim. Yazı sanatında örneklerine rastladığımız Mekke ve Medine tasvirleri, çini sanatında yaygın bir şekilde ortaya çıkan Kâbe tasvirleri Türk sanatının önemli ve ilgi çekici eserleri arasında söz edilmektedir. Bu yazıda, Nevşehir Müzesi'nde sergilenmekte bulunan Nar Köyü'ndeki Büyük Camii'den müzeye alman tuğra yazılı Tekfur çinisi, Hz. Muhammed'in mezarının bulunduğu Medine Camii'ni (Mescid-i Nebevî) tasvir eder. Bu kitabede, Allah, Muhammed, ilk dört halifenin adı yazılıdır. Yazara göre, bu çini levhanın önemi Peygamberin türbesinin bulunduğu Medine Camii'nin temsil edilmesi, tuğra biçiminde yazılan bir hadis ile hadisin solunda yer alan Hz. Muhammed'in sembolü olan bir gül goncasının bulunmasından ileri gelmektedir.

Behice-Birsan Peköz, "Londra British ve Victoria and Albert Müzelerindeki Osmanlı Çini Örneklerinden Seçme Birkaç Örnek", s. 115-129, 5 Resim. En nadide Türk çini eserlerine sahip koleksiyonların yurtdışında bulunduğundan hareketle, bu yazıda sözü edilen müzelerdeki örnekler teknik ve bezeme özellikleri açısından tanıtılmıştır.

Prof. Dr. Nermin Sinemoğlu, "16. Yüzyıl Çinile-

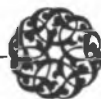
rinde Motif Zenginliği", s. 125-154, 43 Resim. Bu yazıda, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî bakımlardan üstün başarılarının bilime, sanata, edebiyata, hukuk ve güzel sanatlara da yansımalarından hareket ederek dönemin en önemli yapılarındaki çiniler teker teker tanıtılmıştır. Bu çinilerdeki lâle, sümbül, gül, zambak, kasımpatı, nar çiçeği, yaprak, ağaç, vazoya yerleştirilmiş çiçek, bulut, rumî, yazı ve geometrik bezemelerin uygulandığı çini süslemeler ele alınmıştır.

Prof. Dr. Özden Süslü, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Seramiklerinde Sır Altına Uygulanan Kırmızı Rengin İlk Özellikleri", s. 155-160, 9 Resim. Bu makalede, Osmanlı dönemi çini sanatında sır altına kabarık domates kırmızısı veya mercan kırmızısı olarak adlandırılan seramik grubu 1557 tarihinden itibaren 50 sene kadar seramik ve çinilerde görüldüğü ve ustanın ölümüyle kaybolduğu belirtilmektedir. Yazar, makaledeki örnekleri Paris ve Londra Müzesi'ndeki çalışmaları esnasında tespit ederek bilgi sahibi olmamıza yardımcı olmuştur.

Dr. Faruk Şahin, "İznik Eşrefoğlu Rumi Minaresi Çinileri", s. 161-165, 4 Resim. Bu yazıda da, sözü edilen minarede yer alan çiniler ele alınmaktadır. IV. Murat döneminde tamir gören cami, türbe ve minare çok çeşitli bezeme ve kalite farklılıkları gösteren çinileri ile 17. yüzyıl İznik çinilerinin toplu bir belgeseli ve koleksiyonu durumundadır.

Doç. Dr. Baha Tanman - V. Belgin Demirsar - Arlı, "İstanbul Eyüp'te Bulunan Çinili Çeşme Hakkında", s. 167-178, 9 Resim. Bilindiği üzere, Türk sanat tarihinde su ile ilgili en çok yapıya sahip olan kent İstanbul'dur. Yazarın belirttiği gibi, günümüze ulaşmış çeşmeler arasında yeşil renkte desensiz çini kuşakların cephelerini çevrelediği, Sultanahmet'teki III. Ahmet Meydan Çeşmesi dışında gerçek anlamda çini bezeme yalnızca Eyüp'te yer alan çinili çeşmede teşhis edilmektedir. Üstelik de bânisinin adı yerine çini bezemeleri ile de anılması söz konusu çeşmenin sadece taş süslemelerin yoğunlaştığı İstanbul çeşmeleri içindeki aykırı konumu vurgulanmaktadır. Araştırmacılar tarafından bu makalede (yeteri kadar tanıtılmamış) bu çeşme ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta ve çeşme Kütahya çinileri gibi 17. yüzyılın II. yarısına ya da 18. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir.

Dr. Bedri Yalman, "İznik Tiyatro Kazısı Erken Os-

manlı Seramik Bulutları”, s. 179-186, 10 Şekil. İznik’te kazılar sonucu ele geçirilen seramik buluntuları çizimleriyle beraber teknik ve bezeme özellikleri dikkate alınarak tanıtılmıştır.

Zühtü Yaman. “Küre Hoca Şemseddin Camii’nde Kâbe Tasvirli Çini Pano”, s. 187-196, 7 Resim, 2 Şema. Kastamonu’nun kuzeyindeki Küre ilçesinde bulunan Hoca Şemseddin Camii’nde yer alan Kâbe tasvirli çini pano bölgedeki tek örnek olması dolayısıyla önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda, sözü edilen çini pano oldukça ayrıntılı bir şekilde tanıtılarak bilim âlemine sunulmuştur.

Nazan Yavuzoğlu - Atasoy, “Onaltıncı Yüzyıldan İki Çini Köşelik”, s. 197-199, 3 Resim. Bu çalışmada, Vakıflar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi’ndeki iki çini köşelik, Osmanlı çini sanatında ender rastlanan örneklerden biridir. Teknik ve bezeme üslupları nedeniyle İznik atölyelerinde üretildikleri açık olan çini köşelikler 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

Johanna Zick - Nissen, “The Choice for Compositions of Tilework in View to the Patron as to the Function of the Room”, s. 201-209. Çini ve özellikle Türk

sanatında süslemeler üzerine çeşitli makaleleri ve yazıları ile tanıdığımız Zick-Nissen bu yazıda, Edirne Selimiye Camii’ndeki Hünkâr Mahfili ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, H. 268 albümünden ya Ali, Sad, Sadaga, Şadid, Hubb, Hamd, Hill, İstanbul Rüstem Paşa Camii’ndeki duvar çinilerindeki motifler tanıtılmaktadır.

Tanıtımını yapmaya çalıştığımız 20 makalenin yer aldığı Prof. Dr. Şerare Yetkin’in hâtırasına hazırlanan bu kitap vesilesiyle ifade etmek isteriz ki; kendisinin Türk sanatına özellikle de çini ve halı konusundaki çalışmaları nedeniyle ne kadar çok şükranlarımızı sunsak azdır. Vakitsiz aramızdan ayrılışının acısını da sanat tarihi camiası olarak yüreğimizde hissederken kitabın 187. sayfasında Zühtü Yaman’ın dile getirdiği mısralara yer vermek istiyoruz:

*“Mekâni Kâbe’den nurlansın,
Ve çiniler gibi gülistan olsun.”*

Türk sanatına yaptığı hizmetlerin her dalda bir pencere açtığını ve bir kilometre taşı olduğunu ifade ederken Atatürk Kültür Merkezi olarak bir kez daha Prof. Dr. Şerare Yetkin hocayı rahmetle anıyoruz.

“Halı nedir, kimindir?”
diye dertlenenlerin dergisi

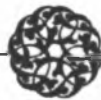
ARIŞ-IV

ve

Halı Kongresi Bildiriler Kitabı

Çıktı

İlgilenenlere Önemle Duyurulur

“Bilgeleri Takip Etsen...”

N. Bayramsetov, *Dânilara Uysan...*,
Aşgabat 1995, 152 sayfa.

Güçmurat SOLTANMURADOV

A.Ü. D.T.C.F. Felsefe Böl.
Doktora Öğrencisi

Tanıttığımız sunacağımız kitap, SSCB devrinde Türkmenistan devlet yönetimi üst kademelerinde görev almış, bağımsızlığın ilk yıllarında ise Türkmenistan Millî Eğitim Bakanlığı'nı üstlenmiş Rahmetli Felsefe Profesörü Nursehet Bayramsetov'un kaleminden çıkmıştır.

“Bilgelerin Eserleri Manevî Zenginliğimizdir”, “Kadim Medeniyetin Mekânı”, “İlim Pehlivanı”, “Çağının Büyük Filozofu”, “Büyük Filozof, Şair ve Hekim”, “Timsalî Yer Küresini Yapmış İnsan”, “Ömer Hayyam En Dakik Takvimi Hazırlayıcıdır”, “Merv’li Bilgeler Bağdat’da”, “Ebû Said Menelî”, “Hoca Ahmet Yesevî”, “Necmeddin Kübra”, “Türkistan ve Horasan Velîleri” başlıklı bölümler Türkmençe kaleme alınarak 3000 adet basılmış kitabın içeriğini oluşturmuştur.

Kitabın “Bilgelerin Yapıtları Manevî Zenginliğimizdir” başlıklı bölümünde, bağımsızlığını yeni elde etmiş Türkmenistan halkının, özellikle de onun genç kuşağının zihniyetine millî kültür ve millî tarih ile ilgili bilgileri aşılama zarurietine dikkat çekilir. Bu faaliyetin, yani millî kültür ve tarih bilincini aşılama faaliyetinin, gerçekleştirilmesinde Türk menşeli olan Hârezmî, Fârâbî, İbn-i Sînâ, Beyrûnî, Ömer Hayyam vs. Ortaçağ İslâm Dünyası bilgilerinin eserlerinin öğrenilmesinin yararlı olacağı vurgulanır.

“Kadim Medeniyetin Mekânı” başlıklı bölümde, Eskiçağ Yunan, Ortaçağ İslâm ve modern Batı medeniyetleri üzerinde durulur. İlimin eski Yunan’dan Ortaçağ devletlerine intikali anlatılır. Antik çağ Yunan medeniyetinin temelinde yer alan eski Mısır ve Mezopo-

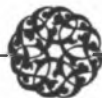
tamya (Sümer) medeniyetinden ise söz edilmez. Medeniyetin mekânı olarak eski Merv ve Ürgenç kültür merkezlerine işaret edilir. Çeşitli kültürlere ait bilgilerin kaynaştığı bu merkezlerin öteki kültür merkezleri içerisindeki yeri değerlendirilir.

Kitabın “İlim Pehlivanı” bölümünde, ünlü bilim tarihçisi G. Sarton tarafından kendisine IX. yy’ın birinci yarısı atf edilmiş olan Hârezmî hakkında bilgi verilir. Onun matematik, astronomi, tarih ile ilgili yapıtlarından ve başkanlığını üstlenmiş olduğu “Hikmet Evi”nin faaliyetlerinden söz edilir. Hârezmî’nin cebir ile ilgili çalışmalarında Hind’den etkilendiği, 12. yy’da “*El Cebr ve'l-Mukabele*” adlı eserinin “*Algebra*” adı altında Latinceye kazandırıldığı ve cebirin Batı Avrupada ilk kez bu kitap vasıtası ile öğrenilmiş olduğu üzerinde durulur. Eski Mezopotamya ve Yunan’daki cebir konusundaki çalışmalardan¹ söz edilmez. Bundan dolayı da “*Hârezmî dünya medeniyetine algebrayı kazandıran düşünür*”² olarak değerlendirilir.

“Çağının Büyük Filozofu” adlı bölümde, felsefe, mantık, geometri, fizik, siyaset, müzik alanlarındaki çalışmaları ile “Muallim-i Sâni” adını hak kazanmış olan Fârâbî’nin Doğu dünyasındaki ilk felsefe sözlüğü yazarı olduğundan, düşüncesinin Batı Rönesansı’nın en önemli temsilcileri olan J. Bruno, B. Spinoza, R. Descartes, R. Bacon’u vs. etkilediğinden söz edilir.

“Büyük Filozof, Şair ve Hekim” başlıklı bölümde, Türkmenlerde “Lukman hekim” olarak tanınan İbn-i Sînâ’nın ilmî, felsefî ve şairâne faaliyeti anlatılır. İlmî tasnifi anlayışı üzerinde durulur. “*Kânûn*”³ adlı kitabı hakkında derin bilgiler sergilenir. Yazara göre 5 ciltten oluşan “*Kânûn*” 1024 yılında yazılıp bitirilmiştir. 13 Aralık 1472 yılında ismi meçhul matbaacı tarafından yayınlanmış olan “*Kânûn*” XV. yüzyılın son çeyreğinde 16 kez basılmıştır. Bu kitap yaklaşık 600 yıl Avrupa Üniversitelerinde okul kitabı olarak kullanılmıştır. Yazar, bölümü Rus bilgini Bertels’in ünlü hekim, şair ve filozof hakkındaki: “*İbn-i Sînâ ateşli tepelerin tümünü kapsayan yeraltı ateşinin göze görünmeyen ocağıdır*” biçimindeki değerlendirmesi ile bitirir.

“Timsalî Yer Küresini Yapan İnsan” adlı bölümde, Ebû Reyhan Beyrûnî’nin tarih, astronomi, coğrafya vs. bilimlerle ilgili eserleri üzerinde durulur. “*Mesud’un*

Yasası" adlı astronomiye ait eserinin;

1. Dünyanın genel şekli,
2. Kronoloji,
3. Trigonometri,
4. Astronomi,
5. Matematik ve coğrafya,
6. Güneş hareketi,
7. Ay hareketi,
8. Yerin, Güneş'in ve Ay'ın kendi aralarındaki yerleşimi, Güneş ve Ay tutulması,
9. Sabit yıldızlar,
10. Gezegenlerin hareketi,
11. Yıldız ve gezegenlerin kendi aralarındaki yerleşimi

gibi bölümlerden oluştuğu söylenir. Beyrûnî'nin Ptolemeus'un "*Coğrafya*", Orta Asyalı bilgin Ebû Abdil-la Ceyhanî'nin "*Yolların ve Devletlerin Kitabı*" adlı eserine dayanarak yaptığı, timsalî yer küresi hakkında ilginç bilgiler verilir. Eserden anlaşıldığına göre, Beyrûnî dünyadaki ilk timsalî yer küresini 995 yılında daha 22 yaşındayken hazırlamıştır. Bu tür faaliyet Avrupa'da 1492 yılında (Beyrûnî'den 5 yy. sonra) Martin Behayım tarafından gerçekleştirilmiş ve "Yer elması" olarak adlandırılmıştır.

Adından da anlaşıldığı gibi "Ömer Hayyam En Dakik Takvimi Hazırlayıcıdır" başlıklı bölümde Ömer Hayyam'ın takvim ile ilgili çalışmalarından söz edilir. Yazara göre: "*Ömer Hayyam'ın hazırladığı takvimde yılın ortaça devamlılığı 365, 2424 gece gündüze denk gelmekte ve gerçek güneş yılından 0.0002 gece-gündüz sapma görülmektedir. Burada 5000 yılda 1 gün hata yapılmaktadır. Halbuki, bugün insanlığın kullandığı takvimde ise yılın ortaça devamlılığı 365, 2425 gece-gündüze denk gelmekte ve gerçek güneş yılından 0.0003 gece-gündüz sapma gözlemlenmektedir. Burada 3333 yılda 1 gün hata yapılmaktadır*" (s. 85-86).

Kitabın "Merv'li Bilgeler Bağdat'da" başlıklı bölümünde, Hârezmî, Yahya ibn Mansur, Halit ibn Abdilmelik Merverudî, Abbas ibn Said Cevherî, Habeş Hasib gibi bilgelerin yetişmesinde Merv medeniyeti

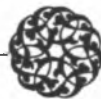
merkezinin rolü, bu bilgelerin Bağdat'daki "Beit ül-Hikme" (Hikmet Evi) çevresindeki faaliyetleri hakkında bilgi verilir.

Kitaptaki "Ebû Said Meneli", "Hoca Ahmet Yesevî", "Necmeddin Kübra", "Türkistan ve Horasan Velîleri" başlıklı bölümler, sufizm ile ilgili olup sırasıyla Ebû Said Meneli, Hoca Ahmet Yesevî, Necmeddin Kübra, Hoca Abdilla Barakî, Arslan Baba, Abdilhalit Gicdivan, Abdülkadir Geylanî, Bahaveddin Muhammet Nakşibendî gibi şahısların sufistik faaliyetlerinden söz edilir. Eski Mısır, Mezopotomya medeniyetine ait bilgilere yer verilmemiş bulunmasına rağmen kitap yeni bağımsızlığını elde etmiş Türkmen halkında millî kültür ve millî tarih bilincinin geliştirilmesinde yarar sağlayacak son derece kıymetli bir çalışmadır.

Bağımsızlık yıllarının bu kısa tarihi içerisinde "*Doğunun Büyük Bilgeleri*" (*Gündoğarın Beyik Dâ-nâları*), "*Hârezmî*" ve "*Bilgeleri Takip Etsen..*" (*Dâ-nâlara Uysan*) gibi millî kültür ve millî tarihimizden söz eden dev eserleri bilim âlemine katmaya muvaffak olan yazarın ruhu Allah rahmetine kavuşsun.

DİPNOTLAR

1. Eski Mezopotamya ve Yunan'daki cebir ile ilgili çalışmalar için bkz., Ord.Prof.Dr. Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1990; *Abdülhamid ibn Türk'ün Katışık Denklemelerde Mantikî Zaruretler Adlı Yazısı ve Zamânın Cebri*, Ankara 1985; "*Hârezmî ile Abdülhamid ibn Türk ve Orta Asya'nın Bilim ve Kültür Tarihindeki Yeri*" (Çev: A. Sayılı - M. Dosay), *Erdem*, cilt 7, sayı 19, s. 102-214; M. Türker - Küyel, *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı*, Ankara 1996; "*Hârezmî'nin Cebiri*", *Erdem*, cilt 5, sayı 15, s. 997-1011; Melek Dosay, *Kerecî'nin İle'l-He-sab el-Cebr ve'l-Mukabele Adlı Eseri*, Ankara 1991; Jens Hoyrup, "*Formative Conditions for the Development of Mathematics in Medieval Islam*", *Erdem*, cilt 1, sayı 3, s. 832-836; G. Soltanmuradov, "*Ord.Prof.Dr. Aydın Sayılı'nın Muhtasarı*", *Bilge*, sayı 13, 1997.
2. N. Bayramsehetov, *Dâ-nâlara Uysan...*, s. 35.
3. *Kânûn'un birinci kitabı* A.Ü. D.T.C.F. Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof.Dr. Esin Kâhya tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Bkz., İbn Sînâ, *El-Kânûn fi'l-Tıbb*, Birinci Kitap, Çev. Esin Kâhya, AKM yayını, Ankara 1995.

“Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı” Dizisinden Üç Eser...

Oktay Aslanapa, **Osmanlı Mimarisi**, Ankara (Eylül) 1996, Türkiye İş Bankası Yayını, 142 sayfa.

Metin Sözen, **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi**, Ankara (Haziran) 1996, Türkiye İş Bankası Yayını, 102 sayfa.

Fuat Bayramoğlu, **Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri**, Ankara (Kasım) 1996, Türkiye İş Bankası Yayını, 78 sayfa.

Baybars GÜLENSOY

Selçuk Üniversitesi

Türkiye İş Bankası, Türk Dünyasının kültür hizmetlerini Türk insanına tanıtabilmek ve genç nesillere okuma zevkini aşılayabilmek için “Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı” adlı 10 kitaplık bir dizi hazırlayarak, yayınlamaya başladı. 1996 yılının Haziran, Eylül ve Kasım aylarında basılan üç güzel eser kütüphanelerimizi süsledi.

Osmanlı Mimarisi adlı eseri hazırlayan değerli Türk sanat tarihi hocalarından Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri* (İstanbul 1949); “Fatih Devri Abideleri” (İstanbul 1964-makale); “Kalehisar’da bulunan Mimari Eserler” (İstanbul 1968-makale), *Turkish Art and Architecture* (New York 1972), *Kırım ve Kuzey Azerbaycan’da Türk Eserleri* (İstanbul 1979) adlı eser ve makalelerin yazarı. Onun *Türk Dünyası El Kitabı* (TKAE Yayını, Ankara 1976; İkinci Baskı, Ankara 1992) adlı büyük eserin “Türk Sanatı” adını taşıyan kapsamlı bölümü bu konuda çalışanlar için zengin bir malzeme.

Osmanlı Mimarisi adlı bu küçük müracaat kitabının içindekiler şöyle sıralanmış:

Giriş; Osmanlı Mimarisinin Öncüleri: Bursa’daki Eserler, İznik Eserleri, Edirne’deki Eserler, Fâtih Sultan Mehmet Devri Eserleri, Sultan Beyazıt Zamanındaki Eserler, Yavuz Sultan Selim Zamanındaki Eserler (s. 5-52).

Osmanlı Mimarisinde Klasik Dönem: (Kanûnî Sultan Süleyman Zamanındaki Eserler), Mimar Sinan ve Eserleri, Mimar Sinan’ın Medreseleri, Osmanlı Türbeleri, Balkanlar’da Türk Mimari Eserleri, Çeşme ve Sebiller, Mimar Sinan’dan Sonra Osmanlı Mimarisi (s. 53-140), Genel Bibliyografya (s. 141-142).

Görüldüğü üzere, küçük hacimli bir el kitabı içinde oldukça geniş konular ele alınıp işlenmiş. Birinci hamur kağıda basılan eserde 62 renkli resim çeşitli Türk eserlerinin son şekillerini göstermekte.

Eseri Türk gençlerine ve Türk mimarisine ilgi duyanlara duyuruyorum.

★★★

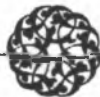
Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi adlı eser yine bir sanat tarihçimiz Prof. Dr. Metin Sözen’in usta kaleminden çıkmış. Metin Sözen’in Mete Tapan ile birlikte hazırladığı *50 Yıllık Türk Mimarisi* (İstanbul 1973) ve tek imzalı *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı* (İstanbul 1975) adlı eserleri bu küçük kitabın da bibliyografyasında yer alıyor.

102 sayfalık eser şu bölümlerden oluşuyor:

Giriş (s.1-12), Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi (s. 13-38), Birinci Mimarlık Dönemi Sonrası Gelişmeler (s. 39-62), İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi (s. 63-70), İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi Sonrası Gelişmeler (s. 71-98), Sonuç (s. 99-100), Bibliyografya (s. 101-102).

Eserde, Cumhuriyet döneminde meydana gelen mimari değişimler kronolojik olarak işlenmekte, aralara serpiştirilen seçme eserlerin renkli fotoğrafları bir devrin örneklerini gözler önüne sermektedir. Eserin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri de zaman zaman yorumlanmakta, 19. yüzyılın son yılları ile 20. yüzyılın başlarında yapılan eserler üzerinde de durulmaktadır. Bunlardan Haydarpaşa Lisesi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne, İstanbul Erkek Lisesi, Osmanlı Bankası (Galata’da), Pertevnihal Valide Sultan Camii gibi pek çok örnek görüyoruz.

Bu küçük el kitabı eser de bir devri en iyi şekilde

yorumlayacak şekilde kaleme alınmış ve bol isimlerle örneklendirilmiş.

İlgilenenlere duyuyorum.

★★★

Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri adlı eser bu konunun Türkiye'deki sayılı uzmanlarından Fuat Bayramoğlu tarafından kaleme alınmış. F. Bayramoğlu'nu "*Kültür ve Sanat*" dergisindeki çeşmibülbül, gülâbdan gibi camla ilgili yazılarından ve "*Türk Dili*" dergisinde yayınlanan İsmail Parlatır'la yaptığı sohbetlerden tanıyorum. Bir de onun lâleden, gülâbdan, çeşmibülbül, ibrik, cam, kandil, şekerlik, bakraç gibi Beykoz işi cam koleksiyonu sahibi olduğunu biliyorum.

Bayramoğlu'nun bu eseri şu bölümlerden oluşmakta:

Başlarken; Anadolu Türklerinde Camcılık; Osmanlı Döneminde Cam Sanayii; Camcılıkta Örgütlenme-

ler, Loncalar, Yasalar, Çeşitleri; Cam Ticareti ve İthalâtı; Beykoz İşleri; Beykoz'ların Cinsleri; Beykoz Çeşitleri; Bibliyografya ve Notlar; Beykoz Cam İşçiliğinden Örnekler.

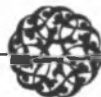
Kitabın 13. sayfasında, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan "*Surnâme-i Hümayun*" adlı eserin 32/B varağında yer alan "*Cam işleri yapan camgerler*" adlı minyatür bulunmakta. Bu minyatürde yer alan dört cam ustasının yaptıkları dört ayrı işlem üzerinde durulmaya değer. Cam fırını ile camcı âletleri de ayrıca gözden geçirilecek ve günümüzle mukayese yapılacak âletler. Altı kişinin ellerinde bulunan "*uzun boyutlu cam sürâhi*" ler devrin özelliğini göstermekte.

Eser, Türk cam sanatı ile ilgili bilgi edinmek isteyen sanatseverler için bir el kitabı niteliğinde. Bayramoğlu koleksiyonundan seçilmiş 39 Beykoz işi cam örneği de görülmeye değer nitelikte.

Bilge/Güz 18'in yazılarını 21 Ağustos'a kadar **BEKLİYORUZ**

*Yayın Kurulumuz 24 Ağustos günü toplanacaktır
Tanıtım-eleştiri-tablil yazılarınız bilim, fikir, sanat
hayatımıza tutulmuş bir projektördür*

Teşekkürler
Bilge Yayın Kurulu

“Devlet, Eski Türkler’de İslâm’da ve Osmanlı’da”

Nevzat Köseoğlu, Devlet, Eski Türklerde,
İslâm’da ve Osmanlı’da,
Ötüken Yayınları, İstanbul 1997,
366 sayfa.

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Toplum hayatının ruhu adalettir; dayanağını insan yaratılışında bulur. Toplum çerçevesinde adalet, hukuka bağlılık yoluyla gerçekleşir. Her kültürün hukuku farklıdır, bu yüzden, adalet duygularında da bu ölçüler içinde farklılıklar olabilir. Ancak dikkat edilmelidir ki, adalet duygusu insanla birlikte vardır; değişik kültürlerde görülebileceğini söylediğimiz farklılaşma tek ve ortak olanın ölçülendirilmesidir.” (Devlet..., “Önsöz”, s. 9) düşüncesinden hareketle eserde, eski Türklerde, İslâm’da ve Osmanlı’da devlet kavramını oluşturan hususlar üzerinde durulmuş, “teokrasi” ve “şeriat” gibi kavramlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Eserde yer alan bölümlere kısaca göz atalım: “İnsan ve Devlet” başlığını taşıyan birinci bölümde, hem

“insan”, hem de “devlet” kavramları üzerinde geniş bir şekilde durulmuştur. Bu bölümde devletle ilgili çeşitli tanımlar ve açıklamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan birinde yazar: “Devlet, insanlar arasında adaleti kurmak amacıyla yönelik toplumsal bir teşkilatlanmadır” diyerek devletin insan için var olduğunu vurgulamıştır.

“Eski Türkler’de Devlet” başlığını taşıyan ikinci bölümde, “egemenlik”, “kut” ve “töre” gibi kavramlara değinilmiş, Türk toplum hayatı içindeki yeri ve önemi vurgulanmıştır.

“İslâm Şeriatında ve Kültüründe Devlet” başlıklı üçüncü bölümde bir yandan *Kutadgu Bilig*, *Siyasetnâme*, *Kâbusnâme* gibi Türk kültür hayatında önemli yere sahip eserlerde “devlet” kavramının neyi ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmış, diğer taraftan da Fârâbî, İbni Sînâ, Gazalî gibi bir devre damgasını vurmuş tarihî şahsiyetlerin “devlet” ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

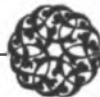
“Değerlendirmeler” başlığını taşıyan dördüncü bölümde “devlet” kavramı “Kur’ân”, “Adalet” gibi değişik başlıklar altında çeşitli açılardan ele alınmış ve bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

“Osmanlı’da Devlet” başlığını taşıyan beşinci bölümde, Osmanlı’da devlet düzeni ve anlayışı geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Altıncı bölümde, “Son Söz” başlığı altında ilk beş bölümdeki konular bir bütünlük içinde değerlendirilmiştir. Daha sonra “Dış Notlar” yer almıştır.

Yazarın, devletin insanlar arasında adaleti kurmak için var olduğunu, dolayısıyla ferdin gelişmesine zemin hazırlayan ve onu koruyan bir özellik taşıması gerektiğini vurguladığı eserde, “devlet”in nasıl olması gerektiği de Türk ve İslâm kültürü süzgecinden geçirilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle de eser dikkate değerdir.

Diğer taraftan eserde, farklı kültürlerde devlet anlayışlarının da farklılaştığı, eski Türklerde ve İslâm’da devlet anlayışı noktasında dile getirilmiştir.

“Prof. Dr. Oktay Aslanapa’ya Armağan”

**Türk Kültürü Araştırmaları,
Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan,
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını,
Yıl XXXI/1-2 (1993),
(Müdür: Prof. Dr. Şükrü Elçin),
Ankara 1995, 474 sayfa.**

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Türk Sanat Tarihine inkâr edilemez katkıları ve hizmetleri bulunan, yıllarca ders kitapları okullarda okutulan, birçok kitaba ve makaleye imzasını atmış olan sanat tarihimizin önemli şahsiyetlerinden biri olan Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya armağan edilen bu kitabı tanıtmadan önce birkaç konuya temas etmeden geçemeyeceğiz.

Geçmiş yıllarda önemli şahsiyetlerin hâtırasına bu dünyadan ayrıldıktan sonra armağan kitapları yayımlamak, sempozyum ve paneller düzenleme geleneği vardı. Ancak, son yıllarda çeşitli alanlarda hizmet vermiş olan hocalarımıza yazarken bir armağan sunma geleneği takdire değer bir çalışma olarak yaygınlaştı.

İnsanoğlu fânidir. Bir gün bu dünyadan göçüp gidecektir. Ama, önemli olan arkasında önemli eserler, izler bırakmaktır. Kendilerine olan minnet ve şükran ifadelerinin en önemli belgeleri de kanaatimizce bu armağan kitaplarıdır. Kişinin yaşarken eline alacağı böyle yayınların olması elbette haz verici ve güçlendirici bir özellik taşımaktadır. Bu sebeple, bu tür çalışmaların geç de olsa yaygınlaşması ve bir gelenek olarak devam ettirilmesi, en önemlisi o kişilere yaşarken saygılarımızı, sevgilerimizi ve şükranlarımızı ifade etmemiz belki de armağan edilen kişiler için en mutluluk verici davranışlardır. Ulu önder Atatürk'ün de söylediği gibi, “*Türk çocuğu ecdâdını tanıdıkça daha büyük*

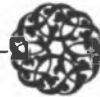
işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.” Ecdâdını tanıyacak, ona olan saygısını gösterecek ve belki de ileride bayrağı devralarak yeni nesillere katkıda bulunacaktır.

Bu görüşten hareketle, armağan kitaplarının armağan edilecek kişi yaşarken yayımlanmasını desteklediğimizi ifade ediyor ve *Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan* kitabında yer alan 28 makalenin kısaca tanımını yaparak ilgilenenlerin dikkatini çekmek istiyorum.

Osman Fikri Sertkaya, “Prof. Dr. Oktay Aslanapa'nın Hayatı ve Eserleri”, s. 3-21, 13 resim. Bu yazıda, O. Aslanapa Hoca'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, 1936, 1940, 1958, 1973, 1980, 1986, 1982 yıllarındaki çalışmalarını yansıtan fotoğraflarıyla âdeta bir Aslanapa belgeseli gözler önüne serilmiştir.

Necati Aksanyar, “Dönemin Aydınlarından Celâl Nuri'nin Mütareke ve Millî Mücadeleye Bakışı”, s. 23-47. 1882'de Gelibolu'da doğan, babası Âyan-ı Kırım'dan Nuri Bey olan, Galatasaray Sultani'sinden sonra Hukuk mektebini bitiren kısa bir süre avukatlık sonra da gazetecilik yapan Celâl Nuri (İleri) otuzun üzerinde eser, çeşitli dergilerde ve gazetelerde binlerce makalesi bulunan bir kişidir. Meclis-i Mebusan'da son dönem ve T.B.M.M'de beşinci döneme kadar milletvekilliği yapmıştır. Bu aydın kişinin Mütareke ve Millî Mücadele'ye bakış açısı değerlendirilmiştir.

Ara Altun, “Prof. Dr. Oktay Aslanapa ve Türk Sanatı Araştırmalarına Katkıları”, s. 49-54. Bu yazıda, O. Aslanapa'nın biyografisi verilmektedir. Eserleri hakkında bilgiler verilirken A. Altun'un belirttiği üzere Aslanapa Hoca kendisinin de bir kenara kaydetmeyi ihmal ettiği daha birçok makalenin yazarıdır. Ancak, özellikle emekliliğinden sonra yazmış olduğu pek çok makalenin listesini yapma gayretleri bu yüzden hep eksik kalmaktadır. En önemli, özelliğinden biri, Türk Sanatı ile ilgili kazıların öncülüğünü yapmış olmasıdır. Ara Altun, sözlerini “Türkiye'de Türk Sanatı araştırmalarının geliştirilmesinde ve yayın yolu ile tanıtılmasında olduğu kadar, yurtdışında da aynı gaye ile sürekli çalışan ve sabırlı, hangi şartlarda olursa olsun yılmadan araştırmalarını sürdürerek çevresine de örnek olan Prof. Dr. O. Aslanapa mütevazı, kadirbilir ve vefalı kişiliği ile de genç nesillere yol gösteren, gerçek bir hoca olmaya devam edecektir.” şeklinde bitirmek-

tedir. Makalenin adından da anlaşılacağı üzere, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'nın Türk Sanatı Araştırmalarına katkıları ayrıntıları ile ele alınmıştır.

Şerif Baştaç, "Ortaçağda Malatya'nın Jeopolitik Durumu", s. 55-62. Tarihi bir şehir olan Malatya'nın İlkçağda, Bizans döneminde, Abbasiler, Memlûklular ve Selçuklular döneminde geçirdiği savaşlar, hâkimiyetler kısaca bu devirlerdeki jeopolitik durumu ele alınmıştır.

Eşref Buharalı, "Mısır Türk Sultanlığı'nda Sünnet Düşünü Törenleri", s. 63-79. Yazara göre, sünnet düşünü İslâmî bir gelenek olmakla beraber, diğer Müslüman topluluklara nazaran Türklere daha görkemli kutlanmaktaydı. Eski Türklere sünnet düşününe "Oğul Toyu" derlerdi. Bu makalede, Mısır Türk Sultanlığı'nda şehzadelerin sünnet düşünü törenleri belgelerle tespit edilerek tanıtılmıştır. Özellikle dipnotlarında verilen bu konudaki ayrıntılı bilgiler ve ilk el kaynaklarına inilerek konunun değerlendirilmesinin araştırmacılara yol göstereceği inancındayız.

Mehmet Canlı, "Ditroit Kızılay Merkezi ve Amerika'daki Türklerin Kızılay'a Yardımları", s. 81-93. Ditroit'teki Kızılay Merkezi'nin Kuruluşu ve Nizamnâmesi, Osmanlıca orijinali de verilerek ilgililerin dikkatine sunulmuştur.

Yaşar Çoruhlu, "Türk Sanatı'nda Görülen Deve Figürlerinin Sembolizmi", s. 95-104, 7 resim, 2 çizim. Türk Sanatı'nda hayvan sembolizmini konu alan yazılarından ve kitabından tanıdığımız araştırmacı bu yazısında, Türk Sanatı'ndaki deve figürlerinin tanıtımını yapmıştır. Deve İslâmiyet'ten önce Alp sembolü veya bir ongun idi. Özellikle Buğra denilen erkek deve kahramanlar tarafından ongun olarak kabul ediliyordu. Ayrıca bazı Şamanist tasavvurlara göre savaş ilâhı olan "Kızagan Tengere" ile ilgili bir semboldür. İslâmiyet'ten sonra devenin ongun (saygı duyulan bir ata veya koruyucu ruh timsali) olarak kabul edilmesi, İslâmiyet'ten önceki devirlerde olduğu gibi erkek devenin hükümdar veya hanlık sembolü sayılmasını sağlamıştır. Ayrıca, minyatürlerde genellikle erkek develerin tasvir edilmesinin rastlantı sonucu olmadığı vurgulanarak örneklerle açıklamalarda bulunulmuştur. Devenin genellikle bu şekilde yüceltilen bir hayvan olmasına rağmen bazı eski yazarlar tarafından onun kinci ve öfkeli bir yaratık olduğundan söz edilmektedir. Maka-

le konusunu oluşturan deve figürü çizim ve resimlerle de desteklenmiştir.

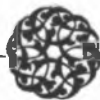
Âdil Dağıstan, "Millî Mücadele Döneminde Türk Fransız Yakınlaşmasında Pierre Loti'nin Rolü", s. 105-112. Asıl adı Julien Vieaud olan Pierre Loti'nin (1850-1923) Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde Türkiye'yi destekleyen görüşleri ve biyografisi anlatılmaktadır.

Nadir Devlet, "Rusya Federasyonu'nda Bağımsızlık Hareketleri-Tatarlar", s. 113-143. Araştırmacıya göre, 1992 yılında SSCB'nin dağılmasından sonraki süratli gelişme sonucunda Sovyetler Birliği'ndeki milletleri gündeme getirdi. Kültürel, ekonomik, siyasi problemler dile getirilirken, Tatarlar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, Tataristan İlimler Akademisi tanıtılmış, 9-14 Haziran 1992'de yapılan Türkoloji Kongresi hakkında bilgiler verilmiştir. Sonuç olarak; Tatarların istediği gerçekleşerek bunun akabinde Tatar dilinin resmî olarak kullanılma mecburiyeti getirildi, denilmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra Türk devletlerinin durumunu ortaya koyan özellikle Tatarlara değinen bir yazı olması açısından ilgi çekici bir özellik taşımaktadır.

Şükrü Elçin, "Aşık Ömer'in Bilinmeyen Şiirleri", s. 145-152. Hocaların hocası, Prof. Dr. Sadık Turalı'nın tabiriyle Atatürk Kültür Merkezi'mizin 86 yaşındaki delikanlısı, araştırmacı ruhu ve şuuru halen devam eden Sayın Prof. Dr. Şükrü Elçin, Yemaî, Koşma, Murabba, Müseddes şeklindeki Aşık Ömer'in bilinmeyen şiirlerini ortaya çıkarmış, böylece edebiyat âlemine yepyeni bir araştırma sunarak önemli bir hizmeti gerçekleştirmiştir.

Semavi Eyice, "Türk Sanatı Bakımından Üsküp", s. 153-188, 10 plân, 14 resim. Üsküp şehrinin Kalesi, Camileri, Hamamları, Bedestenleri, Türbeleri, Üsküp'ün Osmanlı dönemi çerçevesinde Türk Mimarlık tarihi bakımından önemi vurgulanarak araştırılmış, 500 yıldan fazla bir süre Türk hâkimiyetinde bulunan, bugün Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Üsküp'ün tarihî yapıları plânları, kesitleri ve resimleriyle oldukça ayrıntılı bir şekilde Sayın Semavi Eyice'nin araştırmacı ruhunun esintileriyle Sanat Tarihçilerine önemli bir kaynak olarak sunulmuştur.

Tuncer Gülensoy, "The Effects from Cultural Respect of the Changes in Soviet Russia on Turkey and

Middle Asian Turkish Countries", s. 189-194. Bu yazı, 21-23 Nisan 1992 tarihlerinde Pakistan (Peşaver'de) bir Kongre'de tebliğ olarak sunulmuştur. SSCB'den sonraki durum ve oradaki Türk Devletleri hakkında bilgiler verilirken, değişim ve bu değişimin kültürel yansımaları ele almaktadır.

Umay Günay, "Türk Kültürünün Değerlendirilmesi İle İlgili Görüşler", s. 195-199. Yazarın temas ettiği en önemli konu, Türk Kültürünün incelenmesi için diğer kültürlerin incelenmesinde kullanılan metod, yaklaşım, yetenek ve alt yapıya ihtiyaç vardır. Çünkü, bugün "*Türk Cumhuriyet ve Toplulukları*" veya "*Türk Dünyası ifadeleri ile isimlendirilen ve tanımlanan Türk milleti diğer milletlerden farklı bir biçimde tarih, coğrafya ve siyasî birlik çeşitliliği içindedir.*" ifadelerinden sonra şu bilgiler ilâve edilmiştir. "*Yazılı kültür birikimine ulaşan Türk topluluklarının kültür birikimlerinde kapalı ve çözülemez gibi görülen bazı unsurların sözlü kültür geleneğini sürdüren Türk gruplarının kültür tahlillerinin yardımlarıyla çözülebileceğine inanıyorum. Ancak, bundan sonra Türk gruplarının birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmaları mümkün olabilecektir.*" Okuyucularımızın dikkatini çekmeye çalıştığımız bu görüşleriyle, Prof. Dr. Sayın Umay Günay, âdeta bu konuda çalışanlara ve araştırmacılara tercüman olmuştur.

Abdurrahman Güzel, "Hoca Ahmet Yesevî'de Millî Birlik ve Beraberlik Unsurları", s. 201-210. Hoca Ahmet Yesevî'nin Fakrname ve Hikmetleri taşıdıkları millî birlik ve beraberlik unsurları bakımından incelenmiştir. Her iki eser de ayrı ayrı ele alınarak yaklaşık bin yıllık bir aradan sonra binlerce km. uzak mesafelerdeki ata yurdunda yaşayan kardeşlerle hâla pek çok müşterek özellikleri muhafaza ediyor olmamız ölümsüz bir cevher olan Ahmet Yesevî'den olmalıdır şeklinde görüşler ifade edilmiştir.

Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", s. 211-227. Yazar, özellikle XVI. yüzyıl Osmanlı biyografi geleneğinin gelişimini tamamladığı ve standart bir biçime dönüştüğü dönemdir diyerek, bundan sonra gelen yazarların aynı nitelikleri aynı teknik esasları devam ettirdiklerine dikkati çekmiştir.

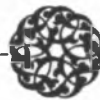
Fahrettin Kırzioğlu, "Khazarların Borçalı ve Kazak

Boyları'ndan oluşan Karapaklar'da Çağımızda İnsan-heykelli Kabir-Taşı Yapma Geleneği", s. 225-254. 5 resim. Sayın F. Kırzioğlu, oldukça ayrıntılı bir şekilde bu geleneği resimlerle desteklemesini de sağlanarak ortaya çıkarmıştır. Özellikle, tasvir yasağı ile ilgili çalışmalarda bulunanların bu makaleyi okumalarını ve yararlanmalarını hararetle tavsiye ediyoruz. Gerek dipnotlarındaki konuyla ilgili hassasiyetten, gerekse ilgi çekici niteliğinden dolayı bu makalenin yönlendirici olabileceği düşüncesindeyiz.

Neriman Görgünay-Kırzioğlu, "Anadolu ve Azerbaycan'da Dokuma İle İlgili Yer Adları", s. 255-260. Yazar, "*Türk yer adları üzerine yapılan inceleme sonucunda yer adları koymada, makalede belirtilen, oraya yerleşen insan topluluklarından kaynaklanmakla beraber o bölgenin tabii yapısından iklim şartlarından bitki örtüsü ve üzerinde yaşayan canlılardan ekonomik ve kültürel ürünlerinden etkilenilmiş ve buna göre adlandırılmıştır.*" şeklinde bu konu hakkındaki görüşlerini ifade etmektedir. Dokumalar, Türk halkının doğumundan ölümüne kadar hayatının bir parçası olmuştur. Sayın N. Kırzioğlu'nun yaptığı araştırmada da Anadolu ve Azerbaycan'da bulunan dokuma ile ilgili yer adları alfabetik olarak verilmiştir. Meselâ, Urfa'nın Halfeti ilçesinde Argaç adlı bir köy ve Karabağ'da Cecimli adında bir yer olduğunu bu inceleme sayesinde öğreniyoruz.

Zeynep Korkmaz, "Cumhuriyet Devrinde Türk Dilindeki Çalışmalar", s. 261-275. Cumhuriyet döneminin siyasal hayatımız bakımından olduğu kadar sosyal ve kültürel şekillenmemiz bakımından da Türk toplumu için yepyeni bir devrin başlangıcı olmasından hareketle bu dönemde Türk Dili konusundaki yapılan çalışmalar, Dil İnkilâbı ve ulaştığı sonuçlar ele alınmıştır. "*Dil, kültürün yapı taşı olarak bir milletin birlik ve bütünlüğü açısından önemli bir işleve sahiptir.*" diyen Sayın Z. Korkmaz, halk ve özellikle Türk Gençliği olarak çok uyanık olmamıza dikkat çekerek hepimizin Türk dil ve kültüründe birlik bilinci ile kenetlenmemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

Ercüment Kuran, "II. Viyana Kuşatması ve Sonuçları", s. 277-281. Osmanlı döneminin önemli kuşatmalarından olan II. Viyana kuşatması ve sonuçları bu konulardaki tarihî bilgileri tartışılmaz olan Prof. Dr. Ercüment Kuran Hoca'nın araştırmasıyla ilgililere su-

nulmaktadır.

Cemâl Kurnaz, "Rûhî'nin Dostları", s. 283-327. Klâsik şairlerin dost çevresi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Şairlerin birbirine yazdıkları mektuplar sayesinde çeşitli bilgiler edinebiliyoruz. Rûhî'nin divanında yer alan dört mektubun ışığında hiçbir kaynaktan yer almayan veriler sunulmakta ve bu mektuplar aracılığıyla Rûhî'nin çevresini ve Bağdat'ın sosyal ve kültürel atmosferini yakından tanımak imkânı buluyoruz. Bu konudaki araştırmacılara örnek teşkil edeceği düşüncesi ile böyle çalışmaların özellikle edebiyat tarihi açısından önemli olduğuna birkez daha biz de dikkat çekmek istiyoruz.

Mübahat Türker-Küyel, "Bugünkü Batı Kültüründe Türklerin Etkisi ve Katkısı", s. 329-350. Mübahat Türker-Küyel Hoca, bu yazısına kültürün tanımıyla başlamış, çeşitli tanımlardan sonra kültür, insanı, kuardır, oluşturandır, yapandır, şekillendirendir, yaratandır, varlığa getirendir diyerek Türklerin yaptığı hizmetler çerçevesinde Batı kültürüne olan etkilerini ve katkılarını teker teker inceleyerek o dönemdeki etkilerini ve toplum yapısını dikkate alarak ortaya koymuştur.

Bayram Sakallı, "Millî Mücadele'de Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleriyle İlişkileri", s. 351-366. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyenin Nizamname Kanunu hakkında bilgiler verilmektedir.

Adnan Sofuoğlu, "1930-1940 Arası Türkçülük Faaliyetleri", s. 359-396. I. bölümde Osmanlı devleti döneminde Türkçülüğün ortaya çıkışı Tanzimat'tan 1930'lara kadar Türkçülük faaliyetleri tanıtılmakta; II. bölümde, 1930-1940 dönemi Türkçülük faaliyetleri belgeleriyle ortaya konmakta ve sonuç olarak ise; "bu yıllar arasında sözü edilen yayınların dışında büyük çapta Türkçülük fikri doğrultusunda yayın yapan dergilere rastlanmaktadır. 1940'dan sonra ise, bu yöndeki yayın faaliyetleri artmıştır" şeklinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu vesile ile şu kadarını söylememize izin verilsin: Sadık Tural, Yusuf Sarıncay, Hüseyin Tuncer, Muhammed Sadık gibi isimlerin Türkçülüğün tarihi konusunda yaptığı araştırmaları A. Sofuoğlu'nun da görmüş olmasını isterdik.

Zeki Sönmez, "İshak Paşa Sarayı Üstüne Yeni Görüşler-Yorumlar", s. 397-415, 16 resim. Anadolu'nun

doğusunda Doğu Bayezid'da bulunan İshak Paşa Sarayı'nın tarihlendirilmesi ve yapım süreci ve bir avlu mekânının yanlış tanımlanması üzerine, bugüne kadar gözden kaçan yeni buluşlar ve görüşler çerçevesinde değişik bir bakış açısı sergilenmektedir. Plân, resim ve gravürlerle desteklenen makalenin şimdiye kadar yapılan çalışmalara katkıda bulunacağı inancındayız.

Ahmet Taşağıl, "Çinli Diplomat Ch'ang Sun-Sheng'in Gök-Türkleri Bölmek için Hazırladığı Raporlar", s. 417-435. Göktürkler hakkında bilgi veren Çin kaynaklarının başında hiç şüphesiz hanedanların yıllıkları gelmektedir. Yıllıklar muhteva bakımından en geniş eserlerdir. Bu yazıda da bir Çinli diplomatın raporları ışığında o dönem hakkında bilgiler verilmekte, yorumlar yapılmaktadır.

Mustafa Yılmaz, "1920-1921 Yılları Arasında Anadolu'da Sol Hareketlerinin Oluşumu Üzerine", s. 437-445. Bu makalede, 1920-1921 yıllarında Anadolu'da görülen sol faaliyetlerdeki canlanma üzerinde etkisi olduğuna inanılan faktörler olarak; Türk-Sovyet ilişkilerini, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında yurtdışına çıkan itihatçı önderlerin faaliyetleri özellikle bunların çalışmaları, Mustafa Suphi'nin "Türk Komünist Fırkası" ve son dönemde Anadolu'da bu tür faaliyetlere örnek olarak verilerek "Yeşil Ordu", "Halk Zümresi", "Türk Komünist Fırkası", "Halk İştirakiyum Fırkası" üzerinde durulmaktadır.

Talip Yücel, "Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler", s. 447-469. Yazar, bu yazıda "daha isabetli bir tarzda yönlendirilip kalkındırabilmek için yakından tanınması lüzumuna inandığım kır yerleşmelerinin önde gelen özelliğini Anadolu'ya hangi yolla ve ne zaman sokulduğunu anlatmaya çalışacağım." demektedir. Makalede, kır yerleşmelerinin sınıflandırılması, Türkiye'de kır yerleşmelerinin tipleri, Çoban, Tır, Tola, Tal (Kom), Ağıl, Yayla, Çoban Çiftçi Yerleşmeleri, Kışlalar, Obalar, Damlar, Güzle, Mahalle, Mezraa, Zirai Çiftlikler, Köy, Divân gibi yerleşmeler, ele alınmaktadır. Sonuç olarak; ne kadar küçük ve ekonomik yönden bize yük olurlarsa olsunlar, özellikleri her geçen gün biraz daha kaybolmakta olan bu kültür mirasımızın sistemli ve derinlemesine araştırılması ve gelecek nesillere orijinal şekilleriyle devredilebilmesi için yurdumuzun değişik yerlerindeki bozulmamış kır yerleşme tiplerinin koruma altına alın-

masının kaçınılmaz olduğu hararetle vurgulanmaktadır. En sonunda da konuyla ilgili bir bibliyografyaya yer verilmektedir.

Kitap tanıtımları bölümünde, Dr. Ayşegül Celepoğlu tarafından "Dr. Muhtar Tevfikoğlu'nun Yeni Eserleri" başlığı altında 1. Ali Emiri Efendi, 2. Fahri Celâl Göktulga adlı M. Tevfikoğlu'nun eserleri tanıtılmakta ve bu iki kıymetli simayı edebiyat araştırmacılarının dikkatine sunan Sayın Tevfikoğlu'nun sadece edebî camiânın değil kültür hayatımızla ilgilenen bütün okuyucuların zevkle okuyacağı değerli çalışmalar olduğu vurgulanmaktadır.

Atatürk Kültür Merkezi'nin Şeref Üyesi Sanat Tarihimizin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Prof. Dr. Oktay Aslanapa, mimariden, çiniye, seramikten, minyatüre, halıdan, Türk Sanatının problemlerine Türk-İslâm kazılarından, yurtiçindeki ve yurtdışındaki eserlerin korunması konusunda ayrıca Türk Kültürünün Kaynakları ve Gelişmesi hakkında yazdığı sayısız makaleleri ve kitapları gibi tanıttığımız, kendisine armağan olarak yayımlanan tanıtımını yapmaya çalıştığımız kitapta da, O'nun her alana karşı duyduğu ilgi ve gösterdiği ehemmiyet bu makalelerle âdeta kendilerinin bu özelliğini vurgulayıcı bir çeşitlilikle okuyuculara sunulmuştur.

Türk Sanatı ve Sanat tarihi denince ilk akla gelen kişi olan saygıdeğer Hocamızın bitmeyen gayretini hayranlıkla gözlemlerken genç nesillere örnek olduğunu da, vurgulamadan geçemiyoruz. Prof. Dr. Sayın Sadık Tural'ın, *Atatürk Kültür Merkezi, Şeref ve Haberleşme Üyelerine Takdim Töreni ve Doğumunun 75. Yıldönümünde Recep Bilginer (12.06.1997, Ankara 1997)* kitapçığının sunuş yazısında yer alan "*Bir ülkeye bir topluma, bedenen, fikren, ilmen hizmet etmiş ve o ülkenin, o toplumun ufkuna yükselen insanlar yaşlandıklarında hatırlanmak isterler. Ödüllerin en güzeli sonraki nesillerin önceki nesillere kadirbilirlik örneği olarak sevgi, saygı ve merhamet göstermeleridir*" sözünden hareketle Türk Sanatına değerli hizmetleri ve katkıları bulunan Aslanapa Hoca'ya bu armağan kitabını tanıtma vesilesiyle genç nesiller adına bir kez daha minnettarlığımızı ifade etmek istiyoruz. Yayınlarının hâlen Sanat Tarihi bölümlerinde kaynak olarak gösterildiğini ve bibliyografyaların en başında yer aldığını hatırlatıyor ve de kendisine daha nice uzun ömürler ve çalışmalarında başarılar dilerken, bizlere her konuda bilgiler sunarak ışık tutan makalelerin yer aldığı bu armağan kitabının gerçekleştirilmesinde emeği geçenleri kutluyoruz.

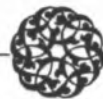
A.K.M.

Bir Üniversitedir

Erdem, Bilge ve Arış

Üniversitemizin Göstergelerinden

Sadece Üçüdü

“Ağaç Baskı Tokat Yazmaları”

**Kemal Türker,
Ağaç Baskı Tokat Yazmaları,
Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1996.**

Baybars GÜLENSOY
Selçuk Üniversitesi

“**Y**azma”, “kumaş üzerine kalıplarla desen basma; bu şekilde desenlenmiş kumaş; bu şekilde desenlenmiş baş örtüsü” anlamlarına gelmektedir. “Oyalı da yazma başında / Oyaları kaşında” diye başlayan güzel bir halk türkümüzde “yazma” kelimesi “oya” ile birlikte yaşamaktadır.

Yazmacılık, takip edebildiğimiz kadarıyla, Türkiye’nin pek çok yöresinde hâlâ yaşamaktadır. Denizli, Buldan, Uşak, Tokat, Kütahya, Elazığ, Şile... vb. yörelerinde dokunan ve üzerine “ağaç kalıp”larla baskı yapılan bezler günlük hayatımızda kullanıldığı gibi, turistik malzeme olarak da satılmaktadır. Elazığ’da bu işle meşgul olmuş bir ailenin soy adı “Çitçi”dir. Çitçi demek, yörede bez dokuyan ve üzerine baskı yapan demektir.

Bugün Türkiye’de en çok rağbet gören ve Tokat’ın merkezinde tarihî bir han içerisinde mesleklerini sürdüren sanatçıların elinden çıkan Tokat yazmalarıdır. O hanın içine girenler, ipler üzerine asılı rengârenk basılmış yazma, elbiselik kumaş, bluzluk kumaş, sofrabezi, masa örtüsü, çar gibi kumaşları görünce hayranlıkları-

nı gizleyemezler.

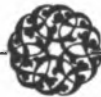
Tokat yazmacılığı çok eski bir tarihe dayanmaktadır. Çok güç olmasına rağmen Osman Lâleci, Ali Sertoğlu, Ünal Sulugöl, kardeşi Cemil Sulugöl gibi “kalıp oyma ustaları” bu mesleği yaşatmaktadırlar.

Tokat ağaç kalıpları, yumuşak, dayanıklı, kolay oyulabilir ve iyi boya tutma özelliğinden dolayı “ıhlamur ağacı”ndan yapılır. Uzun yıllar kullanılabilen bu ağaç kalıplardan, tarihî özelliği bulunan yedi tanesi özel koleksiyonumuzda bulunmaktadır. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy tarafından 1985 yılında Tokat’ta bir baskıcıdan alınan bu ağaç kalıplardan bazılarının çok küçük özürleri bulunmaktadır. Fakat, bu kalıplar hâlâ işlevlerini yerine getirecek özelliklerini korumaktadır.

Bu konuda, özellikle Türkiye İş Bankası’nın bir kültür organı olan “Kültür ve Sanat” dergisinde yayınlanan müstakil makaleler bulunmaktadır. Bunların dışında Reyhan Kaya’nın “Türk Yazmacılık Sanatı” (Ocak 1974), Kemal Türker’in “Ağaç, Baskı Kalıpcılık” (1992), Sırrı Demirci’nin “Tokat Yazmacılığı” (bitirme tezi) adlı eserleri bulunmaktadır. Fatma Akbil’in “Kültür ve Sanat” dergisinde yayınlanan “Türk Yazmacılık Sanatı” (Ocak 1977, Sayı: 5) adlı makalesi ile Kemal Türker’in “Tokat Kültür Dergisi”nde yayınlanan (Sayı: 5, 6, 7, 8) “Tokat Yazmalarında Renk ve Desen Araştırması” adlı makalesi bu konunun önemli araştırmalarındandır.

Bu konuda en son yapılan bir araştırma da Yrd. Doç. Kemal Türker’in Ağaç Baskı Tokat Yazmaları adlı eseridir. 68x100, 1/16 ölçülerinde basılan bu eser, Tokat yazmacılığını derli toplu vermektedir. Kitapta şu bölümler bulunmaktadır:

- Uygarlık Tarihi İçinde Tokat’ın Yeri,
- Anadolu’da Kısaca Yazmacılığın Gelişimi,
- Yazmanın Kullanıldığı Yerler,
- Yazmacılıkta Tokat’ın Yeri,
- Yazma Yapma Teknikleri,
- Kalıp Oymacılığı,

- Tokat'ta Yetişen Kalıp Oyma Ustaları,
- Tokat Yazmalarında Kullanılan Kompozisyonlar,
- Tokat Yazmalarında Kullanılan Renkler,
- Renk ve Desenlerine Göre Tokat Yazmaları,
- Ağaç Baskıda Kullanılan Boyalar,
- Yazma Basma Teknikleri,
- Ağaç Baskıda Kullanılan Motifler:
 - Ağaç Baskı Kağıtçı Yazma Motifleri,
 - Elbise ve Eteklerde Kullanılan Ortak Motifler,
 - Sofrabezi ve Eteklerde Kullanılan Ortak Motifler,
 - Sofrabezi Motifleri,
 - Sofrabezi ve Eteklerde Kullanılan Kenar Motifleri,
 - Karakalem ve Hürriyet Yazma Motifleri.

Eserde yer alan renkli ve siyah-beyaz motifler, Tokat yazmalarının güzelliğini ve çok renkliliğini gözler önüne sermektedir. Motiflere verilen adlar da Türk kültür tarihi için önemlidir: Kandilli yazma, kolçaklı yazma, Tokat içi dolusu, Tokat beşlisi, Tokat üzümlüsü, Tokat elmalısı, Tokat yarım elmalısı, Tokat kirazlısı, Tokat içi boş (Kayseri kenar), purket, kaşık kapı, kaynana yumruğu, asma yaprağı, ev işi, Trabzon kenar; Çengelköy, Lâleli, drama, kestaneli, Alaplı, Fulyalı, onaltı fulyalı, köşe, yarmalı, parçalı, horoz kuyruğu, cingoloz, altı dallı şam, bademli, sinekli, baştaraf, yıldız, koyun gözü, kılçıklı, papatyalı, ekin kellesi adlı

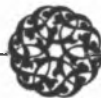
motifler geleneksel Türk motifleri için birer kaynak niteliğindedir. Bunların ayrıca "Hayvan Motifleri", "Bitkisel Motifler" başlıkları altında toplanması uygun olurdu. Bu malzemelerin dilciler ve etnograflar tarafından kaynak olarak kullanılacağı görülmektedir.

Kemal Türker'in bu eserindeki motiflerin, özellikle 43, 44, 45, 140, 141 numaralı olanları Türk kilimli motifleriyle aynıdır. 94, 95 ve 96 numaralarda verilen "geyik" motiflerinin Pazırık kurganında bulunan "Hun halısı"ndaki applike geyik motifiyle benzer olduğu görülecektir. 90, 91 numarada verilen "çatal-kaşık" motifleri, 92 numarada verilen "Hitit güneşi" motifi, 111 numarada verilen "üzümlü kadın" motifi, 133 numarada verilen "kuş" motifi yalnız Tokat yazmalarına mahsus olmalıdır. 118 numarada verilen "lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah" yazılı motife dal ve çiçek yerleştirilmiştir. Altında "Eyüp Sultan" yazısı bulunan çifte minareli cami motifi de son dönemin izlerini taşımaktadır.

Öteki motiflerden çoğu, lâle, karanfil, papatya, boru çiçeği, asma yaprağı, hercai menekşe, mısır koçanı gibi bitki ve çiçeklerden oluşmaktadır. Bazı motifler de, beş köşeli yıldız, içiçre daire, sekiz köşeli ve "içleri geometrik şekillerle dolu" yıldız, çarkıfelek, nokta, ok ucu gibi geometriktir. Bir kısım motifin de klâsik Türk minyatür sanatından uygulandığı görülmektedir.

Bu tip motifler kendi aralarında tasnif edilmediği için arandığında bütününe taranması gerekmektedir.

Bu güzel eseri Türk sanatları üzerine çalışan sanatçılara, etnograflara ve folkloristlere duyuruyor, yazarını kutluyorum.

“Fennî Dîvanı”

Yozgatlı Mehmed Said, *Fennî Dîvanı*,
Haz.: Dr. Ali Şakir Ergin,
Ankara 1996, 270 sayfa.

Dr. Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU

Trakya Üni.

Fen-Edb. Fak. Araştırma Görevlisi

Fennî Dîvanı, 19. asrın ikinci yarısında yaşamış olan Yozgatlı Mehmed Said'in eseridir. Eser, Dr. Ali Şakir Ergin tarafından Latin harfleriyle transkripsiyonlu olarak günümüz okuyucularının istifadesine sunulmuştur.

Kitap, Önsöz, Mehmed Said Fennî'nin Hayatı ve Edebî Şahsiyeti, Bibliyografya ve Dîvan olmak üzere dört ana bölümden oluşur.

Kitabın başında bulunan takdim yazısı Yozgat Belediye Başkanı Sayın Mehmet Erdemir'in imzasını taşır.

Önsöz'de eski eserlerimizin tarih ve kültürümüz açısından değeri vurgulanarak, bugün için bu eserlerden pek azının incelenip, günümüz Türkçesi ile okuyucularının istifadesine sunulduğu belirtilir. Ayrıca geçmiş kültürümüzün bir aynası hüviyetinde olan bu eserlerin, günümüz okurunun anlayacağı bir dille açıklanıp, toplumumuza ve gelecek nesillere kazandırılmasının önemi üzerinde durulur.

Bu bölümde Mehmed Said Fennî'nin Osmanlı kültürüyle yetişmiş bir şâir olduğu, şâirliğinin derecesini tayin eden, *Fennî Dîvan*'nın önemi şu cümlelerle ifade edilir. “*Dîvan edebiyatında musammatlar, taştirler, tahmisler, müessedesler, müsebba'lar ve müsemmenler hatta müşterek gazeller en zor söylenen ve yazılan şiir örnekleridir. Elimizdeki dîvan bu türden güzel örnekleri ihtiva eder. Bir şairin en güzel şiirlerini, onların*

mısralarıyla boy ölçüşecek derecede paylaşarak, bazan bir beytin mısraları arasına bir beyit veya üç mısra ilâvesiyle taştir, bazan da bir beytin üzerine üç mısra ilâvesiyle tahmis yaparak hem şiirin ifade güzelliğini korumak hem de mâna bütünlüğünü devam ettirmek oldukça zor bir iştir. Zor olduğu kadar da üstün şairlik gücü isteyen bir kabiliyettir. Fennî Dîvanı'ndaki bu tür şiirlerin çokluğuna bakıldığı takdirde onun sanat gücündeki dehası daha iyi anlaşılacaktır.”

Adı geçen bölümde *Dîvan*'ın tam bir metni oluşturulurken takip edilen metod da verilir.

İkinci bölümde Mehmed Said'in öncelikle soy kütüğü ve tahsil hayatı anlatılır. Şâirin şiirlerinde “Said” ve “Fennî” mahlaslarını kullandığı, “Fennî” mahlasının kendisine -rivâyete göre- zamanın Ankara Valisi Sırrı Paşa tarafından verildiği belirtilir. Mehmed Said Efendi'nin memuriyetleri de ilk memuriyetinden başlanarak ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Ayrıca şâirin, şâirliği de şiirlerinden alınan seçme örneklerle desteklenerek verilir. Mehmed Said'in şâirliğinin yanı sıra iyi bir hakkâk ve hattat olduğu da söylenir. Bu bölümde müellif hattıyla yazılmış olan ve tek nüshadan ibaret olan *Dîvan*'ın tanıtımı yapılır. Sayın Ergin, bu nüshadan başka elinde küçük hacimli müsvedde niteliğinde eksikleri bulunan iki nüsha ve -bizzat şahsının, halktan derlediği şâirin şiirlerini ihtiva eden müstakil kağıt parçaları bulunduğunu da belirtir. *Dîvan*'ın tam bir metninin oluşturulmasında esas nüshanın yanı sıra bu nüshalar da dikkate alınmıştır.

Kitabın 1-270 sayfaları *Dîvan* metnine ayrılmıştır. *Dîvan* şu manzumelerden oluşur. Tevhîd ve Münâcâtlar, Na'tlar, Din ve Devlet Büyükleri ile İlgili Manzumeler, Musammatlar (Muhammesler, Tahmisler, Müseddesler, Müsebba'lar, Müsemmenler, Taştirler), Gazeller, Müşterek Gazeller, Müstezadlar, Mersiyeler, Tarihler, Şarkılar, Muammâ, Kıt'alar, Beyitler (Müfredât), Hece Vezniyle Yazılan Şiirler, Arapça ve Farsça Şiirler. *Dîvan*'da yer alan bu manzumeler ve sayıları dikkate alındığında Fennî'nin, orta hacimden büyükçe bir dîvana sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sayın Dr. Ali Şakir Ergin'in, *Fennî Dîvanı* üzerinde gerçekleştirdiği bu kitap ile hem Yozgat'ın kültür coğrafyasına yaptığı hizmetin büyüklüğüne hem de kültür âbidemize çok nadide bir taş koyduğuna gönülden inanıyoruz.

“Vidin Türkleri (Dil - Folklor - Din)”

Ord. Prof.Dr. Gyula Nemeth,
Vidin Türkleri (Dil-Folklor-Din),
Çev: Prof. Dr. Abdurrahman Güzel,
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,
İstanbul 1996.

Kerima FİLAN

Türk dilinin ağızları üzerinde yerli ve yabancı Türkologlar tarafından yapılan incelemeler, Türk dilinin tarihsel gelişmeleri başta olmak üzere, temasta bulunduğu diğer dillerin üzerindeki etkisi, ilgili ağızların dil içindeki yeri gibi bir çok meselelerin aydınlanmasına yaramaktadır. Ağız araştırması amacıyla derlenen ve kitap veya makaleler halinde bilim dünyasına kazandırılan metinler sadece Türk dili alanında çalışanları değil aynı zamanda Türkoloji ile ilgilenen tüm bilimcileri yakından ilgilendirmektedir. Bu metinler birçok açıdan değerlendirilerek ilgili Türk toplumlarının yaşayış tarzı ve kültürü de dâhil olmak üzere bilinmeyen sorulara ışık tutulmaktadır.

Türkçenin birçok dallarıyla meşgul olmakla ve kalem aldığı üçyüzü aşkın çalışmada önemli bilimsel incelemeler ve sonuçlar ortaya koymakla tanınan Macar Türkologu Gyula Nemeth (1890-1976) Balkan Türkçesi ve diyalektolojisinin ilerlemesinde ayrı bir yere sahiptir.

Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens (Sofia, 1956) adlı çalışmasında Nemeth, Balkanlar'daki Türk ağızlarını Doğu Rumeli ile Batı Rumeli ağızları olmak üzere iki gruba sınıflandırmış, iki grubu ayıran ağız özellikleri ve geçiş bölgesi ağız özelliklerini tespit etmiştir. Böylece Rumeli Türk ağızları konusuna önemli bir katkı sağlamıştır.

Die türkische Sprache in Ungarn in siebzehnte

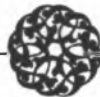
Jahrhundert (Budapest-Amsterdam, 1970) başlıklı eserinde Nemeth, 1668 tarihinde Macaristan toprağında Latin harfleriyle yazılmış Türkçe metinleri (Türkçe sözlük ile konuşma metinleri) üzerinde yaptığı incelemelerin sonuçlarını bilim dünyasına sunmuştur. Bölgede konuşulmuş olan Türkçenin özelliklerinin ortaya koyan bu eser Rumeli Türk ağızlarının aydınlatmasına yeni bir katkı sağlamıştır.

Burada tanıtmaya çalışacağım kitap Gyula Nemeth'in Balkanlar'daki Türk ağızları ile ilgili 40 sene içerisinde yaptığı araştırmaların sonucudur. 1965 yılında yayımladığı *Die Türken von Vidin* adlı bu eserde yazar, Kuzey-Batı Bulgaristan'da Tuna nehri kıyısında bulunan Vidin şehrinin Türk ağızını ele almaktadır. Gerek uygulanan araştırma yöntemi açısından, gerek ulaşılan bilimsel sonuçlar açısından önemli bir eser olan *Die Türken von Vidin* kitabı Prof. Dr. Abdurrahman Güzel tarafından Almanca aslından Türkçeye kazandırılmıştır.

Çeviren kendi ön sözünde söylediği gibi, bu kitabın, “*Bulgaristan'da bulunan Türk dili ve kültür hazinesini canlı tutan bir belge olması*” özelliğinden hareket ederek *Vidin Türkleri* adı altında Türkçeye çevrilmesine karar vermiştir (“Mütercimim Söz Başı”, s. 1-2).

1396-1878 uzun bir dönem içerisinde Türklerin egemenliği altında bulunmuş olan Vidin şehrinde, “Yazarın Söz Başı” kısmında (s. 3-8) ileri sürüldüğüne göre, Vidin'de: Göçmenlerin konuştuğu Türkçe, Osmanlı Türkçesi ve Eski Vidin halk ağızı olmak üzere üç çeşit Türk ağızı tespit edilmiştir. Yazar, bunlardan sonuncusunu ele almaktadır. Kitabın aynı yerinde, Vidin'de derlenen sözlü ürünlerden “*beklediğinden fazla*” bilgiler elde ettiğini, dahası da Balkanlar'daki Türk ağızlarının sınıflandırılması için “*anahtar*” bilgileri bulduğunu kaydetmektedir. Nemeth, Vidin ağızının en önemli özelliklerini sekiz maddede belirtmekte, aynı bu özelliklere tüm Balkan Yarımadası'ndan Adriatik Denizi'ne kadar rastlanmakta olduğu tesbitini ortaya koymaktadır. Öbür tarafta, söz konusu sekiz ağız özelliğinin Batı Rumeli dışında Kuzey Anadolu sahasında da görülmesinin, Rumeli ağızları ile Kuzey Anadolu ağızları arasındaki tarihî bağların bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır.

Bundan sonraki bölümde (“Giriş”, s. 9-22) araştır-

manın gayesi, tarihçesi, kaynak kişiler, metinlerin tesbiti ile düzeltilmesi ve transkripsiyonu açıklanmaktadır. Bu sayfalarda yazar, metinlerin tesbitinde karşılaştığı güçlüklerle dikkat çekmektedir. Şüphesizdir ki bu gibi çalışmalarda doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için metinlerin tesbiti önemli bir aşamadır. Bu açıdan Vidin halkının sözlü ürünlerinden oluşan metinlerin tesbitinde uygulanan yöntem ilgi çekicidir.

Kitabın "Giriş" bölümünde kendi yöntemini açıklamadan önce Nemeth, uygulanması yaygın olan yöntemleri hatırlatmaktadır: Halkın sözlü ürünleri, bir tarafta standart dile yakın bir tarzda (konuşma dilinin özelliklerini bozarak) veya edebî dilde düzeltilerek yayımlanmaktadır. Öbür tarafta ise işitilenler aynen kaydedilip herhangi bir düzeltme yapılmadan bilim dünyasına sunulmaktadır. Ancak, ikinci yöntemin uygulandığı metinlerde ortaya çıkan büyük tutarsızlık, dil araştırmasını son derece zorlaştırdığından, Nemeth'in dikkati dışında kalmaktadır. Nemeth, kaynak kişilerden derlenen metinleri daha sonra kontrol ettirme yöntemiyle bilimsel araştırma için işe yarar malzeme haline getirmek mümkün olduğunu ileri sürmekte, daha önceki benzer çalışmalarda "*alışılmamış olan bu yöntemi*" uygulamaktadır.

Kitabın esas kısmı, Vidin halkının sözlü ürünlerinden oluşan metinleri ve bu metinler üzerinde yapılan dil incelemelerini içermektedir.

Kitabın "Birinci Bölüm"ünde (s. 23-82) (A) Ünlüler, (B) Ünsüzler başlıkları altında Vidin ağzının ses bilgisi ele alınmaktadır. "İkinci Bölüm"de (s. 83-95) (A) Kelime bilgisi, (B) Kelime kaynaşması, (C) Kelime çekimi: a- İsim, b- Fiiller, c- Zarf-fiiller başlıkları altında kelime bilgisi incelenmektedir. "Üçüncü Bölüm"de (s. 97-102) Vidin Türk ağzının anlam bilgisi üzerinde şu konulara göre durulmaktadır: (A) İsimler, (B) İsmi halleri, (C) Fiil şekillerinin kullanımı. "Dördüncü Bölüm"de (s. 103-112) Empatik formlar (vurgulandırılmış biçimler) konusu ele alınmaktadır. "Beşinci Bölüm"de (s. 113-120) Vidin ağzının cümle bilgisi ve ayrıca birleşik cümlelerin yan cümlesiyle ilgili tespitleri gözönüne serilmektedir.

Türkçe metinler:

(A) Vidin'de Halk Edebiyatı: a- Masallar (s. 125-189), b- Halk Hikâyeleri (s. 190-201), c- Türküler (s. 202-218).

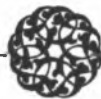
(B) Vidin'de Türk Sosyal Hayatı: a- Çocukluk Çağı (s. 219-232), b- Dügün Âdetleri (s. 233-246), c- Halk Tababeti (s. 247-252), d- Dinî Hayat - Bayramlar (s. 253-259), e- Veliler - Türbelere Ait Ziyaret Yerleri (s. 260-271) başlıkları altında toplanmaktadır.

Kitabın son bölümünü metinlerdeki dikkate değer kelimeler ve kelime şekillerini içeren "Sözlük" oluşturmaktadır (s. 273-331). Vidin ağzının kelime hazinesini ortaya koyan Sözlük'te Bulgarca kelimeler dışında, Romence, Sırpça ve Macarca unsurlara da yer verilmektedir. Dolayısıyla Vidin şehrinin coğrafi konumundan dolayı temasta bulunduğu diğer dillerin Vidin ağzı üzerindeki etkisini Sözlük kısmında görmek mümkündür. Vidin'de özel anlamı olan kelimeler asıl anlamları ile beraber (Vidin Türkçesi'ndeki ve Türkiye Türkçesi'ndeki anlamı) verilmektedir.

Eseri Türkçeye kazandıran Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, kendi ön sözünde kaydettiği gibi, okuyucunun kitaptan yararlanmasını kolaylaştırmak amacıyla, kitabın orijinalinde bulunmayan bazı konu başlık ve alt başlıklarını bölümlere ayırarak bir tasnif getirmiştir. Bunun dışında, eserin orijinaline sadık kalındığı görülmektedir. Hattâ kitabın Türkçe çevirisinde Nemeth'in transkripsiyon sisteminin korunduğu, çevirenin deyişiyle, basım sırasında ortaya çıkan bazı teknik sebeplerden dolayı bu sistemden yer yer uzaklaşmak zorunda kalındığı görülmektedir.

Eserin orijinalinden farklı olarak, çevirisinin son sayfalarında Gyula Nemeth tarafından kaleme alınmış çalışmaların bibliyografyası ve bu tanınmış Macar Türkologun kısa hayat hikâyesi yer almaktadır ("Gyula Nemeth'in Hayatı ve Eserleri", s. 333-365).

Vidin Türkleri Türk ağzlarıyla ve Türk kültürüyle ilgilenen herkes için yararlı bir eserdir. Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e gönülden teşekkür ediyoruz.

“Muhakemetü’l-Lugateyn”

‘Alî Şîr Nevâyî
Muhakemetü’l-Lugateyn
(İki Dilin Muhakemesi),
Haz.: F. Sema Barutçu-Özönder,
TDK Yayınları, Ankara 1996, X+224 sayfa.

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Bu çalışmada, Türk diline *Ferhâd u Şirin*, *Leylâ vü Mecnun*, *Lisânu't-tayr* gibi sayısı 29’u bulan edebî, ilmî, biyografik vs. eserlere imza atan ‘Alî Şîr Nevâyî’nin yaklaşık 500 yıl önce yazdığı *Muhakemetü’l-Lugateyn* (İki Dilin Muhakemesi) adlı eseri, dil malzemesi açısından ele alınmıştır.

Kitapta önsözü, birinci bölüm izlemektedir. Burada konu; “Alî Şîr Nevâyî, *Muhakemetü’l-Lugateyn*” ana başlığı altında “Eserin Tanımı ve Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, “Eserin Muhtevası ve Dil Tarih Araştırmalarındaki Önemi” ve “Eserin Kültür Tarihi Araştırmalarındaki Önemi” alt başlıkları altında incelenmiştir.

Birinci bölümle ilgili daha geniş bilgi verecek olursak; Alî Şîr Nevâyî’nin *Muhakemetü’l-Lugateyn* adlı eserini, “*Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu ortaya koymak*” amacıyla yazdığı, eserin Topkapı, Paris, Fatih ve Budapeşte olmak üzere dört nüshasının bulunduğu ve bu nüshaların özellikleri, Türk Dünyasında (Türkiye, Türkmenistan, Doğu Türkistan) ve Batı’da eser üzerine yapılan çeşitli yayınlar ile eserin yazılış gayesi, eserin edebiyat ve kültür tarihi açısından önemi gibi pek çok konuya değinilmiştir. Burada ayrıca eserin yazılış tarihi (M. 4 Aralık 1499) ve yazılış sebebi de dile getirilmiştir.

“İki Dilin Muhakemesi’ne Esas Olan Dil Malzemesi Üzerine Bir İnceleme başlığını taşıyan Kısım I’de; ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümler yer almak-

tadır. İkinci bölümde “Ses Bilgisine Dayalı Diller’de Ünlüler” üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, “Şekil Bilgisine Dayalı Diller” ana başlığı altında Fiil, İsim konuları ayrı ayrı ele alınmıştır.

Kısım I’in sonunda, “Sözlük Bilgisine Dayalı Deliller” başlığı altında akrabalık adları, giysiler; “İsimler”de, *vurmak fiilleri*, *süslenmek fiilleri* “Fiiller” ele alınmıştır. Ayrıca burada yazılış aynı, anlamları farklı olan *tüş*, *yan*, *yak*, *at*, *bar*, *bâr*, *sağın*, *tüz*, *kök* kelimelerinin yer aldığı Hononimler (sesteş kelimeler) dördüncü bölüm altında anlatılmaktadır.

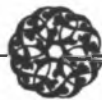
Kısım II’de beşinci, altıncı ve yedinci bölümler yer almıştır. Beşinci bölümde, Topkapı nüshası temelinde, Fatih, Budapeşte, Paris nüshalarına dayandırılan “Metin” bulunmaktadır. Altıncı bölümde eserin “Edisyon Kritik”i veya yedinci bölümde “Tercüme”si verilmiştir.

İki kısım ve yedi bölümden oluşan incelemeden sonra, “Bibliyografya ve Kısaltmalar” başlığı altında önce konuyla ilgili geniş bir bibliyografyaya, ardından da kitapta geçen kısaltmalara “Dil, Lehçe, Şive, Ağız Adları ile Diğer Kısaltmalar” alt başlığı altında yer verilmiştir.

“Dizin”de, *Muhakemetü’l-Lugateyn*’de Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu gösteren *alma*, *baş*, *ara*, *at*, *boza*, *köl*, *kök*, *ming*, *tör*, *yilek* vs. Türkçe kelimelerin dizini verilmiştir.

Kitabın sonunda Topkapı nüshasına ait tıpkı basım verilmiştir.

Dün olduğu gibi günümüzde de dilimize gereken değeri verdiğimiz söylenemez. Dün Arapça veya Farsça Türkçeye tercih edilmiş, bir dönem Fransızca üstün görülmüştür. Bugün ise dünden farklı bir şey yok gibidir; yine Türkçe hor görülmektedir. Bu kez İngilizce konuşup yazmak Türkçe konuşup yazmaya tercih edilmektedir. İşte bu psikoloji içerisinde dilimizin ‘Alî Şîr Nevâyî, Kaşgârlı Mahmut gibi ana diline gereken itina’yı gösterebilecek insanlara ihtiyaç olduğu bu dönemde titiz bir çalışma ürünü olarak *Muhakemetü’l-Lugateyn* (İki Dilin Muhakemesi) adı eserin dil, kültürel değer vb. açılardan incelenmiş olması Türk dili için büyük bir kazançtır. Bu çalışmada, sadece *Muhakemetü’l-Lugateyn*’in Türkçenin zenginliğini ve üstünlüğü-

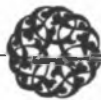
nü gözler önüne seren tarafıyla tanışmakla kalmıyoruz aynı zamanda Farsça ile divan yazacak kadar Farsçayı iyi bilen birinin ana diline gösterdiği sevgi ve hassasiyet ile karşı karşıya kalıyoruz. Oysa bugün, İngilizceyi bilmeden bildiği çat pat İngilizce ile derdini anlatma çabası içerisinde olan okumuş, okumamış nice insanımız var. Bu belki Nevâî'nin de belirttiği gibi "*dilimizi iyi bilmediğimizden*" kaynaklanmaktadır. Çünkü bugün Üniversite'ye giden her bir öğrenciye dilimizi yeni baştan "kural olarak" öğretmek için Türkçemizi "sil baştan" programlarımıza almışız. Bu da dilimizi yeni nesile tam anlamıyla yani dil kültür bağlamı içerisinde öğretmediğimizi göstermektedir. Dolayısıyla kendi dilinin inceliklerine vâkıf olmayan birisinin de, bir yabancı dilden bildiği birkaç kelimeyi kullanmayı bir üstünlük vasıtası görmesi de kaçınılmazdır. Bu yö-

nüyle bu araştırma dilimize sahip çıkmanızı için, başta "dilimizi en iyi şekilde bilmek" gerektiği ve bu konuda hem fert, hem toplum olarak neler yapılması gerektiği noktasında bize bazı ip uçları da vermektedir. Bu yönüyle de bu araştırmanın değeri büyüktür.

Diğer taraftan bu kitap, 'Alî Şîr Nevâyî'nin dil tarihi açısından önemli bir yere sahip olan *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eseri ile ilgili derli toplu bilgiler içeren bir yayındır. Bu yönüyle de kitap, *Muhakemetü'l-Lugateyn* üzerine inceleme yapacak araştırmacılar için bir hem bir kaynak hem bir örnek eser niteliğini taşımaktadır.

Öte yandan kültürümüz ve dilimiz açısından böyle önemli bir eserin Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmış olması sevindiricidir.

“Bir insanın kendi kültürü üzerinde düşünmesi, bilgi, görgü eksikliğine veya yetersizliğine rağmen, sezgileriyle kendi kültürüne mahrem bir dünya gibi sahip çıkması, başka bir kültürün içindeyken mümkündür. Hiçbir balığın, denizin, tuzlu suyun ve erimiş oksijenin farkında olduğunu zannetmiyorum. Bir oltanın ucunda başka bir kültüre taşındıklarında, solungaçlarındaki sessiz çığlık bize anlatır ki, yaşarken yaşadıklarımızın değerini bilmek hem zor, hem de mümkün değildir.”

Yeni Bir Dergi: “Türklük Bilgisi”

Müjgân CUNBUR

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Ülkemizde zaman zaman yeni yayınları tanıtacak bir takım dergiler çıkmıştır. Bu tür süreli yayınlardan hatırlayabildiklerimin adları *Yeni Yayınlar*, *Bibliyografya*, *Kitaplar Âlemi*, *Kitap Dünyası* ve benzerleridir. 1 Nisan 1981 günü yeni bir dergi Türk yayın hayatına ilk adımını attı. Bu “Aylık Neşriyat Haberleri Dergisi” şu adı taşıyor: *Türklük Bilgisi*. Emekli bir kütüphaneci olarak gerek dergi, gerekse derginin adı, özellikle de türü ve çıkararı şirketin ismi beni gerçekten heyecanlandırdı.

Türklük Bilgisi’nin, “Bulak Bilgi Hizmetleri Neşriyat ve Ticaret A.Ş.” adına, sahipliğini ve Genel Yayın Müdürlüğünü değerli tarihçi Ayhan Pala üstlenmiştir. Sayın Pala dergiyi tanıtan “Bulak ve Türklük Bilgisi” adlı yazısına;

“Sovyetler Birliği’nin dağılması ile oluşan yeni tablo Türköloji çalışmalarının önemini arttırmış ve dünyanın çeşitli ülkelerinde bu konuda yapılan araştırmalara hız verilmiştir. Bu çerçevede yeni araştırma kuruluşlarının kurulduğu ve çeşitli araştırma projelerine girildiği görülmektedir”

cümleleriyle ve böyle bir dergiyi yayımlamanın gerekçesini açıklayarak başlıyor. Sonra “**Bulak**”ı tanıtıyor, maksadını ve kuruluşunu anlatıyor:

“Ülkemizin bu konuya henüz yeteri kadar eğilemediğini düşünen akademisyen ve iş adamlarınca kurulan Bulak A.Ş. ilgilileri harekete geçirerek bu alanda Türk ve dünya ilim âlemine hizmet etmek maksadıyla yola çıkmıştır. Bulak adını, birçok Türk lehçesinde ortak bir kelime olarak kullanılması ve Türklük bilgisi alanında bilgi kaynağı olma hedefimizi ifade etmesi bakımından seçtik. Mısır’da Türk idaresinde kurulan ve bastığı seçkin eserlerle kitap sevenlerin hâtıralarında güzel izler bırakan Bulak matbaasının adını yaşatmaktan da zevk duyacağız. Bulak’ın ilk yapacağı işler arasında Türklük araştırmaları ile ilgili dünyanın bü-

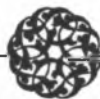
tün bilgi birikimini tarayarak oluşturulacak bir bibliyografya merkezi kurmak bulunmaktadır. Kâtib Çelebi Bibliyografya Merkezi’ni başka araştırma merkezlerinin kurulması takip edecektir.”

Yazıda daha sonra *Türklük Bilgisi* üzerinde durulacak dergide tarih, coğrafya, dil, edebiyat, folklor, ilâhiyat, sanat tarihi, müzik, sosyoloji, felsefe, iktisat, siyaset bilimi gibi sosyal bilimler ve kültür konularında Türkiye’de çıkmış yeni yayınlarla Türkçe konuşulan ülkeler başta olmak üzere yurt dışında basılmış yayınlardan seçmelerin tanıtılacağı, akademik toplantı ve diğer kültür haberlerine yer verileceği, ayrıca tanınmış yazarların yazılarının da yayımlanacağı bildirilmektedir. Derginin, ülkemizde yapılan araştırmaların dünya bilim çevrelerinde tanınmasına hizmet edeceğine de işaret olunmaktadır. Başyazı da: “*Türklük Bilgisi*’nin yukarıda açıklanan hedeflere ulaşılmasında önemli bir adım oluşturacağını ümit ediyor bu hedeflere inanan bütün kişi ve kuruluşların desteğini bekliyoruz” denilmektedir.

Derginin Yazı İşleri Müdürü, Musa Şamil Yüksel’dir, yazı heyetinde Hakkı Acun, Ali Birinci, Mustafa İsen, M. Öcal Oğuz, Ahmet Nezhî Turan ve Murat Yılmaz gibi çeşitli alanlarda Türkölojiyle ilgili yayınları dikkatle takip eden ilim adamları, kitapseverler ve araştırmacılar vardır. Ayrıca derginin on kişilik bir danışma heyeti bulunmaktadır.

M.Ş. Yüksel’in “Türklük Bilgisi’nden” adlı yazısında bir ne yakın derginin taranıp seçilecek makale künyelerinin, çeşitli üniversitelerdeki tezlerin listelerinin okuyucunun istifadesine sunulacağı, Türkçe konuşan ülkelerdeki yayınlar konusunda, Türk okuyucusunun karşılaştığı güçlükler bilindiğinden derginin bu husustaki boşluğu dolduracağı müjdesi, “Benim Kitaplarım” sayfasında önümüzdeki sayılarda yer alacak yazarların adları ile verilecek haberler ve haberleşme bahisleri yer almaktadır.

“Benim Kitaplarım” sayfasında, tanınmış tarihçi Yılmaz Öztuna “Kitaplar ve Etkileri” adlı yazısında “Sadece üç ilim, fikir ve san’at adamının formasyonunda derin ve kesin tesirlerde bulunduğumu söyleyebilirim” dedikten sonra Fuad Köprülü, Yahya Kemal Beyatlı ve Sâdeddin Arel’in eserlerinin kendisini nasıl etkilediğinden bahsediyor.

“Malûm Meçhuller” sayfasında değerli bir müdekkimiz Ali Birinci, “Ali Suat’ın ‘Seyahatlerim’ İsimli Kitabı” adlı yazısında unutulmuş bir yazarı, ve onun 1966’da yeniden basılan eserini hatırlatıyor. Yazarın da belirttiği gibi *Seyahatlerim*’de yer alan bilgiler, özellikle Fuzûlî ve Şeyh Galib hakkında verdiği bilgiler çok önemli olup şahsen Fuzûlî’nin bazı beyitlerinde ifade edilmek istenen mânâyı bu eser sayesinde çözmüştüm.

Derginin “Kitaplar” başlıklı sayfalarında Tûbâ İşınsu’nun “Makedonya ve Yugoslavya Türk Edebiyatına Dair” başlıklı yazısında Kültür Bakanlığı’na yayımlanan *Başlangıçtan Günümüzde Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (Nesir-Nazım) adlı büyük eserin yedinci cildi tanıtılmıştır.

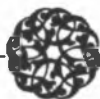
Sonra sırasıyla Zeynep Korkmaz’ın “Atatürk ve Türk Dili II”, İ. V. Kormuşin’in “Yenisey Türk Abideleri, Metinler ve Araştırmalar”, Nizami Xudiyev’in “Azerbeycan Edebî Dili Tarihi”, I. Abduvaliyev ve T. Sadıkov’un “Şimdiki Kırgız Dili”, Ayşe İlker’in “Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil”, Rıdvan Öztürk’ün “Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil”, Anorgul Otacónova’nın “Harezmi Etnotoponimleri”, Hamdi Hasan’ın “Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler”, Mustafa İsen ve A. Fuat Bilkın’ın “Sultan Şairler”, Cemâl Kurnaz’ın “Orta Asyalı Şairler”, Saadetin Gömeç’in “Köktürk Tarihi”, Elizabeth A. Zachariadou’nun editörlüğünde hazırlanmış “Osmanlı Beyliği (1300-1389)”, Yusuf bin Abdullah’ın “Bizans Söylenceleriyle Osmanlı Tarihi, Târîh-i Âl-i Osmân”, Ömer Turan’ın “Rodop Türklerinin 1878 Direnişi”, Hasan Akagündüz’ün “Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi, Amaç, Yapı, İşleyiş”; Nevzat Özkan’ın “Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat”; Ramazan Özey’in “Tabiatı, İnsanı ve İktisadî ile Türk Dünyası”; Şehabeddin Mercani’nin iki ciltlik “Müstefadül-Ahbar fî Ahval-i Kazan ve Bulgar” adlı kitabının tıpkı basımı, Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker ve Yusuf Kemal Tengirşenk’in “1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Nottarı”; Osman Okyar ile Mehmet Seyitdanlıoğlu’nun “Fethi Okyar’ın Anıları, Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye” adlı eserlerinin kısa izahlı bibliyografik künyeleri, açıklamaların İngilizce ve Rusça çevirileri verilmiştir.

27-28. sayfalarda çoğu Batıda ve 1997’de basılmış 45 kitabın bibliyografik künyelerinin yer aldığı görülmüyor. Sonra Prof. Dr. Reşat Genç’in Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nce yayımlanmak üzere bulunan “Kâşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası” adlı büyük eserinin yakında çıkacağı bildiriliyor.

Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil ve Tarih Kurumları yayınlarından seçmeleri, Ege Üniversitesi Araştırmaları Enstitüsü’nce yayımlanan “Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi”nin ilk sayısının tanıtımı izliyor. 32-36. sayfalar çeşitli dergilerden taranmış makalelerin bibliyografik künyelerine ayrılmıştır. 37. sayfada Ayhan Pala “Divânü Lugatî-t-Türk’deki Türk İllerinin Çağdaş Çin Kaynakları ile Mukayesesi ve Değerlendirilmesi” adıyla Varis Abdurrahman’ın hazırladığı yüksek lisans tezini tanıtıyor. Sonra Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında 1987-1997 yılları arasında yapılmış 14 doktora tezinin bibliyografik künyeleri yer alıyor.

“Vefc-yât” bölümünde 1 Aralık 1997’de kaybettiğimiz Prof. Dr. Aydın Taneri’nin Hayatı ve Eserleri’ni Ali Güler kaleme almış. Sonra reklâmlar ve haberler var. Haberlerde Prof. Mustafa İsen Azerbaycan’da yapılan Dede Korkut toplantısını anlatmış. Bunu Bursa’da, Dağıstan’da, Çanakkale, Kazakistan, Tokat ve Bayburt’ta düzenlenecek bilgi şölenleri ve kongrelerin kısa haberleri izliyor. Sonra Ali Birinci’nin “Kâşif Dehri’yi Keşfeden Var mı?” başlıklı böyle bir dergiye yakışacak zarif bir bilmece var. Seyfettin Özege kataloğundaki verilen isim yanlış olduğuna göre, galiba yine bu sırrı çözmek Ali Birinci’ye kalıyor. Şahsen Millî Kütüphane’nin çıkartmakta olduğu *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu*’nda bu konuda düşeceğimiz yanlışlardan bizi kurtardığı için kendisine teşekkür ediyorum.

Sonu; olarak kısaca söylemek gerekirse *Türklük Bilgisi* gerçekten yararlanılabilecek bir dergi. Yalnız tek tek dizgi yanlışları var. Galiba bu hususta ve çevirilerde biraz daha dikkat gelecek... Gerek mis gibi Türklük kokan *Türklük Bilgisi*’ne yayın hayatında, gerekse geçmişteki en büyük bibliyografimiz Kâtib Çelebi’nin adını taşıyacak olan Bibliyografya Merkezine kuruluş ve çalışmalarında çok uzun süreli başarılar dilerim.

Ayaş ve Ayaşlıların Sesi: “Yeşil Ayaş” Dergisi

Yeşil Ayaş, (Ayaş ve Çevresinin Fikir,
San'at ve Edebiyat Dergisi),
Yıl: 4, Sayı: 7, Mart 1998.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Gün olmuyor ki bir ilimizi veya ilçemizi tanıtan, faaliyetleri hakkında bilgiler sunan bir yayımla karşılaşmayalım. Sözler söylenir ve geçer gider, ancak yazılanlar ve belgeleriyle tespit edilerek yayımlananlar bâki kalır. Bu sebeple; hemen hemen illelimizin ve ilçelerimizin bir çoğu bu konuya hassasiyet göstererek çereleriyle ilgili bilgileri ve haberleri çeşitli yayınlarla bizlere sunmayı amaçlıyorlar. Böylece, hem geçmiş nesillere vefa borcu ödenerek minnettarlığımız ifade ediliyor, hem de gelecek nesillere doğdukları, yaşadıkları yörenin, tabii ve tarihî özellikleri ve önemli kişileri hakkında bilgiler verilerek tanıtımı yapılıyor. Özellikle son zamanlarda böyle yayınların çoğalması insanoğlunun yaşadığı çevre ile ilgili olmasının, bunu da başka çevrelere duyurarak paylaşmasının ve varlığından haberdar olmasının en somut göstergesidir.

Bu düşünceden hareketle, sözünü ettiğimiz yayınlara bir örnek olarak elimize ulaştırılan Ayaş İlçesi Kültür Kalkınma ve Yardımlaşma Vakfı tarafından yayımlanan, Genel Başkanlığı'nı Mehmet Savaş'ın, Yazı İşleri Müdürlüğü'nü Cahit Tuncer'in, Teknik Müdürlüğü'nü Hüseyin V. Ertan'ın üstlendiği *Yeşil Ayaş* dergisinden kısaca söz etmek istiyoruz.

Dergi, “Çağrı” adını taşıyan C. Tuncer'in başyazısıyla başlamaktadır. Bu yazıda, Türkiye'de çalışmış Alman hukuk profesörü Ernst Hirsch'in “*Hatıralarım*” adlı kitabındaki görüşlerinden hareketle bilgiler verilmiştir. O'nun 1930'lu yıllarda Siyasal Bilgiler Fa-

kültesi'nde yaptığı bir konuşma nakledilmiştir. E. Hirsch'e sormuşlar: “*Türkiye’de bir kalkınma mucizesi gerçekleştirmek mümkün mü?*” Bu soruya kendi ülkesinden örnekler vererek, “*Siz de Türkiye’de kamu yararına ücretsiz her gün bir kaç saat çalışabilecek iki, üç milyon insan bulursanız mucize olmasa da kalkınma olur*” şeklinde cevap veren Hirsch Almanya'daki çalışmalarını dile getirmiştir. C. Tuncer, bütün bunlardan hareketle, “*Yeri gelince hemşehrilerimizle öğünüyoruz. Kendi konularında değerli hizmetler veren dostlarımız Ayaş için de bir şeyler yapmak istiyorlar ise, 1993 yılında Ayaş ve Ayaşlı'ya hizmet için kurulan bir vakıf var*” denilmiştir. Bu yazı, aracılığıyla bir çağrı yapılarak konuya dikkat çekilmiş, vakıfa ilgi gösterilmesi istenmiştir. Bu dergide, gözümüze çarpan faaliyetlerin bir kaçını sizlere iletmek istiyoruz.

2-3 Mayıs 1997'de Ayaş Belediyesi ve Gazi Üniversitesi işbirliğiyle Başbakan Mesut Yılmaz'ın da katıldığı bir “*Kültür ve Sanat Sempozyumu*” gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 1 Ekim 1997'de Ankara Valiliği ile birlikte Ankara Konukevi'nde Ankara'da Üretilen El Ürünleri Sergisi'ne Ayaş Belediyesi de katılmıştır. 7 Haziran 1997'de bir Ayaş gecesi düzenlenmiştir. 26 Haziran 1997'de ise, Ayaş Sağlık ve Termal Turizmi konulu bir panel düzenlenmiştir.

Derginin 4. sayfasında Belediye Başkanı Çelebi Er'in bir tanıtım yazısı ile karşılaşyoruz. Burada, ilçe hakkında bilgiler verilirken “*İftiharla söylemek gerekirse ilçemizin tanıtımı olumlu ancak yetersiz olduğu biliniyor. Hedefimiz Ayaş'ı en etkili biçimde tanıtmak olmalı, bunun için azimli, iradeli ve sabırlı olduğunda güzel sonuçlar elde edilecektir*” şeklinde çeşitli görüşler ifade edilmektedir.

Verilen çeşitli haberlerin arasında dikkatimizi çeken en önemlisi, Ayaş Belediyesi ve Vakfının işbirliği ile Ayaş'ta bir Kültür Evi kurulması çalışmalarının başlamış olmasının müjdelenmesidir. Burada sergilenecek eşyalarla bir müze oluşturulması amaçlanmakta, tarihî eşyalar ve kitap bağışlarının kabul edildiği duyurulmaktadır.

Ayaş'ta yetişmiş önemli fikir ve kültür adamı Ayaşlı Ali Esen tanıtılmış. Özgeçmişi ve yaptığı hizmetlere nlatılmıştır.

Sayfa 11'de yer alan Berna Tanın'ın “*Yönetmek*”

adlı yazısında; yönetim, yönetici, liderlik kavramlarından hareketle bu konu vurgulanmaya çalışılarak "Ve hemen hiçbir yerde mükemmel olarak herşeyin yürüdüğü ortamlardan söz edemeyiz. Her şirket, kamu kurum ve kuruluşu kendi koşullarına uygun olarak gerekli hatta kanunen zorunlu birtakım kuralları uygulamak zorundadır. Bu zemin sağlandıktan sonra yapılacak her iyi şey o kurumun yararına olacaktır. Bu başarıyı sağlamaya katkıda bulunan yöneticiler ise ödüllendirilecektir" denilmektedir.

Bundan başka, Dr. İhsan Balım tarafından Türkiye'deki şifalı sular ve buradan hareketle Ayaş İçmece-leri ve Kaplıcası tanıtılmaktadır. Cengiz Kaya tarafından da Ayaş'ın Ortabereket Köyü hakkında okuyuculara bilgiler verilmektedir.

"Dünden Bugüne ve Anneannem ve Kanaviçeleri" yazısı ise geçmişteki el emeği ve göz nurunun, çizim ve motiflerin tanıtımı ile ilgilidir.

Hasan Güler tarafından kaleme alınan *Kamus-ı Türki*'den yararlanılarak ortaya çıkarılan "Türkçemiz ve Ayaşlı" adlı bir araştırma ile karşılaşıyoruz. Bu bölümde, Ayaş'ta en çok kullanılan kelimeler ve karşılıkları alfabetik olarak ele alınmıştır. Ayrıca, atasözü ve deyimlere de yer verilmiştir. Bunlardan birini söz-lere de aktarmak istiyoruz.

"Tüfeğin yarıldığına bakma, derenin gümbürdedi-

ğine bak", "Yiğitlikten ve eli açıklıktan vazgeçme".

Bilindiği üzere Ayaş, 1892'den beri hizmet veren kaplıcaları, tarihî evleri, minberiyle ünlü Ulu Camii, alçı mihraplarıyla tanınan Kilik Camii, Şeyh Muhittin Camii, Şeyh Bünyamin Ayaşî Türbesi ve Toprak Dede Türbesi gibi tarihî eserleri ve dutuyla, kirazıyla ünlü, şiiirlere ve şarkılara konu olan tabii ve tarihî zenginlikleriyle adından söz edilen Ankara'nın meşhur bir ilçesidir.

Bu şirin ilçemizi tanıtan ve sesini duyurmasını sağlayan *Yeşil Ayaş* dergisinin yayımlanmasında emeği geçenleri kutluyor, Ayaş İlçesi Kültür Kalkınma ve Yardımlaşma Vakfı'na çalışmalarında başarılar dilerken dergiye ve vakfa ulaşmak isteyenler için GMK Bulvarı No: 112/2 adresine başvurabileceklerini duyuruyoruz.

Sözlerimizi bitirirken Hüseyin Doğutepe'nin *Yurdum Ayaş* isimli şiirinden bir kaç mısrayı sunmak istiyoruz.

"Atalarımız yatar Tekke Doruğu toprağında

Şehitler yatağı, evliyalar durağı,

Karakaya Yakası, İbicek Dağı,

Babalar, analar, evlâtlar kabri top yatağı

Canımdan çok sevdiğim yurdum AYAŞ"

“Türkei” ile Adım Adım Türkiye

Rabia CENK

Atatürk Kültür Merkezi

Bilgisayar İşletmeni

Türkiye’yi tanıtan birçok seyahat broşürü bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Türkiye’de hazırlanıp bastırılan yabancı dildeki eserlerdir. Pek azı da dışarda hazırlanıp basılmıştır. Dışarda hazırlanıp bastırılan eserler ne kadar iyi niyetli olursa olsun içerisinde birçok yanlış bulunur. Elimizde Almanya’da Hayit Verlag tarafından hazırlanıp basılan bir seyahat rehberi bulunmaktadır.

Atatürk Kültür Merkezi Şeref Üyesi ve Başkanımız Prof. Dr. Sadık Tural’ın “Hayit Baba - Ruth Anne” dediği Almanya’da yaşayan meşhur bir ailenin büyük oğlu Ertay Hayit Türkiye’nin tanıtımını gönüllü elçi olarak üstlenmiştir.

Ertay Hayit Bey eserinin Önsöz’ünde şöyle diyor:

“Für einen wahren Traumurlaub in einem faszinierenden Land hat Ihnen die Redaktion von Hayit Spezial viele mützliche Tips und Informationen zusammengestellt. Ein kurzer Sprachführer Türkisch hilft Ihnen, wenn Sie Land und Leute noch intensiver kennenlernen möchten.”

“Büyüleyici bir ülkede hayal gibi bir tatil geçirmeniz için Hayit Spezial’ın yazı kurulu olarak pratik bilgileri bir araya topladık. Kısa bir Türkçe kılavuzu, ülkeyi ve insanları daha yakından tanımanız için yardımcı olacaktır.”

Dergi onbir anabölüm ile Sözbaşı yahut Önsöz diyebileceğimiz “Vorwort”tan oluşuyor ve bu Ertay Hayit’in konuya hâkim olduğunu gösteriyor. Bu rehberi ayrıca değerli kılan, yer adlarında Türkçe isimlerin kullanılmasıdır. Bu tercih bizi çok mutlu etmiştir.

Ertay Hayit “Merhaba - Türkiye’ye hoşgeldiniz” diye başlıyor sözlerine. Türkiye’yi “Doğu’ya açılan

Kapı” diye tanıyoruz. Büyük camiler ve minareler şehir tablolarını sergiliyor, özellikle İstanbul’da yabancılar büyük bir geçmişin izine rastlıyorlar. Dünyanın iki kıtadaki tek şehri olan İstanbul, Türkiye’nin kültürel merkezi ve büyüleyici bir metropol. Dünyaca ünlü eserleri, eski veya modern şehir bölümlerindeki cıvıl cıvıl hayatı ile ziyaretçilerini çabuk büyülüyor. İstanbul’da mutlaka görmemiz gereken yerler sıralanıyor: Topkapı Sarayı, Aya Sofya Camii, Yerebatan Sarnıcı, At Meydanı, Sultanahmet Camii, Kapalı Çarşı, Süleymaniye Camii, Rüstem Paşa Camii, Yeni Camii, Yedikule, Kariye Camii ve İstanbul surları. Bununla da kalınmıyor tek tek bunların geçmişi anlatılıyor. Haliç’den ayrılan, Galata Köprüsü ve Atatürk Köprüsü ile bağlantılı modern İstanbul antik İstanbul’un karşısında kalıyor. İstanbul’un bu tarafından görmemiz gereken yerler ise Dolmabahçe Sarayı ve Galata Kulesi.

Hayit Rehberi İstanbul’dan çıkıp çevresini ve Marmara Bölgesi’ni anlatmaya başlıyor. Boğaziçi turları vasıtasıyla Marmara Denizi’nin en çekici tatil yerlerine ulaşabilmenin mümkün olduğu vurgulanıyor. Buradan ayrıca ülkenin en güzel şehri olan Bursa’ya da geziler düzenleniyor. Gemi ile gezintiye çıkıldığı zaman Beşiktaş, Ortaköy, Beylerbeyi, Arnavutköy, Bebek ve Rumeli Hisarı’nı görebiliriz. Onun dışında Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyük Ada, İstanbul’a bağlı olan Marmara Denizi genelde yerliler tarafından akına uğruyor. Tanınan ve güzel sahilleri olan Ataköy, Yeşilköy ve Florya’dır. Burada bir çok yerde Erdek, Mudanya ve Yalova sahillerinde turistleri görebiliriz.

İstanbul’dan Bursa’ya geçiliyor. Bursa Osmanlı devletinin ilk başkenti olarak görülmeye değer bir çok yere sahiptir: Ulu Camii, İçkale Tepesi, Yeşil Camii, Türk - İslâm Müzesi, Sultan Mezarlıkları ve Arkeoloji Müzesi. Bursa hakkında ayrıca bazı bilgiler verilmiş. Meselâ, ünlü kaplıcalar, kılıç-kalkan ekibinin, Hacivat ve Karagöz’ün gösterileri ve tarihî Kapalı Çarşı. Bursa’dan gezi turları, en yakın olan Yalova ve Manyas Gölü’ne düzenleniyor.

İznik, fayans sanatının merkezi. 1080-1097’de İznik, Selçuklu İmparatorluğu’nun başkenti idi. 1204-1261’de Bizans İmparatorluğu’nun metropolü idi. Bursa’daki Yeşil Türbe ve Topkapı Sarayı’nın bazı odaları İznik fayansları ile süslenmiştir.

Geçiyoruz büyüleyici Ege sahillerine. Türk Ege sa-

hilleri yüzmeyi sevenler ve su sporu yapanlar için bir hayal ülkesi. Havada bir Doğu atmosferi ve gömülü bir kültür izlerini bırakmış. Rüya gibi bir tatil için en iyi şartlar hazır. Ertay Hayit, Ege sahillerinin en güzel ve en sevilen tatil yerlerini seçmiş ve bunları özellikleriyle tanıtmış.

Behramkale... Bu şirin balıkçı kasabası denizin üstünde, antik virane Assos şehrinin yakınında. Burada Gülpınar'a doğru yola çıktığımız zaman güzel kumsallar bulabiliriz ayrıca Küçükkuşu'da da çok güzel koylar vardır. Kuzey'e doğru yola çıktığımız zaman Edremit koylarında sevilen iki plaja ulaşabiliriz. Bunlar, Akçay ve Ören. Akçay, Çanakkale'den İzmir'e giden yol üzerinde. Plajı fazla güzel değil fakat çok neşe dolu bir yer. Ören'e giderken Edremit'ten geçiyoruz. Buranın görülmeye değer yeri Selçuklulardan kalan Kurşunlu Camii. Buranın en güzel tatil beldesi de sonsuz ince kumlu bir sahili olan Ören.

Ayvalık, ziyaretçi akınına uğrayan bir yerdir. 23 küçük ve büyük adaları vardır. Ayvalık'ın halkı, bu asır başlayana kadar, Yunanlı imiş ve bu yüzden halen Yunan - Ortodoks kiliselerini görebiliriz. Fakat bugün bu kiliseler camii olarak kullanılmaktadır.

Bergama, kuzey sahillerinde antik ve geleceği yansıtan görüntüsü ile görülmeye değer bir yer. Buraya gittiğimiz zaman görmemiz gereken yerler ise Asklepeion ve Akropolis.

Foça, 50 km uzakta küçük bir yat limanı ile temiz bir tatil beldesi. Çok güzel sahil gezinti yerleri vardır. Görülmeye değer yerleri ise, Genova Kalesi, harika kayalıkları ile Sirenadası ve güzel koyları ile Yenifoça.

İzmir, Türkiye'nin üçüncü büyük şehri, ülkenin ikinci büyük limanına sahip ve ekonomi için önemli bir aktarma merkezi, diye başlamış Ertay Hayit İzmir'in tanıtımına. İzmir 14. yüzyılda Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş ve 1922'de tamamen Türk Devleti'ne ait olmuş. Görülmeye değer yerleri ise Kapalı Çarşısı, Smyrna'nın kazı yerleri ve Arkeoloji Müzesi.

Kuşadası, Ege sahillerinin en tanınmış ve en kalabalık tatil yeridir. 2000 yıllık bir geçmişi olduğu halde hiçbir antik belge yoktur. Fakat Ephesus kapının önünde sayılır ve bunun yanında Priene, Milet ve Didim. 17. yüzyıldan kalma kervansarayı bugün çok lüks

bir hotel. En önemli plajları Kadınlar ve Tusan Plajı. Gezilmesi gereken en güzel yeri ise, hayvanları ve piknik yerleri ile meşhur olan Dilek Millî Parkı'dır.

Bodrum, eski adıyla Halikarnassos. Bir zamanlar dünyanın yedinci harikalarından birine sahipti. Manasolos'un Mezar anıtı, fakat bugün geriye hiçbir şey kalmamış. Genelde Bodrum dışındaki plajlar akına uğruyor, meselâ 2 km kuzeyde olan Gümbet. Bodrum'dan, Milas'a küçük bir gezi bu arada tavsiye edilir.

Marmaris, Ege'nin en büyük limanına sahiptir. Çoğu plajlar artık kullanılmaz hale geldiği için, sizi en güzel sahillere götüren yat turları düzenleniyor. Her yıl Mayıs'ta Uluslararası Yat Festivali ve Kasım'da büyük bir yat yarışı düzenleniyor. Bunun dışında Temmuz'da düzenlenen bir de turistik festivali var.

90 km uzakta balıkçıların ve sanatçıların yerleştiği Datça bulunuyor. Datça'dan yat veya araba ile antik Yunan şehri Knidos'a ulaşılabilir. Görülmeye değer yerleri Kaunos harebeleri ve buranın tam karşısında kalan Dalyan. Buranın plajı son zamanlarda medyada çok duyulmuş. Çünkü orası kaplumbağaların kuluçkaya yatabildikleri son mekân ve bu yüzden hayvan sevenlerin yardımı ile bu plaj 1988'de Millî Park olarak ilân edilmiş.

Fethiye. Buranın çekici tarafı çevrede birçok plajın bulunması. Fethiye adalardan oluşuyor ve her bir yanı dağlarla çevrilmiş. Tarih sevenler için, dağlarda bulunan mâbet şeklindeki nefes kesici kaya mezarlıkları görülmeye değer. Buradan araba ile rahatça Ölü Deniz'e ulaşılabilir.

Pamukkale. Denizli istikametinden kolayca her yerden ulaşılabilir. Yüzyıllardan beri akan kireçli kaplıcalar beyaz kireç kalıntıları bırakmış, bunlar da doğal kaplıca havuzlarını sarmış. Antik zamandan bugüne kadar kaplıca olarak kullanılıyor. Hafif radyoaktif suyu romatizma, ciğer ve böbrek hastalarına şifa veriyor. Pamukkale'yi gezerken çok dikkatli olmamız gerekiyor. Meselâ, havuzları gezerken ayakkabıları çıkarmamız lâzım.

Ve Pamukkale ile Ege sahillerini noktaladıktan sonra, Ertay Hayit Türk Güney sahillerini ve buraya bağlı tatil yerlerini tanıtıyor. Söze Kalkan ile başlıyor.

Kalkan, kendisini tamamen turist ihtiyaçları için

ayarlamış durumda. Meselâ, çoğu evleri ya hotel ya da pansiyon haline getirmişler. Bir zamanların küçük balıkçı limanı büyük bir değişimden sonra bir yat limanı olmuş. Fakat yine de Kaş'a göre sakin bir tatil yer. Kalkan'dan biraz uzakta Kaputaş Plajı ve Patara Plajı vardır.

Kaş, bir balıkçı kasabası ve sevilen bir turistik yer. Liman, mezarlıklar ve Elenizm zamanından kalma bir tiyatro geçmişi hatırlatıyor. Kaş'ın en güzel plajları ise Büyük Çakıl ve Liman Ağzı.

Kale, Finike ve Kaş arasında bir yol sizi Demre'ye götürür, antik Myra'ya. Restore edilmiş Bizanslı kilisesinde Aziz Nikolaus'un boş mezarlığı bulunuyor. Burada önce rahiplik daha sonra piskoposluk yapmış. Her yıl onun anısına 6 Aralık'ta şenlikler düzenlenir. Merkez'den üç km. uzaklıkta antik şehir Andiria harabelerinde çok güzel bir kumsal var. Kale'nin görülmeye değer yerleri Kaya mezarlıkları ve antik şehir Andiria.

Kemer, bir zamanlar küçük bir balıkçı kasabası şimdi ise kendini tamamen turizme yönelten tatil yerlerinden biri. Antalya'nın kuzeyinde tam bir tatil cenneti. Burada Olympos Millî Parkı gezinti için tavsiye edilir. Diğer bir yer ise eski liman şehri Phaselis. Yürüyüş ile "Chimâre'nin ebedî ateşi"ne rahatça ulaşılabilir. Orada toprak aralıklarından doğal gaz sızıyor.

Antalya. Antalya Akdeniz'in en güzel şehri ve Türkiye'nin en güzel büyük şehirlerinden birisidir. Antalya'nın görülmeye değer yerleri, Yivli Minare, Alaeddin Camii, Yatlımanı, Karaaltı Parkı, Hıdırlık Kulesi. Gezinti için Düden Şelalesi, Termessos, Perge ve Aspendos tavsiye edilir.

Side, kasaba havasını kaybetmemiş sevilen bir tatil yeridir. Uzun ve güzel kumsallara sahiptir. Görülmeye değer yerleri ise Elenizme ait surları, tapmak harabeleri, agora ve tiyatrosu.

Manavgat, küçük bir şehirdir, Manavgat Nehri ve Manavgat Şelalesi ile tanınıyor. Side'nin kalabalık hayatından kaçmak için sessiz, sakin bir yer. Buranın görülmeye değer yeri ise antik şehir Seleukeia'nın kalıntıları.

Alanya. Denizin üzerinden, kayalıklarda olan eski Selçuklu kalesi bu yere romantik ve egzotik bir hava veriyor. Alanya'nın 2000 yıl önceki en ünlü ziyaretçi-

leri burada balayım geçiren Antonius ve Kleopatra. Buranın görülmeye değer yerleri ise Kızıl Kule, Tersane ve Damlatış Mağarası. Gezintiler için Alarahan ve Alarakale, 30 km uzaklıkta olan Kervansaray ve antik liman şehri İotape tavsiye edilir.

Anamur, Antalya ve Almanya'ya oranla ucuz ve sakin olduğu için turistlerin çoğu tarafından tercih ediliyor. Antik Anamur denize bakan bir Roma şehriymiş. Doğuda Roma temelleri üzerine yapılmış Anamur Kalesi var ve bu Kale Türkiye'nin en iyi muhafaza edilmiş kalelerinden birisidir.

Silifke, denizden 10 km uzaklıkta olan küçük bir yer. Mersin'e yakın olduğundan dolayı ve Konya'yla karayolu ile bağlantılı olduğu için yerliler tarafından tercih ediliyor. Doğuda bir tepenin üzerinde bir sarayın harabeleri, birçok oyma mezarlıklar bulunuyor. Bunlar da Nekropolis ve antik şehir Akropolis'e ait. Görülmeye değer diğer bir yeri ise Aya Tekla Kilisesi'nin harabeleri. Gezmek için harabe şehir Diocessara, tiyatro ve Roma zamanından kalan sütunlu giriş tavsiye ediliyor.

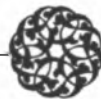
Kızkulesi, çalışkan bir tatil yeri. Burası yaz aylarında dünyanın her tarafından gelen insanları konuk ediyor. Görülmeye değer yeri ise denizin üstünde, yani bir adada bulunan Kız Kulesi. Buraya yüzerek veya sandal ile ulaşabiliriz.

Mersin. Burası tatil için tavsiye edilmiyor. Çünkü yağ rafinerileri hava kirliliğine yol açmış.

Adana, Türkiye'nin önemli sanayi şehirlerinden biri ve "altın şehir" diye geçiyor. Çünkü Kapalı Çarşısı'nda çok sayıda kuyumcu bulunuyor. Osmanlı zamanından kalan Kapalı Çarşı, Ulu Camii, Ramazanoğlu Camii ve Akça Mescit görülmeye değer yerlerdir. Diğer yerleri ise antik Anazarbus, Karatepe Millî Parkı ve Rodoslu'lardan kalan harabeleri ile Yumurtalık.

Antakya, en büyük ve görülmeye değer Arkeoloji Müzesi'ne sahiptir. Diğer yerleri ise Roma zamanından kalma su kemeri kalıntıları, kayalıkta azametle yükselen bir İç Kale ve bir zamanlar kilise olan Habib Neccar Camii.

Güney sahillerinden sonra *Ertay Hayit Rehberi* Kapadokya ve Anadolu Bölgesi'ni tanıtıyor. Anadolu'nun yüksek arazisi Türkiye'nin önemli yerlerinden. Kapadokya'nın bambaşka Tüf doğası gezenleri büyü-

luyor. Taşlara gömülmüş kiliseler ve evler mutlaka görülmeli deniliyor. Ve buraya kadar gelmişken Başkent Ankara'ya bir gezinti yapın önerisiyle Ankara'nın tanıtımına başlanıyor.

Ankara, Türkiye'nin en eski ve en modern şehirlerindendir. 12. yüzyılda Osmanlılar tarafından fethedilmiş ve 1922'de Atatürk tarafından Başkent ilân edilmiştir. Ankara'nın görülmeye değer yerleri: Anıtkabir, Gençlik Parkı, Kocatepe Camii, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara Kalesi, Çıkrıkçılar Sok., Arslanhane Camii, Yeni Camii ve Karacabey Camii. Ankara hakkındaki bilgilerin çoğaltılması gereğine inanıyorum.

Kapadokya. 3 milyon yıl evvel Erciyes Dağı ve başka yanardağlar Aksaray, Ürgüp, Avanos ve Niğde'yi kül ve tüf ile kaplamış. Erozyon ve rüzgâr Kapadokya'yı şimdiki haline getirmiş. Nevşehir'den yer altı şehirleri Kaynaklı ve Derinkuyu'ya gidilir. Ürgüp'ten Ortahisar ve Göreme'ye gidilebilir. Göreme'de Açık Hava Müzesi gezilmeye değer. Avcılar'da bulunan mağara kiliseleri ve Çavuşini'nde eski kiliseler görülmeye değer.

Kayseri, Anadolu'nun en yüksek dağı, Erciyes dağı'nın eteklerinde bir şehir. Burada Selçuklulardan kalan camiler, medreseler ve türbeler çok etkileyici. İç Kale'nin içerisinde bir pazar ve Fatih Camii bulunuyor, önünde ise Honat Hatun Camii ve arkasında Kapalı Çarşı. Burada bulunan Kervansaray'ı Vezir Hanı'na kadar uzanıyor.

Niğde, Selçuklu Kalesi'ne sahiptir ve onun için görmemiz gereken bir yerdir. Görülmeye değer yerleri Hüdavent Hatun Türbesi, Sungurlu Bey Camii, Kayaalık Kilisesi ve eski Gümüş Manastırı.

Konya, Selçuklu döneminin başkenti. Konya sanat eserleri zengin olan ve dinî yönden de baskın bir şehirdir. Buraya gelenin mutlaka Mevlâna'yı görmesi gerekir.

Anadolu'dan Karadeniz'e geçiyoruz. Karadeniz'in önde gelen rengi yeşil. Bu tabloyu ormanlar tamamlıyor. Yürüyüşü ve yüzmeyi sevenler hiçbirinden geri kalmayacaklar. Çünkü balıkçı kasabalarının aralarında kum ve çakıl plajlar bulunuyor. Karadeniz Bölgesi'ni tanıtırken Sinop'tan başlıyoruz.

Sinop, Karadeniz'in en güzel şehirlerindendir. Gö-

rülmeye değer yerleri, güney de bulunan surları ve Bizanslı Batat Kilisesi. Boyabat ilçesi ise dünyanın onbirinci harikası olup görmeye değerdir.

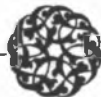
Trabzon, Karadeniz Bölgesi'nin en büyük şehirlerindendir. Trabzon'un görülmeye değer yerleri ise, Fatih Camii, harabe olan Nakip Camii, Yeni Cuma Camii, Kudretin Camii, Ayvasıl Kilisesi, Osmanlı zamanından kalan en büyük ve eski Gülbahar Hatun Camii ve Musa Paşa Camii. Buranın en çok sevilen ve çok gidilen gezme yeri ise Boztepe'dir.

Bölgeleri tek tek tanıttıktan sonra *Ertay Hayit Rehberi*'ndeki işe yarıyacak bilgilerden de sözetmeliyiz. Meselâ, s. 24 ve s. 38'de karşılaştırmalar yapılmıştır. S. 24'te Çeşme, Kuşadası, Bodrum, Marmaris ve Fethiye atmosferi, plajları, gece hayatı, kalınacak yerleri, doğası, görülmeye değer yerleri, gezinti için yerleri ve fiyatları ile karşılaştırılmıştır. Bence bu çok güzel birşey. Çünkü böylece herkes bütçesine ve zevkine uygun olarak nereye gideceğine karar verebilir. Aynı karşılaştırma s. 24'te Kaş, Kemer, Antalya, Side ve Alanya arasında yapılmış. Bunun dışında s. 55 - 61'e kadar bir kılavuz hazırlanmış, burada sadece önemli kavramlar kullanılmış.

Ben bu satırların yazarı Rabia Cenk, Almanya'da doğup yirmüç yıl orada yaşayan bir kimse olarak bu eserin değerini daha iyi anlıyorum. Böyle bir kılavuz bence önemli, çünkü turist ülkemize geldiği zaman biraz olsun derdini anlatabilirse, o kadar da yabancı bir ülkeye gitmesinin tedirginliği azalacaktır. Ertay Hayit Bey bunun yanı sıra Türkiye hakkında bazı pratik bilgiler vermiş. Bunlar insanlarımız ve dinimiz hakkında. Turistlerin gidebileceği hastaneler, giriş ve çıkış için lâzım olan önemli evraklar hakkında bilgi veriliyor. Hediyelik eşyalar ve kalınacak yerler de anlatıldıktan sonra, Türkiye üzerine tanıtım bitiriliyor.

Bence bu eserin TC Turizm Bakanlığı'nca ve Tanıtımdan Sorumlu Devlet Bakanlığı tarafından bolca satın alınıp dağıtılması, iyi olur.

Diğer taraftan Hayit Verlag ile Ertay Hayit Bey'in ve dört kişilik bir heyet bu eserin genişletilmiş yeni baskısı için meselâ önümüzdeki yılın 15 Mart - 15 Nisan'ında Türkiye'ye davet edilip uçak bileti hariç masrafları Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanmalıdır. Hayit Verlag'ı ve Ertay Hayit Bey'i kutluyoruz.

“Hoca Ahmet Yesevî Ocağı” Dergisi

Kalmammat KULAMŞAYEV

Gazi Üni. Türk Dili Edb. Böl.
Lisans Öğrencisi

A yda bir yayınlanan derginin ilk öğrenci sayısı 1998 yılında mart ayında çıkmıştır. Bir düşünce dergisidir. “Düşünenlerin ve Düşündürmelerin Dergisi” olarak adı ile mâhiyeti birbirleriyle örtüşmekte ve örtüşecektir de. Çünkü biz, Hoca Ahmet Yesevî torunları, yayın kurulu olarak, dedemizin sönmez bir ocağına kendi katkılarımızı katabilmek, onun düşüncelerinden de yararlanarak faaliyet göstermek için bir araya gelmiş bulunuyoruz. Bu dergi, Türk Dünyasından gelen lisans ve lisansüstü öğrencilerinin ortaklaşa çıkarttıkları bir dergidir. Böylesi, dergiye bir orijinallik, özgünlük... kazandırmak!a Türk Dünyası gençlerinin birbirleriyle kaynaşmasını; intibakın, inkişafın, millî birlik ve beraberliğin temel öğelerinden birini teşkil etmiş olduğuna bir delâlettir. Yani, hep beraber bir yandan baş, bir yandan kol çıkarıp, geçmişten yararlanarak, geleceği tasarlayarak (ileriye dönük) yapılan bir çalışmanın sonucu olarak *Hoca Ahmet Yesevî Ocağı* dergisi yayın faaliyetine başlamış bulunmaktadır.

Geçmişin nûrunu alarak geleceğe ışık tutacak olan bu dergi, merkez Türk Dünyası, Türk Milleti, Türk Dili, Türk Kültürü, Türk Gençliği, İslâmiyet, İnsan... olmak üzere, başkalarına da hoşgörülü davranmak şartıyla; estetik anlayışıyla fayda prensibi ilkeleri doğrultusunda hemen hemen her türlü konuda yayınlar yapacaktır.

Dergimizin bütün görüşlerine ait özellikler, ilk sayımızın Önsöz’ünde bulunmaktadır. Bu noktada, dergimizin değişmez tüm özelliklerinin bir özeti mâhiyetindeki, Fahri Könen ve Ahmet Zileli’nin kateme aldıkları Önsöz’ü aynen kopya etmekten kendimi alamıyorum. Neden mi? Cevabını birlikte arayalım:

“Dünyanın küçüldüğü, bütün ulusların bilgide ve

teknikte iletişim ve rekabet içinde hızla ilerlediği bir ortamda Türk toplumunun siyasal, sosyal, ekonomik vb. alanlarda çağı yakalaması kaçınılmaz bir hâle gelmiştir. Sevgili Atatürk’ümüzün 20 Kasım 1924’de dediği gibi; “Dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimdir. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekli...”

“Bu yaklaşımdan esas; Türk toplumu olarak tasada ve kıvançta bir olabilmek, birbirimize sahip çıkabilmektir. İnsanlık tarihi içinde dayanışmanın en güzel örneklerini Büyük Milletimiz vermiştir.

“Amacımız Türkiye’imizi, diğer bağımsız Türk Cumhuriyetlerini ve dünyanın her bir tarafına dağılmış olan Türk topluluklarını içine alacak şekilde bütün Türk Dünyasını büyük Türk düşünürü Hoca Ahmet Yesevî Hazretleri’nin başlattığı birlik, beraberlik esasları dahilinde Türklüğün kelime anlamını ifade edecek şekilde, yani olgun, alçakgönüllü, yardımsever, fedakâr ve kendi öz benliğini bulmuş, Türklüğüyle gurur duyan vakûr bir toplum haline getirmek olmalıdır.

“Halka hizmet, Hak’ka hizmettir”, inancı ve bilinci içinde olan büyük Türk Milleti koruma, esirgeme ve yardımlaşma konusunda emsalsiz ve erişilmez onurlu davranışları yüzyıllardır sergilemektedir.

“Sevgili Peygamberimizin gösterdiği yolda Türk toplumuna fikir, ahlâk ve davranışlarıyla örnek olmuş; Türk toplumundaki sevgi, birlik, hoşgörü, sabır, merhamet, alçakgönüllülük gibi üstün insanî meziyetlerin tohumunu Türkistan’dan Anadolu’ya, oradan da Avrupa ve Afrika’ya kadar tüm dünyaya yaymış ve yayacak olan Hoca Ahmet Yesevîler, Yunuslar, Mevlânâlar, Hacı Bektaş Velîlerin canlandığı bu manevî ve millî hareketin mutlaka yeni önderleri de olacaktır. Ancak Türkiye dışında yaşayan Türk toplulukları da dâhil Türklüğün yüceltilmesi için, yani Atatürk’ümüzün dediği gibi, çağdaş uygarlık düzeyine çıkabilmenin yolu, milliyetçi, vatansever, çalışkan, bilimsel,

akılcı, lâik, özgürlükçü, demokrat, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı insanlar yetiştirmekle gerçeleşir.

“Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan Türk milletinin yüksek karakteri, engin insan sevgisi ve üstün nitelikleri, dünya insan topluluklarına yüzyıllardır örnek teşkil etmiştir. On altı muhteşem cihan devleti kuran Türk'ün kaderinde ezeli ve İlâhî takdir saklıdır. Bundan sonra da dünyayı Türk'ün önünde ayağa kaldıracak unutulmaz devirler bu İlâhî kaderin bağrından çıkacaktır.

“Tarihi, kültürü, örf ve âdetleri, dili, kısaca geçmişte sevinç ve kederleri bir olan Türk toplulukları bugün yavaş yavaş dünya üzerinde bağımsız birer devlet olarak yerlerini almaktadırlar. Teknolojinin iletişim olanaklarıyla Türkler bugün çok daha büyük boyutta bir hareket fırsatı-devinim yakalamışlardır. Bütün

tün varlıklara sonsuz sevgi ve saygı ile dolu olan Türklerin hoşgörü ve yardımlaşma duyguları tarih sahnesinde birbirlerini yalnız bırakmayacaklarının en güzel kanıtıdır. Kardeşlerin birbirleriyle dayanışması kaçınılmazdır.

“Bundan böyle bütün Türkler şehitlerimizin yüzyıllardır kanıyla sulanan aziz vatanlarımıza mutluluk ve huzur getirmek için gecemizi gündüzümüze katarak çalışmalıyız ve unutmamalıyız ki barış milletleri refah ve saadete götüren en iyi yoldur.

“Türk eli büyüktür. Her yeri dolduran Türk'tür ve her yeri aydınlatan Türk'ün yüzüdür.

“Türk yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir.

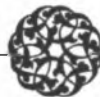
“Ne Mutlu Türküm Diyene!”

Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanımız

Sayın Işıl Saygın'a her gün biraz daha çaresizlik, kimsesizlik, arkasızlık ile karşılaştığına inanılan **Aile** adlı kurumun hangi olumsuzluklarla, niçin yaralandığı konusunda fikir alışverişlerini sağlayacağına inandığımız **III. Aile Şûrası'nı** toplamış olmalarından dolayı şükranlarımızı sunarız.

Bilge Yayın Kurulu

“Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten”

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten,

1995, TDK Yay.,

Ankara 1997. 492 sayfa.

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Yayınlanmaya başladığı 1953 yılından itibaren Türk dili, edebiyatı ile ilgili bilimsel araştırmalar, çeviriler yanında bu konuda basılan eserlerin tanıtımı ile bu alanda yapılan konferanslar ve toplantılarla ilgili haberlerin yer aldığı *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*'in yeni sayısı çıktı. Yayın hayatına başladığı tarihten bugüne Türk dili, edebiyatı ile ilgili yerli ve yabancı pek çok araştırmacıya ait yazıları takip etme imkânı bulduğumuz *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* bu konuda yapılan ciddi ve titiz yayınlardan birisi ve belki de en önemlisidir. İşte biz bu yazıda 1995'te dahil olmak üzere bugüne kadar 38 adet çıkmış olan *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*'in yeni sayısını tanıtmak istiyoruz. 1995 yılına ait olan bu sayıda yer alan yazıları kısaca verecek olursak:

İlk yazı Nuri Yüce imzasını taşıyor. “Prof. Dr. Nikolay Aleksandroviç Baskakov'un Hayatı ve Türkoloji Bilimine Hizmetleri” (s. 1-30) başlığını taşıyan bu yazıda Rus Türkologlarından Prof. Dr. Nikolay Aleksandroviç Baskakov'un hayatı, ilmi faaliyetleri ve çalışmaları geniş bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci yazı Armin Bassarak'a ait. “Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri” (s. 31-36) adlı bu makalede, Türkiye Türkçesi'nde zaman kipleri, temelini Willi Mayerthaler, Wolfgang U. Dressler ile Wolfgang U. Wurzel vs. tarafından geliştirilen morfolojik doğallık teorisine göre değerlendirilmiştir. Bu yazıda ayrıca, “*insanın bedenî, ruhî özellikleriyle iletişimin nesnel özelliklerine bağlı olan doğal yapıların dilde kalıcı olduğu*” gibi “*doğallık teorisi*” ile ilgili kısa bil-

giler de verilmiştir.

Ülkü Çelik tarafından kaleme alınmış olan üçüncü makale “Altay Türkçesi ile Üç Metin (Tuba - Çalkanduu - Altay)” (s. 37-98) başlığını taşıyor. Burada Türk dili ile ilgili çeşitli tasniflerde Altay Türkçesi'nin durumu üzerine kısaca durulmuş ve Altay Türkçesi'nin tasniflerde farklı gruplarda değerlendirildiği vurgulanmıştır. Daha sonra tasniflerde genelde iki ana gruba ayrılan Altay Türkçesi'nin iki ana grubunu içeren üç metindeki ses farklılıkları tek tek gösterildikten sonra “Çörçök” (masal), “Çalganugın çörçöö (Çalkandunun Masalı) ve “Altay Kep-Kuuçındar” (Altay Efsaneleri) başlıklarını taşıyan üç metin önce Altay Türkçesiyle arkasından da Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış şekli verilmiştir. Bundan sonra metindeki kelimelerin dizini ve en sonda da kaynakça yer almıştır.

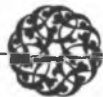
Dördüncü yazı Nurettin Demir'in. “Alanya Ağzlarında *şimdi*'nin Varyantları” (s. 99-114) adlı makalesinde N. Demir, makalesinde, dil bilimi kriterleri çerçevesinde yapılan Anadolu ağzlarının sınıflandırılması çalışmalarına kısaca değindikten sonra Alanya ağzlarının *şimdi*'nin varyantları üzerinde durmuştur. Yazının sonunda konuyla ilgili geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

Hayati Develi'ye ait beşinci yazının başlığı şöyle: “(sA) Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme” (s. 115-152). Burada (sA) morfemli yardımcı cümleler ve bunlarla kurulan birleşik cümleler, yapı ve fonksiyon olmak üzere iki ana başlık altında incelendikten sonra genel olarak değerlendirilmiştir. Bunu “Örnek Cümlelerin Sadeleştirilmesi” ve geniş bir “Bibliyografya” takip etmiştir.

Musa Duman'a ait “Evliya Çelebi Seyahatname'si'nin Türkçe Açısından Önemi” (s. 153-178) başlığını taşıyan makalede, Evliya Çelebi ve eseriyle ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra *Seyahatnâme*'nin dili ve Türkçe açısından önemi üzerinde durulmuştur.

O. Kemal Kayra-Şınar Boltova'ya ait yedinci makale, “Çağdaş Kazak Türkçesiyle Göktürk Yazıtlarındaki Kelime ve Deyimler Arasındaki Benzerlikler” (s. 179-191) başlığını taşıyor. Bu makalede Türk yazı dillerinin ortaya çıkışı Kazak Türkçesi'nde görülen ses olaylarından kısaca bahsedildikten sonra, Kazakça ve Göktürk yazıtlarında geçen *buka* (boğa), *bol* (olmak), *böri* (kurt), *sansız* (sayısız) gibi kelimeler örnekleriyle verilmiştir.

Sekizinci makale, Petro I. Kuznetsov'un. “Türkiye Türkçesi'nin Morfoetimolojisine Dair” (s. 193-262) adını taşıyan bu makalede Türkçe kelimelerin ve ekle-

rin yapısı ile ilgili etimolojik çalışmalar hakkında bilgiler verildikten sonra “Kısa Sonuç” başlığı altında konuyla ilgili kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuçtan sonra Türkçe çalışmanın konusu olan ek ve kök arasındaki bağı gösteren “Ek Listesi” ve “Köken Listesi” olmak üzere iki liste verilmiştir. En sonda konuyla ilgili geniş bir kaynakça yer almıştır. Sonda kısaltmalar ile içindekilere yer verilmiştir. Bu yazı Türkçedeki zaman ve yapım eklerinin etimolojisi ile ilgili geniş bilgi içermektedir.

İsa Özkan’ı ait dokuzuncu makale, “Türkmenistan’dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları” (s. 263-314) başlığını taşıyor. Bu yazıda Dede Korkut’la ilgili genel bilgi verildikten sonra, 1990 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat’ta yayımlanan, Mati Kösayev’in *Gorkut Ata, Gadımı Türkmen Eposı* adlı eserinde yer alan, on Dede Korkut boyuna ait metin Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi’ne ait şekilleriyle birlikte verilmiştir.

Onuncu makale Mehmet Özmen’e ait. “Türkçede *değil* Kelimesi ve Kullanımları” (s. 315-368) adını taşıyan bu yazıda *değil* kelimesinin kökeni, lehçelerdeki durumu, kullanım şekilleri, fonksiyonları vs. hususlar örnekleriyle beraber teferruatlı bir şekilde verilmiştir. Daha sonra “Kısaltmalar ve Kaynakça” ve en sonda da konuyla ilgili olarak taranan edebî eserlerin bibliyografyası kısaltmalarıyla birlikte yer almıştır.

Rıdvan Öztürk tarafından kaleme alınan “Ali Şîr Nevâî’nin Dili Hakkında” (s. 369-376) adlı on birinci makalede Ali Şîr Nevâî’nin dilinin temelleri üzerinde durulmuştur.

Mukim Sağır tarafından yazılan “Anadolu ağızlarında Ünlüler” (s. 377-390) başlıklı on ikinci makalede Anadolu ağızlarındaki ünlüler geniş bir şekilde anlatılmıştır. Yazının sonunda konuyla ilgili kaynakça verilmiştir.

On üçüncü makale yine Mukim Sağır tarafından yazılmış. “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler” (s. 391-409) başlıklı bu yazıda Anadolu ağızlarında geçen ünsüzler tek tek anlatılmıştır.

Bu onüç makale sonrasında “Tanıtma, Tahlil ve Tenkitler” yer almıştır. Bu kısımdaki “Türkiye’de Uygur Türkçesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış ve Eski Uygur Türkçesi Üzerine Türkiye’de Yapılan Son Çalışmalar” (s. 411-431) başlığını taşıyan ilk yazı O. F. Sertkaya’ya ait. Burada Uygur Türkçesi ile ilgili çalışmaların tarihi kısaca verildikten sonra bu alanda dün ve bugün araştırma yapmış ve yapmakta olan bilim adamlarından bahsedilmiş ve bu alanda üçüncü nesli oluşturan; Ceval Kaya (*Altın Yaruk, Giriş, Metin ve*

Dizin, TDK Yay.: 607, Ankara, 1995, 911 s.), Mehmet Ölmez (*Altın Yaruk*, III. Kitap [= 5. Bölüm] [Suvarnaprahâsûtra], Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara 1991, Beytepe 126+ekler) ve Sema Barutçu-Özönder’in (*Vasubadhu Abhidharmakosa (varti) sat-ra*, Ankara, 1990, 183 s., XXX levha ile biyografileriyle birlikte Eski Uygurca sahasında yapmış oldukları bu son yayınlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

İkinci tanıtma yazısı, Mustafa Uğurlu’ya (s. 433-438) ait. Burada Kurtuluş Öztopçu’nun *Mumyatı’-l-Ghuzat (A 14th-Century Mamluk-Kipchak Military Treatise. Text-Translation-Index*, Sources of Oriental Language and Literatures, 13, Turkish Sources, 11, 1989, Cambridge-Massachusetts) üzerine yaptığı çalışma tanıtılmıştır. Tanıtma sonunda bibliyografya yer almıştır.

Üçüncü tanıtım yazısı M. Argunşah’a ait. Bu yazıda, *Nehcü’l-Ferâdis, II Metin*, ([Çeviriyazı: Janos Eckmann, Yay.: Semih Tezcan - Hamza Zülfiyar]) TDK Yal. XI+313 s.) adlı eserdeki yanlışlıklar ve eser ile ilgili eksiklikler üzerinde durulmuştur.

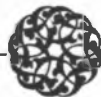
Bu kısımdaki dördüncü yazıda Hayati Develi (s. 471-474), Mustafa Özkan’ın *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi* (Filiz Kitabevi, İst. 1995, 751 s.) adlı eserini tanıtılmaktadır.

Beşinci tanıtım yine hayati Develi’ye (s. 474-478) ait. Burada Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427), Als Sklave im Osmanischen Reich und bei den tateren. 1394-1427* (Çev: Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, 215 s.) adlı eserin bir tahlili yapılmış, çevirinin önemi vurgulanmıştır.

Altıncı yazı Nuri Yüce’ye (s. 479-488) ait. Erol Ülgen, *Şemsi Yastıman, Hayatı ve Eserleri* (İst. 1995, 349 s. Ahi Kültürü Araştırma ve Eğt. Vakf. Yay. No: 4) adlı eser tanıtılmıştır. Burada ünlü halk ozanı *Şemsi Yastıman* ve eserleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Yedinci ve son tanıtım Mehmet Kara’ya (s. 489-492) ait. Bu tanıtımda, Alisa Şükürlü’nün *Gedim Türk Yazılı Abidelerin Dili* (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi ve Pedagoji Ens. İçin Derslik, Maarif Yayını, Bakû 1993) adlı eser tanıtılmış ve Alisa Şükürlü’nün bu konuda yazmış olduğu başka yazıları üzerinde kısaca durulmuştur.

Türkiye’de bu alanda yayımlanan sayılı yayınlardan olan *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*’de yaklaşık yarım asırlık yayın hayatı içerisinde Türk dili ve edebiyatı üzerine yazılmış birçok yazı çıkmıştır. Bu yönüyle Türkologlar için önemli bir kaynak olan yıllığın bu başarısını devam ettirmesini diliyoruz.

Türkiye’de Tarihî Çizgi-Roman

Orhan DÜNDAR

Çizgi-Roman Metin Yazarı ve Ressamı

Çizgi-roman çağımızın inkâr edilemez bir gerçeği olup, gelişmiş ülkelerde en çok satan yayınlardır. Bugün çizgi-romancılık tam bir endüstriye dönüşmüştür. Başta Japonya, Amerika, Fransa, Belçika, İngiltere, İtalya olmak üzere, her ülke, çizgi-romanda kendi kültürünü ve tarzını oluşturmuştur.

Biz de bunun önemi kavranmadığı için, yıllardır çocuklarımız yabancı çizgi-roman okuyarak büyüdü. Onlara bir alternatif sunulamadığından pek tabii olarak bu çizgi-romanların etkisi altında kaldılar. *Pekos Bill* ve *Tommiks* 1951 yılının sonlarında Türkiye’ye girdi. O zamanki en popüler iletişim aracı olarak bütün çocukları etkiledi. Bıraktıkları derin etki bugüne kadar sürdü. Şimdi ise onların yerini *Batman*, *Terminatör* ve *Herkül* aldı. Daha çok ve etkili iletişim araçları ile bize ulaştırılıyor. Çizgi romanla pornografi denemeleri bile var.

Türkiye tarihin en köklü uygarlıklarının kurulduğu bir coğrafyada bulunmaktadır. Konumu itibariyle büyük bir potansiyele ve dinamizme sahiptir. Bu da ona parlak bir gelecek vaad etmektedir. Yaratıcılık sınırlarımızı zorlayan bir düşünce yapısına ulaşarak gelecekle ilgili fikirler üreten bir toplum olmalıyız.

Türkiye sahip olduğu kültür ve maneviyat zenginliğini nasıl kullanacağını öğrenmek ve plânlamak zordur. Bunun için önce geçmişin zengin kaynağı üzerine güncel kültür işlenmelidir. Böylece bu kaynak daha zenginleştirilip çağdaşlaştırılacaktır. Bunu yaparken de büyük ölçüde Türk kültürüyle çatışan Batı kültürüne alternatifler oluşturulmalıdır. Bu da bizi içe

dönüklükten kurtarıırken yabancı kültürün etkisinden koruyacaktır. Bu yapının geniş ve sağlam olması gelecek için hazırlanacak olan projelere sağlam bir zemin oluşturacaktır. M. Kemal Atatürk’ün dediği gibi, “İlham ve kuvvet kaynağı milletin kendisidir.”

Tarihçi merhum Prof. Dr. Osman Turan, “*Milletin istikbali için tarih yazmak yapmak kadar önemlidir. Zira devrimizde tarih şuurunu taşıyan milletler millî kudret ve medeniyet hamlelerinde bu hazineden faydalandıkça tarihin onlar için faydası olur*” diyor. Ama Osman Turan’ın yetişkinlere seslendiği Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi’ne yansıyan düşünce, bugüne kadar iyi işlenip anlatılabilmiş midir? Tarihin iyi anlatılamadığı ve bir tarih şuru oluşturulamadığı, tarihin “*Mamçakoğlu Cüneyit*” gibi basit bir söze indirgenmesinden ve bunun neticesinde “*İstanbul Kanatlarının Altında*” adlı filmin ortaya konmasından açıkça belli olmaktadır. Bu sonucun kabahati tarihine saygı göstermeyenlerde mi, yoksa tarihini anlatamayanlarda mı? Herhalde tarihini iyi anlatamayanlarda. Tarihin doğru anlatılıp bilince dönüştürülmesinin yanında TV filmleri ve çizgi-roman gelmektedir.

Evet bugünkü yanlış tarih anlayışının temelini 1950 yıllarında çizilen çizgi-romanlar oluşturmaktadır. Burada kabahat çizgi-romanın değil, bu sanat dalını yanlış ellere bırakanlarıdır. Çünkü o zamanki en etkili görsel iletişim aracı çizgi-romandı ve en revaçta konular da tarihî konulardı. Fakat her sanat dalında olduğu gibi çizgi-romana da ilgi gösteren belli bir kesim olmuş ve çizgi-roman onların düşüncesine göre gelişip şekillenmişti. Şimdi biz bu gelişmenin nasıl başladığına bakalım.

1937 yılında çizgi-romanın büyük ustası Amerikalı Harold Foster, en popüler çizgi-roman olan *Tarzan*’ı çizmeyi bırakmıştı. Onun yerine “*Prince Valiant*” adlı bir yuvarlak masa şövalyesinin maceralarını çizmeye başlamıştı.

Walter Scott’un “*Ivanhoe*” adlı romanı nasıl tarihî roman türünü başlattıysa, *Prince Valiant*’da çizgi-romanda aynı öncülüğü yapmıştı. Çok güzel ve zengin resimleri, kıyafetleri, arka plân görüntüleri ve işlediği konularla tam kendi devrini yansıtıyordu. Konuları Avrupalıların utanç duyduğu ve 10. asırdaki “çukur

dönemlerinde” geçiyordu. Ama H. Foster bu çukuru tümsek yapıyor ve *Prince Valiant*’la o dönemi âdeta yüceltiyordu. Böylece Avrupalıların o utançlı dönemindeki şövalyeler bir kahraman olarak ortaya çıkıyordu. Bu çizgi-romanın bir zaferiydi.

Biz de ise 1960 yılının başında *Tommiks*’li bir çizgi-roman furyası başlıyordu (*Tommiks*, Amerikan kovboylarını anlatmasına rağmen İtalyan yapımıdır). Ve arkasından da *Prince Valiant* örnek alınarak yerli tarihî çizgi-roman üretimine geçiliyordu. Kaynak olarak hem konu, hem resim bakımından *Prince Valiant*’tan yararlanılıyordu. Bunlar başlangıç döneminin çalışmalarıydı. Zamanla kendi kaynaklarımızdan yararlanılacaktı. Yıllarca süren bu çizimler bizdeki tarihî çizgi-roman klasiği olacaktı. Ama bunlar tarih bilgisini de, tarih şuurunu da verememişti. Tarihî çizgi-romanlarda sadece ticaret amacı güdülmüştü.

Kitap olarak çıkan bu çizgi-romanların tutulması, arkasından çevrilen filmlerin ticarî başarı kazanması üzerine de birçok kopya türemiştir. Onların amacı da hep ticaret olmuştu. Hiç kimse araştırma, okuma, inceleme, sorma, öğrenme zahmetine girmemiştir. Bu iş tam Nasrettin Hoca’nın “*Tavşanın suyunun suyu*” hikâyesine dönmüştü. O bilinçsizlikle bir çizgi-roman ve sinema furyası başlamıştır. Konusu ve sanatı ile hiçbir şey vermeyen bir sürü iş çıkmıştır ortaya. İşin ilginç yanı tarihe sahip çıkan kesim de aynı yöntemle çizgi-roman ve film üretmeye başlamıştır. Onların da tarih

bilgisinin ve tarih şuurunun oluşmasına hiçbir katkısı olmamıştır.

İşte ne tuhaftır ki, tarihle ilgisi olmayan bu çizgi-roman ve filmler tarihimizi anlatan en yaygın kaynaklar(!) haline gelmiştir günümüzde.

Tarihî çizgi-roman bizdeki olumsuz gelişimine rağmen Avrupa’da sanatların içindeki en üst basamaklardan birine oturmuştur. 1991 yılında Ankara’daki Fransız Kültür Merkezi’nin Müdürü ile çizgi-roman konusunda bir görüşme yapmıştım. Ona “*Fransa’da en çok hangi çizgi-roman türü tutuluyor?*” diye sormuştum. O da “*Tarihî çizgi-romanlar*” demişti. Ben de elime geçen Fransızca tarihî çizgi-romanlardan bunun doğru olduğunu görmüştüm. 1930’lu yıllarda çizilen birçok çizgi-romanın defalarca baskısı yapılmıştı. Bunların içinde Fransız tarihini anlatan çizgi-romanlar olduğu gibi, *İncil*’i anlatan çizgi-romanlar bile vardı.

Görülüyor ki çizgi-romanlar dışarıda hâlâ büyük bir işlev görüyor. Biz de yeni bir anlayışla bu sanat dalını yeniden değerlendirmeliyiz. “*İstanbul Kanatlarımın Altında*” filmine veya benzerlerindeki yanlış ve çirkin mesajlara kızmaktansa, o filmdeki mantığı “doğru bilgi”, “doğru bilinç” mantığına oturtmalıyız. Bunu yapacak malzemeyi tarihimiz fazlası ile veriyor. Meselâ o malzemeyi işlemeyi becermekte. Bunun yolu da çizgi-romandan geçmektedir.

“Masal Gezegeni”

Zerrin Bolat, “Masal Gezegeni”
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
I. Baskı, Ankara 1994. 71 sayfa.

Hayrettin PARLAKYILDIZ

Onsekiz Mart Üni. Eğitim Fak.

Öğretim Görevlisi

Cocuk edebiyatı ürünleri içinde “*masal*”ın çok ayrı bir yeri vardır. Çocukların hayallerini süsleyen, büyüklerin söyleyemedikleri duygu ve düşüncelerini “*mesaj*” halinde yöneticilere ulaştıran; gönderen ile gönderilen arasındaki kodlamayı sağlayan bir bağlantıdır “*masal*”... Dünyamızın katı ve çirkin oyunlarla dolu gerçeğinden bıkanlar ve kendisini hoş söyleyişlerle dolu dünyada mutlu sayanlar için, güzel bir sığınaktır “*masal*”... İyilerin, doğruların cezalandırılıp; kötülerin, arsızların mükâfatlandırıldığı dünyamızdan, bir kurtuluştur “*masal*”...

Günümüz masalı bilim-kurgu eserlerdir. Eğer onları da dikkatli okursak. Batılı yazarların mitolojiden başlayarak, bütün klâsik masalları modern teknoloji içinde erittiklerini görürüz. Fakat bazı ufak-tefek değişikliklerin de yapılması gerekmektedir. Gelişen ve gün geçtikçe küreselleşen dünyamızda, ayrıca müstakil evlerden apartman katlarına hapsedilen, dünyaları daralan çocuklar, yine dünyaya hayal gücü ve fantezi ile açılacaktır. Fakat bugün kullanılmayan kelime ve araçlarla bu dünyayı aşmak da gerçekçi olmayacaktır. Dünyamızdaki gelişme ve değişmelerin getirdiği şeyler, çocuklarımıza yeni ufuklar açmalıdır. Bunu da *Masal Gezegeni*’nde bulmak mümkün.

Günümüzde çocuk yayıncılığı önemli bir yere gelirken, bazı kurumların da bu konudaki yardımını gözardı etmemiz mümkün değildir. Bu kurumlardan biri, iktisadî kalkınmamızda fevkalâde yeri olan İş Bankası’dır. Bu banka ile Yapı-Kredi Bankası, Diyanet Vakfı, Çocuk Vakfı vb. kuruluşlar, kültürel alanda çocuklara da hizmet vermektedirler.

Tanıtacağımız eser, çocuklarımızı geçmişteki masal anlayışı içinden kurtarıp, yeni dünya içindeki teknolojiyle tanıştırmak bakımından önemlidir.

Eserin Fizikî Özellikleri

Kitap, 13.3 x 19.5 ebadında, birinci hamur kâğıda 12 puntoluk kitap harfleri ile basılmıştır. Kapak resimli olup, bristol kapak kullanılmıştır.

Resimler, metinle takip edilecek bir düzenleme içinde; konu metni ve resmi karşılıklı sayfalara yerleştirilmiş olup, metni takip etmektedir. Resim altı yazıları bulunmamaktadır. Resimler renk, baskı ve çocuk hayâl kurma yetisine seslenme bakımından uygunluk taşırken; yalnız metinde Küçük Prens’in kıyafeti tasvir edildiği sırada çizmelerinin siyah olduğu belirtilirken, resimde kahverengiye boyanmıştır.

Oyuna dayalı bu eser, çocuğun düşünme gücü ve hayâl dünyasını geliştirecek biçimde hazırlanmış bir çocuk oyunudur. Form, cilt ve sayfa düzenlemesi çocuk kitabı niteliğine uygun olarak, hem dikişli hem de yapıştırma şeklinde hazırlanmıştır.

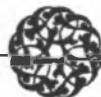
Kahramanları çocuk ve hayvanlar olan masal kitabı ilköğretim 1. kademe, 1. devre çocukları için idealdir. Fakat serüvene yönelik olması sebebiyle 2. devre çocuklarına da hitap etmektedir.

Edebiyat Sosyolojisi Bakımından

Eser, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’na ait “*Çocuk Kitapları*” serisinin 54. yayını olup, bugüne kadar 1. baskıda 5000 adet basılmıştır. Yazar Zerrin Polat, Marmara Güzel Sanatlar Fakültesi mezunu olup, kendi mesleğini ön plânda tutmakla beraber, çocuklar için kitap yazmaya devam etmektedir. Yazar, bu eseri ile 1993 yılında, “*Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği*” tarafından açılan bir yarışmada ödüle lâyık görülmüştür.

Eser, ilköğretim 1. kademe, 1. devreye ait çocukları dikkate alarak düşünülmüş. Masalın kahramanları, çocukların çok sevdikleri “*Bremen Mızıkacıları, Yedi Cüceler, Fareli Köyün Kavalcısı, Çizmeli Kedi, Keloğlan ve Küçük Prens*” gibi dikkat çekici tiplerden oluşmuştur.

Eserde büyüklere mesajlar var: Açlıkla, terörle, savaşlarla, nükleer silâhlarla, bombalarla, çıldırıncı gazlarla, çevre kirliliği ile baş edemediğimiz günümüz dünyasında; çocuklara tertemiz, daha güzel, daha mutlu bir gelecek vermemiz gerektiği mesajı önemle vurgulanıyor.

Kitap, Zerrin Polat'ın anne-baba ve eğitimcilere seslenen bir yazısıyla başlıyor. Paul Valery'nin "*Bana masallarımı geri verin*" sözüyle başlayan yazıda; masalın çocuklar için önemini, masal kahramanlarını günümüz teknolojisinin getirdiği yeni buluşlarla birleştiriyor. İnsanın hayâl gücü üzerinde duruyor ve büyüklere mesajlar vererek, yazısını nokt alıyor.

Muhtevaya Dayalı Özellikler

Eserde, masal kahramanlarının güzel, temiz ve mutlu olabilecekleri bir gezegen aramaları ve yolculukları anlatılmaktadır.

Barış, kardeşlik ve sevgi dolu bir dünya özlemi "*anafikri*" oluşturuyor. Eserde anlatım türü "*moral*"dir. Moral eserlerde günlük hayattan farklı kişiler, bir başka deyişle olağanüstü varlıklar ve yine onların yaşadıkları olağanüstü olaylar yer almaktadır. Kısacası bu tür eserler hayâl dünyamıza doğrudan etki yapmakta ve hattâ hayâl dünyamızın kendisi olup çıkıvermektedir. İşlenen temel değerler açısından, "*insanlık sevgisi, kardeşlik duyguları, yardımserverlik ve barış düşüncesi*"ni görmekteyiz. Alaycı tavırlar reddilirken; yeni bir gezegen arayışı içerisinde "*gezegen*" kavramı üzerinde durulmaktadır.

Eserdeki şahıslar kadrosunu da gruplandırarak şöyle verebiliriz:

İnsanlar

Alâeddin: Kitabın başlıca kahramanı, sihirli lâmbasını hârâmilere çaldırılmış. Lâmba ile birlikte cini de kaybolmuş, sarayı da. Bağdat'tan İstanbul'a gelmiş. Eflâton pantolonu, beline sarılmış kuşağı ve sarığı ile tam bir Bağdatlı. Aklına koyduğunu yapan, yardımsever bir insan.

Küçük Prens: Asteroid B-612 gezegeninde (kırmızı gülü ile birlikte yaşıyorken koyunu gülü yemiş) yaşıyor. Küçük gezegeninde mutsuzluktan ve yalnızlıktan hasta, üzerinde yere kadar uzanan ve omuzları yıldızlarla dolu mavi paltosu, ayağında parlatılmış çizimleri, elinde uzun kılıcı ile tam bir prens.

Alis: 11-12 yaşlarında, çok güzel ve çok şık giyinmiş, terbiyeli ve nazik bir kız.

Keloğlan: Genç, kafası dazlak, aklını kullanarak olmazları olur eden bir oğlan.

Cüceler: Pamuk Prenses'in yedi cüceleri; nalbant,

kasap, şarkıcı, hamamcı, vs. Küçükük bakla kadar insanlar.

Canbazbaşı: Yedi cücelere gösteri yaptıran iri yarı bir adam.

Satıcı: Uzay aracını Alâeddin'e satan İstanbul'da bir satıcı.

Olağanüstü Varlıklar

Cüceler: Parmak kadar oldukları için olağanüstü varlıklar oldukları düşünülebilir.

Hayvanlar

Eşek: Kıl kuyruklu, boz bir eşek. Bilgili.

Köpek: Tüyleri dökülmüş, kel bir köpek.

Kedi: Sokak delisi, topal bir kedi. Avına soluk aldırtmayan bir kedi.

Horoz: Kart bir çil horoz.

Bu dört hayvan **Bremen Mızıkacıları**'nı oluşturuyor.

Çizmeli Kedi: Yoksul oduncunun oğlunu. krala Karakas Markisi diye yutturacak kadar zeki, uyanık ve ukalâ bir kedi. Üzerinde kırmızı pelerini, başında kırmızı şapkası ve ayağında kırmızı çizimleri bulunan kedi.

Karabalık: İranlı yazar Behrengi'nin öyküsünü yazdığı Karabalık. Yeni yerler görmek, serüven yaşamak için ailesinin ve arkadaşlarının bulunduğu ırmaktan ayrılan fakat sonra çok pişman olan ve yalnızlıktan sıkılan bir balık.

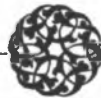
Cansız Varlıklar

Uzay Aracı: Tavanı çatlak, motoru patlak Neptün - 21 adlı eski model, tüm bu kahramanlarımızı taşıyabilen bir araç.

Bitkiler

Kırmızı Gül: Küçük Prens'in çok sevdiği kırmızı gülü.

Eserde işlenen zaman, takvime bağlı olmayıp, kozmik anlayış içinde geçiyor: Bir anda Bağdat ile İstanbul arasında beşyüz yıl, bin yıl geçiveriyor. Değişik zaman ve mekânda yaşayan ünlü masal kahramanları bir arada kullanılmış. Olaylar, uzay boşluğunda adını duymadığımız gezegenlerde geçiyor (Alfa 518, Asteroid B-612).

Eserin Dili ve Anlatımı

Masalın çocuklara kazandıracığı önemli bir yönü ise **dil gelişimi** ve **ana dil sevgisi**dir. Çocukta sözlü ifadelerin gelişebilmesi bakımından önemli görülür.

Kitabın, verilen metinlerle ortaya konan “*akıcı, sade, canlı, kafiyeli*” bir anlatım şekli içinde, yer yer esprili tekerlemelerle süslenmiş olması; çocukta okuma isteğini arttıracığı gibi, cümle kurma yeteneğini de geliştirecektir. Yazar masal dilini güzel kullanmış olmasına rağmen, bazı anlamı bilinmeyen kelimelere ve deyimlere de rastlamak mümkündür: “*Eski günlere takılıp kalmak, fanus, oto-stop, üçkâğıt, ikibin ışık yılı, dingillik, tumturaklı tanışma nutku*” gibi.

Bazı tekerlemelerde, ifadelerin güreşlerimizde cazgırların güreşçiyeye moral ve güreşi iddialı hale getirmelerinde kullandıkları söyleşi tarzını andırdığına şahit oluruz:

*“Yedi cüce çıkmış meydana
Yedisi de birbirinden merdane
Yedi cüce derler bu yiğidin adına
Doyum olmaz taklaların tadına”*

Cümleler genelde basit ve birleşik yapıda olup, çocuğun (8-9 yaş) anlayış seviyesine uygundur.

Eser, büyükler tarafından 40 dakikada, hitap ettiği yaş grubu için 3 saatte okunabilir seviyededir. Kitabın ders dışında okunması daha uygun olur. Çünkü; mesajlar (birbirine bağlı olduğu için), çocuk tarafından bir bütün olarak kavranmalı, resimler yorumlanabilir. Bunun için de zamana ihtiyaç vardır.

Eser, Türkçe dersinin konuları içinde “*okuduğunu anlama*” çalışmalarında kullanılabilir. Türkçe dersi için, özellikle kelime dağarcıklarını ve hayâl dünyalarını zenginleştirmek amacıyla okunabilir. Ayrıca, hayat bilgisi dersi açısından da “iyi bir vatandaş olma, güzel duygu ve davranışların oluşmasında” etkili görebiliriz. Yine kötü davranışların, ukalâlığın, alaycılığın yerine saygı ve sevgi, iyiliği yerleştiren bu eser, hayat bilgisi derslerinde verilmek istenen olumlu davranışların pekiştireci olarak kullanılabilir. Gezenler arasındaki mesafe kavramı, çocukların zihni yeteneklerini zorlamaktadır. Eserin anlatımı, dramatizeye yönelik olması bakımından da dikkat çekicidir. Okunan masalın anlamaya yönelik olması, çocuğun zihninde ve ha-

yâl dünyasında oluşturduğu şeyleri kâğıda dökme ihtiyacı doğurabilir. Meselâ; geceleri yıldızları seyredip, gözlemlerini kâğıda yansıtabilirler.

Eserde evrensellik var. Tüm masalların kahramanları yer, din, dil ve ırk gözetmeksizin bir arada. İlmi kabullere ters düşen bir durum ise; bir arabaya biner gibi, bir uzay aracına binip, hattâ camlarını açıp dışarı çıkmak ve uzayı dolaşmaya kalkmaktır.

Atatürk ilke ve inkılâplarının yetiştirmek istediği insan tipi, duygu ve değerler kitabın ana fikrinin zemini oluşturmaktadır. “*Zeki, yardımsever ve insanlık sevgisiyle dolu insanların yetişmesi*” gibi.

Çocuğun hayâl dünyası, masal dünyasıyla bütünleştirilip, çocuğa görelilik ilkesinden hareket edilmiştir. Çocuğun her gün etrafında gördüğü olumsuzluklar, olumlu davranışa döndürülerek verilmeye çalışılmıştır. Eser, türü icabı gerçek hayattan uzak, ama sosyal yönü daha güçlü ve yakın olarak verilmiştir.

Eserin, Türkçe dersinde işlenmesi gereken bölümü bize göre, sekizinci bölümdür. Bu bitiş bölümü, daha çok mesajlarla doludur:

“Masal Gezegeni’ne ayak bastık. Yeni yurdumuzun güzelliği karşısında duyduğumuz sevinçten adeta dilimiz tutulmuştu. Bir süre konuşmadan öylece kaldık. Sonra bi-birimizin elini sıkı sıkı tuttuk. Yeni vatanımızda bundan sonra da bize katılacak masalçı dostlarımızla birlikte:

“Barışı, kardeşliği ve sevgiyi sonsuza kadar sürdürüreceğimize ant içtik.

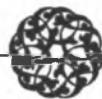
“Sevgili küçük dostlarım, “ANT”ımızı hiçbir zaman unutmuyarak; dostluk, barış ve sevgiyle dolu özgür bir dünya kurduk, ama sanmayın ki, sizleri unuttuk.

*“Bir çocuk, bir masal isterse,
Gökyüzünden bir yıldız kayar
Yüz çocuk, yüz masal isterse
Gökten yüz yıldız kayar.*

*Binlerce çocuk, binlerce masal isterse,
Gökyüzünden hayâl dünyalarımıza,
Yıldız yağmurları yağar.”*

Türkçe dersi için, çocuklara aşağıdaki soruları hazırlayabiliriz:

1) Küçük Prens’in gezegeni nasıl bir yer? Siz olsa-

nız böyle bir gezegende yaşamak ister misiniz?

2) Alâeddin'in uzay aracında hangi dostları var?

3) Masal kahramanlarımız niçin ant içiyorlar?

4) Masal kahramanlarımızı nerede görebiliriz?

5) Bir çocuk masal istese ne olur?

6) Sizler bu dünyada mı, yoksa masal gezegeninde mi yaşamak istersiniz? Eser hakkında başka düşünceleriniz var mı?

1- Masal Gezegeni'ne Ferdî Benlik ve Ferdî Kimlik Açısından Bakış

Şahsın ferdî benliğinin oluşmasında masalların da diğer yazı türlerinde olduğu gibi, etkisini görmek mümkündür. Yalnız çocukluk çağının en güzel hayâl dünyası olarak gördüğümüz bu türde; çocukların hayâl dünyaları ile düşünce biçimleri, masalların gerçek üstü atmosferi iç içe yaşamaktadır.

Çocukların ferdî kimliğinin oluşmasında masalların sosyal hayat tarzı içinde çocuğa kazandırdıklarına bakınca; geniş bir hayâl dünyası görürüz. Gelişmiş bir hayâl gücü, çocuğu bilimde ve sanatta soyut kavramları algılama ve tasarımlar üretmeye yönlendirir. İyilik, adalet, hak tanımak kavramlarının gelişmesine yardımcı olur. Bu kitapta verilen masallar, çocukların geçmişte okudukları, dinledikleri masalların günümüz teknolojisine uyarlanması neticesinde ortaya çıkmıştır. Burada verilmeye çalışılan bölümlerle iyiyi, doğruyu, güzeli, kardeşliği, paylaşmayı amaçlamıştır. Böylece çocukta ve şahısta gelişmesini istediğimiz istek ve irade gücünü arttırıcı malzemeleri de yakalamak mümkündür. Bu kitaptaki masallarla çocukta merak duygusu kamçılanmıştır. Çocuktaki ferdî benlik duygusu onu ileri yaşlarda araştırmaya ve bilgi edinmeye yönlendireceği için, ferdî kimlik kazanmasına yardımcı olacaktır.

2. Masal Gezegeni'ne Millî Benlik,

Millî Kimlik Açısından Bakış

Masallardaki beynelmilelci anlayış çocuğa millî benlik ve millî kimlik kazandırmaktan uzaktır. Bu kitapta çocuklara millî benliği ve millî kimliği kavratacak masallara yer verilmemiştir. Bütün dünya masallarından bir sentezle günümüz dünyası içinde yeni ma-

sallar oluşturulup, çocuklara böylece sunulmuştur.

Bremen Mızıkacıları'ndan, Keloğlan'a; Keloğlan'dan Yedi Cüceler'e; Yedi Cüceler'den Alâeddin'in Sihirli Lambasına'na kadar yeni anlatım şekli içinde uzayda ve Neptün-21, Asteroid B-612 gibi uzay araçlarıyla yeni dünyalar, hayâller keşfedilmiştir. Yalnız zaman zaman kitaptaki çeşitli bölümlerdeki tekerlemelerin (masalın döşeme kısmı) yer alması Türk masallarını diğer masallardan ayıran en önemli özelliktir. Bu bakımdan biraz millî benlik kokusu sezebiliriz.

Masallarda çocuğa kazandırılan merak duygusu; zamanla çocukları ve duygu içinde büyüyen insanları araştırmaya yönlendirmiştir. Kaf Dağı'nın ardındaki sırrı keşfetmeye yönelik insanlar akıl almaz maceralara girişmişlerdir. Kristof Kolomb'lara, Macellan'lara, Marko Polo'lara bilinmeyen ülkeler ve yeni dünyalar keşsettirmiştir.

Çocukluk masallarımızın uçan halıları, cadıların sihirli süpürgeleri; uzayın derinliklerinde bilinmeyen yıldızlara doğru yol alan günümüz füzelerine ve uzay gemilerine dönüşmüştür. Masal kahramanını sırtına alıp dağlar aşıratan Anka Kuşu, bugünün kıtalar aşan "çelik gövdeli" uçaklarıdır.

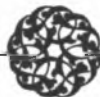
Alâeddin'in sihirli lambasından çıkan Cin günümüz insanının isteklerini anında yerine getiren, uzak-tan kumandalı robotlardır.

Gaipten gelen sesler, görüntüler, günlük hayatımızın içindeki telefonlar, televizyonlar ve radyolardır.

Kısacası, böyle bir masalla ortaya konan günümüz anlayışında millî benlik ve millî kimlik kavramlarını bulmak mümkün değildir. Çocuğun benlik temellerinin atıldığı 9-14 yaş için masal evreninde bulunması gereken değer ve davranışları da yazarın esere yerleş-tirmesini beklerdik. Diğer taraftan yetişkinler için millî benlik aşılavıcı bir tavır almak gerekmediğini yazarlara hatırlatmak bizlerin görevidir.

Bir "dünya vatandaşı" olmaktan önce Türk olmasını isteriz çocuklarımızın... Dünyamızdaki gelişme ve değişmelerin getirdiği şeyler, çocuklarımıza yeni ufuklar açmak, kitabın muhtevasını oluşturuyor. Günümüz çocuklarının okumasını tavsiye edebiliriz.

Masal için şu söz çok anlamlıdır: "*Masal dünyanın bittiği yerde başlar.*"

Nüzhet Erman Şiir Ödülü'nün İkincisi Verildi

Elmas KILIÇ

29 Nisan 1998'de Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda, 1996 yılının Aralık ayında kaybettiğimiz, hayatı boyunca insan sevgisi, vatan sevgisiyle dolu yüreğini ve tarih sorumluluğu taşıyan bilincini fevkalâde biçimde kaleminin sivri ucuyla ince kâğıdına dökmüş müstesna bir şairin, Şair Nüzhet Erman'ın ruhunu yâd ve şâd etmek üzere bir anma ve ödül töreni gerçekleştirildi.

Emekli Vali, Şair Nüzhet Erman adına ailesi tarafından ve İLE-SAM'ın öncülüğünde, yaşayan Türkçe ile insan ve toplum plânında hakikati, estetikte mükemmeliyeti yakalamak yolundaki yaratıcı düşünceleri teşvik etmek ve şairin aziz hâtralarını yaşatmak amacıyla düzenlenen "Nüzhet Erman Şiir Ödülü'nün ikincisi sahiplerini buldu. Yarışmaya katılan 198 eser arasından Yüksel Önem "Galanazlı Gül Hatun" eseri ile birinci, Ceylan Koryürek "Çağrışimler" ve Gülşen Varol "Hasret Senfonileri" adlı eserleri ile ikinci, Celâl Ogan da üçüncü oldu.

Ödül töreninde sırasıyla Prof. Dr. Sadık Tural, Emekli Büyükelçi Ergun Sav ve Nüzhet Erman'ın kızı Filiz Erman - Örekli birer konuşma yaptılar. Tören sırasında sanatçı Tomris Çetinel de şairin şiirlerinden örnekler sundu.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın tören sırasında yaptığı, salondakileri âdeta bir hakikat yolculuğuna çıkararak, şairin birer hikmet denemesi niteliğindeki şiirlerini bir kere daha düşünmeye, hissetmeye ittiği konuşmanın tam metni aşağıdaki gibidir:

"Bir papatyaya yahut gül yahut karanfil sevdasının, memleket, millet aşkının, tarih ve emanetler sevgisinin, bir kadının yahut erkeğin uyandırdığı yangının yansıma yeridir şiir... Şiir, papatyayın veya gülün kendisinin değil, insanda uyandırdığı duyarlılığın, insanda uyandırdığı bilincin âheng ve şekil kanatlarını takip mecaz elbisesini giymiş hâlidir.... Şiir toprağın ve tarihin bilince dönüşmesi, çığlıklaşmasıdır. Şiir duygu selinin içinde hikmetleşebilenleri özel bir ifade kalbına dökmeye başarısızdır.

Şiir Arapça bir kelime... Kökü şa'are... O kökten türeyen şuur kelimesi de, şair ve şiir kelimesi de, özel bir bilgi'ye erişmişlik anlamıyla ilişkili...

Şuur kelimesi -ki bilinc diyeceğim, dışarıdan gelen uyarımların iç dünyada oluşturduğu özel bilgi anlamına geliyor.

Şuur, hem varlıklar âlemine bilgi edinmek üzere yaklaşabilme gücü, hem de ulaşılan bilgilerin oluşturduğu hüküm verme gücü...

İnsan şuurı açık, şuuru yerinde, şuurlu olduğu sürece varlıkların hem soyut, hem de somut olanları hakkında bilgi ediniyor, hüküm veriyor. Bu bilgi ve hüküm vermeler yoluyla doğru, güzel, ulvî ve iyi olanı kavramaya çalışıyor. Bunlar hikmetli sırları olan birer kavram.

Doğru, güzel, ulvî ve iyi olma özellikleri Yaratan'a özgü... İnsanlardan bazıları, doğrunun, bazıları güzelin, bazıları ulvî ve iyinin sevdalıları oluyor. Bu dört hikmetin hepsini kavramayı ve sevmeyi hayatının hareket noktası ve hedefi, kısaca meselesi yapan insana filozof derler. Philo-sophia... Hikmet sever...

Bazı insanlar ise bu ana kavramlardan birinin peşine düşerler...

Bunlardan sadece doğrunun peşindeki, bilim adamı... Sadece güzelin peşindeki sanatçı, sadece ulvî ve iyinin arkasında olan din adamı. Filozofun veya bilim adamının yahut sanatçının veyahut din adamının duyarlılığı da, bilinci de, ulaştıkların ortaya koyuşu da birbirinden farklı... Her birinin hikmet saydığı farklı, hikmet saydığı ifade ediliş tarzı farklı... İfadenin malzemesi de, kompozisyonlaşması da ayrı ayrı...

Va-hıklarla ilgili idealinin kendinde uyandırdığı bilgi ve değeri, kısaca hikmetleri tanıma, sevdime, koruma ve yaygınlaştırma amacıyla aynı, fakat yönteminde farklı dört grup insan...

Duygulanmayı, algılayışın ve yorumlayışın temeli yapan; güzel ve güzelliği bir duyulanışın içinden kavramaya ve anlatmaya çalışan sanatçı, bunu dilin imkânlarıyla yapana ise edebiyatçı denir.

Şair ise âhenkten faydalanıp vezini kullanarak ulaştığı hikmetleri anlatan bir vaveylâcı...

Gerek doğruyu, güzeli, ulvîyi ve iyiyi duygu, sezgi ve aşk yoluyla benimseyip, âhengi ve mısralaştırmayı bir araya alarak kullananlara şair diyoruz. Nazım, kelimeleri iyi istif etmek... İpe dizmek... Her nazım şiir değil, her nazım şair...

Şair ile müteşair arasındaki ilk ciddi fark, ayırıcı ölçüt, âhengi ve şekli bir vasıta olmaya aşmadan kullanarak varlıkların ve olayların hikmetini kavrama, doğruyu, güzeli, ulvîyi, iyiyi sevmeye ve sevdirmeye, bunlara ulaşma çilesinin çığığında ısrarlı olma bilincidir.

Nüzhet Erman Yeşil'den (1947) başlayıp, sağlığında yayınlanan "Hergün Yeni Doğarız" adlı kitabına kadar kırk yıllık şiir macerasında varlıkların ve olayların arkasındaki hikmeti kavrayıp, şiire taşımaya çalışmıştır.

Nasreddin Hoca'nın her biri bir nükte ile bin hikmet ile tamamlanan lâtifelerini nazma çekmesi bundandır... Alelâde nekre ve nükteyi değil hikmet taşıyanları şiire taşımıştır... Bir nüshası bende... Bir nüshası ise basılmak üzere dört ay önce Kültür Bakanlığı'na teslim edildi... Basılacak...

Nüzhet Erman'ın olaylar, durumlar, insanlar ve eşyaların arkasındaki hikmeti nasıl kavradığını görmek mi istiyorsunuz? Tomris Çetinel Hanım'ın okuduklarını ve benden sonra tekrar okuyacaklarını, lütfen duyunuz ve düşününüz...

Tarihe bakışın, geçmişin olay ve kişilerine ait hikmeti şair duyarlılığı sonucundaki bilince dönüştürmeye, şiire taşıdığı örnekleri çoğaltmak istemiyorum. Önce şu hüküm vereyim:

Şiiri vezne, kafiyeye ve şekle mahkûm olmaktan kurtarmaya çalışanlardan biri Nüzhet Erman'dı... Hisar Çevresi şairlerinden olan Nüzhet Erman'ın ikinci özelliği hikmetin şiirini veya şairin hikmetini anlamış bir şair olmasıydı.

Ben de iki örnek sunayım. O hikmetlerden, o bilince dönüşmüş duyarlılıktan...

Önce, Hergün Yeni Doğarız (Osman Gazi'den Mustafa Kemal'e) adlı eserinden "Sunu" başlıklı şiiri okuyayım:

"Paşa, bey, efe, er...

Hani övdüğümüz alp erenler?

"Gelimli gidimli dünya,

Son ucu ölümlü dünya!..."

Keramet ehli değilim ki sıkışan akıl alsın!

Soy soylayacak, boy boylayacak

Erkân sazım da yok karaduttan.

Okunup söylenmek üzere uzak, güzel günlerde,

Kahvelerde, kâhhalarda, bayram ve düğünlerde,

Destanlar kalmış ya Dedem Korkut'tan,

(Çam sakızı çoban armağanı!)

Benden de bu kalsın!"

Şimdi hayatın, ölümün ve peşinde koştuklarımızın sırlarını ifade eden ve kırk yıl önce yayınlanan "Belki" şiirinin son üç dörtlüğüne okuyacağım:

"Su içinde balık, buz üstünde kayak,

Yok kimseye bu hengâmede dur-dayak,

Ey, bin yıl sonraki! seni giderayak

Düşündükçe bir tuhaf oluyorum.

Bakıyorsun üçbin bilmem kaç yıldında,

Zaman, güneşinin aydınlığında,

-Seni elbetteki melek kılığında-

Kaybettiğimizi bir bir buluyorum!"

Nithun gemisinden inerek dünyaya,

Buğüne kadar geldik, yaşadık güya,

Belki top arabasında, belki de yaya,

Geçip gidiyecek günü kolluyorum!"

Nüzhet Erman'ı rahmetle, ailesini teşekkürle, siz şiir ve şair kıymeti bilenleri ise saygı ile selâmlıyorum."

